
3 1761 05215887 0

UTYESZENICH

FRATER GYÖRGY

(MARTINUZZI BIBORNOK)

ÉLETE.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

Harmadik lenyomat.

PEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1872.

Pest. Nyomatott Vodiáner F.-nél.

UTYESZENICH FRATER GYÖRGY

(Martinuzzi bibornok)

ÉLETE.

I.

A kortársak nem mindig igazságosak a világ nagy szinpadán szereplők iránt. Mig néha a szerencse által kegyelt, kedvező körülmények közt működő, középszerű egyéniségeket tömjéneznek: félreértések, felekezeti szellem, önzés, irigység, pártszenvedély miatt nem ritkán elfogultakká, részrehajlókká, igazságtalanokká válnak nagy emberek iránt. És ez, ha általában igaz, még többször megvalósúl, fájdalom! azok irányában, kik rendkivüli, nehéz körülményekkel küzdve, elestek, mielőtt czéljokat, melynek éltek, elérték, megkezdett művöket bevégezték, feladatukat végrehajtották volna. Ilyenkor ama szenvedélyekhez még más emberi gyarlóságok is csatlakoznak, melyek a küzdelmeik közepett elesett nagy kortársak megitélésében az értelmet elhomályosítván, vagy szándékosan tévutra vezetvén, az igazságot azok emléke iránt kiszolgáltatni nem engedik. És csak a történelem, a világnak e részrehajlatlan birószéke, s még ez is sok esetben csak századok múlva, képes egész igazsággal méltányolni a múlt kor kitűnő embereit.

E sorsban részesűlt Utyeszenich György is, János király nagy tekintélyű, hirneves ministere, kit anyja nevéről, kivált újabb korban, latin nyelven iró történészeink után sokan Martinuzzinak, kortársai pedig még akkor is, midőn bíbornoki kalap díszlett fején, közönségesen Frater Györgynek neveztek. Őt életében az osztálygyűlölet és irígység, mely az alacsony sorsból magasra emelkedettek irányában mindig leghevesebb, —

halála után többféle magán- és államérdek rágalommal, gyanúsításokkal annyira elborítá, hogy ezeket hallva, az utókor kisértetbe vitetett, őt emberi szörnynek tartani.

„A legélesebb emberi értelem sem elégséges megitélni ezen ember természetét és sajátságait, ki ugyanazon pillanatban nevet és sír, igér és tagad, szent szándékot és ördögi tetteket tanúsít; egy órában hitelt, bizodalmat ébreszt, másban minden kigondolható kételyeket s gyanút kelt föl s teszen kézzel foghatóvá maga iránt" — mond az egyik [1]).

„Ha győz a remete, s nem hajtja gyorsan végre, a mit kezdett, akkor itéljetek az emberek e legroszabbika fölött, kit eddig a színlelés védett, a csalás pártolt, a megvesztegetés magasra emelt" — mond a másik [2])

„A mondottakból megitélheti Felséged, kihez hasonlít inkább Frater György, Judáshoz-e árulásban; vagy Luciferhez hálátlanságban" — mond a harmadik [3]).

Kiről magas állású, kortársaiktól tisztelt, tekintélyes férfiak így itéltek, csoda-e, ha az iránt egy ideig az utókor is téved itéletében; kivált miután a körűlmények is, melyekben működött, oly nehezek, bonyolúltak, veszélyesek — a mód és eszközök, melyekkel azokban nagy czélja felé törekedett, oly rejtélyesek, sőt gyanúsak valának, hogy a tévedésre maga eljátszott szerepe is adott okot?

Még az újabb kori történetirás [4]) sem gyűjtött egybe minden adatot e rejtélyes jellemű, rendkivűli em-

[1]) Pallavicini Sforza, Ferdinánd királyhoz. Lippa, 1551. november 30. Praynál: Epist. Proc. 2, 314.

[2]) Verancsics Antal, Nádasdy Tamáshoz. Eger, 1550. október 8. Katonánál: 21, 1103.

[3]) Castaldo, Ferdinánd királyhoz. Szászsebes, 1551. október 16. Praynál, i. h. 313.

[4]) Szalay László, szokott alaposságával, helyesen itéli meg őt becses történeti munkájában. — Podhradczky minden kritika nélkül itél felőle, midőn a halála pörében kikérdezett tanúk részrehajló vallomása nyomán: „szerencsének mondja az emberiségre nézve, hogy i l y s z ö r n y e k gyéren teremnek." (Magyar Történelmi Tár: 1, 263). A mi óhajtásunk: vajha sok i l y szörny

berről, s kimerítőbb életirással nem szolgáltatott neki teljes igazságot. A jelen munka kisérlet akar lenni ezen czélra addig is, míg a még homályban rejlő adatok is napvilágra hozatván, kimeritő életirása lehetővé válik a rendkivűli férfinak, kit sorsa s ön lelki ereje alacsony szolgai helyzetből a legnehezebb körűlmények közt emelt egy ország kormányára, s ki annak majdnem egy század-negyedig intézte közügyeit.

II.

A szerencsétlen mohácsi ütközet, melyben az ország nemességének virága s avval együtt az ifju II. Lajos király is elveszett, utat nyitott Szapolyay János erdélyi vajdának megvalósítani nagyravágyó terveit. Az urak egy része s majdnem az összes nemesség által királylyá választatván, magát 1526-ki november 11-kén Székesfehérváratt megkoronáztatta. De Ferdinánd, Ausztria főherczege, majd Csehország királya, országos szerződvényekre s nejének, Annának, az elhúnyt király egyetlen testvérének öröködési jogaira hivatkozva, nem hagyá őt a trón nyugodalmas birtokában. A következő év nyarán sereg élén jött az országba; a János által elhagyott Budát elfoglalta, s magát szinte királylyá koronáztatta.

János, mit elébb háborítatlanúl tehet vala, csak most kezdett komolyabban hozzálátni a sereggyüjtéshez. Ferdinánd hadainak közeledtére Budát védetlenül odahagyván, a felső Tisza vidékére sietett. A szerencsétlen szinai ütközet után, némi megbizások végett egy hű, erélyes, ügyes emberre lévén szüksége, a sajóládi paulinus pörjelt hivatá magához, kit a vidéken mindenki által dicsértetni hallott. E pörjel Utyeszenich György volt.

teremne! — Horváth Mihály, kit idéz, ezt sohasem állitá; bár különben ennek a k k o r i itélete sem ment minden egyoldalúságtól: m o s t, bővebb nyomozás után ő is másként itél, azt tartván, hogy „sapientis est consilium mutare in melius.“

III.

Utyeszenich György Horvátország Kamizacz nevű helységében, 1484-ben, mások szerint 1482-ben született. Atyja Gergely, szegény nemes; anyja a Martinuzzi szinte nemes velenczei családból származott. A vagyontalan, csak gyermekekben gazdag apa, ki a török ellen Corvin János hadában szolgált, Györgyöt már nyolcz éves korában a herczeg szolgálatába adta, ki őt Erdélybe, Hunyad várába küldötte. Itt növekedett a gyermek durva, műveletlen várőrség és cselédség közt, vadon, mint a várat környező erdők csemetéje, elfeledve, elhanyagolva, mindenben hiányt, szükséget szenvedve húsz éves koráig.

Az atyjának a harczmezőn, Miklós és Mátyás testvéreinek betegségekben történt haláláról vett gyászhírek keltették-e fel őt tespedéséből, melyben, mint látszik, nyers környezetének közepette elmerűlve élődött? — vagy urának Corvin Jánosnak 1504-ki október 12-kén közbejött halála hatott sorsára? — senki sem jegyzé föl a homályban rejlő ifjúról. Annyi bizonyos, hogy eddigi szolgálatát s Hunyad vári lakát 1504-ben Szapolyay István szepesi gróf özvegyének, Hedvig herczegasszonynak szolgálatával és udvarával cserélte föl. Itt a herczegné nemes apródjai közé vétetvén fel, belső szolgálatra alkalmaztatott: a herczegné teremeinek lőn kandallófűtője.

E fényes udvar élete, bár mily alacsony helyet foglalt is el abban, nem maradhatott jótékony, ébresztő hatás nélkül az ifjú György fogékony lelkére, melyet elébbi műveletlen környezete fejletlenűl hagyott, de el nem korcsított. Itt, hol annyi vendég fordúlt meg, vette tán először észre az osztály- és rangfokozatot, mely az emberi társaságban létezik; itt tágúlt, vagy tán csak itt kezdett fejledezni világnézete; itt eszmélt tán először az élet nemesebb, magasabb czéljairól, az ember szellemi hivatásáról, minek észleletére a körűlmények által ösztönszerűleg vonatik a fogékonyabb kebel. Szóval, itt kezdett derengeni lelki szemei előtt, melyeket Hunyadvár

vadonai s nyers őrségének társasága eddigelé sötétségben hagytak.

E szellemi fejlődésnek, bár mily csekély lehetett is az egyébiránt, György természeti idomainál fogva nem maradhattak el következményei. Becsérzete, mely már gyermekkorában is oly nagyon kifejlődött, hogy, saját vallomása szerint, gyermektársai közt első vágyott lenni, mindinkább elégedetlen lőn alacsony, szolgai helyzetével. Lelkében a fölébredt istenszikra vágyakat keltett föl. melyek a herczegné udvara szolgai osztályának rangfokozatán messze túlcsapongtak, s őt állapotának megváltoztatására készték. A számos példák, melyek szerint hozzá hasonló alacsony helyzetűek magas polczokra emelkedtek, őt, ki magában, becsérzete mellett, szellemi erőt, tevékenységi hajlamot is érzett, a szolgainál függetlenebb helyzetbe jutni ösztönözték, hol önállóságra is nyílik mező. A hadi pályára azonban hajlamot, úgy látszik nem érzett magában, s figyelmét inkább az egyházi pálya vonta magára, mely, mint látá, alacsony, szegény helyzetűeknek amannál még könnyebb és rövidebb utat nyit az emelkedésre.

IV.

Hány évig szolgált Hedvig herczegasszony udvarában? — mi indítá őt közvetlen, hogy onnan távozzék? — bizonytalan. Saját vallomásából csak annyit tudunk, hogy megunván az udvari életet, Buda mellett sz. Lőrincz zárdájában a pálos remeték szerzetébe lépett [1]).

A remeték szívesen körükbe fogadták a bár még olvasni sem tudó, de különben ügyes, erőteljes ifju embert. Itt kezdé ő 26—28 éves korában tanúlni egy jámbor, tudós remetétől az irást, olvasást, majd a tudományokat, melyek azon korban a zárdákban találtak me-

[1]) Frater György, Verancsics Antalhoz. Praynál: Annal. V. 271.

nedéket. A szerzetes atyák Frater Györgyben hamar észrevették a kitűnő szellemi tehetségeket, ki négy év alatt, a betűismeréstől kezdve oly haladást tőn a klastromokban divatos tudományokban, hogy elöljárói őt misés pappá avattatták; majd a zárda gazdászatának felügyelőjévé nevezték ki.

Érdekes volna tudni, miként folytak e rendkivűli ember napjai a remetei czellában, a zárda szűk falai közt, midőn keblében a később nyilatkozott, hatalmas szenvedélyek hihetőleg még szunnyadoztak, s becsérzetének alig volt más czélja, mint a tudományokban, ismeretekben kitűnni társai fölött, s jó karba helyezni a zárda gazdászatát; nagyravágyásának alig más tárgya, mint a pörjelség a zárdában. Későbbi élete bizonyítja, hogy ő nem volt merengő költői kedély, hanem a cselekvés gyakorlati embere.

E szellemi iránynak igen megfelelt zárdai hivatala, a gazdászati felügyelés, melyben nemsokára oly buzgalmat, s mi még kitűnőbb volt, oly éles észt, annyi gazdászati, iparos, kalmári szellemet tanúsitott, hogy zárdájának anyagi jóllétét mind virágzóbbá fejtette, és szerzetes társait, kik között mind nagyobb tekintélylyé vált, maga iránt csodálkozásra, tiszteletre ragadta. A szerzet főnöke őt pár év múlva Lengyelországban, a krakói kerületben létező czenstohovi zárda főnökévé, priorává nevezte ki.

Itt ő rövid idő alatt nem csak a zárda gazdászati ügyeit virágzatra fejté, hanem a vidéki lengyel urak közt is nagy tekintélyt szerzett magának tudományos ismereteinek bősége, eszének lángereje által. — Innen utóbb, nem tudni mi oknál fogva, elöljárói akarata szerint, hasonló priori minőségben, Sajó-Ládra, Borsod megyébe költözött s vette által a zárda igazgatását. A későbbi események bizonyítják, hogy tevékenysége itt sem maradt a zárda falai által korlátolva, s rövid időn a vidékbeli urak és nemesek becsülését és tiszteletét nagy mértékben kivívta magának.

Így telt el 10—15 év Frater György életében, csöndesen, viszontagság nélkül, a zárda falai közt, alig jelölve

reá nézve nagyobb esemény által, mint, hogy még életben lévő egyetlen fivére, Utyeszenich Jakab, ki Nándorfehérvár őrségében hadnagyságig emelkedett, 1521-ben, midőn Szulejmán e várat ostrommal megvette, egy torony védelmében török golyó által találva, a hősök halálával múlt ki. És bár a zárda falain túl hatott is György lángeszének híre, s bár e miatt szivesen látott vendég volt is a szomszéd nemes urak udvarában, kik szinte gyakran látogatták őt Sajó-Ládon: alkalma mindeddig hiányzott rendkivűli tehetségeit nagy tettekben is tanúsítani. Élénk tevékenysége csak zárdája és szerzete ügyeinek szűk körére szorítkozott, s ezeken kivűl legfölebb a vidéki urak és nemesek vették igénybe jó tanácsait, s a magasabb szellemi tulajdonok hatalmával vonzó társalgását. De a haza végzetteljes körűlményei, melyekben János király őt magához hivatá, meghozták neki is az alkalmat, melyben a szerzetes élet köznapias köréből kiemelkedve, lángeszét s lelkének nagyratörő vágyait érvényesítheté; a zárda falai közől, az ország történelmének műhelyébe, a nemzeti közélet színpadára léphetett.

Ismerte-e őt Szapolyai János, még mint szepesi gróf, anyja udvarában, az alacsony rangú szolgát? Ezen ismeretségnél, vagy a vidéken most hallott jó hírénél fogva hivatta-e őt magához? — ki tudná megmondani. De elég volt most vele rövid ideig társalognia, hogy benne a lángeszű, tevékeny, körmönfont, szolgálatára kész embert, minőre most mennél többre volt szüksége, az első órában felismerje. János király, a szinai csatavesztés után futni kénytelen, a pörjel őrizetére akarta bízni megmentett kincseit; de ez azokat klastromában eléggé biztosítva nem vélvén, nem fogadta el. Utóbb azonban, midőn János, Ferdinánd hadai által több izben megveretvén, 1528 tavaszán Lengyelországba menekűlni kényteleníttetett, oda Frater György is követte őt; mert bár mily rövid volt is az ismerkedés: e két férfiu, a király és a remete azontúl elválhatatlan lőn egymástól. A király, hasznos szolgálatok reményében, melyeket a lángeszű, szolgálatra kész remetétől várt, magas állást, gazdagságot s méltóságokat igért neki, ha sikerűlend országát

visszanyernie; és Frater György, e fényes kilátások által vonatva, az üldözött király sorsához kötötte a magáét; követte őt Lengyelországba, hova tán az ő tanácsára is menekűlt.

Mind a kettőjöknek elég oka volt később megelégedniök egymással. János király a remetében leghívebb pártfelet, legügyesb tanácsost, mondhatni, barátot nyert, kinek az eszközök és módok fölfedezésében találékony esze minden körűlmények közt tudott neki tanácsolni, segíté őt leginkább fentartani magát a trón birtokában. Frater György urában hálás jótevőre talált, ki őt a maga országában, míg élt, legbefolyásosabb hivatalnokává, mindenható ministerévé, halálakor fia s örököse gyámjává, s ennek felnőttéig országa kormányzójává emelte föl. Az egyetértés, a kölcsönös bizodalom köztök mind végiglen fennmaradt; s ha egy pillanatra megzavartatott is az kevéssel a király halála előtt, a meghasonlást mulékonynak bizonyította be ennek végintézkedése.

V.

A menekűlt királyt Tarnovszky János, Lengyelország főkapitánya s krakói várnagy vendégszeretőleg fogadta, Tarnov várát adván rendelkezésére. János innen működött országa visszafoglalásán. Míg a kalandor-szellemű Laszkó [1]) Jeromos, szirádiai várnagy, a szultán pártfogásának és segedelmének kieszközlése végett Konstantinápolyban időzött, egy hű, biztos, ügyes emberre volt szüksége, ki a Ferdinánd győzedelmei következtében megfélemlett, elszélyedt s visszavonúlt pártfeleit terveiről értesítené, az ingadozókat hűségökben megerősítené, ellenszenvöket a töröknek még népszerűtlen pártfogásától a körűlmények ügyes előadása által legyőzni képes volna.

---

[1]) Közönségesen Laszky, vagy Laskynak iratik: a Laszkót vagy Laskót helyesebbnek tartom, mióta így láttam őt levelében aláírva.

Alkalmasabb embert ilyféle megbizásra nem találhatott volna Frater Györgynél. Ő a fölött, hogy még mint kevéssé ismert szerzetes a Ferdinánd-pártiak őrszemeit legkönnyebben kikerűlheté, lángbuzgalma által az ügy iránt, melyet lelkének egész erejével átfogott, nem kevésbbé mint szellemének hatalma, ritka rábeszélő tehetsége, megtörhetlen erélye által a szerencsétlen, száműzött király környezetében mindenkit messze túlhaladott.

Frater György tehát, utasítással s levelekkel ellátva, útnak indúlt; s hogy az ország éjszaki részein őrködő német hadak s résen álló Ferdinánd-párti ügynökök figyelmét kikerűlje, gyalog járta be Homonnai Drugeth Ferencz, Tornalljay Jakab, Somlyai Báthory István, Czibak Imre, Kún Gotthárd, az Ártándy testvérek s más kitünőbb János-pártiak udvarait.

Miképen járt el Frater György e kiküldetésében, sehol sem találjuk részletesen följegyezve; de a rendkivűli embernek mindenben, mihez fogott, bebizonyított ügyessége, s a későbbi eredmény, mely szerint János kitünőbb párthívei hűségökben nemcsak állhatatosak maradának, hanem többen őt még Lengyelországban is meglátogatták [1]), eléggé tanúskodik arról, hogy eljárásával teljesen megelégedett János király.

Az 1528-ki tavasz első napjaiban érkezett híre Tarnovba, hogy Laszkónak sikerűlt megnyerni Szulejmán pártfogását és segedelmét, mely által János az ország birtokába visszahelyeztetnék. Megérkezett nem sokára maga Laszkó is, személyesen hozván meg a kötött szövetség okmányát. E hírrel, s hogy pártfeleit kéz alatt hadi készületre szólitsa, János ismét Frater Györgyöt küldé az országba, ki most is az első útjában tanúsított hűséggel s ügyességgel felelt meg ura bizodalmának.

Magyarországból rövid időn visszatérvén, Tarnovban is lelke lőn a készületeknek, melyeket János orszá-

---

[1]) Frater György, Verancsicshoz. Pray: Annal. V. 274.

gának visszaszerzésére komolyabban megkezdett. A hadfogadásra szükséges pénzt jobbára ő teremtette elő azon kölcsönökből, melyeket részint hitelre, a magyar és lengyel uraktól, részint kereskedőktől eszközlött ki, zálogba adván nekik urának megmentett ékszereit, arany s ezüst edényeit és egyéb drágaságait.

E pénzen János két csapat fegyverest fogadott zsoldjába, s Athinai Deák Simont nevezte ki vezérökké, ki miként a számüzöttségben hű társa, úgy most a hadszerzésben is buzgó segéde volt. E fegyveres csapatok azonnal az ország határszéleire indíttattak; Báthory, Drugeth, Kún, Czibak s kik az országban még hozzá szítának, levelek által felszólíttattak, hogy fegyvereseikkel Deák Simonhoz csatlakozzanak s őt magát, ki a sereget nyomban követendő lészen, Homonna táján várják be.

E küldetés harmadszor is a fáradhatatlan remeté-nek jutott részűl; ki azt oly ügyesen végezte el, hogy Kún Gotthárd alatt rövid időn pár ezernyi fegyveres nép gyűlt össze s esküdött János zászlói alá. E hadnak is, úgy látszik, maga az ellenség fekvéséről s erejéről vándorlásai alatt jól értesűlt, a mellékutakat ismerő Frater György lőn kalauza; s Kún Gotthárd a nyár végén szerencsésen egyesűlt a Kárpátok szorosain leereszkedett Deák Simonnal. — És miután ezek a Kassáról elejökbe ment Révay Istvánt, ki azon részeken Liscano Tamással együtt Ferdinánd zászlói alatt vezérkedett, megverték: a süker által felbátorított János is bejött, a szolgálataiért szepesi gróffá nevezett, Szepesvárával, Késmárkkal, Richnóval és Gölniczczel megajándékozott [1]) Laszkó kiséretében, az országba, és pártfeleivel egyesűlvén, a Tisza mögött Lippa várába vonúlt, ott várandó be Szulejmán megérkeztét.

---

[1]) Wagner: Analecta Scepusi. 1, 36.

VI.

Frater György ezentúl folytonos kisérője volt János királynak, úgy Szulejmán hadjárata alatt, mint azután is, midőn János ismét Buda várában tartotta udvarát. A nehéz körűlmények közt, melyeken János általesett, míg végre magát török pártfogás alatt az ország egy részének birtokában ismét bizton érzé, oly találékony, éles észt, annyi ügyességet, oly rendkivűli tevékenységet és buzgalmat tapasztalt a remetében, hogy őt azontúl nem nélkülözhette oldala mellől. Voltak körülötte mások, születésre s gazdagságra, tekintélyre s hatalomra sokkal túlnyomóbbak; de biztosabb, hívebb embere, kire minden körűlmények közt úgy számolhatna; belátóbb, ügyesebb tanácsosa, ki minden bonyodalmak közt oly élesen fogná fel a helyzeteket, oly kimeríthetlen volna jó tanácsban mint fondorlatban, nem volt Frater Györgynél. És ha amazokat születésök, gazdagságuk, rangjok tekintetéből kénytelen volt is előbbre helyezni az ország kormányában, meghallgatni szavokat az ország tanácsában: Frater Györgyben benső, meghitt barátot bírt, kinek főczélja urának hatalma és szerencsés kormánya volt; kinek, ha volt is személyes, magánérdeke, az urának érdekeivel soha ellentétbe nem jöhetett, mert ezekben találhatta csak kielégítését.

Szulejmánnak az országból kivonúlta után János a maga párthíveit 1530-ki Gyertyaszentelő ünnepén Budára országgyülésre hívta egybe, s kik iránta a viszontagság idején is hívek maradtak, az ország legfőbb hivatalaival jutalmazta meg. Bánffy János nádorrá, Czibak Imre és Laszkó Jeromos erdélyi vajdává, amaz egyszersmind a nagyváradi püspökség igazgatójává, Verbőczy István kanczellárrá, Brodarics István váczi, Statileo János erdélyi, Frangepán Ferencz, a Rómából nem rég hazatért szerzetes, egri püspökké s kalocsai érsekké neveztetett. Frater György, az egyszerű remete, ki a czímeket nagyra soha sem becsűlte, s a hatalom birtokát, melyet neki urának bizodalma adott, minden czímnél többnek

tartá, a nagy nemből származott, vagy régóta hírneves emberek sorában az ország fő-méltóságai közt még nem foglalt ugyan helyet; de már ekkor is azon királyi tanácsosok rangjába [1]) emeltetett, kiket a nagyságos czím illetett meg, s kik ennél fogva az urak, mágnások közé számíttattak s az ország tanácsában ültek.

VII.

Méltán feltünő lehet, hogy akkoron, midőn az országot nem rég alapjaiban megingatott török hatalom pártfogásának eszméje még oly népszerűtlen volt, s többen, például Erdődy Simon zágrábi püspök, oly módon éreztek s nyilatkoztak, hogy ha csak bilincsekben nem vitetnek, önként nem hajlandók a törökkel szembe állani: Frater György, egyházi férfiu létére is, oly könnyen megbarátkozott ezen eszmével; sőt egyike volt azoknak, kik legbuzgóbban munkálkodtak, hogy azt mások is elfogadják.

De erre nézve teljes felvilágosítást nyujtanak egy részről az ország azon kori viszonyai, más részről magának Frater Györgynek jelleme.

Mi az utóbbit illeti: bár e rendkivüli embernek egynémely tette adatok híában, melyek azokhoz kulcsúl szolgálhatnának, maiglan rejtély maradt: jellemének általános irányát s főbb vonásait mindazáltal élete nyiltabban hirdeti, mintsem hogy ezek még kétség tárgyai lehetnének.

Frater György jellemében két fővonást találunk, melyek valamint forrásai, indokai voltak minden fontosabb tettének, ugy csakis azokból fejthetni meg ezeket. E két vonás: lángoló hazafiság, lángoló nagyravágyás. Melyik volt lángolóbb, melyik erősebb? A hazafiság emlőjén nőtt-e fel benne a nagyravágyás, mintegy azért

---

[1]) „Johannes rex Fratrem Georgium imprimis ad ordinem magnificorum . . . . evexit“ Verancsics vallomásai Fr. György halála pöréhen. Pray: Ep. Proc. 2, 3‸9.

törekedve magasra, hogy ott többet tehessen a szeretett hazáért? Vagy a nagyravágyás volt-e dajkája hazafiságának, csak ebben találván magához méltó czélt, méltó tárgyat? — Ki tudná megmondani?

De miért is vizsgálnók ezt? Midőn egy buján tenyésző szép növény gyönyörködteti szemeinket, fontolgatjuk-e, mi volt nagyobb befolyással növésére: a föld minősége-e, melyből gyökerei, vagy az éghajlat, a lég, melyből levelei szivják az éltető nedveket? Egybe kellett hatni mind a kettőnek, hogy a szép fa oly magasra nyujtsa sudarait, oly izmossá, terepélylyé növekedjék. — Vagy azon erős, rejtélyes zárnál, melyet két kulcs nyit fel, kérdezzük-e, melyiknek van több hatása a rejtélyes rugonyokra, hogy a zár feltáruljon? Mind a kettőnek egyaránt meg van a maga hatása; egyik nélkül, a másikkal egyedül, nem juthatsz a szekrény belsejébe.

A nagyravágyás kitünőbb tulajdonaink érzetéből származik. És ha e tulajdonok a lélek nemesebb tehetségei, és e nemesebb tehetségeket szinte nagyobb s nemesebb czélok elérésére fordítjuk, a nagyravágyást méltán nevezhetjük erénynek. Mert valjon mit nevezünk erénynek? Nem azon állhatatos, makacs törekvést-e, melylyel lelkünk felsőbb tehetségeit nemesebb czéloknak, maradandó jónak elérésére fordítjuk? A nagyravágyás ily értelemben, azon erények közé tartozik, melyeknek az emberiség kifejtésében, javának előmozdításában legtöbbet köszönhetünk.

A hazafiságnak nincs hatalmasabb ébresztője s nevelője, mint a haza nagy szerencsétlenségei. Míg a nemzeti jólét és boldogság sokszor a jobb kedélyekben is szunnyadozni hagyják a szeretetet, mely az embert szülőföldéhez, nemzetéhez kapcsolja: a nagy csapások, melyeket a sors hazánkra, nemzetünkre mért, a közönyösebb, lanyhább keblekben is kifejtik, a nemesebb, nagyratörőbb lelkekben pedig hatalmasan fölmagasztalják azt. A fölébresztett, fölmagasztalt hazaszeretet pedig, az embert cselekvésre ösztönözvén, munkás hazafisággá válik, mely magának nagy, nemes czélokat tűz ki, s a lélek minden erejét megfeszíti azok megvalósítására.

Így ölelkezett a hazafiság és nagyravágyás e dúsan megáldott, rendkivűli egyéniségben is, bár a kebelt, mely magában ily magasztos érzelmeket, oly élénk tetterőt rejtett, a remetének durva, fehér szőrruhája fedezte csak.

VIII.

A viszontagságok súlya a tizenhatodik század elején igen megnehezedett a magyar hazán.

Nagy Mátyásnak nemzeties szellemü, gondos, erős, fényes országlása után, a lengyel László és fiának hanyag, gyáva kormánya alatt, az ország a maga erejének, hatalmának, dicsőségének tetőpontjáról, pár évtized alatt oly erőtlenségbe sülyedett, hogy a kivel egy század óta jobbára diadalmasan harczolt, a töröknek nem volt többé képes ellentállani. Ezen erőtlenséghez a külviszonyokban bent örökös viszály, rendetlenség, elszegényedés, mindenféle zavar és bomladozás csatlakozott. A nemzet kebeléből trónra emelt Mátyás, és a külföldről meghivott lengyel László kormánya közt oly nagy, a nemzetet annyira elcsüggesztő volt a különbség, miképen nem csoda, hogy számos hazafiban azon elhatározás támadt, hogy trónürülés esetében a nemzet idegent ne válasszon többé királyává.

Ámde I. Miksa császár házassági s öröködési szerződések nem kevésbbé mint a leghatalmasabb urak megnyerése által minden módon oda törekedett, hogy Ulászló és fia magtalan elhunyta után a magyar koronát is nemzetsége egyéb koronáihoz kapcsolja. Miksa császár e törekvése azon hazafiakban, kik nemzeti királyt óhajtottak, még nagyobb aggodalmat ébresztett, mint ha bármely más szomszéd fejedelem vágynék a koronára. Mert, bár egy részről remélheték, hogy e fejedelmi ház, Európában akkoron leghatalmasabb, Magyarországnak is legtöbb segélyt nyújthat a mind beljebb terjeszkedő török ellen: de másrészről ösztönszerüleg érezték, hogy Magyarország a német birodalommal a fejedelem ugyanazonsága által némi kapcsolatba hozva, nemzetiségében

önállásában könnyen csorbát szenvedhet. És ez volt leginkább oka, hogy midőn II. Lajos Mohácsnál elveszett, az ország nagy része, a középnemesség csaknem kivétel nélkül, minden öröködési és házassági szerződések daczára, melyeknél fogva Ferdinánd a koronára igényt tartott, nemzeti királyt óhajtva, az országnak akkoron hatalomra, gazdagságra első zászlósát, Szapolyay Jánost emelte a királyi székre.

Így érzett, így gondolkodott a sokak között Frater György is, midőn lelkének minden erejét, minden buzgalmát János király szolgálatára ajánlotta föl. A csapások, melyek az országot s nemzetet oly mélyen lesülyesztették, a tán még vészterhesebb jövendő, mely annak egén borongott, az egyszerü, de nagy tehetségü férfiuban hatalmasan fölébreszté a nemzetiség érzetét, a hazaszeretet indulatát. Az élénk sovárgás: hazáját, nemzetét boldogabb sorsban látni, nagyratörő lelkében vágyakat ébresztett, s miután Jánossal Sajó-Ládon megismerkedett, annak kegyét megnyerni szerencsés volt, kilátást is nyujtott neki, erejét, tehetségeit a haza javának előmozditására fordíthatni.

Azonban, midőn ő Ferdinánd ellen a nemzet kebeléből választott királyhoz csatlakozott, belátta azt is, hogy János a maga erejéből nem képes fentartani magát Ferdinánd ellen, ki a fölött, hogy az ország, kivált az urak nagy része által pártoltaték, — még Ausztria és Csehország haderejével is rendelkezhetett, s mi több, a nemzetsége hatalmát terjeszteni vágyó bátyjától Károly császár és spanyol királytól is várhatott segedelmet. A mily erőtlen volt pedig János magára hagyatva, oly kevés segedelemre számolhatott a többi keresztény fejedelmeknél. A lengyel király, Jánosnak bár sógora, Károly császárral különféle okoknál fogva nem akart ujjat huzni. A franczia segedelmében, bár ez azt igérte volt, egyéb okok felett távolsága miatt nem lehetett sokat bizni. A többiek, kik arra saját érdekeiknél fogva hajlandók lehettek volna, egymással még nem egyesültek annyira, hogy tanácsosnak tarthatnák, János segélyezése által a csá-

szárt magok ellen fölingerelni. E körülmények közt tehát csak a töröktől lehetett elég segélyt várni Ferdinánd erejének ellensulyozására.

IX.

De még egyéb ok is indíthatta Frater Györgyöt arra, hogy a törökben a százados ellenségből barátot óhajtson válni a hazára nézve.

A Habsburg fejedelmi nemzetség, Európában akkoron leghatalmasabb, kétségkivül elég erővel bir vala, ha azt e czélra egyesitheti, diadalmasan szembe szállani a törökkel. Ámde V. Károly császár és Ferdinánd király ereje több felé igénybe vétetett. Ők buzgó katholikusok lévén, Luther új tanait gyülölték s elfojtani minden erejökből ügyekeztek; minek következtében mind azon többi fejedelmekkel háboruságba keveredtek, kik az új vallástanokat elfogadták s a császári tilalmak ellenére pártolták.

E fölött V. Károly császárnak ama törekvése is, melynél fogva Európa többi fejedelmeinek törvényt szabni vágyott, sok ellenséget támasztott ellene s nemzetsége ellen. Ezek közt I. Ferencz, a Habsburg-ház túlsúlyu hatalmát féltékeny szemmel néző franczia király, esküdt, örökös ellensége volt a császárnak és testvérének Ferdinándnak. Ő nemcsak a maga minden erejét reáforditá, hanem Európa többi fejedelmei közt is egyre fondorkodott, hogy a Habsburg-házat meggyöngítse. Alig emelkedett János a királyi trónra, vele is szövetséget kötött: mihelyt pedig Ferdinánd magát megkoronáztatta, Ferencz király a törököt sem szünt meg izgatni ügyes diplomatiája által, hogy a Habsburg nemzetség hatalmának a magyar korona által való növekedését meggátolja.

E körülmények közt oly beható értelmiségnek, minő utóbb Frater Györgyben nyilatkozott, nem volt nehéz átlátnia, hogy a különben hatalmas Habsburg-ház ereje folytonosabban s több felé el leend foglalva, mintsem hogy a Szulejmán lángesze s erélye által félelmessé

lett török hatalmat megtörhesse s elébbi korlatai közé szoríthassa. Sőt Ferdinánd országlása alatt oka volt még több csapástól féltenie a már is sokat szenvedett hazát.

Szulejmánnak ekkoron még nem volt vágya meghódítani Magyarországot. Ő a Dunát és Szávát tűzte volt ki roppant birodalma határaiúl, melyeken tul nem szándékozott terjeszkedni. Midőn 1526-ban oly nagy sereggel jött Magyarország ellen, csak azon sérelmet kivánta volt megboszúlni, melyet rajta követének meggyilkoltatása által követett el Lajos király. Mihelyt boszúját a mohácsi diadal s az ország egy részének elpusztitása által kielégitve érezte, Budáról s az országból, melyet hogy megtarthasson, csak akarnia kell vala, önként kitakarodott.

Ámde mindenki tudta, hogy I. Ferencz franczia király esküdt ellensége a Habsburg fejedelmi háznak, Szulejmánnal pedig szövetségben létezik. Ennél fogva méltán lehetett tartani, hogy az ország Ferdinánd alá kerülvén, folyton ki lesz téve a török becsapásainak, kit a franczia nem szűnik meg izgatni a Habsburg-ház meggyöngitésére. Tartani lehetett, hogy Magyarország Ferdinánd és a hóditásra ösztönzött Szulejmán között Eris almájává léve, végkép elpusztuland, és minthogy Ferdinánd a másfelé elfoglalt császártól elég segedelmet nem nyerhet, végre is Bosnya-, Szerb- és Horvátország nagy részének példája szerint török tartománynyá alacsonyúlva, nemzetiségét, önállását végkép elvesztendi.

E nézetek tehát, mint több mások, úgy Frater György előtt is kivánatossá tették, hogy a törökben ellenségből barát váljék az országra nézve; mi csak úgy volt elérhető, ha Jánosnak sikerűl Szulejmán szövetségét, pártfogását megnyernie. Miután pedig ez a franczia király buzgó közbenjárása által megnyeretett, Frater György nem kételkedett többé, hogy annak segedelmével János a maga uralkodását állandóan biztosithatandja, s az országnak végre is békét szerzend, mely alatt ez ismét régi erejére, hatalmára vergődhetik.

X.

Ezen indokok mellett, mik Frater György hazafias érzelmeire hatottak, kétségkivűl nagyravágyásának is volt része abban, hogy ő a török szövetség akkoron még oly népszerűtlen eszméjével oly hamar megbarátkozzék, hogy azt urának is tanácsolja, másokkal is elfogadtatni ügyekezzék. Az alacsony sorsú szerzetes, kinek lelkében János igéretei nagy hatáskörre, magas állásra nyitottak kilátást, ezt csak János pártján remélheté megvalósúlni, mely viszont a körűlmények közt csak a török szövetség által tarthatta fenn magát.

Ha ezekhez még hozzá adjuk, hogy Frater György azon magas, tettdús pályán, melyet utóbb megfutott, azon erős lelkek egyikének bizonyította be magát, kikre cselekvéseikben a nagy tömeg véleménye hatni nem szokott, kik, az uralkodó eszmeirány vezető szalagáról lebontakozva, a körűlményeket önállólag fontolgatva, saját belátásuk s meggyőződésök szerint indúlnak; az eszközök és módok közől, minden mellékes tekintetek nélkül, azt választják, mely a czélra legrövidebb, legbiztosabb uton vezet, ha talán a közvéleménynyel harczra kell is szállniok: érteni fogjuk, hogy őt a török szövetség felkarolásától egy perczig sem tartóztatta vissza annak népszerűtlensége.

Fájhatott, fájt is talán hazafias lelkének a nemzet megaláztatása, miszerint azon hatalomnál keres pártfogást, szövetséget, melylyel egy század óta, mint büszke ellenség, az utolsó szerencsétlen ütközetig többnyire diadalmasan állott szemben; de most oly súlyosan nehezedett a sors keze az országra, hogy már nem a nemzeti dicsőség és megaláztatás, hanem a nemzeti fennmaradás vagy elpusztulás között látott csak lehetséget a választásra; s hogy az ország egykoron régi erejére, fényére juthasson, mindenekelőtt élete, önállósága iránt kellett azt biztosítani.

Fájhatott s fájt is talán szívének, látni a pusztítást, melylyel a török, mint barát, mint szövetséges is sujtá az

országot; hallani a rablánczok csörgését, melyeken ezerek vitettek nemzetéből, a szövetség, pártfogás díjául, rabszolgaságba; tapasztalnia, hogy csak ily súlyos áldozatokkal lehet megvásárolni a barbár török barátságát: de avval vígasztalhatá magát, hogy ezek csak egyes, mulékony sebek, melyek idővel, ha a nemzet fennmarad, majd csak behegednek; s hogy még nagyobb, általánosabb, egyetemesebb pusztulás fenyegetné a hazát, ha ez Ferdinánd alatt mint ellenség, meggyöngűlt, magát sükeresen védeni már nem biró ellenség állana szemközt a török túláradó hatalmával.

Frater György, midőn a török szövetségnek lőn pártolója, kétségkivűl azt remélte, hogy János, annak segedelmével az ország birtokába visszajutván, képes leend azt egészen egyesíteni maga alatt; Ferdinánd pedig, hogy többi tartományait a török pusztításaitól s foglalásaitól megőrizze, hajlandó lesz elfogadni olyan békét, mely szerint ha követelései az ország irányában elismertetnének is, ennek birtoka János kezein maradna, míg majd János nemzetségének magvaszakadása a Habsburgháznak kedvezőbb körűlmények közt nyitand utat az ország trónjára. És e remények, e nézetek megvalósulása, midőn Szulejmán Jánost Budára visszahelyezvén, Bécs felé indúlt, annál valószinűbbnek látszhatott, minthogy Károly császár a franczia által ismét megtámadtatván, Ferdinándnak nem nyujthatott segédkezet.

XI.

Azonban a török kitakarodta után mindjárt eléggé meggyőződhetett Frater György, hogy számitásaiban, reményeiben igen csalatkozott. János a török pártfogó szövetsége által sem lett képes az egész nemzetet maga alatt egyesíteni; Ferdinánd pedig féltékenyebb volt fejedelmi házának fényére, hatalmára, ragaszkodóbb a maga jogaihoz s annak, mire jogot tartott birtokához, mintsem hogy, ha csak egy időre is, lemondjon az országlásról.

A nemzet azon része, mely eleitől fogva Ferdinánd pártjára állott, Jánostól most a török pártfogása miatt még inkább elidegenedett; sőt néhányan még a Jánospártiak közől is Ferdinándhoz szegődtek. János maga, kevéssé hadias hajlamai s kincstárának üressége mellett annyi erőt nem volt képes egybegyűjteni, hogy Ferdinándot az általa birt országrészből kiszorítsa. Hogy szövetségese, a török, hosszabb időre tartson mellette jelentékenyebb hadsereget, ha különben kieszközölhető lett volna is, nem vala kivánatos. A barbár török, mint barát is annyira rablott s pusztított, miképen tartani lehetett, hogy e vészthozó barátság miatt tőle mind többen elpártolnak. A töröknek időnkénti hadjárata pedig, mely csak pár hónapig tartott, az ország birtokára nézve nem volt eldöntő. Míg a török bent volt, Ferdinánd a maga várai védelmére szorítkozván, elhatározó ütközetbe nem ereszkedett. Mihelyt pedig a török az országból kiment, ő újra megkezdé a háborút János ellen. Így történt ez a töröknek 1529-ki, így 1532-ki hadjárata alatt s után.

A török szövetségre épített reményeit Frater György meghiúsúlva látván, mind inkább meggyőződött, hogy a háború e körűlmények közt általában nem czélra vezető eszköz többé. Látta, hogy a török hadjáratok a várt eredményt nem szülik meg, s azok szintúgy, mint Ferdinándnak a török kitakarodta után megújított táborozásai csak újabb sebeket ejtenek a hazán, s azt egyre fogyasztva, végkimerűléssel s pusztulással fenyegetik. A hazának annyi csapás után, hogy felüdűlhessen, mindenek fölött békére volt szüksége.

Frater György tehát ezentúl a béke gondolataival foglalatoskodott s azokat ura szívébe is mindinkább becsepegteté; mert már ekkor is az ő szava birt legtöbb súlylyal János előtt [1]). Ő most azon reménynyel kecsegtette magát, hogy Ferdinánd, kinek idejét a német birodalmi ügyek bonyodalmai mind inkább igénybe vették, hajlandó lesz akként megbékűlni, hogy az örökködés biz-

[1]) „Georgii monachi iam tum apud Joannem celebre nomen, magna auctoritas." Istvánffy (kölni kiadás) Lib. 12. l. 128.

tos föltételei alatt, mondjon le János holtáiglan az ország különben is kétes birtokáról. Ő, úgy látszik, ekkoron még nem ismerte Ferdinánd megtörhetlen ragaszkodását a maga jogaihoz, féltékenységét fejedelmi házának tekintélye, becsülete iránt. S reményeit ily békére onnan merítette, hogy Ferdinánd követei, kik a béke kieszközlése végett már több ízben jártak Konstantinápolyban, a francia által folyton izgatott Szulejmántól mindannyiszor ama válaszszal küldettek vissza, hogy Magyarországban Ferdinándot egyáltalában nem tűrendi; s ha osztrák tartományaira nézve békét óhajt, Magyarországot egészen adja át szövetségesének, János királynak.

E reményben János, miután a poseni alkudozás sikeretlen maradt, 1531-ben ujabban lépéseket tett a kibékülésre Ferdinánddal: kikérte a császár közbenjárását, útleveleket kivánt küldetni követei számára, kik hozzá, a birodalmi gyülésre várthoz, utaznának; Laszkót pedig Ferdinánd s más európai fejedelmek udvarába küldé [1]).

XII.

E békekisérletet meghiúsította ugyan Szulejmánnak a franczia király ösztönzésére 1532-ben tett újabb hadjárata; de a békeszándékkal annál kevésbbé hagyott fel Frater György, s kielőtt már mindenhatóvá lett, János király, minthogy ezen újabb török hadjárat sem volt eldöntő az ország birtokára nézve. Sőt az elébbi tekinteteken kivűl még más körűlmények is fejlettek ki, melyek János királynak nem kevésbbé, mint meghitt tanácsosának kivánatossá tették a kibékülést Ferdinánddal.

Midőn Laszkó Jeromos 1528-ban először járt a török szövetség megnyerése végett Konstantinápolyban, a kedvező eredményt a franczia király közbenjárása mellett leginkább Gritti Lajosnak köszönhette.

Gritti Lajos a velenczei dogenak, Gritti Endrének törvénytelen ágyból született fia, álnok, ravasz, fondor-

[1]) L. Adalékok János király külviszonyai történelméhez.

kodó, pénzt és dicsőséget egyaránt szomjazó ember. színleg mint ékszeráros, valóban mint a velenczei köztársaság ügynöke, több idő óta lakott Konstantinápolyban, s Ibrahim nagyvezér barátságát s általa a szultán kegyét nagy mértékben megnyerte volt. Hozzá folyamodott, általa érte czélját, mint mondók, Laszkó is a szövetségre nézve. Laszkó ekkoron nagy igéreteket tőn Grittinek; s ez a következő évben Szulejmánnal együtt az országba jött elvenni tett szolgálatai jutalmát. János, hogy a szultán kegyével annyira dicsekedhető embert szorosabban magához kapcsolja, őt kincstárnokává nevezte ki. De ezuttal nem sokáig maradt Gritti az országban. Midőn Ferdinánd 1530-ban a háborút János ellen újra megkezdette, s ez magát az ellentállásra gyöngének érezé, Gritti Konstantinápolyba ment a töröktől segélyt eszközleni; s épen akkor tért vissza, midőn Roggendorf Buda várának ostromára hozta seregeit. János e szolgálatai jutalmául Grittit, kivált Laszkó sürgetéseire, az ország kormányzójává nevezte ki.

Mi befolyása volt Gritti e kinevezésére Frater Györgynek, nem tudatik; annyi bizonyos, hogy az idegen, kevély, gőgös embernek e felmagasztaltatása a magyar urak között sok ellenzőre talált. Nádasdy Tamás, Statileo János erdélyi, Várallyai fehérvári püspökök, Czibak Imre erdélyi vajda, Athinai Deák Simon, Árthándy Balázs és Pál az ország tanácsában nyilván kikeltek a szőnyegre hozott kinevezés ellen; és midőn az ellenzésök daczára is megtörtént, az arról szóló okmányt aláirni állhatatosan vonakodtak.

Nemsokára maga János is eléggé megbánta e kinevezést. A gőgös ember korlátlanúl kezdett uralkodni, s azok fejére, kik kinevezését ellenzették, hálált esküdött. A féktelen embernek első áldozatává estek az Árthándy-testvérek, kiket, mivel Ferdinándhoz pártolni szándékoztak, a gyanakodó János őrizet alá tétetett. Ők ellenzették Nádasdy Tamással együtt leginkább Grittinek kormányzóvá kineveztetését; miért ez most őket. mi alatt a király vadászaton távol vala, törvényes itélet nélkül lefejeztette. Követte őket 1532-ben Athinai Deák Simon.

kit Gritti, a kezelésére bízott erdélyi sóbányák körül elkövetett hűtlenség ürügye alatt, rendes törvényszéki itélet s a király tudta nélkül fölakasztatott. Nádasdy a hasonló sorsot csak Andronicusnak, Gritti titkárának figyelmeztetése következtében kerülte ki; miért is Budáról, házasulás színe alatt távozván, utóbb Ferdinándhoz pártolt.

János a vérengző, kevély embert, kit Ibrahim fővezérnél s általa a szultánnál mindenhatónak hitt, kénytelen volt tűrni, bár magára nézve mind veszélyesebbnek látta fondorlatait; de hogy tőle szabadúljon, még hajlandóbb lett Frater György béketanácsaira. 1532 végen tehát fegyverszünetet kötött, s a békét is tárgyaltatni kezdé. — Ferdinánd azonban hamar észrevette, hogy a békét nem annyira a Jánossal folytatott alkudozások, mint a szultán akarata adhatja meg, s e végett újabban követeket küldött Konstantinápolyba. Ezek most több reménynyel biztatták királyukat a béke megnyerése iránt; mert Szulejmán a perzsák ellen készűlt háborúra. Ferdinánd lépései a szultánnál végre alkalmat nyujtottak Jánosnak, megszabadúlni a nyakára nőtt s mind kiállhatlanabbá lett Grittitől, kinek indulatossága, zsarnoki önkénye minden jobb tanácsot elnémított a király előtt. János őt, hogy érdekeit Ferdinánd követe ellenében a szultánnál ellensúlyozza, Konstantinápolyba küldé. És ezentúl ismét túlsúlyra vergődött a józan tanácsú Frater György befolyása.

Ő még mindig azon reményben sürgette a békét, hogy Ferdinánd, ha János halála esetére az ország birtoka iránt biztosíttatik, végre rávehető leszen, hogy míg ez él, ennek engedje békében birni az országot, melyet ő a török ellenszenve miatt János életében úgy sem nyerhet el. Ez értelemben lépett Brodarics püspök, János megbiztából némi összeköttetésbe Wese János lundeni érsekkel, kit a császár e békeügy végett 1533-ban Ferdinándhoz küldött. Ily értelmű utasítással küldötte János a maga követeit is Pozsonyba, kik a béke fölött ott a császár és Ferdinánd követeivel alkudoznának.

Ez ügyben mindazáltal nagy fordulatot okozott, s minden eddigi reményt meghiúsított Szulejmán háborúja a perzsával. Ő most Európában békét óhajtván, nem vonakodott többé megegyezni, hogy Ferdinánd a birt országrészeket megtartsa, Grittit nevezvén ki biztosául a két király birtokhatárainak kitűzésére. Még inkább öszszebonyolítá az ügyet ama váratlan eset, miszerint Gritti, ki 1534 őszén Konstantinápolyból Erdélybe érkezvén, Czibak Imre vajdát orozva meggyilkoltatta, az e miatt fellázadt erdélyiek által megöletett. Kedves emberének halála miatt Szulejmán nagy haragra gyúlt s Jánost abban részesnek tartván, hálátlansággal vádolta. Ezentúl semmi reménye sem lehetett Jánosnak, hogy Ferdinánd a birt országrészről lemondjon: s ha békét akart, akarnia pedig kellett, mert a törökre már nem igen támaszkodhatott, az ország megosztásának gondolatával kellett megbarátkoznia.

XIII.

Czibak Imre vajdának s a nagyváradi püspökség igazgatójának szomorú halála forduló pontot képezett Frater György életében: utat nyitott neki az emelkedésre. János király annyi szolgálatot vett már e hű s ügyes emberétől, kinek minden czélja, minden érdeke összevágott az övével, s oly nagy volt már ennek különben is befolyása az ország kormányára, hogy csak önérdekét támogatá, midőn őt azon tekintélylyel és nyomatékkal is gyarapitá, melyet magas rang, méltóság és gazdagság szokott adni. János őt még 1534-ben nagyváradi püspökké s országa kincstartójává nevezte ki. A kincstár Athinai megöletése óta különben is az ő igazgatósága alatt állott, bár a nélkül, hogy a hivatalnak czimét viselte volna. Ezt, ugy látszik, csak azért nem adta meg neki elébb a király, mivel alkalomra várt, hogy őt elébb püspökké nevezhesse ki, mintsem az ország zászlósainak méltóságára emelné.

Az új czímek, a kettős méltóság semmit sem változtattak Frater György elébbi egyszerü szokásain, éle-

tén. Remete szerzetének fehér ruháját ő ezután sem tette le, nem váltotta fel a püspöki díszruhával; nyomára annak sem akadtunk, hogy magát valaha püspökké szenteltette volna. És valamint ruháját, ugy czímét is változatlanúl megtartá szerzetének, magát mindig a szerény „Frater“ czimmel jegyezvén alá leveleiben s egyéb irataiban [1]. S így lőn, hogy őt püspöki s kincstárnoki méltóságai mellett is csak az egyszerü Frater György néven említették kortársai.

Azonban, mennél kevesebbet tartott a fényre viseletében, a czímre nevében, annál nagyobb buzgalmat, tevékenységet fejtett ki kincstartói hivatalában. Azon gazdászati, kereskedelmi, pénzügyi talentumot, melyről már mint remetepörjel híres volt szerzetében, most nagyban s oly fényesen tanúsítá, hogy János király, ki elébb mindig pénzhiányban szenvedett, az ő igazgatása alatt mindinkább telni tapasztalta a maga kincstárát. Pár év múlva többször hallák Jánost avval dicsekedni nem csak hívei, s azon kétes hűségű urak, kik közte s Ferdinand közt ingadozának, hanem Ferdinánd-pártiak is, kiket a maga részére vonni ügyekezett, hogy „az ő kincstára jó karban van“, hogy „neki van miből védje, ha kell, az országot, míg Ferdinánd mindig hiányt szenved“ [2].

Frater György e kincseket nemcsak a rendes királyi jövedelmeknek, melyek az adók, harminczadok, bányák és uradalmakból folytak be, hű és ügyes kezelése által gyüjté királya részére: ő számos egyéb jövedelmi forrást is nyitott meg, melyek egyébiránt épen nem tartoznak a kincstartói hivatal körébe. Miként pár évtizeddel elébb Thurzó Elek főtárnokmester és kincstartó bányaiparral s rézkereskedéssel gyarapította háza gazdagságát: úgy most Frater György is kereskedővé lett püs-

[1] Ő magát holtáiglan állandóan Frater Györgynek jegyezte alá; s így nevezte őt mindenki. Verancsics őt néha Utyeszenichnek is nevezi leveleiben; de a Martinuzzi nevet, melyet neki az újabb kor szeret adni, egykorú okmányban soha sem olvastam.

[2] Wese János lundeni érsek, Károly császárhoz. Nagyvárad, 1536. augustus 20.

pöki s kincstartói méltósága mellett, s búzával, borral, marhával, gyapjúval és bőrrel mind önmaga, mind ügynökei, megbizottjai által terjedelmes üzletet folytatott. Tapasztalván ugyanis, hogy a végvárak és a hadsereg ellátására szükséges termékek s áruk szállitói által, a kincstár kárára, gyakran nagy csalások követtetnek el, e szállitmányokat azontúl saját kezelése alá vette; mi lassanként egy szélesen elágazó üzletté nőtte ki magát. A dolog uj, szokatlan volt, s azért nem is hiányoztak gáncsolói, kikkel azonban ő mit sem gondolt [1]). Később, János király halála után, sem hagyott fel e kereskedéssel Frater György: a seregek s végvárak ellátására szükséges terményeket e végre épített magtáraiban azután is kezelése alatt tartá; egyéb üzletekre mindazáltal a kormányzás gondjai s foglalkozásai magának időt nem engedvén, azokat megbizott ügynökei által folytatta. Egyebek közt bizonyos László nevű kereskedőnél 60 ezer forintja volt Frater Györgynek, mely öszvegen amaz évenként 30—35 ezer frtot fordított üzletében.

Tulajdonképen e kettős méltóságra emeltetése óta nyerünk részletesb tudósitást is Frater György életéről. Mert bár eddig is ő volt János legbizodalmasb embere; s bár, ha különben a körülmények engedték, eddig is leginkább az ő tanácsai után indúlt a maga elhatározásaiban János király: a kútfők mégis csak ritkán s általános kifejezésekben említik őt, mint oly egyéniséget, ki ügyessége, buzgalma, mély belátása által mind nagyobb tekintélyt s befolyást vívott ki magának János udvarában. De minthogy ez ideig Laszkó, Gritti, Bánffy, Nádasdy, Czibak, Verbőczy s más hirneves emberek foglalták el az előtért János udvarában s kormányának történetében: az egyszerü, szerény remete munkássága s hatása, mi, ugy látszik, inkább is János magán termeiben s meghitt tanácskozásaiban, mint az ország tanácsában,

[1]) „Nos fame perimus, quia bonus eremita non permittit fruges transire Danubium. Quaestor maximus vini, tritici, boum, ovium et velleris et coriorum. Eo thesaurisante conficietur infelix haec patria.“ Irja Farkas Bálint Nádasdyhoz 1534-ben. Pray: Epist. Proc. 2. 48.

juthatott érvényre, elkerülte a kor iróinak figyelmét. És kétségkivül gyakran történt, hogy a mi az ő agyában születlett, a mi egyenesen az ő tanácsainak, befolyásának volt is eredménye, nem az ő nevének zászlója alatt jött napvilágra. Hasonló volt hatása azon alrangúbb haditisztekéhez, kik bár legtöbbet tettek a csata sorsának eldöntésére, önfeláldozó vitézségökkel csak a főbb vezérnek babérait szaporitják, a nélkül, hogy csak nevök is említtetnék a győzedelem tényezői között De ezentúl, miután az említett férfiak részint kimúltak, részint Ferdinánd pártjához szegődtek, János főbb emberei: Frangepán, Brodarics, Statileo, Verbőczy, Batthyányi, Orbán stb. közt határozottan és nyilván Frater György lőn legnagyobb befolyású, s állásánál fogva a világ előtt is mint János első, mindenható ministere tünt elő. Ő volt ezentúl a sarkpont, mely körül János udvarának s kormánypolitikájának történelme forgott. Ő lett leginkább felelős a történtekért: őt illeti a gáncs vagy dicsőség, mely a tényekhez csatlakozik, még akkor is, midőn neve nem említtetik. Fontossága az ország történelmében eléggé kitűnik magának Ferdinánd királynak azon mondatából is, hogy csak ezen remetét irígyli „a vajdának“, ki egymaga felér tízezer fegyveressel [1].

XIV.

Frater György gondjainak valamint mindig legfontosabb, legnagyobb buzgalommal átfogott —, úgy most, magas állása küszöbén, legelső tárgya volt a kincstár rendezése s jó karba állitása. Az országkormányzat e fontos ága eddigelé több kezek által s igen rendetlenül igazgattatott János ország-részében. 1529 óta Gritti, Athinai Deák Simon és Nádasdy Tamás gondjaira bizatott a kincstár kezelése.

Gritti, úgy látszik, csak nevét viselte s javadalmait

---

[1]) Jovius: Histor. Tom 2. Libr. 39. pag. 352. (1552-ki florentinai kiadás.)

húzta a hivatalnak, melyet gyakori s huzamosabb távolléte miatt Konstantinápolyban, nem is kezelhetett rendesen.

Athinai igazgatásának minőségéről semmi egyebet nem tudunk, mint hogy Gritti őt az adók és sókamarák igazgatásában elkövetett hűtlenséggel vádolta. És habár e vád puszta ürügy volt is, melylyel Gritti a személyes boszúvágyból elkövetett gyilkosságot ügyekezett kimenteni, már csak azon körülmény is, hogy Gritti mert ellene ily vádat emelni, bizonyítja némileg, miképen Athinai, ha nem volt is hűtlen, lehetett hanyag, gondatlan kincstartó.

Nádasdy Tamás általában több kincsvágyat s kapzsiságot tanúsított életében, semmint őt a hű és lelkiösmeretes kincstartó dicsérete megillethetné. Ő nemcsak 1526-ban, midőn a király-választás forgott szőnyegen, drágán adta el a maga szolgálatát Ferdinándnak: nem csak az öreg Bornemisza hagyománya körül ébresztett gyanút maga iránt; hanem 1534-ben is, midőn ismét Ferdinándhoz szegődött, drága bért kötött ki hűségeért: egyéb javakon kivül, melyeket magának adományoztatni kivánt, azt is beigtatván a szerződésbe, hogy Ferdinánd oda hasson hugánál, Mária özvegy királynénál, miszerint ez a maga özvegyi javait, kivált a bányákat és bányavárosokat neki inkább, mint bárki másnak adja haszonbérbe, vagy igazgatása alá [1]).

János király, hogy a különben kitűnő tulajdonokkal felruházott, ügyes férfiu hűségét magának biztositsa, midőn őt a hadi szerencse 1529-ben Buda várával együtt hatalmába ejté, őt elébb az egri püspökség, utóbb a máramarosi sóbányák igazgatásával bizta meg [2]).

Frater György, kincstartóvá neveztetvén, s látván mily szűkölködésben van királya a kincstár eddigi hanyag vagy hütlen kezelése miatt, mindenekelőtt a kincstár összes jövedelmeinek forrásait a maga kezeiben egye-

---

[1]) Nádasdy szerződése Ferdinánd biztosaival. Pray: Epist. Proc. 2, 54.

[2]) Szentgyörgyi, Kovachichnál: Script. Min. 1, 133.

sítendő, Mármarost s a sókamarákat is kivette Nádasdy kezeiből. S részben ez volt aztán oka, hogy Nádasdy Jánostól Ferdinándhoz visszapártolt. János, hogy e tevékeny, ügyes embert a maga pártján megtartsa, örömest kezén hagyta volna Mármarost; de a szigorú Frater Györgynél, ki, midőn gondjait, munkásságát valamire fordítá, félszabályokkal nem szokott volt megelégedni, s a mit akart, egészen akarta, maga a király is ellenzésre talált [1]). A komolyabb összeütközésnek maga Nádasdy vette elejét, Ferdinándhoz pártolván át.

A kincstár ügyeiben egyébiránt is gyakran kénytelen volt János király magát alárendelni Frater György nézeteinek s gazdálkodó rendszabályainak: mit nem is vett neki rosz néven, látván, hogy csak az ő javát viseli szemei előtt a szigorú financzember. E tekintetben olyféle viszonyban volt vele királya, minőt gyakran látunk gyönge jellemű nagybirtokosok s magokat hűveknek, urok java iránt buzgóknak tanúsított jószágigazgatóik között. És még azon esetekben is, midőn a hivatalnok buzgalma kénytelen volt elnémúlni a király akarata előtt, békésen tűrte ez amannak a pazarlás ellen emelt szavát, habár néha keményebb, kíméletlenebb volt is a kikelés. Ily eset adta elő magát egyebek közt 1535-ben, midőn Tarnovszky János és Tarló Máté lengyel urak Jánost Budán meglátogatták.

Azon fondorlatokban, melyeket Gritti királya ellen szőtt, valamint a közszeretetben álló, derék Czibak Imre halálában is Laszkó Jeromos szinte részesnek tartatott s János ez iránt valószinűleg bizonyosabb tudósításokat is tartott kezében. A hatalma körét minduntalan tulhágó s királyát ez által számtalan bajokba bonyolító, nyugtalan, kalandor emberre egy idő óta már különben is méltán neheztelt János király. Vévén tehát Czibak meggyilkoltatásának hírét, Laszkót is, mint a merénylet része-

---

[1]) Ide vonatkoznak Frangepán e szavai Nádasdyhoz: „Dicat D. Thesaurarius quidquid voluerit, tamen Maromarosium cum omnibus proventibus est in manu Dnis vestrae". Pray: Epist. Proc. 2, 62.

set, börtönbe záratta. Barátjok veszedelmétől indíttatván, Tarnovszky és Tarló személyesen siettek János udvarába. A király amabban egykori bujdosása alatt vendegszerető gazdáját, emebben segélyezőjét, nagy kitüntetéssel fogadván, közbenjárásokra Laszkót szabadon eresztette, magokat gazdagon megajándékozva bocsátotta el udvarából. Tarnovszky gyöngyökkel gazdagon kirakott föveget s gyönyörü damaskusi buzogányt, mik Gritti hagyományai közt találtattak —, Tarló egy aranyos szerszámmal fölékesitett szép arab paripát vett tőle emlékül. Ezen ajándékok összesen negyven ezer aranyra becsültettek. Frater György, a szigoru kincstartó, vonakodott kiadni az ékszereket, melyeknek elidegenitését a közügyek kétes állapotában, midőn egyrészről Szulejmán haragjától kellett tartani, másrészről Ferdinándnak a török e haragjára épitett magatartása a békére nem sok kilátást nyújtott, bűnös pazarlásnak nevezte. És midőn végre engednie kellett a király akaratának, egyáltalában nem titkolta el elégedetlenségét annak bőkezűségével [1].

Ha ily pillanatokban tán neheztelt is János a szigoru, gazdálkodó tanácsosra, hamar elfeledte boszúságát. Bőven tapasztalván minden alkalommal, hogy nem becsülheti meg eléggé a hűséges, takarékos kincstárnokot, ki rövid idő n annyira megtölté kincstárát, hogy több ízben dicsekedve emlegéthette, mily jó karban létezik az Isten kegyelméből s Frater György takarékossága által.

XV.

És volt is oka a gondos miniszternek aggódnia a jövendő fölött. Szulejmán, Gritti halála miatt még egyre boszús, tudtára adá Jánosnak, hogy kedves embere halála körülményeinek megvizsgálása végett egy biztost küldend hozzá, büntetéssel fenyegetvén őt, ha a történtekben ő

[1] Zermegh, Schwandtnernél Script. Rer. Hung. 2, 408. Kovachich: Script. min. 2. 43. Istvánffy: Lib. 12, 125.

is részesnek találtatnék. Még inkább növeszté aggodalmat az, hogy ily biztosúl Junisz bég, a porta első tolmácsa, kit Ferdinánd a maga követei által már a mult évben megnyert s maga iránt évdijjal lekötelezett, küldetett az országba.

Másrészről, mihelyt híre terjedt, hogy János ügye a töröknél rosszúl áll, s ennek következtében Ferdinánd könnyebben megnyerheti az oly régóta sürgetett békét s az ország birtokát: a szél fordúltával az önzők tábora is megforditá köpenyegét. Maga Ferdinánd, a kedvező körülményeket felhasználva, mindent elkövetett, hogy János híveit a maga pártjára vonja. Titkárát, az ügyes Reichersdorfert, már az 1534-ki deczemberben Péter moldvai vajdához utasitá, hogy Jánostól mind őt magát, mind közbenjárása által az erdélyi urakat, kivált Majláth Istvánt, az ő pártjára vonni ügyekezzék. Péter vajda már a következő év elején kiadta a hűség okmányát Ferdinánd ügynökének, ki őt viszont az általa Erdélyben birt Csicsó, Küköllő s Bálványos várak és Besztercze városának birtokáról biztositá.

Majláth István hűségére nézve nem csak Péter vajda fondorlatai, hanem sógorának s esküdt testvérének, Nádasdy Tamásnak elpártolása is veszélyes hatású volt. Balassa Imre, Majláthnak vajdatársa is Ferdinándhoz szított alattomban, ki aztán Horváth Gáspárt küldé hozzá, szándékaiban őt megerősiteni. A két vajda példája ragályossá lett az egész erdélyi nemességben, s ennek nagyobb része már 1535 tavaszán oly érzelmeket táplált, hogy Ferdinánd az iránt teljes megelégedését jelenthette [1]). Laszkó Jeromos alig érzé magát szabadságban. Késmárk birtokának biztositása mellett nem csak maga Ferdinándhoz szegődött, hanem Perényi Pétert s másokat is elcsábitani ügyekezett. Horvátországban Erdődy Simon zágrábi püspök, szinte Ferdinándhoz pártolván, mindent elkövetett, hogy Zrinyi János, Zlunyi János s más horvát urak is kövessék példáját; és valóban oda is vitte az

[1]) Ferdinánd, Mária királynéhoz 1535. april 25. Buchholtznál: Gesch. Ferdinand's I. 4. 142.

ügyet, hogy a horvát rendek a nyár derekán tömegestűl Ferdinándhoz készűltek csatlakozni[1]).

E veszélyes körülményekből csak az által szabadúlhatott ki János kormánya, ha egy részről Szulejmán haragját megengesztelheté, másról pedig Ferdinándot a béke reményeivel támadó munkálatoktól visszatarthatá. Szulejmánhoz tehát nagy ajándékokkal, melyeknek kiállitásában most a takarékos kincstartó sem volt fukar, követek küldettek. S a Habsburg-ház ellen fondorkodni mindig kész franczia király közbenjárása is igénybe vétetett a portánál. Ez ügyben ismét Verancsics Antal budai prépost küldetett Ferencz királyhoz; ki aztán a szolgálatában lévő Gozzi Seraphin raguzai nemest küldé e végett Konstantinápolyba [2]).

Ferdinánddal e körülmények közt, melyekben kedvező feltételekre számolni egyáltalában nem lehetett, sem János sem Frater György nem kivánta megkötni a békét, bár mennyire sürgették is azt Frangepán, Brodarics és más tanácsosok. Szándoka erre nézve csak oda terjedt Frater Györgynek, hogy Ferdinánd, mig vagy az európai bonyodalmak elvonják tőle a császár segedelmét, vagy a török megengeszteltetik, a béke tárgyalásával foglaltassék el.

XVI.

E czél elérésére Frater György tanácsai szerint két uton munkálkodott János király: a pápa által, s egyenesen magánál Ferdinándnál. Óhajtá János, hogy a pápa is közbevesse magát Ferdinándnál s intse őt a békére. Ennek kieszközlése Frangepán Ferencz kalocsai érsekre bízatott, ki mint szerzetes hosszabb ideig lakván Rómában, honnan csak néhány év előtt tért haza, mind a pápával, mind több bibornokkal személyes ismeretségben

[1]) Erdődy Simon Nádasdyhoz. Chasma, 1535. jul. 22. Ep. Proc. 2, 63.

[2]) Az 1535-ben elfogott Casali püspök s Corsinus Endre vallomásai. Brüsseli levéltár.

állott. Frangepán oly értelemben tette előterjesztéseit Rómában, miképen Magyarország veszélyben áll, hogy a Gritti halála miatt boszús szultán, ha Jánost birtokából elűzné, azt a maga számára foglalná el. Igyekeznék tehát ő szentsége, mielőtt ilyesmi történhetnék, békére birni Ferdinándot, hogy aztán a töröknek közös erővel állhassanak ellene.

Az egyenes érintkezés Ferdinánddal Brodarics püspök által eszközöltetett. Ő legtöbb hitellel birt a bécsi udvarnál, s levelezésben állt a lundeni érsekkel is, ki, mint a császárnak e békeügybeni megbizottja, még mindig Ferdinándnál tartózkodék. A püspök már 1534 végén kért útlevelet Ferdinándtól, s Thurzó Elekkel tartott némi értekezletek után a következő év tavaszán Bécsbe utazott; de minthogy elegendő felhatalmazást magával nem hozott, mind Ferdinánd mind a lundeni érsek hamar meggyőződtek, hogy ő inkább csak a véleményeket kikémlelni, mint valamit végezni küldetett ura által. Arról azonban mégis sikerűlt meggyőznie Ferdinándot, hogy János a békét őszintén kivánja; s azon igérettel távozott Bécsből, hogy nem sokára bővebb felhatalmazással s több társakkal térend vissza [1]).

Ferdinánd maga a békét valóban óhajtá; de tanácsosai más értelemben voltak: ők a magyar bonyodalmakat önhasznukra igyekezvén kizsákmányolni, a zavart inkább növelni, hosszabbítani vágytak „Az udvarban — igy ir Wese, lundeni érsek[2]) — a változás miatt, mely Magyarországban történt, a király titkos tanácsosai közt oly nagy az öröm, miként félek, hogy el fogják mulasztani, miről most a legnagyobb igyekezettel kellene gondoskodni.... Ezen emberek, midőn az istent magoknak kedvezni tapasztalják, sok egyébre nem tekintenek, mit nem volna szabad elhanyagolni.... Ők annyira aggódnak

---

[1]) A lundeni érsek a császárhoz. Bécs. 1534. deczember 8. — Mária királyné, Ferdinándhoz. 1535. marczius 5. — A lundeni érsek a császárhoz. 1535. april 8. — Ferdinánd, Máriához 1535. april 25. Brüsseli levéltár.

[2]) Granvelle császári kanczellárhoz. 1534. oktober 1. Brüsseli levéltár.

saját magánhasznuk fölött, hogy a multakat e miatt teljesen elfeledik: eszökbe sem jut, hogy a török Magyarországon volt, s hogy hatalma arra most is kiterjed; ők nem gondolják meg, hogy a multak ismét visszafordúlhatnak. Én azt látom, hogy veszendőben van a király ő felsége, ha iránta más intézkedés nem tétetik; s mind ez csak amazok magánhaszna miatt történik.... A würtembergi herezegség ezen emberek hanyagsága miatt veszett el;... ettől tartok Magyarországra nézve is...."

A lundeni érsek maga igen bizott a békében, s oly sükerrel remélt alkudozni János biztosaival, hogy Magyarország egészen Ferdinánd kezére szálljon[1]).

Brodarics, miként igérte volt, néhany hét múlva többekkel, névszerint Frangepán Ferenczczel, Verbőczy Istvánnal, Bajony Benczével és Román Zsigmonddal tért vissza Bécsbe. Ferdinánd tanácsosai mellett a császár megbizotta, Wese érsek is részt vett az alkudozásokban. Mindenek előtt fegyverszünet köttetett. Ferdinánd leginkább a korona visszadását sürgette, mi nélkül, úgy mondá[2]), semmiféle szerződést nem köthet becsülettel. E föltétel alatt kész volt elismerni János királyi czimét, s neki az ország némi részeinek birtoka mellett jó évdijat biztosítani. A tanácskozás hosszúra nyúlt; s minthogy Ferdinánd a korona visszaadásától eláll ani egyáltalában nem akart, János követei pedig ez iránt felhatalmazva nem voltak: Brodarics és Verbőczy, társaikat Bécsben hagyván, Budára utaztak. De visszatértök után sem folyt sükeresebben az alkudozás; mert Frater György, ki a portánál különféle utakon nagy buzgalommal működött, nem szünt meg urát a török barátságának megújultával biztatni; minek következtében ez a koronát átadni nem akarta: „Én azt kivánom — úgymond egy levelében Ferdinánd[3]) — mi az övé; ő pedig azt, mi az enyém." János követei, kik eleinte még abból is kivántak egy részt urok számára, mi Ferdinánd birtokában volt, végre megegyez-

---

[1]) U. o. Post Scripta oktober 3.
[2]) Máriához 1535. jun. 7. Buchholtz : 4, 144.
[3]) Máriához 1535. julius 4. Buchholtz : 4, 144.

tek volna ugyan, hogy mindenik fél tartsa meg a mit bir; de Ferdinánd az országnak csak egy kis részét akarta János kezén hagyni, s a mellett a kir. czimmel 80 ezer arany évdijat igért. Az egyesség tehát nem sikerült, s a követek, miután a fegyverszünetet 1536-ki marczius 1-ig meghosszabbították, Budára visszatértek[1]).

XVII.

Ezen alkudozások folyta alatt Frater György kivált Erdély biztosítására forditá gondjait. Meggyőződvén, hogy urának hatalma e tartományban mindaddig meg nem szilárdúlhat, mig Szeben, mely Reichersdorfer ügynök s Péter moldvai vajda izgatásai következtében még 1534 végén Ferdinándhoz állott, engedelmességre nem szoríttatik: e kulcsos várost Majláth vajda által ostrom alá vétette. A polgárság, bár éhséget szenvedett, az egész éven át ritka kitartással védte magát. Sürgető kérelmeik által indíttatván, Ferdinánd Bánffy Boldizsárt ezer főnyi csapattal küldé segélyökre. De Bánffy, a helyett hogy csöndben igyekezett volna behatni Erdélybe, utközben Szathmárt kirabolta s fölégette. János erről értesűlvén, Kún Gotthárdot sebes napi utakban küldé utána, ki aztán őt meg is verte, csapatát pedig szétszórta, bár maga is sebbe esett, mely miatt pár nap múlva megszűnt élni. Szeben a fegyverszünet következtében a szoros ostromzár alól felszabadúlt ugyan; de Majláth még sem távozott el vidékéről.

Frangepán és Brodarics Bécsből visszatérvén s a békét minden áron óhajtván, nem szűntek meg oda működni Jánosnál, hogy vele Ferdinánd feltételeit elfogadtassák. De Frater György még nem veszté el reményét jobbak kieszközlésére, s a két püspök hatását több ideig diadalmasan ellensúlyozta. Egyelőre ő a porta által kiküldött Junisz bég nyomozásainak eredményétől s az erdélyiek érzelmeitől kivánta felfüggesztetni a további

---

[1]) Ferdinánd, Máriához. 1535. augusztus 27. Brüsseli levéltár.

lépéseket; s hogy mind a két részről támogassa János ügyét, a nyár végén Nagyváradra utazott, onnan Erdélybe rándulandó.

Reményei azonban mind a két részről meghiúsúltak. Junisz bég, kit ő és ura, mint csekély befolyású egyént, eddigelé elhanyagoltak, Ferdinánd ellenben ajándékai s állandó évdíj igéretével még a múlt esztendőben megnyert, most engesztelhetlennek mutatkozott János iránt. Hasztalan igyekezett jelenleg Frater György helyrehozni az elébbi mulasztást. Junisz bég gyűlöletét semmi igéret sem volt képes megengesztelni; s azon kikelésekből, melyekkel a biztos János királyt kisebbité, a kincstartó eléggé meggyőződhetett, hogy a tudósitás, melyet Junisz bég Gritti haláláról a portánál előadand, nagy ártalmára lesz királyának.

Erdélyben, hol eddigelé személyesen még kevéssé ismertetett, épen szerencsétlen volt Frater György. Már Nagyváradon értesűlt, hogy az erdélyiek, mióta Junisz bég köztök járt s minden tartózkodás nélkül hirdette, hogy Szulejmán egészen megvonandja barátságát s segedelmét Jánostól, és mióta Szeben az ostromzár alól fölmentetett, csaknem mindnyájan s nyilván Ferdinándhoz hajlottak: nem tartván tehát tanácsosnak, fegyveres erő nélkül menni a tartományba, mintegy száz főnyi gyalog testőrséget előre küldött s utána maga egy lovas csapattal indúlt meg Kolozsvárra. De a Ferdinánd párti erdélyiek, tartván az erélyes miniszter jelenlétének következményeitől, őt be sem akarták bocsátani. Az előre küldött hajdúkat megtámadták: egy részt közőlök megöltek, a többit kiűzték; minek következtében a püspök fel is hagyott szándokával s Budára visszautazott[1]).

E körűlmények végre arra birták Frater Györgyöt, hogy Frangepán és Brodarics béketanácsait maga is elfogadja. János ennél fogva, kit eddig is csak kincstárnokának ellenzése tartott függőben, melyik félnek tanácsaira hajóljon, november elején Brodarics által tudtára adatá

[1]) Laszkó Jeromos a lundeni érsekhez. Késmárk, 1535. okt. Brüss. levélt.

Ferdinándnak, hogy a béke megkötése végett egyenesen a császár elébe kivánja küldeni a maga követeit, kérvén őt, utasítana ő is egy teljes hatalmú biztost a császárhoz. Ferdinánd ebben örömmel megegyezett, úgy mindazáltal, hogy János a maga vég elhatározását terjeszsze a császár elébe.

XVIII.

Brodarics a válaszszal visszatérvén, a békeföltételek János bensőbb tanácsában összeszerkesztettek. A főbb pontok, melyeken nagyon meglátszik, hogy a töröktől való félelem befolyása alatt irattak, következők:

1. Hogy János a koronáról s az országról, Erdélyt is belé értve, lemond Ferdinánd javára.

2. Budát és Temesvárt egyenesen a császár kezére ereszti, hogy ez a két fő várat a török ellen egész erővel védhesse, a felek közti békét pedig biztosíthassa. A császár e várakat János haláláig vagy Nándorfehérvár viszszavételéig tartsa birtokában és csak azontúl adja át Ferdinándnak.

3. E nagy engedményekért János kivánja Ferdinándtól:

a) Egész örökségének, melyet a mohácsi ütközet előtt birt, visszaadását, bár kinek kezén legyenek is annak egyes részei, s bár ki által és mi módon idegeníttettek el; a kiváltást Ferdinánd eszközölje.

b) Tizenhét vármegyét a Kárpátok hosszában a Szepességtől Pozsonyig, sőt kir. várost, köztük Pozsonyt és Kassát.

c) A bányavárosokat és a bányákat, Körmöczön pénzverési joggal, Munkácsot, Husztot, Diósgyőrt, Zólyomvárat s uradalmát; szóval mind azon javakat, melyek hitbérűl Mária királyné kezein vannak. Mind ezeket, mind a tizenhét vármegyét János holtáiglan, csak a maga személyére nézve birandja; halála után visszaesnek Ferdinándra.

d) A Thurzók birtokában levő negy várat Semptével: a Rákóczy-féle örökséget, mely jelenleg Perényi Péter kezén van: továbbá Visegrádot Magyarországban, Dévát Erdélyben. Az e pont alatt lévő javakat János örök joggal birandja.

e) Szepes megye, s hozzá adatván még az elébbi pont alatt foglalt javak, Munkács és Diósgyőr uradalmak, a császár által herczegséggé emeltessék, mely „Szepesi herczegség" czíme alatt János örököseire is átszálland.

f) A lengyeleknek elzálogosított 16 szepesi város, tőlök Ferdinánd által visszaváltatván, holtáiglan János birtokában legyen.

g) Ferdinánd Jánosnak azonnal kétszáz ezer aranyat fizessen.

4. János mind azt, mi akár örök joggal, akár csak holtáig leend kezén, királyi czímmel s joggal birandja.

5. Bálványos vára, melyet jelenleg a moldvai vajda bir, kapcsoltassék vissza a váradi püspökséghez.

6. A szepesi prépostság emeltessék püspökséggé.

7. A váradi, erdélyi, egri, pécsi és nyitrai püspökök János szolgálatában és tanácsában maradnak.

8. Ferdinánd az ország jogait esküje szerint fentartandja; s Jánost mind ő mind a császár testvérének fogadja.

9. A béke és barátság megszilárdítása végett a császár, unokahúgai valamelyikét, vagy a portugalli vagy az angol király leányát Jánosnak nőül szerzendi.

10. Jánosnak a maga birtokában külön főbirái legyenek; de a nádori hivatal közösen egy személy által töltessék be.

11. A Jánost terhelő egyházi átok megszűntettessék; az általa kinevezett püspökök s apátok megmaradjanak; a budai hévizi prépostságban általa építtetni kezdett nagy kórház bevégeztessék.

12. Bodó, Casali s mások, kik még Ferdinánd fogságában vannak, szabadon bocsáttassanak; ellenben a hálátlan Nádasdy Tamás Jánosnak kezébe adattassék stb.

E föltételekkel Brodarics és Frangepán november 22-kén a császárhoz utasíttattak, teljes felhatalmazást nyervén a békét megkötniök[1]).

A követek Olaszországban, Nápolyban találták a császárt, kinél ugyanazon időben Kless Bernát trienti kardinál s Ferdinánd főkanczellára is megjelent ennek részéről. A tárgyalások elébb Nápolyban, utóbb Rómában folytak.

A császár János föltételeit olyanoknak találta, melyek a békekötésnek némi változtatással alapjául szolgálhatnak, s a közbenjárást elfogadta. A tridenti bíbornok azonban számos pont ellen nagy nehézségeket támasztott. Különösen állítá, miképen János örökségét, melyből nem csak Ferdinánd, de János maga is sokat idegenített el, kiváltani nem áll Ferdinánd hatalmában. János követei erre akként nyilatkoztak, hogy miután urok egy királyságról s országról mond le: Ferdinánd annál könnyebben visszaválthatja e javakat, minthogy azon országrész, melyet neki János átenged, a török által eddigelé nem háborgattatván, elég erőt s jövedelmi forrást rejt kebelében. A császár tanácsosai úgy vélekedtek, hogy miután az, mi e javakból a két fejedelem által elidegeníttetett, jelen birtokosaiknak úgy is ajándékúl adományoztatott: elégedjenek meg ezek az eddigi haszonvétellel s a javakat minden váltság nélkül ereszszék vissza János kezére. Ez azonban a fejedelmek méltóságával megegyeztethetőnek nem találtatván, e pontra nézve végre oda hajóltak a vélemények, hogy a kiváltási öszvegeket maga az ország adó útján állítsa ki.

A tizenhét megye helyett Ferdinánd megbizotta csak tizenkettőt, Pozsonyt pedig, Ausztria szomszédságából eredő fontossága miatt egyátalában nem volt hajlandó átengedni. Legnagyobb nehézséget azonban ama pont ellen támasztott, mely szerint Mária királynétól özvegyi javait, Thurzótól pedig, ki Ferdinándnak nem

---

[1]) A felhatalmazó hitlevél kelt Nagyváradon, 1535. november 22. Ugyanezen napról János több levele a császárhoz s ennek tanácsosaihoz. Brüsseli levéltár.

csak híve, hanem nagy befolyású tanácsosa is, négy várat kellett volna elvenni; és bár János követei azt válaszolták, hogy Ferdinánd mind a királynét, mind Thurzót a kezére szállandó országrészből kielégítheti: ő e feltételt igazságtalannak s egyáltalában lehetetlennek állítván, engedni teljességgel nem akart.

Minthogy ekként Ferdinánd részéről több kiegyenlíthetlen nehézség tétetett; János követei pedig mindjárt eleve kijelentették volt, hogy ezekből, melyekre urokat különben is nehéz volt rábirniok, valamit engedni, nem volnának felhatalmazva: a császár 1536-ki marczius 20-kán azt határozta, hogy az egyesség gyorsabb kieszközlése végett a maga részéről követet küldend, ki előbb a viszályos pontok felett Ferdinánd végakaratát megértvén, János udvarában fejezze be az alkudozást; a kalocsai érsek, urát erről tudósítandó, tüstént térjen vissza Magyarországba, Brodarics ellenben a béke megkötéseig a császári udvarnál maradjon; végre, hogy a békealkut semmi ellenségeskedés ne háborgassa, a fegyverszünet május végeig hosszabbíttassék meg[1]).

A császár ismét Wese János lundeni érseket, ki magának a magyar ügyekben már némi jártasságot szerzett, s a tárgyalásokon most is jelen volt, nevezte ki Jánoshoz a maga felhatalmazott követévé. Előre látván azonban, hogy Ferdinánd részéről a bányavárosok s Mária királyné egyéb özvegyi javainak átengedése a szirt, melyen az alkudozás hajótörést szenvedhet: tanácsosaival e felett hosszasan értekezett, s végre azon utasítást adatta e pontra nézve a lundeni érseknek, hogy igyekezzék ugyan minden módon reábirni Jánost e pont megváltoztatására; de, ha ez engedni egyáltalában nem akarna, fogadja el végre e pontot is, föltéve, hogy Ferdinánd akár Erdélyben, akár másutt egyenlő jövedelemmel kártalanítsa a királynét[2]).

[1]) A császár határozata. 1536. marczius 20. Brüsseli levéltár.
[2]) A lundeni érsek Granvelle Miklós császári főkanczellárhoz. 1536. május 11. U. o.

XIX.

Mi alatt ezek történtek, február végével lefolyt a múlt évben Bécsben kötött fegyverszünet. Nem sokára pedig azon örvendetes hír érkezett Konstantinápolyból János udvarába, hogy a szultán Ibrahim nagyvezirt, elkövetett hűtlenségei miatt, megölette s lefoglalt irományai közt olyanok is találtattak, melyek Gritti bűnös terveiről tanuskodnak; minek következtében Szulejmán régi barátságos indulatával viseltetik ismét János iránt. A mily kellemes volt e hír, oly annyira bánni kezdé Frater György, hogy Frangepán, Brodarics és más tanácsosok sürgetéseire hajólva, az idézett feltételekben megegyezett; mert attól félt, hogy Szulejmán e béke miatt ismét felindul a király ellen. Növelé e bánatát még egy más tudósítás is, mely csaknem egy időben érkezett ama hírrel, hogy tudniillik Szeben végre meghódolt, minek következtében János egész Erdélynek urává lett.

Ezeknél fogva, midőn Frangepán a császár határozatával Rómából visszatért, Frater György teljesen el volt már tökélve, az alkudozásoknak oly nehézségeket vetni elébe, hogy a béke ama feltételek alatt meg ne köttessék. János, kinek elhatározásaira már oly befolyást gyakorlott a kincstartó, hogy egyebet akarni sem tudott, mint a mit ez neki tanácsolt, most annál örömestebb megegyezett szándokában, minthogy az saját titkos kivánatával is találkozott. Frater György tehát teljesen elkészűlve várta a császári követ megérkeztét.

A lundeni érsek april végén utazott Innsbruckba Ferdinándhoz, mielőtt Jánoshoz jönne, megtudandó, utasítása szerint, a római király végakaratát a békeföltételek iránt. Boszúságára, itt csaknem végkép megakadni tapasztalta a békeügyet.

Ferdinánd ekkor már értesitve volt a császárnak Velenczében székelő követe által az ügyek új fordulatáról Konstantinápolyban; mi több, e követ arról is tudósítá őt, miképen nagy híre jár, hogy a török személyesen készűl ismét hadjáratra Magyarországba. „Ez gyanítani

engedi — így ír Ferdinánd Mária királynéhoz [1]) — hogy a vajda ismét jó egyetértésben áll a törökkel, s mit követei által a császárnál tárgyaltatott, merő színlelés volt. Nem kétlem, hogy ezen fondorlatokban a francziának is vagyon része."

Bár azonban ennél fogva nem is sokat bízott János jó akaratában: a békét mindazáltal, ha nagyobb áldozatok nélkül juthatna a korona és az ország birtokába, mégis óhajtá. De nagyobb áldozatokra már azért sem volt hajlandó, mivel azt reménylé, hogy a császár ez évben a francziákon győzedelmet nyerend, s velök békét kötvén, erejét az ő segedelmére fordítandja. E reményben a föltételek azon pontját, mely ellen már a tridenti kardinál is oly nagy kifogást tett, mely szerint tudniillik Jánosnak Mária özvegyi javai is átadandók volnának, elfogadni nagyon vonakodott.

De egyébiránt, bár mi előnyösnek látszott a béke e föltételek alatt Ferdinándra nézve, titkon azt főbb tanácsosai mégis ellenzették. Hogy azonban ezek ellenzésének okait földeríthessük, szükség, legalább is futólag, egy pillantást vetnünk Ferdinánd titkos tanácsába.

XX.

Ferdinánd maga egyenes, jámbor szivű, jó akaratú fejedelem volt, ki, ha erélylyel szokta volt is védeni a maga érdekeit, az igazságot másoknak is szintoly örömest kiszolgáltatta. Uralkodásának fő hibája, a császári bátyjáéhoz hasonló éles szemek s biztos tapintat hiánya és ama gyöngeség volt, melynél fogva egészen titkos tanácsosai által hagyta magát vezettetni. Legnagyobb hatása volt reá Kless Bernát főkanczellárának, a tridenti kardinálnak; ezután pedig Hoffmann János kincstárnoknak. A magyar ügyekben Thurzó Elek és Serédy Gáspár szava nyomott előtte legtöbbet. Nádasdy Tamás, a Jánoshoz lett, bár kényszerített elpártolása miatt, visszatérte

[1]) Buchholtznál: 4, 147.

után sem nyerte mindjárt vissza azon egész bizodalmat, melylyel Ferdinándnál kormánya első éveiben, s utóbb ismét dicsekedhetett.

A tridenti kardinál, kinek meghallgatása nélkül Ferdinánd fontosabb ügyekben szintúgy nem szokta volt magát elhatározni, mint János nem Frater Györgyé nélkül, egyáltalában nem volt felruházva ez utóbbinak bátorságával s erélyével. Félvén a felelősség terhétől s a tanácsnak, ha rosszúl találna kiütni, magára nézve kedvetlen következményeitől, épen a fontosabb ügyekben szerette kivonni magát a felelősség alól. Ilyenkor rendesen betegséget színlelve, érseki székhelyére, Tridentbe vonúlt vissza, honnan aztán, míg a szőnyegen forgó fontos kérdés valamikép el nem dőlt, vagy legalább oly útra nem jutott, melyből kitérni többé nem lehetett, nem volt könnyű dolog őt kimozdítani. „Midőn Ferdinánd veszélyben forgott a würtembergi herczegség elvesztése iránt, — úgymond a lundeni érsek [1]) — bár e veszélyt ő, a főkanczellár, ismerhette legjobban, haza ment Tridentbe; midőn a hesseni gróffal folyt a tárgyalás, melyből ő semmi jót sem várt, ismét távozott; midőn az udvarnál Ulrikkal, a würtembergi herczeg fiával értekeztek, az egyik, — midőn legújabban a szász választóval, a másik szeme fájt, míg mi bajlódánk; s mihelyt a választó-fejedelem távozott, ő rögtön meggyógyúlt s mindjárt eljött az udvarba.“ Hasonlóképen cselekedett most is a kardinál. Előérezvén a nehézségeket, mihelyt Rómából megtért, Tridentbe vonúlt vissza, honnan őt Ferdinánd sem ismételve sürgető levelei, sem unokája, Fels Lénárt által, kit személyesen érte küldött, nem vala képes kimozdítani. Azon vélemény pedig, melyet a kardinál a fenforgó békeügy fölött iratban küldött át a királyhoz, több pont ellen annyi nehézséget emelt, hogy a király nem tudta magát mire határozni.

De ha már a tridenti kardinál e félénksége s visszavonúlása is nagy akadály volt a békeügyben, még na-

---

[1]) Granvelle csász. kanczellárhoz. Innsbruck, 1536. máj. 6. Brüsseli levéltár.

gyobbat vetett annak elébe Hoffmann János kincstárnok s Roggendorf főudvarmester, gróf Salm Miklós, Fels Lénárt és Salamanca, részben azért, mivel a békeföltételek barátjokat, Thurzó Eleket és Serédy Gáspárt javaik egy részének elvesztésével fenyegették, részben mivel a zavaros állapotok jobban kedveztek önérdekeiknek.

A császár követeinek, kik egy s más ügyben Ferdinándhoz küldettek s annak udvaránál hosszabban mulattak, különösen Wese lundeni érseknek és Schepper Cornélnak tudósításai szerint, épen a legbefolyásosabb titkos tanácsosok közt egy, magára a királyra szintúgy mint országaira nézve veszélyes szövetség létezett, melynek czélja volt, minden hatalmat a magok kezében egyesíteni, magokat, nemzetségeiket, barátjaikat lehetőleg meggazdagítani. És ha felteszszük is, hogy azon vetélkedésnél fogva, mely a két testvérfejedelem, Károly császár és Ferdinánd király tanácsosai közt létezett, a tudósitásokban némi túlzás van, s ennél fogva azokból leszámolunk is egynémit, mégis súlyos vádak terhelik a király ministereit.

Különösen Hoffmann János kincstárnok már II. Lajos életében is szövetségben állott Thurzó Elekkel s a Fuggerekkel. Tudva van, mily gonosz gazdálkodást űztek a Thurzók és Fuggerek a könnyelmű II. Lajos alatt az ország jövedelmeivel; miért emezek az országból a rákosi gyülés által ki is tiltattak; ügynökük pedig, Szerencsés Imre, Budán, egy néplázadásban kifosztatott s maga is csak gyors futással menekűlhetett meg a köztudomásra jött hűtlenségek miatt felingerűlt tömegtől. És mindamellett, hogy az ország bányáit csaknem ingyen bitorolták, II. Lajos halála után kétszáz-ezer arany követelésével léptek föl ennek örökösei, különösen Ferdinánd előtt. Hoffmann János közbenjárására Ferdinánd elébb az erdélyi s mármarosi sóbányák, — s miután ezek János király birtokába jutottak, a bányavárosok, némely bányák és a pozsonyi harminczad lekötésével elégítette ki Thurzó Eleket és a Fuggereket; miért ezek hálájok fejében hatezer arany évdíjat adtak Hoffmannak.

Thurzó és Hoffmann utóbb az ifjabb gróf Salm Miklóst, Roggendorfot és Fels Lénártot is bevonták szövetségökbe. Salm azáltal nyeretett meg, hogy Thurzó neki a maga mostoha leányát gazdag jegyajándokkal adta nőül; Roggendorf pedig akkoron már szinte házassági kötelékek által volt egyesűlve a Salm családdal [1]).

„A király emberei — így festi Ferdinánd udvarát a lundeni érsek [2]) — oly igen aggodalmasok magánhasznok fölött, hogy a multakról a törököt illetőleg meg sem emlékeznek! nem emlékeznek, hogy egykoron Magyarországban volt, s nem félnek, hogy ismét visszajőhet. Féltem a veszélytől a királyi felséget, ha másként nem lesz gondoskodva ez ügyekről, s pedig az övéinek önhaszonlesése miatt. Abból, mi a titkos tanácsban végeztetett, légyen az bár mily nagy vagy csekély fontosságu, végre semmi sem hajtatik, ha ezek belőle magánhasznot nem várhatnak. . . . A tridenti kardinál vonakodott hosszabban maradni a királynál, mert látja, hogy Hoffmann mindent a maga akarata szerint akar intézni. . . . A kardinál távozta után visszatért az udvarba az ortemburgi gróf, ki a tridenti pótlására egyike a három helyettesnek. E közt és Hoffmann közt a legnagyobb s meggyökerezett gyűlölet létezik; s azért a tanácskozásban soha sincsenek egy értelemben. Roggendorf látván, hogy Hoffmann állandóan kegyében van a királyi felségnek, s őt akaratja szerint hajlíthatja, hozzá csatlakozik, hogy rokonait és sógorait egyházi méltóságokba s egyéb hivatalokba emelje. Így igazgat Hoffmann mindent Magyar-, Cseh-, Osztrák- s Morvaországban. Az ortemburgi gróf nem veszté el reményét, hogy visszanyeri a régi kegyeket; mit kivánni is kellene neki, ha urának érdekeit előmozdítani s önjavának némileg eleibe tenni akarná. . . . A királyi felség ezen emberek mellett csak maga marad szegénységben, melyből sohasem is fog kivergődni. De ennek okait ő császári felségének s excellentiádnak szóval fogom egy-

---

[1]) Schepper emlékirata a császárhoz Brüsseli levéltár.

[2]) Granvelle Miklós kanczellárhoz. Bécs, 1534. oktober 1. U. o.

kor előadni, miket megértvén, látni fogják, hogy nem volna nehéz e legjobb királyon alkalmasan segíteni. A würtembergi herczegség ezen emberek hanyagsága miatt veszett el. . . . Ettől félek Magyarországra nézve is, ha másként nem leend gondoskodva. . . . Isten a tanúm, hogy ezek közől senki soha egy szóval sem bántott meg, s hogy nem is valamely szenvedélyből, hanem csak e két legkegyelmesb fejedelem iránti hűségből irom ezeket.“

Mellőzve egyéb vádakat, melyek Hoffmann ellen emeltettek, miképen ő, egyebek közt, a német lutheranus fejedelmekkel titkon szövetségben áll s tőlök nagy évdíjat nyer; miképen a würtembergi herczegség ügyében, királya érdekei ellen hatezer forinttal engedte magát Ulrik herczeg által megvesztegettetni; miképen Katzianer is leginkább az ő és Rogendorf fondorlatai által szabadúlt meg bécsi börtönéből stb.; a fenforgó békeügyben eléggé megfejti Ferdinánd tanácsosainak idegenkedését a békétől az, hogy Thurzó Elekkel szoros szövetségben álltak. Thurzó birta pedig jelenleg Szepesvárat, a Szapolyay-féle örökség nagy részével, melyek most a békeföltételek szerint visszaadandók valának. Ezen kivűl, mint említők, János még négy Thurzó-féle várat követelt örök joggal. Ez okoknál fogva a tanácsosok mindent elkövettek Ferdinándnál, hogy a békeföltételeket ne fogadja el.

Ferdinánd maga is elégedetlen volt azon ponttal, mely szerint hugának özvegyi javai János kezére volnának bocsátandók. Tudta ő, hogy ezekről Mária nem szívesen, kárpótlás nélkül egyáltalában nem fog lemondani; őt pedig megsérteni annál kevésbbé akarta, minthogy Máriának különben is nagy követelései voltak ellene [1]).

[1]) Ferdinánd Máriának különféle, jobbára ezen özvegyi javaknak általa húzott jövedelmei s más tartozások fejében, ide nem számítva a jegyajándokot, mi 200 ezer forintot tőn, többel adósa volt 400 ezer forintnál.

XXI.

A lundeni érsek e nehézségek kiegyengetése fölött több ízben, de mindig sikeretlenűl értekezett Ferdinanddal s tanácsosaival. Ha Ferdinánd néha hajlandónak látszott is a császár által meghatározott föltételeket elfogadni: tanácsosai, kikről azt hitte, hogy csak az ő javát hordják szívökön, őt azonnal ellenkező érzelmek s nézetekre birták. S e fölött, betegnek szinlelve magát, egyre távol vala a tridenti kardinál is, kinek meghallgatása előtt Ferdinánd nem örömest határozott ily fontos ügyben.

E nehézségek közt végre De Praet császári tanácsos, ki némi birodalmi ügyek miatt épen Ferdinánd udvaránál tartózkodék, jött segedelmére Wese érseknek. Május 6-kán Ferdinándot egyedűl találván, sikerűlt nekik őt oly nyilatkozatra birniok, hogy ő egészen megnyugszik a császár rendeletén, s a mit a lundeni érsek annak utasítása szerint végzend, azt ő is elfogadja. s utasítását ezen értelemben más napon ki is adandja. — Remélte ugyanis Ferdinánd, hogy a tridenti kardinál, kiért Fels Lénártot személyesen küldötte volt Tridentbe, még az nap megérkezik udvarába. De, miként Wese eleve megjóslá, őt most sem lehetett kimozdítani Tridentből. Tanácsa pedig, melyet Fels által küldött, ellenkezett Ferdinánd fentebbi nyilatkozatával. Így lőn, hogy Ferdinánd, többi tanácsosai által is reábeszélve, ismét megváltoztatta véleményét; és midőn Wese és Praet sürgetéseire velök s Hoffmann, Roggendorf és Fels tanácsosaival a békeföltételek felett ismét értekezést tartott: elébbi nyilatkozatának ellenére kijelenté, hogy a Mária királyné özvegyi javainak átengedéséről szóló czikket egyáltalában nem fogadhatja el. „Nem akarja, úgy mondá, megsérteni a királynét, kinek sem Erdélyben, sem a harminczadokból (mik egyéb adósságok lerovására voltak már lefoglalva) nem adhat kárpótlást; s azért készebb egészen felhagyni a békealkuval, mintsem a bányavárosokat Jánosnak átengedje. Ha azonban a császár hajlandó volna a királyné megegyeztét kieszközleni, vagy őt Flan-

driában a magáéból kártalanitani, ő, Ferdinánd is kész lenne évenként huszonkét ezer frtot adni a királynénak kárpótlásul.“ [1])

Igy vélekedvén Ferdinánd, Nogarola grófot a föltételek e pontjának megváltoztatása végett a császárhoz küldé; a lundeni érseknek pedig, ki őt figyelmezteté, hogy a fegyverszünet e hónap végével lejár, s János, hír szerint, hadat gyűjt s néhány vár elfoglalására készületeket tesz [2]), meghagyta, menne azonnal Bécsbe s ott várná be a császár válaszát; annak megérkeztéig pedig, ha csak egy pár hétre is, eszközölje ki Jánosnál a fegyverszünet újabb meghosszabbítását [3]).

A lundeni érsek panaszosan irt Granvelle Miklós császári kanczellárhoz, hogy e pont felett oly hevesen vitatkoznak vele, mintha ő a vajda szolgája volna. És, még akkor nem ismervén talán a titkosabb okokat, melyekből Ferdinánd tanácsosainak ellenzése származott, nehezteléssel irja: „Valóban igaz, mit Nagyságod nekem egyszer mondott, hogy ezen tanácsosok sem háborút viselni, sem békét kötni nem tudnak“ [4]). Egy udvari tanácsos azt mondá neki e napokban, hogy ezen ellenzés onnan ered, mivel azt hiszik, hogy a császár ez évi hadjáratában a francziát legyőzendi. s aztán reábirható leszen, hogy ugyanazon sereggel Jánost is kiűzze országából. — Úgy látszik azonban, hogy ezen tanácsos nem volt beavatva ama szövetség titkaiba; de ha e tanácsos, kit az érsek nem nevez meg, ama szövetségesek egyike volt, úgy világos, miképen e közlés is csak azért történt, hogy az érsek figyelme az ellenzés valódi indokaitól elfordíttassék.

---

[1]) A lundeni érsek, Granvellehez. Május 6. és 11. Brüsseli levéltár.

[2]) Ugyanaz ugyanahhoz, május 2. U. o.

[3]) A lundeni érsek a császárhoz, május 10. Ferdinánd a császárhoz, május 12. Brüsseli levéltár.

[4]) Granvellehez. 1536. május 6. U. o.

XXII.

A lundeni érsek Bécsben, május végén vette a császár és Ferdinánd király válaszát, mely őt arra inté, hogy a kérdésben lévő pontot mindenkép ügyekezzék ugyan lealkudni; de, ha nem lehet, a miatt az értekeződést ne engedje meghiúsúlni. — E választ vévén, Wese junius első napjaiban Nagyváradra indúlt, hol János ez időben udvarát tartotta. János őt nagy ünnepélylyel fogadtatá: Statileo erdélyi püspök és Török Bálint ötszáz fényesen felszerelt, jobbára nemes urakból álló, lovagcsapattal egy mérföldnyire lovagoltak elébe, s kisérték be őt a királyi palotába [1]).

Elmulasztánk eddig a császári követről bővebb tudósítást adni. Wese János, származására nézve dán, egykoron II. Christian király tanácsosa, rhosildeni püspök s választott lundeni érsek, Dániából kiűzetvén, V. Károly császár szolgálatába állott, s egyike lőn legügyesebb diplomatáinak. Eddigelé Németországban különféle megbizásokban járt el; 1533 óta pedig a Ferdinánd és János között fenforgó békeügy miatt jobbára Ferdinánd udvarában tartózkodék. Granvelle Miklós császári kanczellárhoz irt leveleiben ő több ízben sürgetett valamely jövedelmesebb püspökséget; de minthogy vágyai eddig nem teljesedtek, most azon reményekkel jött Magyarországba, hogy e küldetésének szerencsés bevégzése jutalmául a császár vagy Ferdinánd valahára megadják neki az óhajtott kegyelmet. Úgy látszik, e jutalmat ő most Magyarországban remélte elvenni Ferdinándtól; mert ezen felűl arra is törekedett, hogy Mária királynétól is megnyerje özvegyi javainak igazgatását; mi iránt még az országba jötte előtt is tett némi lépéseket Máriánál. E terveinél s óhajtásainál fogva magának is érdekében állott oly módon egyezni meg Jánossal a béke fölött, hogy a bányavárosokat s a királyné egyéb javait illető pont a föltételek közől kihagyassék. Ferdinánd egyéb-

[1]) Verancsics, De reb. gestis Joannis reg. Kovachichnál: Script. Min. 2, 49.

iránt, hihetőleg saját tanácsosai sugallatainak következtében, nem nagy bizodalommal viseltetett Wese iránt, s Máriának sem tanácslá, hogy e javak igazgatását reá bízza. „Mert igy Ön, ügymond, tán nem egy könnyen jutna jövedelmei élvezetéhez; s magamra nézve sem volna ez kivánatos dolog. A lundeni ez esetben inkább királyává lenne az országnak, mint enmagam, s mindent annak véleménye s akarata szerint kénytelenittetném cselekedni.“ [1]) Attól félt ugyanis, hogy Wese, jellemének hajthatatlansága, önfejűsége mellett a maga akaratát mindig a császár kivánságának ürügye alatt kivánná érvényesiteni, mit annál könnyebben is tehetett, minthogy iránta Granvelle Miklós, császári kanczellár, jó indulattal viseltetett. Ferdinánd e nyilatkozata egyébiránt azt is tanúsítja, hogy udvarában azon vélemény uralkodott az érsek felől, miképen ő nem csak hatalomra vágyó, hanem pénzt is szomjazó. Az ügyes embernek mindazáltal Ferdinánd tanácsa ellenére is sikerűlt Máriánál kieszközleni, hogy magyarországi jószágai s pénzügyei rendbehozásával őt bízza meg [2]). Lehet, hogy Mária e megbizást csak ideiglen s azért adta neki, hogy őt még buzgóbbá tegye a maga özvegyi javainak védelmében. — De bár miként legyen, annyi bizonyos, hogy ő most saját érdekénél fogva is minden tehetségét ráfordítá, hogy a béke mennél elébb s pedig Ferdinánd óhajtása szerint köttessék meg. Talán az is megfordúlt már ekkor agyában, mi iránt később lépéseket is tett, hogy őt Ferdinánd Várday Pál esztergami érseknek, ki hitelét az udvarnál végkép elvesztette, segédjévé nevezze ki.

XXIII.

Ily tervekkel s kilátásokkal érkezett a lundeni érsek Nagyváradra. Itt azonban, nagy boszúságára, mindjárt eleinte tapasztalnia kellett, hogy, ha már Innsbruck-

[1]) Ferdinánd, Máriához. 1536. julius 11.
[2]) Máriának több levele ezen évről Buchholtznál 4. köt.

ban is nehezen haladt előre a béke ügye: itt még több oka leend a panaszra. János és tanácsosai egyáltalában, Frater György pedig különösen kevés buzgalmat mutattak a tanácskozások érdemleges megkezdése iránt; sőt azt napról napra halasztották. A dolgok e lassu menetele épen nem volt öszhangzásban a császári követ kívánataival. Nemsokára azonban még kellemetlenebb baj is érte őt, minek következtében az értekezletet csaknem julius végeig fel kellett függeszteni: a Tisza vidékén uralkodni szokott váltóláz rajta is erőt vett. Az ügyetlen orvosok őt a láztól megszabadítani nem tudván, már arról kezdének gyanakodni, hogy mérget nyelt el, s életéről is lemondottak. — Végre mégúnván őket, kiadott rajtok, s láza julius 25-kén magától megszűnt.

Ezen idővesztés által is sarkalva, mihelyt erejét valamennyire visszatérni érezte, azonnal folytatni kivánta a tanácskozást; és minthogy még föl nem kelhetett, ágya körűl gyüjté egybe János tanácsosait, az alkudozást mennél elébb óhajtván bevégezni.

De a követ Frater György nélkül tette számvetését. Frangepán, Statileo és Verbőczy, kik a kincstárnok mellett az alkudozásra Jánostól megbizattak, az elébb meghatározott föltételek alatt most is óhajtották az egyességet. Frater György azonban, s tanácsai szerint János király, teljesen el volt határozva, vagy épen nem, vagy csak kedvezőbb, az országra nézve biztosabb alapon kötni meg a békét.

A lundeni érsek betegsége alatt követ érkezett Konstantinápolyból, ki már az elébb vett híreket teljes bizonyosságra emelte: miképen, tudniillik, Ibrahim nagyvezér irományaiból Gritti bűnös tervei is földerűlvén, János minden gyanú alól fölmentetett s teljesen visszanyerte Szulejmán barátságát. Ehhez járúlt, hogy mióta az alkudozások megkezdettek, a császár is újabban háborúba bonyolódott a franczia királylyal; e körűlmény pedig igen fontos volt a fenforgó viszonyokban.

A béke, mely, míg János Szulejmán haragjától félhete, életkérdéssé vált reá nézve, e kettős körülmény következtében a meghatározott alapföltételek alatt az

ország biztosságának szempontjából sem volt többé kivánatos. Szulejmánnak alighogy visszanyert barátságát megvetni, Budát és Temesvárt, miként a feltételekben állott, a császár kezére ereszteni, annyi volt volna, mint újra felidézni s boszúra ingerelni a török haragját. Már pedig a császár, jelenleg a franczia háborúval lévén elfoglalva, a legjobb akarattal sem védheté meg Budát, Temesvárt, az országot, ha Szulejmán azt haragjában nagyobb haddal támadná meg.

Frater György ugyan, úgy látszik, rég megúnta már a török változékony barátságát, mely a felett, hogy az országot és királyát annyira lealacsonyítá, miképen az inkább szolgaságnak, mint szövetségnek vala nevezhető, még igen költséges is volt a nélkül, hogy a czélt, melyet általa elérni óhajtott, az egész országnak János alatti egyesítését, megvalósította volna. S ennél fogva lélekiránya s az őt vezérlő eszme szerint, mely a haza megmentésére, fölemelésére, megszilárdítására volt irányozva, általában véve óhajtá ugyan a békét, mely valahára véget vessen a haza életerén rágódó viszályok- és zavaroknak: de azt a létező körűlmények közt csak úgy óhajthatá, hogy a török az ország ellen föl ne ingereltessék. Ez most s mindaddig, míg Szulejmán Ferdinánd iránt jobb indulattal nem viseltetik, csak oly módon vala létesíthető, hogy a birtokállapot a két király közt változatlan maradjon. Szulejmán e föltétel alatt maga is több ízben helybenhagyta volt a fegyverszünetet a két király között: reményleni lehetett tehát, hogy ezen alapon a békét sem fogja rosz néven venni, habár az megkérdezése nélkül köttetnék is meg, kivált ha mindaddig nem hozatnék teljes nyilvánosságra, míg a körűlmények a császár részéről is kedvezőbbek lesznek az ország védelme tekintetében.

Igaz, nem ez volt az eszme, mely őt a múlt években arra lelkesíté, hogy János pártjának növelésére, szilárdítására áldozza a maga minden erejét. Akkoron az ország egy fej alatti egyesítése, régi erejének, fényének s hatalmának helyreállítása, függetlenségének megszilárdulása lebegett az ő szeme előtt, volt vágya lelkének.

De a szép és nagy eszme valamint eddig nem valósúlhatott meg, úgy a jelen béketárgyalások által sem volt elérhető az ország nyilvános veszedelme nélkül. Ő tehát e békét csak oly pótlékeszközűl óhajtá, mely az országnak, hogy sebeiből felüdűlhessen, legalább pillanatnyira adjon nyugtot. — Ő, jelleménél fogva, nem tartozott azon türelmetlen, pezsgő természetekhez, melyek vágyaikat rögtön óhajtják megvalósítani: az ő lelke, hogy e kifejezéssel éljünk, szivós vala, bevárni tudó az idő és körűlmények kedvezését, mi nélkül nagy czélok nem sikerűlhetnek.

XXIV.

Legközelebbi czélja jelenleg, úgy látszik, az volt, hogy az alkudozásokat oly hosszúra nyujtsa, míg a császár és franczia király közti háború sorsa eldől. János, ki sokkal inkább megszokta már nagy tehetségű, bizodalmas ministerének járszalagát, mintsem hogy tanácsait teljesen el ne fogadná, ennél fogva minden módon igyekezett halasztani, késleltetni, hosszúra nyujtani a tárgyalást.

De a lundeni érsek hamar észrevette a halogatási szándokot; ő pedig, hogy mielébb elnyerhesse művének remélylett jutalmát, személyes érdekei által is sarkaltatott a sietésre. Több ízben értésére adta tehát a királynak, hogy tudja honnan származik a szükségtelen halogatás: és a tárgyalást siettetendő, azt mondá neki, hogy a császártól egyéb ügyekkel is meg volna bizva Németországban, minél fogva udvaránál hosszan nem mulathat. János őt jó szavakkal, biztatásokkal igyekezett megnyugtatni.

De ezekkel nem sokáig lehetett boldogulni az alkalmatlanul sürgető, türelmetlen követ irányában. Más módokról kelle tehát gondolkodni. Egy beszélgetés alkalmával azon kivánatát fejezte ki János a követnek, miképen a békealku mélyebb titokban tartása végett óhajtaná, hogy a tárgyalás kettős legyen: egyik titkos, melyben

vele csak kincstartója s Frangepán érsek vegyen részt: a másik nyílt, melyben ezeken kivül Statileo, Verbőczy, Török Bálint s a többi tanácsosok is részesülnének, s az értekezlet csak az általánosabb pontok felett folyna.

Azonban a követ már észrevette volt, hogy János és kincstárnoka a föltételek megváltoztatását vették czélba, s azért a Buda és Temesvár átadását illető pontot szőnyegre sem akarják hozni a teljes tanácsban. Ő tehát a kettős tárgyalást nem fogadta el, ellenkezőnek állitván azt a császár méltóságával. Tudtára esett a szemes követnek az is, hogy János oly módon beszél a dologba avatatlanabbak előtt, mintha a császár azért küldött volna hozzá követet, hogy őt kérje, kötne békét Ferdinánddal: s hogy ily alkalmakkor olyakat is mondott, melyek, valamint nem nagy hajlamot árulnak el nála a békére, úgy általában oda irányozvák, hogy a két párt közt ingadozókat szorosabban magához kapcsolja. „Miután, úgy monda egyebek közt, a császár őt felszólitá, s őt többen elhagyni akarják, már kénytelen is lesz békét kötni; de gondolnák meg, hogy a német kormány alatt elvesztik szabadságukat. Ha ellenben állhatatosan hozzászítanak, ő a török barátsága által az országot szabadságában fentartandja: van pénze is, mennyi az ország védelmére szükséges: Ferdinándot ellenben a felett, hogy pénzben hiányt szenved, a török is gyűlöli, s nem fogja tűrni az országban.“ Nehogy tehát János ilyféle beszédei akár a császár méltóságának sérelmére legyenek, akár Ferdinánd pártját gyöngitsék: a követ társalgás alkalmával többek előtt elmondá, miképen János egész Nápolyig küldé követeit a császár után, hogy őt bizonyos föltételek alatt közbenjárásra kérje meg. S ha most a béke nem sikerűl, egyedűl Jánosra, s kitől tanácsait veszi, a váradi püspökre s kincstárnokra háramlik annak oka, hogy az ország a török alól meg nem szabadúlhat. „E beszédeim, úgymond a követ, sokakat mélyen meghatottak, és sokan zúgni kezdtek Frater György ellen, ki egyedül tehet itt mindent; s úgy hiszem, még élete sem lesz biztosságban, ha a béke meg nem köttetik.“

XXV.

Ily veszélytől tartani egyátalában nem volt ugyan oka a kincstartónak: a követ efféle beszédei s mindúntalan megújitott sürgetései mindazáltal arra birták őt, hogy véget vessen a titkolódzásnak, s a követnek egyenesen tudtára adja, miképen a békét az eddig tárgyalt alapon, a megváltozott körülmények közt megkötni többé nem lehet s más alapról kell gondolkodniok.

Frater György tehát és a kalocsai érsek a követet augustus 11-kén meglátogatván, királyuk nevében kijelentették neki, hogy ez most is hajlandó ugyan a békére, s e hajlama sem a török sem a franczia miatt nem változott; szükség azonban, hogy e békekötésben főszempontúl vétessék az ország fentartása. Már pedig a jelen körülmények közt nem tanácsos, hogy Buda és Temesvár a császár kezére eresztessék, kinek a török nyilvános ellensége. Ha a török megtudná, hogy királyuk Budát, mit annak jóvoltából bir, az ő ellenségének adta át, azt azonnal elfoglalná, az országot pedig kipusztítaná. A császár jelenleg a franczia királylyal lévén elfoglalva, segedelmet nem igen küldhetne; még kevesebb ereje van pedig az ország védelmére a római királynak. És ekként a békekötéssel ily feltételek alatt végveszélybe ejtenék az országot, midőn azt megmenteni akarják. Ez okból az ő urok más módot gondolt ki: tétessék ugyanis Budára két parancsnok, egyik a császártól, másik tőle Jánostól; de a császárnak mind a kettő hűséget esküdjék. Buda ekként szinleg János birtokában maradván, a török gyanúját fel nem ébresztetnék. Egyébiránt kész urok magát esküvel lekötelezni, hogy Budát a császárnak híven megőrzendi; s ha majd a töröktől félni nem kell többé, azt neki által is adandja.

A követ, bár e fordulatot az előzményekből már némileg gyanitható, csodálkozását fejezte ki nem kevésbbé Jánoson, hogy neki ilyesmit üzenhet, mint a két püspökön, kiknek egyike maga vitte meg a császárnak az ajánlatot Buda átadása iránt; másikának megegyezte

nélkül pedig ily ajánlat nem történhetett. Kijelenté azután, hogy ő csak azon pontok tárgyalására van kiküldve, melyek fölött János követei a császárral Nápolyban és Rómában meg nem egyezhettek; arról ellenben, mik akkor elhatároztattak, ő ujabban nem alkudozhatik. Rég észrevette, úgymond, hogy urok a békét nem igen hordja szivén; és ha azt nem akarja, jobb egyenesen kijelentenie s őt elbocsátania; mint ilyes cselekkel, a császár méltóságának sérelmére, tovább letartóztatnia. A császár őszintén szokott eljárni a szerződéseknél s neki, a követnek, is őszinteséget parancsolt a tárgyalásban. S itéljék meg magok, mire fogja a császár s mindenki, a kinek e dolog tudomására jutand, értelmezni azt, ha János jelenleg visszavonja, mit elébb önként igért.

A kalocsai érsek, ki, ugy látszik, nem fontolván meg oly éretten e béke lehető következményeit, vagy, miként a követ irja, a bekeügyben tett fáradozásai jutalmául a császár pártolása által bibornoki kalapra vágyott, — maga sem volt megelégedve a kincstartó ezen véleményváltoztatásával, és szemlátomást örvendett a követ e kemény válaszán, arra csak azt felelé, hogy ők szolgák, s urok által felszólitva, kénytelenek voltak ezeket előadni.

A váradi püspök ellenben azon észrevételt tette, hogy nincs miért csodálkozzék a követ ur fejedelme véleményének változásán: a körülmények változtával minden bölcs fejedelem megváltoztatja szándokait. „Igen — felelt neki elég ügyetlenűl a lundeni érsek — de itt a körülmények nem változtak: mind a császár, mind a római király, mind az ő urok él, s élnek ők magok is.“

A hivatalos eljárás után titkon is meglátogatta Frangepán érsek a követet, s igen kikelt előtte fejedelme ellen annak könnyelmüsége s változékonysága miatt. „De hiába, — tevé aztán hozzá — Frater György megváltozott, s maga után vonta a fejedelmet, ki csak az ő szavára hallgat. Elébb — ügymond tovább — Frater György is elősegítette a békét, most azonban, a mennyire csak képes, ellenzi azt; ő az egyedüli, ki most azt gátolja, a többi tanácsosokat mind reá lehet birni.“ Sokat beszélt

ezután fejedelme zsarnokságáról, s mondá, „miképp eddig is csak azért maradt nála, hogy őt békekötésre bírhassa. Ezen van most is minden erejével; de miután Frater György ellenzi, nem nagy benne a reménye. Ha azonban ez most nem sikerűl, elhagyja Jánost, s uralkodása alatt be sem jő többé az országba: s reményli, a császár nem hagyja őt éhen veszni. Ez esetben, folytatá, Brodarics sem jőne többé vissza. Ha pedig ők ketten elhagyják Jánost, több jó követendi példájokat.“ Szóval, minden módon ügyekezett Frangepán magát kimenteni a követ előtt; kérte őt egyenesen is, irná meg a császárnak, miképen ő nem oka annak, hogy fejedelme a maga méltóságát is megsértve, most szemtelenül visszavonni szándékozik, mit elébb ajánlott: és ha a császárnak valaha szüksége volna arra, még birtokában van Nápolyba vitt utasítása; megmutathatja urának aláirását és pecsétjét, mi elég bizonyság arra, hogy a mit a császárral Nápolyban és Rómában tárgyaltak, azt uroknak egyenes meghagyása szerint cselekedték.

Valóban, e párbeszéd után nem lehet többé kételkedni, hogy igazat mondott a lundeni érsek, midőn a császárnak irta, miképen Frangepánnak is inkább a bíbornoki kalap, mint maga a béke s az ország java feküdt szivén. És ha a követ méltán panaszkodott, midőn Ferdinánd udvarában volt, annak tanácsosaira, méltán kikelt önzésök s haszonvadászatuk ellen: most Frangepánról is ugyanazt mondhatá vala, ha az, mit tőle hallott, nem az ő malmára hajtotta volna a vizet. E helyett figyelmeztette a császárt, hogy, ha neki is úgy tetszenék, ő jónak látná, valami biztatót irni, vagy általa izenni Frangepánnak [1]).

XXVI.

Az önzők, az önhaszonlesők e serege közt szinte jól esik e bonyodalmak történelmében találkoznunk a

[1]) Wese követi tudósitása a császárhoz. Nagyvárad, 1536. augustus 20. Brüsseli levéltár.

váradi püspök magasztos egyéniségével, kinek egész törekvését a haza érdekeinek támogatására látjuk irányozva. Reá is a maga mértékét alkalmazza ugyan a lundeni érsek, és, miként a császárnak irá, abban látta mostani ellenzése okát, mivel a hatalmat félté, melyet kezeiből a béke kiveendő vala. Ámde ha féltette is hatalmát a kincstárnok, melyet a szerencse s önlelkének ereje adott kezébe: nem volt-e oka félteni e hatalmat s ragaszkodni hozzá, midőn az önzők e seregében, kik csak önhasznukat hajhászták, neki önérzete, czéljainak szentsége s nagyszerűsége azt tanusíthatá, hogy mindenek fölött hazája javát hordja szívén, törekedik előmozdítani? A nagyravágyás, a hatalom szeretete csak akkor bűnös, ha indokai aljas vagy önző czélok: de erénynyé válik, ha forrása a közjó, a haza boldogításának vágya. Hibáztathatjuk-e őt, ki magának lelki ereje, nagy tehetségei s a közügynek szentelt buzgalma által alacsony származása, egyszerű szerzetesi helyzete daczára oly általános tekintélyt, oly erkölcsi hatalmat vívott ki az ország kormányának legmagasabb polczaira születésüknél fogva hívottak közt, — hibáztathatjuk-e őt, látván, hogy a hatalmat. melynek kezelésére magában annyiak közt legtöbb erőt s tehetséget érez, nem örömest bocsátja ki kezeiből, nehogy avval az önzők hazája érdekei ellen működjenek? Ha szerette is Frater György megtartani a hatalmat, nagyravágyását teljesen igazolja czéljának jósága, s erejének érzete.

A lundeni érsek, kit idegen létére az ország sorsa nem érdekelt, ki csak a reábizott békeügy sikerültét hordá szívén, hogy aztán minél elébb elvehesse művének jutalmát, Frater Györgynek hazaszeretet által sugallott eljárását nem volt képes méltányolni; csak a maga szempontjából, egyoldalúlag, önzőleg s azért igazságtalanúl itélte meg őt. Minden oda mutat, hogy Frater György a békét őszintén óhajtá; de csak úgy, hogy javára, ne romlására váljék a hazának. Kétségtelen pedig, hogy Budát, Temesvárt most a császár kezére ereszteni, annyi volt volna, mint Szulejmán boszúját az országra idézni. Hogy ő a mult évben, midőn Frangepán és Brodarics a béke

föltételeivel a császárhoz küldettek, Buda átadásában megegyezett, eléggé megfejti azon körülmény, miszerint akkor attól tarthatott: hogy a boszús Szulejmán hadat hoz az ország ellen, s azt, nem miként Junisz bég Nogarolát biztatá, Ferdinándnak engedi, hanem saját tartományává teszi. A császártól ellenben, ki akkor még békében volt a francziával, ezen esetben, a béke föltétele alatt méltán lehetett várnia segedelmet. A körülmények azóta minden tekintetben megváltoztak. De ezt hasztalan mondá a minister a követnek: ő e változást nem értette, vagy inkább érteni nem akarta, midőn neki azt válaszolá, hogy miután mind a császár, kinek az igéret tétetett, mind János, ki azt tette, mind Ferdinánd, kinek javára az tétetett, még élnek, nem látja, miben változtak volna meg a körűlmények. A követ mindenütt csak hűtlenséget, szószegést, rosz akaratot látott, nem vizsgálva, hogy a véleményváltozást, a hazának fenmaradását feltételező okok idézték elő.

XXVII.

A minister ezeknél fogva teljesen mellőzni kivánta a Buda átadásáról szóló czikkelyt. Tanácsára a király augustus 13-kán Frangepán érseket ismét a követhez küldé, őt megkérdezni: hajlandó volna-e átmenni a többi pontokra, ha Buda fölött meg nem egyezhetnének? A követ tagadólag válaszolt. „Ha a fejedelem, úgy mondá egyebek közt, mind azokat, mik a császárnak igértettek, s ez által elfogadtatván elvégeztettek, őszintén s minden kivétel nélkül meg nem tartja, ő tovább nem folytathatja az alkudozást.“

Nehogy tehát ez, a követ e határozott válasza után, végkép megszakadjon, mintegy időt adandó a követnek, e változást küldőivel tudatni s tőlök, vagy legalább is Ferdinándtól újabb útasitást kérni: János és ministere az erdélyi hegyekbe vadászni ment, megizenvén a követnek, hogy egy hét múlva visszatérend, s aztán gondja lesz reá, hogy a tárgyalás bevégeztessék. A követ azon-

ban már nem bizott a király igéretében; sőt úgy vélekedvén, hogy János minden áron bevárni szándékozik a franczia háború kimenetelét, s e végett azontúl még inkább késleltetendi a tárgyalást: ennek elejét veendő, arra kérte a császárt, küldene hozzá oly parancsot, melyben kötelességévé tétessék a békealkut húsz nap alatt bevégeznie s Németországba utaznia. „Ekként, úgymond, majd csak reá lehet őt venni az ügy siettetésére; különben e fejedelem mindig találand okot a halasztásra, s engem örökké itt tartóztatand a maga nagy tisztességére s fölséged tekintélyének csorbitására.“

A követ e lépését alig lehet megegyeztetni ama véleményével, hogy a franczia háború szerencsés bevégzése után János végre még reábirható lenne a békét Buda átadásával megkötni. Ha ő valóban ezt hitte, aminthogy a császárnak legalább ezt irta volt, jobban cselekszik vala, pár hónapig rászánni magát az időzésre, mintsem ama csel által végkép veszélyeztetni a békeügyet. S minthogy ő mégis ez utóbbit cselekedte, alig lehet ama gondolattól visszatartózkodnunk, hogy neki nem annyira maga a békeügy, az országnak s ez által Ferdinándnak eszközlendő java, mint az ügyvitelért várt jutalom mennél elébbi elnyerése feküdt szívén. Pedig magának is biztos hírei valának, s azokat a császárral is közlé, hogy a török mintegy 20 ezernyi sereggel Tótországba tört, azt elpusztította, s öt erős várat megvett, Ferdinánd seregei pedig szétfutottak, minek következtében a török minden pillanatban meghódíthatja a tartományt. Maga ez esemény is eléggé meggyőzheti vala a követet, hogy ily körűlmények közt, s míg a császár a franczia háborút be nem végzi, s erejét e tájakra nem fordíthatja, a törököt Buda átadása által még inkább fölingerleni egyáltalában nem volna tanácsos.

Egyébiránt János és ministere távolléte alatt, mely egy pár hétig tartott, nem maradt tétlen a császári követ: János híveit csábítgatá Ferdinánd pártjára. „A vajda távollétében, úgymond, számosan jőnek hozzám az ország főbb emberei közől, kik a békét kivánják, s azt mondják, hogy, ha az meg nem köttetik, Ferdinándhoz

pártolnak. Én őket egyelőre szép szavakkal tartom; de ha a békéből semmi sem lesz, szándékom őket biztosabb helyekre hívni s velök úgy végezni, mint a római király ő felségének haszna kívánja." Midőn ezeket a követ Ferdinándnak is tudtára adta, inté őt egyszersmind: gondoskodjék a maga pártjának összetartásáról, ha nem akarja megélni, hogy híveinek nagyobb része rövid időn Jánoshoz pártoljon. Közlött vele egy tervet is, mely szerint az egész ország föltámadhatna János ellen a nélkül, hogy azt ennek hívei meggátolhassák; s biztosítá őt, hogy Frangepán és Verbőczy minden esetre hozzá készülnek pártolni. „Mindent azonban — jelenti a császárnak, — nem irhattam meg a római királynak némely tanácsosai miatt, kikről tudom, hogy az ilyféle titkokat sem őrzik meg." [1])

XXVIII.

János király csak september 1-jén tért meg a vadászatról. A türelmét vesztett követ azonnal hozzá sietett, s elég alkalmatlanul sürgette nála a tárgyalások befejezését. Sürgetéseinek nyomatékot adandó, mit már elébb másoknak határozatlanúl mondogatott, a békét minden áron óhajtó Frangepán és Verbőczy tanácsára a királynak határozottan kijelenté: „hogy időközben levelet vett a császártól, ki azt hivén, hogy a béke ügy már el volna intézve, őt fontos ügyekben a német fejedelmekhez utasítja; most tehát nem tudja, mit míveljen: itt vesztegeljen-e még tovább is haszon nélkül, vagy ezen ügyről lemondván, új küldetésre távozzék? Sokáig fontolgatá, úgymond, e körűlményt, s nehogy valamikép őt hibáztathassák, végre elhatározta légyen magát, hogy kiséretéből egy nemest küldjön Németországba, ki a reábizott ügyet az ő nevében megkezdje, maga pedig néhány napig még itt maradjon, ha a fejedelem hajlandó bevégezni az alkudozást. Már három hónap óta tartózkodik udvará-

[1]) A lundeni érsek, Ferdinándhoz. Nagyvárad, 1536. aug. 6. — Ugyanaz a császárhoz aug. 20. és sept. 6. Brüsseli levéltár.

ban; ez alatt eleg ideje volt ertekezni tanacsosaival: keri tehát, határozza el magát valahára, s ne kövesse el a császáron azon sérelmet, hogy követét végzés nélkül bocsássa el.

A követ e cselének valószinűséget szerzett az, hogy a király távolléte alatt csakugyan küldött Ferdinándhoz egy nemest, őt némely titkos fondorlatokról értesíteni.

A kincstárnok előre látta, hogy a király hazatérte után új ostromot intézend a követ: s az egyenes válasz szükségét kikerülendő, maga nem tért vissza a királylyal. János tehát a követnek adott válaszában kérte őt, ne értelmezné e halasztást oly módon, mintha az szándékosan intéztetnék. Sok bajába került, ügymond, már az is, hogy híveit e békére reábirhassa. Azonban maga is el van már határozva, véget vetni a tárgyalásnak; a minthogy ezt négy-öt nap múlva bővebben megértendi a követ úr; e rövid idő alatt legyen türelemmel. Egyszersmind megköszönte neki, hogy bár személye más felé is igénybe vétetik, még maradásra határozta el magát s mást küldött maga helyett Németországba.

A követ, örömében cselének ily jól sikerűltén, teljes megelégedését fejezte ki János válaszával: „Mely — ügymond a császárhoz irt tudósításában — nem is lehetett volna másféle, minthogy Frater György, kinek jelenléte nélkül ezen országban semmi sem történhetik, távol van, s ki, mint hallom, négy nap múlva térend vissza.“

Azonban, úgy látszik, a császári követ nem ismerte még eléggé a ministert; különben tudhatá vala, hogy ő keresztűljár eszén s nem egy könnyen hagyja magát cselek által reászedetni. Frater György az előzmények után látván, hogy a lundeni érsekkel, ki a megváltozott körűlményeket figyelembe venni nem akarja, többé semmit sem végezhet: elhatározá, őt nem tartóztatni le tovább, s azt tanácslá királyának, hogy a Budát és Temesvárt illető pontok iránt újabban egyenes értekezletbe bocsátkozzék a császárral; s mivel Brodarics püspök, Rómában megbetegedvén, a császárt onnan további utjai-

ban nem kisérhette: küldje hozzá ismét a kalocsai érseket; és míg ez oda jár, addig a császári követ is el mehet Németországba, elvégezni azon újabb megbizatást, melylyel magát a császártól kiküldöttnek állítja.

Ezen üzenettel János Frangepán érseket küldötte september 7-kén a császári követhez. Wese, midőn a király üzenetét hallá, magát saját kelepczéjében megfogva érezvén, szörnyű haragra lobbant. Csodálkozását fejezte ki Frangepán előtt, hogy fejedelme tekintet nélkül a maga becsületére, nem szégyenli visszavonni, mit előbb önként ajánlott. Kikelt János tanácsosai, s maga Frangepán ellen is: „kiknek, úgymond, kötelességök volna, fentartani urok becsületét s őt visszatartóztatni ilyetén lépésektől. Csodálja, hogy a kalocsai érsek, ki az ajánlatot Buda átadása iránt maga vitte volt meg a császárnak, most nem szégyel ellenkezővel menni hozzá“.

„Én — válaszolá Frangepán — e fejedelem szolgája vagyok, s tartozom teljesíteni parancsait. S vajjon mit tennél te, lundeni érsek úr, ha császárod ilyesmivel bizna meg?“

„Hálát adok Istennek — felelé a követ — hogy nekem oly urat adott, ki csak becsületes dolgokat parancsol; de ha más uram volna, ki ellenkezőt parancsolna, nem engedelmeskedném, hanem őt hasonlóktól visszatartóztatni ügyekezném.“ — „Észrevettem, — jegyzé meg aztán tudósításában — hogy a kalocsai érsek elpirúlt intésem miatt; de mivel a bíbornoki vörös kalap annyira szivén fekszik, úgy látom, ő is elhanyagolja a maga becsületét, hazája s a kereszténység javát. Mert ha ő, miként nekem igérte, a római király s a kereszténység javára buzgóbban akar vala működni, a vajdát nem csak Buda átengedésére, hanem még nagyobbakra is rávehette volna.“

Ezt irván, feledte a követ, mit más helyen maga is elismerve irt: hogy Frater György a mindenható minister János udvarában, kinek megegyezte nélkül semmi sem történhetik, ő pedig a békét ellenzi. Feledte azt is, mit máskor Frangepánról irt, hogy ő azért óhajtja leginkább a békét, mivel a bíbornokságot, működései jutal-

mául, a császár közbenjárása által reményli megnyerni. És különben is, úgy látszik, az ügy e fordulata egészen kivette őt a diplomatához illő higgadtságból s nyugalomból. Haragjában oly kiméletlen kifejezésekkel irt a császárhoz Jánosról, hogy azokat olvasván, lehetetlen meg nem botránkozni indulatosságán s az akkori diplomatia nyelvének méltósághiányán. „Ő nem tudja, — így ir egyebek közt — mi az igazság, mely tőle távol vagyon, . . . s nem is szégyenli, ha szemébe mondom neki, hogy másnapon mást igért volt nekem. A fegyverszünetet sem tartja meg; sőt azalatt nagy ravaszsággal, erőszakkal s ezerféle cselekkel ügyekezik kötelességöktől elvonni a római király alattvalóit. Szóval, semmi hitel, semmi igazság, semmi szemérem és semmi állhatatosság nincsen e vajdában; s a mennyire megitélni képes vagyok, tanácsosai is hasonlók hozzája. . . . Ne higyjen felséged az ő leveleinek, ha bár esküvel pecsételi is meg azokat; mert ő mindennap megszegi hitét, és hasonló csalások és esküszegések által gyarapította eddig is, gyarapítja most is uralmát stb."

De bár miként boszankodott, bár mi kiméletlenül önté ki epejét leveleiben Jánosra és pártjára a császári követ: a dolgon többé nem segíthetett; nem tudott többé kivergődni az önmaga által másnak készített kelepczéből. September 11-kén még egy ostromot intézett János király állhatatossága ellen; de hasztalan. János azt válaszolá, hogy most is szintúgy kivánja a béke megkötését, mint midőn arra az ajánlatot tette; de miután a császárt a francziával háborúba bonyolódva látja: nem hiszi, hogy segedelmére lehetne az országnak, ha ez a török által a béke miatt megtámadtatnék; s így a békének alig lenne más következménye, mint az ország veszedelme. Változhatlan szándoka ennél fogva, a kalocsai érseket a császárhoz küldeni, hogy őt a Budáról szóló czikkely megváltoztatására birja[1]).

---

[1]) A lundeni érsek, a császárhoz. Nagyvárad, 1536 sept. 6. és 13 Brüsseli levéltár.

Frangepán néhány nap múlva csakugyan útnak indúlt; minek következtében a lundeni érsek is eltávozott Nagyváradról. A fegyverszünetet mindazáltal, Ferdinánd megegyeztével, a jövő évi husvétig meghosszabbította. A követ Nagyváradról Kassára utazott, hogy onnan Mária királynénak özvegyi javaiban, megbizatása szerint, alkalmasabban intézkedhessék.

XXIX.

Frater György a császári követnek maga és királya iránt tanusított, épen nem lekötelező viseletét nem akarta minden megtorlás nélkül hagyni. Talán figyelmeztetni is kivánta őt, hogy ő maga, nagyobb dolgokban is jobban ért a cselvetéshez, mint minőt a követ Váradon a tárgyalás siettetése végett, saját bajára készített; egyszersmind Ferdinándot is meg akarta győzni, miképen, ha akarja, nagy kárt tehet neki. Eltökélte ez okokból magát, hogy Kassát a lundeni érsek ottléte alatt valamikép elfoglalja Ferdinándtól. Értesűlvén, hogy Serédy Gáspár, kassai főkapitány, a várból gyakran távol van, megbizta a tályai várkapitányt, az ügyes, hű, vitéz Csécsey Lénártot: ügyekeznék, ilyetén alkalmakat felhasználva, a várat kezére keríteni. Csécsey ügyesen és gyorsan megfelelt a bizodalomnak. Lónyay Gergely kulcsárt, Esztényi György, Gecsey Márton tiszteket, s általok az őrség egy részét nagy igéretekkel titkon János pártjára csábította. Deczember 4-kén Serédy Gáspár, neje nevenapját megülendő, Nagy-Idára családja körébe utazott; ugyanazon napon távozott a várból Feledy várnagy is. A megnyert várbeliek az alkalmas idő megérkeztét Csécseynek rögtön hirül adták, s őt, ki a híradást minden pillanatban készen várta, s egy csapattal nagy csöndben a város előtt termett, abba reggeli kilencz órakor be is bocsátották. A napot, szerencsére, sürű köd homályosította; minél fogva a cselt az őrség más része, mely az árulásba beavatva nem volt, s a polgárság mindaddig észre sem vette, mig a vár teljesen

Csécsey hatalmában nem létezett[1]). A fontos vár kapitányságát maga Csécsey nyerte jutalmúl, ki annak aztán gondosabb őre is lett Serédynél. Ő, eszében tartván, mily úton jutott a vár hatalmába, nehogy vele is hasonló mi történjék, tizenöt év folytában mind azon ideig, midőn a vár 1551-ben szerződésképen Ferdinánd kezére eresztetett, soha egy éjet sem töltött a vár falain kivűl.

Kassa eleste után Ferdinánd egyéb városait, Lőcsét, Bártfát, Eperjest és Szebent is veszély fenyegette; miért is azok Ferdinándtól segedelmet sürgettek. Serédy is vágyott lemosni magáról a gondatlanság gyalázatát. A király, kérelmeikre hajólván, Ebersdorfert pár ezer labanczczal Serédy segedelmére Lőcsére küldötte. Frater György előre látván, hogy Ferdinánd Kassa elfoglalását nem fogja boszúlatlan türni: a nem rég Jánoshoz pártolt Bebek Ferencz alatt Sáros, Zemplény és Abauj megyékben oly erőt gyüjtött össze, hogy Serédy velök nem mert szembe szállani. Majd azonban a nyár elején Fels Lénárt, Pekry Lajos, Nyári Ferencz, Bánffy Boldizsár és Bakics Pál is fölös hadakat hoztak a felvidékre, s a Branyiszkón áthaladván, Sárost, Perényi várát, megszállották s hosszabb ostrom után meg is vették.

Az ellenség Kassához ily közel lévén, Frater György Csécsey sürgetéseire, Majláth István társaságában maga is haddal sietett Kassa felé, eltökélve lévén Felsnek, ha jó alkalom kinálkozik, harczot adni. A szintoly erélyes hadvezér, mint ügyes státusférfiu, ki, miként püspöki székén és az országtanácsban, úgy a harcztéren is szerzetének fehér ruháját viselte a pánczél alatt, oly tervvel közeledett Tokaj felé, hogy annak vidékén Perényivel és Bebekkel egyesűlve folytassa munkálatait. Midőn ő Tokaj vidékére érkezett, Fels akkoron már Boldogkő-Váralját

[1]) Veráncsics, Kovachichnál: Script. Min. 2, 50. hibásan irja: „Existente adhuc legato Varadini, cuius dimissionem Joannes ob has causas protelabat, intercepta est Cassovia.“ Helyesebben Sperfogel, bár az évben ő is hibázik: „Legatus Caroli V. ad Zapolyam, archiepiscopus lundensis, rediit Varadino Cassoviam.“ Wagner: Anal Scepus. 2. 185. Istvánffy a tényt szinte hibásan 1535 elejére tes i. Lib. 12, 126.

és Tályát megvévén, ezen vár alatt elsánczolt táborba szállott volt. Perényi és Bebek azonban, kik a harczmezőn most először föllépett püspök vezéri ügyességében nem bíztak, vagy büszke úr létökre a szerzetes vezért megvetették, rendeleteit nem teljesítvén, a vele egyesűlés végett nem huzódtak vissza. Majláth István erdélyi vajda sem örömest rendelte magát álá a püspöknek, s vele egyre viszálykodott. Fels ennél fogva, kilesvén az alkalmas időt, Frater György hadát a Bodrogon visszanyomta, s egyesűlését Perényi és Bebek hadaival egyáltalában lehetetlenné tette. A büszke Perényi a győzedelem kivívására saját erejét is elégnek tartván, Felset táborában mind a mellett megtámadta. De ennek földművei oly sürűen meg voltak rakva ágyúkkal, s ezek oly sükeresen működtek, hogy Perényi rövid harcz után kénytelen lőn Tokaj felé visszavonúlni. A hátrálás rendetlenűl történt, mit Fels észrevevén, nyomban utána eredt, s utóhadát, midőn a Tiszán átkelőben volt, szétverte, s egyúttal a védelemre eléggé el nem látott Tokajt is megvette.

XXX.

Fels Lénárt a nyert győzedelem után Kassát szándékozott megszállani; de mielőtt ezt tehette volna, Ferdinánd parancsa a háborúnak véget vetett. E parancsra részint az újabb békealku, részint a töröknek Tótországba mind nagyobb erővel tett betörései indították Ferdinándot.

A császár ugyanis, kit Frangepán érsek az 1536-ki októberben Genuában talált, az érsek előterjesztését meghallgatván, annál könnyebben reábirható lőn, hogy a békeföltételek megváltoztatására hajóljon, mivel egyrészről a török készületei felől mind fenyegetőbb híreket vett; másrészről a francziával is meggyűlt a baja. Ennél fogva dr. Held Mátyás alkanczellárát már az 1536-ki október végén egyebek közt azon utasítással[1]) is küldé

[1]) L. ezt Lanz: Correspondenz des Kaisers Karl V. 2, 268.

Ferdinándhoz: hogy „miután nem lehet békéje, mig azt ellensége (a franczia) nem akarja, ki — úgymond — oly megátalkodott és hatalmas, s a ki sem Istenre, sem becsületre nem tekint; hanem fő reményét Németország viszályaiba, a vallási egyenetlenségekbe, s a török hadjáratába helyezi, kit folyton s erősen izgat: szükség tehát, hogy Ferdinánd király megfontolja, miképen itt mindent egy koczkára kell tenni (que ici va tout pour le tout); s ennél fogva találjon módot, hogy a magyar ügyet mennél elébb elintézze.

Ferdinánd, bosszankodván János változékonysága miatt, s folyton ingereltetvén Wese által is, ki magát az alkudozások sükeretlensége miatt hiuságában s érdekeiben egyaránt sértve érzé: egy ideig annál kevésbbé hajlott a császár tanácsára, minthogy az 1536 végén Konstantinápolyba küldött követei (Rizi és Sprintzenstein), ha nem hoztak is kielégitő választ, annyiban legalább megnyugtatták őt, hogy a perzsával folyton elfoglalt Szulejmán nem intézend ellene egyhamar nagyobb hadjáratot. Ez inditá őt azután, hogy Fels Lénártot Kassa elfoglalásának megboszúlására Felső-Magyarországba küldje.

De a nyár végén a császárnak folytonos intései, követének Held Mátyásnak sürgető előterjesztései, s még inkább a veszély, melylyel a belgrádi basa Horvát- és Tótországot újabban fenyegette, s melynél fogva felsőmagyarországi hadait is jobbára leküldeni kényteleníttetett, reábirták végre Ferdinándot, hogy Jánossal fegyverszünetet kössön. Részint e végett tehát, részint a két fél alattvalói közt létező pörös ügyek elintézésének érdekében, Held alkanczellárt Budára küldötte[1].

Voltak-e János részéről ezúttal követek Ferdinándnál, vagy csak levelezés által köttettek össze az alkudozás megszakadt szálai? bizonytalan. Úgy látszik, Frangepán és Brodarics püspökök Bécsben kezdték meg az alkudozást. Teljes bizonyossággal mindazáltal csak annyit tudunk, hogy az értekezlet most egészen más alapon s

[1]) János kir. Held Mátyáshoz. Buda, 1537. augustus 27. Brüss. levélt.

már juniusban megkezdetett[1]). János részéről Frater György a jelenre nézve az „uti possidetis“ feltételét tűzte ki annak alapjává; Ferdinánd pedig a jövőre nézve a Mária királyné özvegyi javait, a Thurzó és Pálóczy-féle jószágokat illető kérdést teljesen mellőztetni kivánta.

Ekként mind az kikerültetett ugyan, mi elébb a sikert meghiúsította; tekintve mindazáltal azt, hogy az alkudozás már 1537-ki juniusban megkezdetett s a felhatalmazottak csak kilencz hónap múlva jutottok eredményre, úgy látszik, mégis nagy nehézségek fejlettek ki; s végre is csak Katzianernek árulással határos magaviselete, melynek következtében 25 ezernyi serege a török által Eszék táján oktoberben nagy vereséget szenvedett, birta Ferdinándot engedékenységre. A lundeni érsek és Fels Lénárt 1537-ki deczember 20-kán mentek ismét Váradra, János udvarába[2]), s a békét csak újabb két hónapi tárgyalás után február 24-kén sikerűlt valahára megkötniök[3]). Ferdinánd a maga részéröl 1538-ki junius 10-kén Boroszlóban kelt okmányában erősitette meg a szerződvényt, melynek főbb pontjai következők:

1. Károly és Ferdinánd Jánost testvérökké fogadják.
2. Az országot közös erővel védendik.

---

[1]) Ferdinánd így ir sajátkezüleg Prágából junius 28-kán Máriához: De larcheuesque de Londen ay eu nouuelles, que a comancie a tratier; mais jl a falu que lon enuoia vng secretaire*) vers le vaiuode pour auoeir resolucion de aucuns articles .... et vos aferes ne seront mis en obly.“

*) E szó: „vng secretaire“ előtt ez áll, de kitörűlve: B r o d e r i c o, miből kitünik, hogy Brodarics s hihetőleg Frangepán, alkudozott a lundeni érsekkel, mint látszik, Bécsben. Az okmány a brüsseli levéltárban létezik.

[2]) Ferdinánd, Máriához sajátkezüleg. Prága, 1538. január 12. Brüsseli levéltár.

[3]) Sajnálatos, hogy az ezen második alkura vonatkozó okmányok mindeddig nem jöttek napvilágra. A brüsseli levéltárban ennek nyoma sincs; s miután erről Buchholtz is hallgat, úgy látszik, a bécsiben sem létezik semmi. A császár ez időben részint Genuában, részint Nizzában mulatott: vagy e helyeken, vagy a spanyol Simancasi levéltárban kell tehát lenni a lundeni érsek tudósitásainak. Van hihetőleg egynémi Prágában is, miután Ferdinánd ott létezett ez időben, s a lundeni érsek és Fels kétségkivül őt is tudósitották.

3. János lemond minden eddigi szövetségeiről, s a császárral és Ferdinánddal köt szövetséget.

4. A császár és a római király Jánost Magyar-, Horvát- és Dalmátországok királyául czimezendi.

5. Ha Jánosnak fia lesz, Ferdinánd neki a maga leányai közől adand nőt.

6. Az ország birtokára s kormányára nézve mind a kettejök, a mit bir, királyi hatalommal tartja meg; a határok kitűzésére biztosok küldetnek ki. Horváth- és Tótország Ferdinánd, Erdély János kezén marad.

7. János halála után az ország minden részeivel Ferdinándra szálland.

8. Ezen örökösödést minden püspök, hivatalnok s városi elöljáró esküvel erősítse meg.

9. Ha Jánosnak fia lesz, ez annak minden ősi és szerzett vagy ezentúl szerzendő javait szepesi herczeg czíme alatt örökli. Az ősi javak elidegenített részei a béke kihirdetésétől számitandó két év alatt országos költségen váltassanak vissza.

10. Mi ebből Ferdinánd kezén van, addig is a császárnak zárlata alatt legyen.

11. Míg a szepesi herczegség János fiának teljesen át nem adatik, addig sem Ferdinánd sem örökösei ne birhassák az egész országot, s minden hivatalnok esküvel kötelezze magát, hogy csak ezen föltétel alatt lesz hű Ferdinándhoz.

12. A herczeget a császár és Ferdinánd köteles leend birtokában védeni.

13. Ha Jánosnak fia nem lesz: hogy a császárnak nagyobb érdeke legyen az országot védeni, örökségének fele a császárra szálland, másik feléről János szabadon rendelkezhetvén.

14. Ha János halála után neje gyermekek nélkül marad életben, az örökség fele ezé leend, mig második házasságra nem lép. Ezen utóbbi esetben száz-ezer arany forintot kap jegyajándokúl.

15. Ha Jánosnak leányai lesznek, s azokat még maga ki nem házasíthatja, a császár és Ferdinánd kötelesek őket illően, mint királyi leányokat kiházasítani.

16. Ferdinánd, midőn az ország másik része is reá-száll, az ország jogainak és törvényeinek megtartására magát esküvel kötelezendi, s erről új alattvalóinak külön leveleket is adand.

17. Minden eddig történt kölcsönös sérelmek a királyok és alattvalóik között feledésbe menjenek.

18. Minden 1526 óta erőszakkal legfoglalt javak régi birtokosaiknak adassanak vissza.

19. Egyik királytól a másikhoz pártolni ezentúl senkinek sem szabad.

20. A foglyok mind a két részen szabadon bocsáttassanak.

21. A törvényesen történt adományok mind a két részen megmaradjanak.

22. A hivatalnokok az illető királyoknak számolni kötelesek.

23. Ki e béke pontjainak ellenszegűl, közös erővel szoríttassék engedelmességre.

24. Mária királyné a maga özvegyi javait háborít-tatlanúl birandja.

25. Az erdélyi só csak János, a mármarosi csak Ferdinánd birtokrészében fog árultatni.

26. Közös megtámadtatás esetében, mint testvérek, közösen védjék egymást.

27. Mivel János király kijelenté, hogy mindenek felett az ország fentartása fekszik szívén: e béke kihirdetése akorra halasztassék, midőn a császár azt az ország veszedelme nélkül megtörténhetőnek itélendi.

28. Ha a császár és Ferdinánd férfi maradékainak magvaszakad, az ország János férfi maradékaira szálland; ezek híában a nemzet királyválasztási joga ismét érvényre jut.

29. Ha János a maga birtokából ellenségei által elűzetnék, Károly és Ferdinánd közösen gondoskodnak illő eltartásáról.

30. Az egész országban egy közös nádor választássék; a többi hivatalokat és méltóságokat mindegyik király tetszése szerint töltendi be stb.

XXXI.

Jánost hihetőleg az is ösztönözte a béke mennél elébbi megkötésére, mivel sógorának, Zsigmond lengyel királynak Sforza Bonával kötött második házasságában nemzett Izabella leányát óhajtá nőűl venni; a lengyel király pedig feltételűl tűzte ki, hogy János a császártól és a római királytól is elismertessék magyar királyúl. De bár ez a békekötéssel megtörtént, Jánosnak az 1538-ki év folytán nem volt ideje házasságról gondolkodnia.

Szulejmán az engedetlen Rares Péter moldvai vajdát megbüntetni szándékozván, nagy sereggel készűlt jőni az aldunai tartományokba; s János tudósításai akképen hangzottak, hogy a török, ki a nagyváradi békének minden titkolódzás daczára is vette hírét, reá is boszús, s méltán tarthat, hogy a szomszéd Moldvából Erdélybe is átcsap. A veszély tehát, melytől Frater György eleve is tartott, elébb beállott, mintsem gondolta. Bizonyos híreket azonban, bár miként igyekezett is, nem kaphatott Szulejmán szándékairól. A török moldvai hadjárata fölött már a tavasz elején sem volt ugyan kétsége; s „hogy Szulejmán János iránt is haragos indulattal viseltetik, mivelhogy ez a keresztény fejedelmek szent szövetségébe állott s Ferdinánddal békét kötött“, szinte bizonyos hírűl vette [1]). De miként fogja magát Szulejmán viselni János irányában, eleve nem volt képes kinyomozni.

Magának ez iránt biztosabb híreket szerzendő, a miniszter Nagy Kelement, a maga nemes szolgáját lóvásárlás ürügye alatt Istram bég szandzsákhoz küldötte. De ennek sem sikerűlt megszerezni a kivánt tudósítást. A szandzsák igen barátságosnak mutatta ugyan magát a kincstárnok iránt, s négy lovat ajándékúl küldött neki a vett ajándok viszonzásául; de oly szorosan őríztette az ügynököt, hogy az nappal ki sem mehetett szállásáról.

---

[1]) Veráncsics, Bogansius Miklóshoz. Torda, 1538. aug. 9. Katona: 20, 1142.

Mind az, mit Nagy Kelemen kifürkészhetett, csak anynyiból állott, miképen azon hír szárnyal a törökök közt, hogy Ferdinánd és János személyesen találkoztak Visegrádon, s egymással szövetséget kötöttek; miért János általában hálátlanságról vádoltatik. Haza fordúltában is egész a határokig kisértette őt a szandzsák, még így is csak éjjel engedtetett meg útját folytatnia. [1]).

A minister azonban, nem lévén a félszabályok embere, e bizonytalanságban Szulejmán indulata s szándékairól, mindenesetre oly készületeket tőn, hogy őt, ha netalán Erdélyt is megtámadná, szép erővel fogadhassa. Munkássága s erélye még a különben természeténél fogva hanyag, könnyelmű, időzni szerető királyt is felvillanyozta. A császár és Ferdinánd a veszélyről értesíttetvén, felkérettek, hogy a szövetségben kikötött segélyt mennél elébb kiállítsák. A várak kiigazíttattak, eleséggel, lőszerrel s őrséggel bőségesen elláttattak. A nemesség ősi módon felkelésre szóllíttatott. Majláth István és Balassa Imre erdélyi vajdáknak meghagyatott, hogy a szorosokat Moldva és Havasföld felől megerősítsék, Brassót és Szebent, mivel a szászokban bízni nem lehet, magyar őrséggel lássák el. Rendelet bocsáttatott az országba, hogy a vének, gyermekek, asszonyok az első fölszólításra a legközelebbi kulcsos városokba vonúljanak, s minden takarmány és eleség, mi el nem szállítható, a török közeledtére elégettessék. A hadsereg oly erélylyel gyűjtetett, miképen reményleni lehetett, hogy Ferdinánd segélyhadaival a százezeret megközelítendi; mert a ki csak fegyvert foghatott, valamennyi köteleztetett a külön helyeken felállított táborokba szállani [2]).

És „mind ezen rendeletek s tanácsoknak lelke és szelleme, mind ezen roppant készületeknek eszköze, végrehajtója Frater György vala“, úgymond az iránta különben épen nem barátságos indulatú Veráncsics Antal. Az erélyes minister által föllelkesített király maga s

[1]) Baranyai Mátyás, Nádasdy Tamáshoz. Praynál: Epist. Proc. 2, 73.

[2]) Veráncsics, Katonánál i. h.

minden alattvalói eltökélték magokat, inkább dicsőséggel meghalniok, mintsem ismét a török kegyelmétől függeniök.

Augustus közepén tudósítás érkezett János udvarába, hogy Ferdinánd Laszkó Jeromos vezérlete alatt hét ezer labanczot, három ezer veterán spanyolt, ugyananynyi magyar huszárt indított meg a Dunán János segedelmére, s e had már Buda felé közelget; maga Laszkó a kincstartóval a hadak élelmezése, táborozása stb. iránt értekezendő, a sereget megelőzve, pár nap múlva János udvarában leend. E hír új lelkesedésre, buzgalomra ébreszté az országot. „Nincs senki — így ir Verancsics [1], ki most a hitért és hazáért, a szabadságért és javaiért a törökkel szembe szállani ne merne, ne kivánna."

Laszkó néhány nap múlva csakugyan megérkezett, s némi szükséges értekezletek után, melyekben elhatároztatott, hogy hadaival september közepén Erdélyben legyen, augustus 28-kán utazott vissza seregéhez. A kincstárnok ennek élelmezésére egyebek közt két ezer ökröt hajtatott elébe.

Laszkó még János udvarában értekezik vala, midőn augustus 25-kén Radul havasalföldi vajdától, ki, szintúgy mint a moldvai vajda, egyetértésben működött Jánossal, hírnök érkezik a királyhoz, hogy Szulejmán Oblusiczánál roppant seregével már átkelt a Dunán. E hír vételére a népfelkelés régi jelvénye, a véres kard, egész Erdélyben körűlhordoztatott, intő a népet, hogy a kibocsátott rendeletek szerint táborba szálljon [2].

Ez alatt Radul vajda alázatosan hódolt bojáraival Szulejmánnak, ki egyenesen Szucsavának, a moldvai vajda székhelyének tartott seregével. Péter vajda, bojárai hűtlenségétől tartván, s erejét az ellentállásra különben is csekélynek érezvén, futással menekűlt meg, minden kincseit Szulejmánnak hagyván martalékúl. Ő három várat, Csicsót, Kükülllőt és Bálványost régtől fogva birta volt Er-

[1]) Jakobinus Jeremiáshoz, augustus 21. Statileohoz augustus 28. i. h. 1146 és kövv.

[2]) Ugyanaz augustus 26. i. h.

délyben, s most ezek egyikében, a Szamos partján, Dézs és Besztercze közt fekvő Csicsó várban keresett menedéket, melyhez Moldvából csak a könnyen védhető borgói szoroson juthatni.

De Szulejmán megelégedvén avval, hogy az elfutottnak testvérét Istvánt emelte vajdává, őt nem követte menhelyére. Jánoshoz mindazáltal, kinek készületeiről értesűlt, egy csauszt külde Szucsavából, ki által hálátlanságát szemére vetvén, haragja következményeivel fenyegette: meghagyván neki egyszersmind, hogy a megfutott vajdát azonnal ostrom alá vegye, s elfogván, hozzá küldje. De ugyanazon időben egy titkos hírnök is érkezett a Frater György ajándékai által rég lekötelezett Lufti nagyvezértől, tudtára adó Jánosnak, hogy a szultán ezúttal nem szándékozik ugyan megtámadni Erdélyt; de haragjának megengesztelése végett szükség, hogy János magát megalázza, hadi készületeit kimentse s jelentékenyebb ajándékokat küldjön.

A választásban, a dacz és háború, vagy pillanatnyi meghajólás közt, sem János sem ministere nem habozott. A püspököt általában azon elv vezette cselekvései s elhatározásaiban, hogy mindig azon eszközöket ragadja meg, melyek a létező körűlmények közt minden egyéb mellék-tekintetek nélkül legbiztosabban vezettek czélra. Bár mily nagy volt is tehát a nemzet lelkesedése a török ellen: oktalanságnak tartá, az ország sorsát a harcz szerencséjére bízni, midőn azt némi alázatos szó, némi, bár hazudsággal vegyes mentség, s a háború költségeinél és az ellenség pusztításainál sokkal kevesebbre menő ajándékok biztosíthatják. Takarékossága által a kincstár elég telve volt ugyan arra, hogy belőle a legfényesebb ajándékot is rögtön kiállíthassa. De ő előrelátó, gondos gazda volt, s azt hivé, az ellenség pusztításának mellőzéseért az ország méltán fizethet s örömest is fizetend némi adót. A rendek tehát azonnal Kolozsvárra gyűjtettek. A királyi előadások szerint 300 ezer forint vala küldendő a szultánnak ajándokúl; ennek harmadrészét János saját kincstárából igérte kiadni; a más két harmad a rendek által Erdélyre s a magyarországi részekre vettetett ki.

A követ által, ki az ajándok egy részét azonnal megvitte, János biztosítá Szulejmánt, hogy hadi készületeit nem ellene, hanem Péter vajda ellen tette, kit Csicsó várában immár ostrom alá vétetett; az ajándok hátra lévő részét nem sokára megküldeni igérvén Konstantinápolyba.

Szulejmán, kire az ajándékokban bizonyosan most is bőven részesített Lufti vezér, s némileg tán Jánosnak összegyüjtött nagy ereje s a könnyen védhető tartomány helykörűlményei is hatottak, a követséget kegyelmesen fogadta, s azon parancscsal bocsátotta haza, hogy Péter vajdát kézre kerítvén, Konstantinápolyba küldeni el ne mulaszsza [1]).

Mire Ferdinánd segélyhadai, — nem ugyan az igért számmal, hanem csak 3000 spanyol s néhány zászlóalj huszár, Debreczenbe érkeztek, Szulejmán már vissza indította volt táborát; minek következtében a spanyolok is visszavezettettek. Péter vajdát Csicsóban maga Frater György fogta ostrom alá, ki aztán magát a következő év elején kegyelemre meg is adta. A minister megelégedett avval, hogy a vajda két más vára, Bálványos és Küküllő lefoglaltatott, Csicsóba pedig magyar őrség tétetett; magát Pétert könnyű őrizet alatt hagyta ott családjával; mert ha csak általában elkerülheté, nem szándékozott őt kiadni a töröknek.

XXXII.

János a veszélytől ekként megszabadúlván, Statileo erdélyi püspököt, ki elébb már a János által eddigelé kinevezett püspökök megerősíttetése végett Rómában is járt [2]), november elején Ferencz franczia királyhoz uta-

---

[1]) Verancsics: De reb. gest. Joannis. Kovachichnál: Script. min. 2, 63. kövv. Katonánál: 20, 1160. Constit. DD nobilium Transilv. Edernél: Script. rer. Trans. 2, 173. Zermegh: Schwandtnernél 2, 412.

[2]) Rorarius követsége Ferdinándhoz. 1538. jul. 4. Brüsseli levéltár.

sítá [1]). Mi volt légyen Statileo megbizása, bizonytalan; valószinűleg közbenjárását kérte fel a portánál.

Épen azon időben, midőn Statileo útnak indúlt, érkezett meg Frangepán Toledoban a császárnál, hogy bemutassa neki a békeokmányt és szükség esetére segedelmét szorgalmazza a török ellen. A békét a császár, mint közbenjáró, november 22-kén kelt okmányában erősítette meg, s Frangepánt ezenkivűl egy levéllel bocsátá vissza Jánoshoz, melyben nemcsak örömét nyilvánította a szerződés létrejöttén, hanem igéretet is tőn neki, hogy mind maga szárazon és tengeren teljes erejével készülend, mind a többi keresztény fejedelmeket is egyesíteni ügyekezendik a török ellen, s a német fejedelmekhez, segélyök kieszközlése végett, a lundeni érseket immár el is küldötte [2]).

A császárnak valóban volt is egy ideig szándokában, a török ellen személyes vezérlete alatt intézni mind tengeren mind szárazon hadjáratot, bár mennyire ügyekezett is őt erről lebeszélni testvére Mária királyné, ki azt óhajtá, hogy a császár inkább Németországra, a vallási viszályok teljes elfojtására, s a birodalmi béke megszilárdítására fordítaná gondjait [3]).

Midőn a nizzai béke a pápa közbenjárása által a császár és franczia király közt 1538-ki február 8-kán megköttetett: e fejedelmek közt, kikhez még Velencze s más keresztény hatalmak is csatlakoztak, egyszersmind egy szövetség is létesült egy általános hadjáratra a török ellen. E szándok megvalósúlása, s a hadjáratnak, miként remélni lehete, jó kimenetele, nagy fordulatot hozott volna elő Magyarország történelmében. S ez iránt egy ideig nagy reményekkel is kecsegtették magokat a magyarok [4]), kivált miután a pápa Rorari Jeromost a

---

[1]) János a franczia királyhoz. Torda, 1538. november 1. Montmorencyhez. Szeben, november 11. Pray: Epist. Proc 2, 71.

[2]) A császár levele János királyhoz. Toledo, 1538. november. Brüsseli levéltár.

[3]) Mária a császárhoz. 1538. augustus 10. Lanznál: Corresp. des Kaisers Karl V. 2, 289.

[4]) Veráncsics 1538. oktober 12. Katonánál: 20, 1160.

nyár derekán Ferdinándnál és Jánosnál követségben járatta, egyebek közt a végett is, hogy velök ezen általános hadjáratról értekezzék [1]. Lehet, hogy ez ügyben járt De Goys franczia követ is János udvarában, Statileo erdélyi püspök viszont a franczia királynál 1538 őszén [2].

Talán maga János király is e reményben határozta el végre magát a házasulásra [3], s tartotta menyekzőjét 1539-ki február utolsó napjaiban Izabellával, Zsigmond lengyel király és Bona királyné leányával, az ország és kormány dolgait a mézes hetek alatt még inkább, mint az előtt, a kincstartó minister gondjaira hagyván.

XXXIII.

Ferdinándot azonban János házassága nagy aggodalomba ejtette a nagyváradi béke végrehajtása s kivált a maga örökődése iránt János országrészében; miáltal indíttatva több ízben is sürgette Jánosnál a béke kihirdettetését és némely pontjainak végrehajtását; de mind sikeretlenül.

Az 1538-ban Magyarországra nézve oly kecsegtető körülmények 1539 folytában nagyon megváltoztak. A keresztény fejedelmek hadjárata iránt a török ellen mindinkább tünedezni kezdtek a remények. Osztozott-e e reményekben elébb Frater György is, bizonytalan: arról mindazáltal alig kételkedhetünk, miképen ő jobban ismerte a franczia király kormánypolitikáját, mintsem hogy valaha hitte volna, hogy ő hajlandó lesz a Habsburg fejedelmi ház érdekében régi szövetségese, a török ellen, háborút viselni. Az év folytában kiábrándúltak e tekin-

---

[1] Instructio pro Hieron. Rorario oratore ad Ferdinand. regem. Lucca 1538. jul. 4. Papiers d'État du Cardinal de Granvelle. 2, 537.

[2]) János levelei a franczia királyhoz és Montmorencyhez Praynál: Ep. Proc. 2, 71. és kövv.

[3]) Jovius Lib. 39 l. 349. (1552-ki flórenczi kiad.) azt állítja, hogy magának nem volt kedve házasodni, s csak tanácsosai vették reá.

tetben a Ferdinánd-pártiak is, kik tán előbb biztak volt a francziában [1]). Frater György pedig ügynökei által, kiket a külföldön mindenfelé tartott, korán értesült, hogy a franczia király és Velencze a pápa által alkotott szövetségből már tényleg kiléptek, s a viszályok és háború anyaga újra gyűl a császár és Ferencz király között.

A császár igéreteinek teljesültében is, melyeket tőle Frangepán érsek hozott, hamar elvesztette Frater György a maga reményeit. A smalkaldi szövetség tagjai a császár által hozzájok küldött lundeni érsek felszólítására csak azon feltétel alatt igértek segélyt, ha a császár elébb a vallási viszályokat egy általános béke által megszűnteti, s az új vallásfelekezeteknek szabadságot biztosít. A birodalom rendei sokat beszéltek; de nagy buzgalmat tetemesb segély nyujtására ők sem mutattak. Még a csehek és más örökös tartományok rendei is csak saját hazájok határainak védelmére kivántak szorítkozni [2]). Mind ezt pedig jól tudta volt a váradi püspök, ha tán nem is magától a lundeni érsektől, kivel egyébiránt a béke megkötése óta barátságosabb viszonyban állott; de bizonyosan a smalkaldi szövetség tagjaitól, kiknél mindig voltak ügynökei, és a bajor fejedelemtől, ki Erdélyben ez évek alatt némi bányákat kezdett míveltetni, s János udvarával e miatt is sűrűbb közlekedésben állott [3]). Már pedig arról teljesen meg volt győződve, hogy a császár egyáltalában nem lesz hajlandó a reformatiót, eddigi törekvéseinek s egész kormánypolitikájának ellenére, felszabadítani a birodalomban; s inkább egészen felhagy szándokaival a török hadjáratra nézve, mintsem a smalkaldi szövetség kivánatait teljesítse.

Így állván a dolgok, Frater György mindinkább meggyőződött, hogy a nagyváradi békekötés, ha a török

---

[1]) Thurzó Elek, Nádasdyhoz. Pray: Epist. Proc. 2, 76.

[2]) A lundeni érsek, Mária királynéhoz. Frankfurt, 1539. april 12. Brüss. levéltár.

[3]) A bajor fejedelem által Jánoshoz küldött, de Ferdinánd által elfogatott Eckel Márton vallomásai 1535. október 8., s a nála lefoglalt irományok. Brüss. levélt.

valóban ellenséggé valnek, egyáltalában nem képes biztosítani az ország fenmaradását; meggyőződött, hogy az ország java s fenmaradhatása a török jó indulatát, barátságát fentartani, ha különben nem lehet, a váradi béke daczára is, múlhatatlanúl megkivánja. A béke kihirdetésére ennél fogva, mi a török haragját kétségtelenül fölingerlené, Ferdinánd minden sürgetései mellett sem volt hajlandó.

Ferdinánd tehát, minthogy a béke kihirdetése, a szerződés szerint, a császár itéletétől volt fölfüggesztve, látván, hogy Jánosnál czélt nem érhet, annak kieszközlése végett a császárt sürgette. Károly, engedve öcsese unszolásainak, dr. Held Mátyást bizta meg, értekeznék ez iránt János biztosaival. A találkozás Németújhelyben (Neustadt) történt, János részéről Frangepán lévén kiküldetve. De az értekezlet sükerre nem vezethetett. János egyebek közt azt üzente Frangepán által Ferdinándnak, hogy, miután jelentékeny segély bizonyossága nélkül a békét kihirdettetni annyi volna, mint magát országából a török által kiüzetni: biztositsa őt Ferdinánd mindenekelőtt öröksége birtokában, s e feltétel alatt kész a békét akár Konstantinápolyban kihirdettetni.

Held Frangepánnal Németújhelyben semmit sem végezhetvén, Ferdinánd kivánsága szerint, utóbb maga ment János udvarába, hogy, ha mást nem, legalább azt eszközölje ki, hogy János, hivatalnokainak meghiteltetése által, a Ferdinánd örökösödéséről szóló pontokat újabban biztositsa. Hihetőleg némi hírek kezdének már szárnyalni, bár még idő előtt, Izabella királyné viselős voltáról, s azon gondolat aggasztá Ferdinándot, hogy, ha netalán fia születnék, János végkép elállhat a békétől.

De Held Mátyás, János udvarában sem érhette czélját. A kincstárnok-minister, kifejtvén előtte a körülményeket, egyenesen kijelenté neki, hogy, míg háború esetére, mit a béke kihirdetése múlhatlanúl maga után vonna, a birodalomból biztos és elégséges hadsegély nem várható: királya mindaddig egyáltalában nem teljesítheti Ferdinánd kivánságát. Held csak azt sem birta tőle

kieszközleni, hogy ő, a kincstárnok, maga és tanácsos társai a béke megtartására esküt mondjanak [1]).

Frater György megcsalatkozván reményeiben, melyeket a béke megkötésekor a császár és a birodalom segélyébe helyezett: újabban czélúl tűzte ki magának: a törököt teljesen megengesztelni, vele a régi barátságos viszonyt helyreállítani, és, tanácsai szerint, János ez iránt mind a franczia mind a lengyel király által tett is most némi lépéseket [2]).

Zsigmond, lengyel király, veje ügyében követséget küldött a portára. Ajasz basa egyebek közt kérdezé a követet: igaz-e, hogy királya a maga leányát nőül adta Jánoshoz? És midőn a követ ezt bizonyítaná, erősen kikelt János ellen, hogy a szultánnal kötött szövetséget megszegte s annak ellenségeihez szövetkezett; miért is a szultán semmit sem akar többé hallani Jánosról, sőt nemsokára hadjáratot intézend ellene, hogy őt megbüntesse. A követ kérdésére pedig: vajjon egyáltalában nem lehetne-e tehát megengesztelni a szultánt? — azt felelte a basa: ez csak úgy lehetséges, ha János ez iránt gyorsan megteszi a kellő lépéseket; s mindenek felett, ha azon pénzöszveget, melyet a szultánnak Moldvában igért, de egészen még le nem fizetett, haladéktalanúl megküldi, s Péter moldvai vajdát is kézhez szolgáltatja.

Minthogy a lengyel követ Konstantinápolyból viszszajövet e válaszszal János udvarába is betért: Ferdinánd, ki épen ez időben járatta ott Held Mátyást, azt kezdé gyanítani, hogy a lengyel király maga is támogatja vejét vonakodásában, a béke föltételeit végrehajtani. E végett még az ősz kezdetén Herbersteint Krakóba küldé, s általa komoly előterjesztést tőn Zsigmond előtt. Ha a béke kihirdettetnék, úgy monda egyebek közt a követ, s a keresztény fejedelmek szövetsége nyilvánossá lenne, a törököt is könnyebb volna állandó bé-

---

[1]) Thurzó, Nádasdyhoz. Ep. Proc. 2. 76. Buchholtz: 5, 120. Bethlen: 309.

[2]) Epist. Proc. u. o.

kére indítani, mitől ez most csak azért vonakodik, mivel azt hiszi, hogy a régi viszályok megújúlnak.

Zsigmond király őszintén elbeszélte Herbersteinnak, miért járt követe Konstantinápolyban, s mit mondott Ajasz basa vejére nézve; s biztosítá Ferdinándot, miképen ő nem arra intette légyen vejét, hogy a törökkel a többi keresztény fejedelmektől különválva alkudozzék; hanem arra, hogy idején gondoskodjék a maga védelméről. Egyébiránt ő szivesen megintendi vejét, hogy a békét hajtsa végre.— Ezt Zsigmond valóban meg is tette oktober 8-án kelt levelében.

János e levelet vévén, Veráncsicsot oly válaszszal küldé Krakóba: miképen a császár és Ferdinánd a béke tárgyalásakor egy hadsereget igértek felállítani az ország védelmére; s míg ez meg nem történik, addig ő a béke kihirdetése által nem teheti ki magát és országát a török boszújának. Mihelyt ellenben ennek védelmére elég erőt látand, a békét örömmel kihirdeti; mert maga is megúnta a bizonytalan és költséges viszonyt a törökkel. A császár most Németalföldre váratik, s ő követet küldend hozzá, és bízván igazságszeretetében, kész az ügyet egészen az ő itéletére hagyni.

Ferdinánd e felelettel, melyet Zsigmond azonnal tudtára adott, teljesen megelégedett, s kijelenté válaszában, hogy neki sem volt soha szándéka, Jánost nem kedvező körűlmények közt is kényszeríteni a béke kihirdetésére. A császár itéletét ő is örömest elfogadja. Reményli egyébiránt, hogy a szükséges haderő most, miután a császár Németországba jövend, ki fog állíttatni. E végett ő személyesen is fog találkozni a császárral; s kivánja, János is küldjön hozzá követeket. Csak aztán, ha meglesz a haderő, János is komolyan készüljön a háborúra; mert ha ő csak kincseket gyűjt s az ország védelme egymagára, Ferdinándra, nehezednék: a viszony annál aránytalanabb volna, minthogy János különben is gazdagabb s népesebb részét birja az országnak. De, végre, ha a béke tüstént nem hirdettetik is ki, méltán kivánja, hogy annak teljesíthető pontjai már most végrehajtassa-

nak, s különösen, hogy János tanácsosai annak megtartására esküt mondjanak.

Azonban mind ezen igéretek s biztatások, miszerint az ország védelmére szükséges haderő a császár által ki fog állíttatni, már hiú szavak voltak. Ferdinánd maga legjobban tudhatá, hogy a keresztény fejedelmek szövetségétől, mely már felbomlott, épen oly kevés segedelem várható, mint a birodalom rendeitől, kik elébb saját házájok békéjét s vallásuk szabadságát kivánták biztosíttatni.

E viszonyokhoz, melyeket igen jól ismert János király ministere, járúlt még az is, hogy Laszkó Jeromos, Ferdinánd által 1539 őszén Konstantinápolyba küldetvén [1]), bár ott Szulejmán által igen rosszúl fogadtatott, a basáknál, kiket ajándékai által igyekezett megnyerni, igen ellenséges szellemben működött János ellen. Akár Ferdinánd megbiztából, akár azon kivűl tette is ezt, — mert Laszkó ismeretes volt arról, hogy megbizásán kivűl a maga eszétől is gyakran tesz egynémit, — Frater Györgyöt igen aggasztá eljárása. Laszkó ugyanis a nagyváradi béke föltételeiről teljes tudósítást adott a basáknak; sőt oda is működött, hogy, ha János e miatt országából elűzetik, — mire őket maga is ösztönzé — annak birtokát Szulejmán évi adófizetés feltétele alatt, Ferdinándnak engedje át. Frater Györgynek mind erről biztos tudósításai voltak; sőt híre járt annak is, miképen Laszkó még arra is ösztönözte légyen a törököt, hogy jutalmat tegyen ki János fejére [2]).

---

[1]) A megbizó levél kelt 1539-ki september 8. Értelme az volt: engedné meg Szulejmán, hogy Ferdinánd Jánost, ha a béke feltételeit meg nem tartja, megbüntethesse s országából elüzhesse, s ez Ferdinándra szálljon. — Ferdinánd levele a császárhoz. Gent, 1540. május végén.

[2]) Veráncsics 1540. február 9. Katonánál: 20, 1310. Jovius Lib. 39, 349.

XXXIV.

E körülmények közt a teendők iránt nem lehetett haboznia Frater Györgynek: az ország és királya érdekei oly politikát tűztek ki elébe, mely szerint, míg a német birodalom ügyei más fordulatot nem vesznek, egy részről a barátságot a császár és Ferdinánd irányában megőrízni, másról a törököt is megengesztelni, lőn nehéz feladatává. Ez utóbbi tekintetében, úgy látszik, maga szándékozott, akár önként, akár királya kivánsága szerint, megvinni, egy fényes követség élén, az igért ajándokot. Gondja volt legalább reá, hogy ennek híre terjedjen, ezt higyék Konstantinápolyban; mi végett 1540 elején egy hírnököt küldött a portára, ki által egyszersmind azt is megüzente, hogy Péter moldvai vajda nemsokára elküldetik Konstantinápolyba.

A vajda kiadását, bár a török azt már több ízben kivánta, mindeddig halasztotta a kincstárnok, attól tartván, hogy a vajda, ki János udvarának viszonyairól sokat tudott, s utólsó lázadására is onnan vett legtöbb ösztönzést, árulkodni fog a portán királya ellen. Most azonban már oly sürgető lett ez iránt a török kivánata, hogy azt mellőzni vagy halasztani teljességgel nem lehetett. Voltak, kik az országtanácsban azt javaslák, hogy lassan működő méreg adassék be neki, mely őt, ha majd Konstantinápolyba vitetik, utközben ölje meg. Még maga Verancsics Antal sem mutatott nagy idegenséget a tény végrehajtásától, s avval látszik igazolni a tanácsot, nehogy a vajda a magyar ügyeknek árthasson a töröknél, kivel, úgymond, nem bánhatunk úgy, miként akarunk, hanem bánnunk kell, miként lehet, ravaszság és fondorlat által [1]).

De a miniszter nem egyezett meg az embertelen javaslatban; s bízva rábeszélő tehetségében, személyesen kivánt a vajdával szólani s végezni, mi előtt elszállíttat-

---

[1]) Verancsics, öcscséhez, Mihályhoz. 1540 február 4 és 25. Katonánál: 20, 1305. 1312.

nék. És, úgy látszik, sikerűlt is neki lekötelezni a vajdát, hogy a királynak ne ártson a török előtt. Annyi bizonyos, hogy a vajda, elszállíttatása után nemsokára azt izente neki, hogy a szultán által reménye fölött kegyelmesen fogadtatott, s rövid idő alatt helyreállíttatását is reményli vajdaságában.

Közhír szerint a kincstartó kétszázezer frtot vala viendő a portára; elutazását azonban mind későbbre halogatta. A takarékos miniszter nem örömest eresztette ki kezeiből az akkoron nagy öszveget, mely szükség esetében oly hasznossá válhata az ország védelmében. Többször sikerűlt már, különösen akkor is, midőn Szulejmán Gritti halála miatt oly boszús volt, addig tartani puszta igéretekkel s biztatásokkal, míg végre az igéret teljesítése feledésbe merűlt. Ezt remélte talán jelenleg is. Minden esetre bevárni akarta, mit végzend Ferdinánd, személyes találkozása alkalmával, a császárral. Minden ravaszságát működésbe tette ennélfogva, hogy a törököt, még legalább az 1540-dik év nyarán jó szavakkal s igéretekkel nyugtassa meg [1]). E végett a franczia király közbenjárása is újabban igénybe vétetett: Statileo, erdélyi püspök, midőn Ferdinánd kivánsága szerint a béke kihirdetésének ügyében a császárhoz küldetett, utasítást vőn, Francziaországon menni keresztűl, ott Ferencz királylyal értekezni, s mit avval végezend, szorosan ahhoz tartania magát a császárral leendő értekezletében [2]).

XXXV.

Mialatt János király ifjú nejével a házas élet örömeit élvezé, ministere pedig említett diplomatiai működéseivel foglalkodott, egy váratlan zivatar emelkedett János ellen, mely, kevésen múlt, hogy őt végveszélybe

[1]) Verancsics levelei 1540. február 9, 11. márczius 7. 12. Katona: 20, 1310. 1312.

[2]) János király Statileohoz 1540. május 25. Pray: Epist. Proc. 2, 82.

nem ejtette, s melyből őt ismét csak ministerének erélye, gyorsasága mentette meg. E veszély egy messze elágazó összeesküvésből származott, melynek egyes szálai Magyar- és Horvátországban, sőt Bécsben s Ferdinánd örökös tartományaiban is szétágazának, csomója pedig Erdélyben, a két vajda, Majláth István és Balassa Imre kezében létezett.

Az összeesküvésnek két külön ága és czélja volt: az egyik, mely Magyarországra s Erdélyre szorítkozott, János megbuktatását czélozta; a másik, mely az örökös tartományokban messze szétágazott, Ferdinánd ellen volt intézve. Amannak kezdetűl s némileg eszközűl kell vala szolgálni emennek sükerítésére. Végczélja mind a kettőnek nem kevesebb volt, mint Magyarországból, Erdélyből s az osztrák ház örökös tartományaiból egy a schweiczihoz hasonló szövetséges köztársaságot alkotni, melyben külön nemzeti s népszerű kormányok alatt a lelkiösmeret szabadsága kikiáltassék, s a török barátsága, vagy legalább betöréseinek mellőzése, Lengyelország példájára, évi adófizetéssel váltassék meg.

Így fogták fel e mozgalmakat legalább azoknak ellenei mind János mind Ferdinánd pártján. Eleve ki kell azonban jelentenünk, hogy e mozgalmak, ha valóban az volt is czéljok, mit elleneik tudósításai szerint állitánk, még oly igen határozatlanok valának, hogy inkább csak vágyaknak, forrongásnak, mint tulajdonképeni összeesküvésnek nevezhetők. Csak az erdélyiek tettek erre nézve kivételt, mit, mint alább látandjuk, sajátságos külön okok idéztek elő.

E tervekben, melyek Ferdinánd számos mind magyar, mind német és szláv alattvalóinak agyában forrongtak, fő mozzanatként három indok tűnik elő: a vallási viszonyok, a köztársasági kormányzatnak magával a reformatióval terjedő eszméi, s az úgynevezett „török adók“ súlya.

Ferdinánd szigorúan római katholikus irányú lévén, legfőbb törekvései egyikéűl, bátyjának, Károly császárnak, példájára, az új tanok elnyomását és kiirtását tűzte ki magának; minél fogva kormányával mind azok elégü-

letlenek voltak, kik az új tanokat elfogadták. Ezeknek száma pedig nem volt kicsiny. Soraikban álltak, a Bernsteinok által vezetve, a legtöbb morva és cseh urak; soraikban, az egy Fürstenbergin kivűl, valamennyi sléziai herczegek, kiknek élén a ligniczi herczeg létezett: soraikban a több sléziai és morva, osztrák és stájer rendek nagyobb része; sőt ezekkel, tudósítónk szerint, még Hoffmann János, Ferdinánd kincstárnoka is összeköttetésben létezett.

Az elégületlenek számát nevelték a folytonos adózások a török háborúra, melyek annál nagyobb ellenszenvet ébresztének, mivel a nagy áldozatoknak súlyos voltuk daczára, eddigelé semmi sükere sem mutatkozott. Köztök is mind szélesebben elterjedt tehát azon eszme, mely Magyarországon és Erdélyben annyi pártolóra talált: miszerint, tudniillik, e tartományok jólétére s nyugalmára legbasznosabb volna, követni a lengyelek példáját, s a török betöréseit és pusztításait évi adófizetéssel váltani meg; mi, a fölött, hogy biztosabb s így czélszerűbb volna, még sokkal kevesebbe is kerűlne, mint a török elleni védelem eszközeire a kormány által szedett adó.

Míg az urakra s nemesekre kivált e két indok hatott: a városokban ezeken kivűl még a schweicziak példájára felállítandó köztársasági kormányzat is lebegett sokaknak szeme előtt. „Tartani lehetett, — úgymond tudósítónk [1]) — hogy a városok nagyobb része a schweicziakhoz csatlakozik; s ha még aztán ezek példáját néhány püspök és gróf is követi: e módon a népi kormányzat meg fog alapíttatni.“ Az urakra és nemesekre nézve e példát csábítóvá az tehette, hogy a vallás szabadságának kikiáltására, és a törökkel kötendő egyességre e kormányforma nyujthatott legjobb alkalmat; s azon felűl még azt is remélhették, hogy e köztársaságnak ők lesznek vezetőivé.

E czélok elérése végett a cseh, morva, osztrák, sléziai és stájer rendek között egy idő óta számos titkos szövetkezések létesűltek. E szövetségesek aztán a szász

---

[1]) Scepper emlékirata a császárhoz. Brüsseli levéltár.

és hesseni fejedelmekkel, s a smalkaldi párt egyéb tagjaival is szövetséget kötöttek mind azok ellen, kik őket akár vallási, akár más okból megtámadnák; valamint a török ellen is, ha vele az évi adó fölött megegyezni nem lehetne. E szövetség legbuzgóbb előmozdítója volt a lignicizi herczeg. A szövetség pontjai azonban nem csak az említett, hanem más czélokból is, és bár mi nemzetbelinek rést engedtek a szövetségbe lépni: mi által az hatalmas eszközzé lőn, az osztrák tartományokat Ferdinánd ellen fellázitani, s a magyarokhoz csatlakozva, a töröknek pedig ezekkel együtt adót fizetve, szabadságukat kikiáltani [1]).

XXXVI.

Ezen eszmék mind a vallási szabadságra, mind a töröknek fizetendő adóra nézve Magyarországban is szélesen el voltak terjedve; minélfogva ama „liga" itt valószinűleg számos pártolóra talált és sok tagot számlált. De halljuk erről a szemtanúkat.

„Julius 13-kán (1540-ben) Erdélyből Egerbe visszatérvén, — úgymond Scepper Cornel, császári követ [2]) — többször beszélgettem Frangepán kalocsai érsekkel s egri püspökkel a felől, miképen utamban a népet s még inkább a nemeseket, majdnem mindenütt elmaszlagitva találtam a hitünkkel ellenkező tanok által. A lelkészek és iskolatanítók, kikkel a latin nyelv végett érintkezésbe jöttem volt, csaknem mindnyájan Melanchton Fülöp iskolájából kerültek ki; minek én rosz következményeit látom.

---

[1]) „Estoit le vray moien pour revolter les pays Daustrice et adherents contre le roy, et eulx joindre a la diete lighe ensemble les Hongrois voisins . . . Mectre en execution leur damnable jntention contre sa Mte et se faire libre et joindre ensemble toute la masse desdiets pays, et pour icelle payer au turcq quelque tribut." Scepper az idézett emlékiratban.

[2]) Emlékiratában a császárhoz, mely, mint látszik, 1541 vagy a következő évben kelt. Brüsseli levéltár.

„Az érsek erre azt válaszolá, hogy a magyarok valóban majdnem mindnyájan, úgy azok, kik a római király, mint azok, kik János király pártjához tartoznak, egészen elpártoltak a hittől, és sem istenre, sem a szentekre nem gondolnak többé; sőt elcsábítani törekednek a népet is, mely eddigelé nem volt még annyira, mint az urak, elmételyesedve; hozzáadván, miképen az volna szándékuk, hogy a templomokat lerontsák, a papokat elűzzék, s az egyházak javait elfoglalván, azokat részben magok használják, részben a töröknek fizetendő adóra fordítsák..... És hogy a magyarok példáját azután Slézia, Morva és Ausztria rendei is hajlandók követni, romlására a római királynak, ha ez jobban nem gondoskodik, mint eddigelé. .... Tudja bizonyosan, hogy Ausztria, Morva- és Csehország valamennyi főbbjei, különösen azok, kikkel a király legtöbb jót tett, nem törekednek egyébre, mint saját hatalmok növelésére s ő felsége kárára, félvén, hogy egykoron majd számot kérend tőlök sáfárkodásukról...; hogy többen közőlök megboszúlni vágynak a Katzianer Jánoson elkövetett gyalázatot, ki rokonuk és szövetségesök volt. Ezeknek hatalmát könnyen megitélhetni abból, hogy Katzianert, midőn Bécsben fogságban volt, szabadon bocsátották, és mégis büntetlenek maradtak: miből gyanítani lehet, hogy azok nem mások, mint magok a királyt környező főemberek. Hasonlókép, hogy némelyek e nagyok közől még nem feledték el apáik és rokonaik halálát, kik a király uralkodásának kezdetén Németújhelyt kivégeztettek. Ezek közől többen be vannak maszlagítva ama szerencsétlen véleményekkel, és szívökben lutheranusok; másoknak sem hitök sem törvényök; mások még roszabbak, kiknek mindegy: török-e az urok vagy keresztény, csakhogy őket megszokott módjok szerint hagyja élni. E fölött többen kétségbeestek a folytonos adók miatt, melyek tőlők naponként szedetnek a magyarországi török háborúra, nem látván semmi valószinűséget arra, hogy ennek valaha vége szakadjon .... Mi Magyarországot illeti, — folytatja Frangepán érsek — ezen országnak majd minden hatalmas embere, néhány igen keveset kivéve, új emberek s az alsóbb osztályokból

származók, kik gazdagokká s hatalmasokká lettek részben nejeik által, kiknek apái vagy első férjei a múlt háborúkban meghaltak; részben rablások és fosztogatások által; részben mivel gyakran átfutottak egyik királytól a másikhoz. Említé például Nádasdy Tamást és Serédy Gáspárt s több hasonlókat. Ezt figyelembe véve, nem lehet csodálni, hogy ilyenek az új dolgokat szeretik, és semmitől inkább nem idegenkednek, mint attól, hogy igazságos, becsületes, keresztény életre szoríttassanak: mi mégis megtörténnék, ha a király föléjökbe kerekednék, mit is azért lehetőleg meggátolnak. Jól tudja, — folytatá a püspök — hogy Thurzó Elek a főbbek egyike a szövetségben, ki egyáltalában nem óhajtja, hogy a római király és János király közt béke legyen. . . .

„Hasonló dolgokat beszélt a császár követének Eszéky János pécsi püspök is János király udvarában. Mondá egyebek közt, hogy a Ferdinánd pártján lévő urak egyáltalában nem királyuk java miatt pártolják Majláthot és Balassát: „hanem, hogy végrehajthassák saját szándékaikat s fondorlataikat; mert ők a rablásokkal, fosztogatásokkal s a közpénzek elsajátításával felhagyni egyáltalában nem akarnak; miután ezek által lettek gazdagokká s hatalmasokká: folytatni is akarják ezen életmódot . . . .“ Megnevezte egyebek közt Serédy Gáspárt, ki mindig panaszkodnék, hogy neki a római király több nagy öszveggel adósa volna, miket tőle nem tudna megkapni; holott, ha ő felsége szigorúan számot kérne, úgy fogná találni, hogy megfordítva Serédy Gáspár még sokkal tartozik neki . . . .

„Mind ezek, — s ezekkel együtt Hoffmann, Roggendorff és Fels tanácsosok — óda törekednek, mond tovább Frangepán, hogy magokat felszabadítsák, az említett országokat egyesítsék, s a töröknek némi adót fizetvén, azokon uralkodjanak.“ [1])

---

[1]) Scepper emlékirata. Brüsseli levéltár.

XXXVII.

A terv első részének, mint mondók, Erdélyben, János király megbuktatásával kell vala kezdődnie; és csak ennek végrehajtása után volt volna a második rész a birodalmi protestansok segedelmével foganatba veendő.

Az erdélyi összeesküvést azonban, — mert itt a mozgalom valóban annak nevezhető — a mondottakon kivűl még más, részben a mindenható ministernek, úgy látszik, kissé kiméletlen kormányából, részben a sajátságos viszonyokból származott okok is eredményezték. Majláth István vajdának, az összeesküvés főtényezőjének, hűsége János király iránt eleitől fogva kétes vala. Ő egyre ingadozott a két király és azon terv között, hogy Magyarországtól, a moldvai és havasalföldi vajdák példájára, elszakadván, török pártfogás alatt maga legyen urává a tartománynak. Az erdélyiek eddigelé több pártra lévén oszolva, a körűlmények tervének végrehajtására nem voltak kedvezők; miért is azt a színlelt hűség leplével takarta el. Tapasztalá azonban, hogy a váradi békekötés óta a gyakori súlyos adózások, melyeket János többször országgyülési határozat nélkül is vetett ki, s Frater György nagy szigorral szedett be, az elégületlenséget mind közönségesebbé tették. — Többeket sértett ezen felűl s tett ellenségévé Frater Györgynek az ő, mint látszik, túlűzött, s egynémiben egyedárúsággá fajúlt kincsszerzési törekvése. Ezek is, amazok is azt hitték, hogy a török pártfogását, ha vajdáik alatt egyenesen lépnek vele szerződésre, sokkal olcsóbban megszerezhetik, mint a mennyi most tőlök részint török adó, részint hadi készületek ürügye alatt szedetik; és Majláth bizonyosan nem mulasztá el, őket e hitökben megerősíteni.

Másokat a születési gőg tett ellenségeivé az alacsony sorsból magasra emelkedett ministernek, ki most minden hatalmat a maga kezeiben egyesített, mindent egymaga intézett. — Ezek, ismervén az ő uralomvágyát, nem hitték, hogy Erdély s a tiszavidéki országrészek János halála után Ferdinándnak átadassanak; sőt, mióta Izabella királyné jó reményben vala, közönségessé vált

a vélemény, hogy János maga sem akarja megtartatni halála után a váradi békét; hanem oly módon szándékoznék intézkedni, hogy országa török pártfogás alatt gyermekére szálljon. — Ez esetben pedig, mint előre is látható volt, a tekintélye, lángesze, erélye által fejökre nőtt s általok épen azért gyűlölt szerzetes fogja kezébe ragadni az ország kormányát. És ha az ország dolgainak intézésében már most is annyira mellőztetnek, holott János király által némileg még csak támogattatnak: mit várhatnak akkoron, ha majd Frater György maga, a gyermek-király és gyönge királyné által nem korlátozott hatalommal ülend a kormányon?

Másokat hasonló kilátások a jövőbe azért idegenítettek el tőle s tüzeltek fel ellene, mivel a szakadásoknak valahára véget vetni, az országot egyesíteni óhajtották Ferdinánd alatt. Nem hiányoztak viszont olyanok sem, kiket ellenkező érzelmek, a németek gyűlölete kötött Majláth pártjához. Ezek attól tartának, hogy, ha az ország János halálá után mégis Ferdinánd kezére jutna, az általok gyűlölt német kormány alá kellend hajólniok: Majláth alattomos izgatásai szerint tehát jobbnak vélték, idején menekűlniök Jánostól s vele együtt a váradi békétől, és vajdáik által kormányoztatniok a török pártfogása alatt, melynek megnyerésére most a váradi béke miatt nagy volt a reményök.

Mind ezen külön, részben egymással ellenkező véleményeket és érzelmeket Majláth István a Frater György ellen minden módon ápolt gyűlölet által egy párttá ügyekezett egyesíteni: ezeket a Ferdinánd alá hajólással, amazokat a török pártfogás alatt alkotandó nemzeti kormánynyal biztatta; a király és ministere ellen pedig valamennyit fölizgatta. Balassa Imre gyönge eszű s még gyöngébb jellemű lévén, egészen vajdatársa által engedte magát vezettetni.

A Ferdinánd pártján lévő magyarországi urak közől számosan titkos egyetértésben álltak Majláth Istvánnal, s őt most a terv végrehajtására ösztönözték, a magok és Ferdinánd segedelmének igéretével bátoríták. Nádasdy Tamás, Majláth sógora s most horvátországi

bán; Balassa Menyhért, Imrének, a vajdának testvére; a János király ellen egykori fogsága miatt boszút forraló Laszkó Jeromos; a két király között ingadozó, majd az egyikhez, majd a másikhoz hajló, nyugtalan Perényi Péter; a Kassa elvesztése miatt Fráter Györgyöt engesztelhetlenűl gyűlölő Serédy Gáspár; sőt maga, a javaira vágyódó János király ellen minden fondorlatra kész Thurzó Elek, királyi helytartó is, — mindnyájan támogatták, titokban ösztönözték a vajdákat. — Úgy látszik, néhányan még Ferdinánd ministerei közől is, különösen Hoffmann János és Fels Lénárt, szinte be voltak avatva e fondorlatokba. Annyi bizonyos, hogy a Ferdinánd-pártiak közől többen már évek óta fondorkodtak Erdélyben, hogy ott királyuk uralmát megalapítsák: a szászok nyugtalankodásai, Szeben és Brassó lázongásai, Majláthnak gyakran kétes magaviselete, mindig Magyarországból és Bécsből nyertek táplálékot; és most, midőn a vajdák magok szándékozták kitűzni a lázadás zászlaját, örömest kezet nyujtottak nekik annak sükerítésére.

XXXVIII.

Majláth István látván, hogy pártja a terv végrehajtására már elég hatalmas, 1540 elején követet küldött Konstantinápolyba, ki a szultánnak évi adó fejében tizenkét ezer aranyat igérne, ha kezét János királyról levévén, Erdélyt neki békében engedi kormányoznia; s egyszersmind terjesztené azt is elejébe, miképen ha Szulejmán ezen ajánlatot elfogadja, bizton remélheti, hogy Erdély példáját Magyarország is mielőbb követendi, hajlandó lévén a két királyt, kik az országot vesztére vezetnék, abból kizárni, s adót fizetni a portára; Ausztria, Morva, Slézia és Csehország főemberei pedig csak e dolog jó kimenetelét várnák, hogy ők is részt vegyenek a szövetségben. Ugyanazon időben Majláth a maga testvérét, Dömötört, az oláh vajdához küldötte, hogy vele a nyújtandó segély iránt egyezkedjék [1]).

---

[1]) Scepper emlékirata.

A követek azonban mind a két helyt süker nélkül jártak. Az oláh vajda, hihetőleg Frater György közbelépte következtében, Majláth Dömötört utóbb még fogolylyá is tette. A török pedig meghallgatván a követséget, azt kérdezte volna tőle: „él-e még János király?" — s midőn erre igenlő választ nyert, mondá neki: „azt kivánja tehát az igazság, hogy a vajdák engedelmeskedjenek a királynak, kitől ő egyébiránt könnyen megkaphatja, a mit kiván, legyen az pénz, vagy akármi más" [1]).

De a balfordulat már nem ijeszté vissza a vajdákat lázadási szándékuktól, melyben magokkal csaknem az egész tartományt osztozni tapasztalták. Majláth ezután a töröké helyett Ferdinánd pártfogását kérte ki mind egyenesen maga, hozzáküldött követei, mind magyarországi barátai és szövetségesei által. A segedelemnek, melyet sürgetett, tizenkét ezernyi hadból kell vala állani, melyet hét ezer gyalog, négy ezer huszár és ezer lövész alkotna. Biztositá Ferdinándot, ha e segélynek legalább egy részét sz. Iván napra Erdélybe küldi: az egész tartomány hódolni fog neki; ennek példáját pedig a János birtokában lévő Magyarország nyomban követendi [2]).

És, úgy látszik, vagy Ferdinánd maga, vagy legalább főbb párthívei biztatták is némileg e segély iránt Majláth Istvánt; minek következtében ő az 1540-ki marczius 8-kára Marosvásárhelyre országgyülést hirdetett, hihetőleg ennek alkalmával szándékozván nyilván kitűzni a lázadás zászlaját. Addig is alattomban mindent elkövetett, hogy a nemességet, a székelyeket és szászokat felizgassa. Emberei a tartományt minden irányban bejárván, még a nép közt is erősen izgattak, és szitogatták az adók miatt különben is közönséges elégületlenséget. — Mindenkitől, ki a felkelésben részvétét igérte, keze aláirását, vagy, ha irni nem tudott, neve mellé saját kezével tett keresztvonását kivánták [3]).

---

[1]) Ekként adta elő e követségi eljárások sükerét maga Frater György pár hónap múlva Scepper Cornélnek.

[2]) Ferdinánd Máriához. 1540. jun. 16

[3]) Veráncsics, Statileohoz. Katonánál: 20, 1338. 1341.

Ha Majláthnak sikerűl vala az ügyet az országgyülésig titokban tartania s az ott megrendelendő általános felkeléssel a Magyarországból Erdélybe vezető szorosokat elállani: a tartomány valószinűleg elveszett volna János királyra nézve. Mert az urak s nemesek, kevés kivétellel mindnyájan a vajdákkal tartottak; a székelyek és szászok támogatásában nem volt kétségök; a várak mind pártfeleik kezében léteztek. És ha a kezdet sikerűl, Magyarországból s tán még Ferdinánd részéről is várhatának segedelmet.

De a mi a tartományban annyinak tudtára volt, János király és ministere előtt sem maradhatott sokáig titokban. Némelyek szerint Vegedi Imre tordai főesperes, a minister meghitt embere; mások szerint Kendy Ferencz tárnokmester és Bethlen Farkas fedezték föl azt legelőbb a királynak [1]; mások szerint Kendy maga is részese volt az összeesküvésnek, és csak kora hódolata által szerzett magának kegyelmet. Bethlen Farkas feladásában nincsen kétség.

De bár ki által értesűlt is először János az ellene készülő zivatarról, annyi bizonyos, hogy az jóval a maros-vásárhelyi gyülés előtt történt. Úgy látszik azonban, hogy a kik azt vele tudatták, egyszersmind a kincstárnokot is bevádolták, s egyenesen az ő szigorát, melylyel az adók beszedésében eljárt, s a kiméletlenséget, melylyel tán néhány urral bánt, és kereskedési s egyedárúsági üzleteit ábrázolták a veszélyes mozgalmak egyedűli, vagy bizonyosan fő okáúl. És kétségkivűl innen eredt a viszály, mely a király s a fejére nőtt hatalmas ministere közt ez időben támadt. János hihetőleg élesebb szemrehányásokat tett a ministernek; ez viszont a házasság örömeibe merűlt király hanyagsága, gondatlansága ellen kelt ki, melynél fogva elmulasztá, kivált az erdélyi urakat, szorosabban magához kapcsolni, hűségöket királyi kegyelmeivel ápolni, az engedetleneket, zavargókat megfékezni; kikelt hihetőleg az ellen is, hogy Majláthot és

---

[1]) Sunthamer budai polgár elbeszélése Sceppernek. L. ennek emlékiratát jun. 12-ről, és Verancsics Katonánál: 20, 1339.

Balassa Imrét, bár amaz eleitől fogva gyanús volt, emez pedig, ha akarta volna is, gyönge elmüsége [1]) miatt képtelen volt védeni érdekeit, az ő tanácsa ellenére nevezte ki öt év előtt vajdákká. Annyi bizonyos, hogy János egy ideig boszús maradt ministerére, s még pár hét múlva is, midőn Erdélybe menvén, Egerben Frangepánnál beszállt, könyes szemekkel panaszkodott ennek a minister ellen, kinek hűségéről nem lehetett ugyan kétsége, de hogy fejére nőtt, már nagyon is kezdé érezni [2]).

Azonban, miként az utóbbi események bizonyítják, ezen viszály sem János kedélyében nem hagyott mélyebb nyomokat, sem a minister buzgalmát s erélyét nem lankasztá Majláth terveinek meghiúsításában.

XXXIX.

Az első tudósítások szerint, melyek az összeesküvésről Magyarországba érkeztek, annak czéljai s terjedelme felől különféle hírek szárnyaltak a közönségben. „A mozgalmak — úgymond Veráncsics — melyek ezen országot felháborították, még egyre dagadoznak, és nem látom, mi módon lehetend azokat lecsillapítani; mert naponként újak s erősebbek támadnak, s halálos pártoskodás szakgatja meg azt. . . . Még nem tudjuk eléggé, mi czélra irányoznak azok. Mondják, azért történik mind ez, hogy elfogják azon ajándékokat, melyek a török császárhoz küldendők, s melyeket minap Kállay János az országba hozván, rablás ellen biztosítandó, Segesvárban zárt el. Mások azt beszélik, hogy az új Bálványos várat szándékoznak elrontani, melyet György remete és kincs-

---

[1]) „Erat enim Emericus calvitie et deformi vultu, inefficacique ingenio prorsus contemnendus.“ Istvánffy Lib. 13, 139.

[2]) „. . . Frere George, euesque de Varadin, qui lhors gouuernoit les affaires dudict roy Jehan, oires que ce fust contre le gre dicelluy roy, qui commenchoit a se doubter et craindre ledict Frere George, comme, en passant par Agria, dit il auoit a larcheuesque de Colocan, les armes ax yeulx.“ Scepper emlékirata.

tárnok taval épitett [1]). Némelyek mondják, hogy ellenünk, papok ellen intézik fullánkjokat, mondván, hogy nekünk nem kell gazdagságban és bőséges életben dúskálnunk: kenyér és ruha elég a papnak. Legtöbben azonban bizonyítják, hogy Majláth és Balassa Erdélyt Magyarországtól elszakasztani s a moldvai és oláh vajdák módjára, évi adózás feltétele s török segély mellett saját hatalmuk alá vetni törekednek; s azért akarnák Bálványost is lerontani, hogy onnan ne háboríttassanak. Az egyházi javakkal saját jövedelmeiket kívánják szaporítani."

A király azonban és ministere jól értesűltek az összeesküvés egész terjedelméről; és mennél veszélyesebbnek látták azt, annál több erélyt fejtettek ki annak elnyomására. Petrovics Péter azonnal az alvidékre a ráczokhoz küldetett, hogy őket szolgálatba fogadja. Buda és Nagyvárad vidékén lehető gyorsasággal, de nehogy a pártütők észrevegyék, nagy csöndben sereg gyűjtetett, melynek élére a király a nem rég hozzá pártolt Enyingi Török Bálintot nevezte ki vezérré [2]).

Bár mily csöndben tétettek is e készületek, Majláthnak még a maros-vásárhelyi gyülés előtt tudtára estek; és ezekből nagy aggodalmára látta, hogy terve idő előtt fedeztetett föl. Sem maga, sem párthívei nem voltak még eléggé fölkészűlve; magyarországi barátai- és szövetségeseitől sem várhatott még ily korán segedelmet; Ferdinánd király pártolása még épen kétséges volt. Döme testvérének az oláh vajda által lett letartóztatása, követeinek Konstantinápolyban sükeretlen járata, mind meg annyi csüggesztő körűlmények valának, melyek azok közől is, kik őt elébb legtüzetesebben pártolták, többeket visszavonulásra inditottak. Így tőnek egyebek közt Kornis Miklós, Andrássy Márton, Kendy Ferencz és má-

---

[1]) Bálványos, mint a váradi püspökség jószága, Péter vajdától lefoglaltatván, a püspök birtokába került. Felépíttetése után Szamos-Újvárnak neveztetett.

[2]) Serédy Gáspár, Fels Lénárthoz. Regécz, 1540. marc. 27. Buchholtznál 5, 128.

sok, így az előretekintő szászok, sőt még a székelyek egy része is.

Mind ez magát Majláthot is elcsüggeszté reményeiben a siker iránt, s arra birta, hogy a gyülést egészen más irányban vezesse, mint különben szándoka volt. Kerülve minden lázadási irányzatot, csak arra szorítkozott, hogy az ország sérelmei gyorsan összeiratván, azok orvoslata végett a királyhoz kérelmi küldöttség menesztessék ; és mihelyt a kérelem s a követek utasítása elkészűlt, mihelyt a követek, mindenik nemzetből négy-négy, kineveztettek, minden további vitatkozásnak végét szakasztván, a gyülést feloszlatta.

A követeknek utasításukban meghagyatott, hogy a vádakat, melyek a király előtt ellenök emeltettek, és ennek gyanúját alaptalannak bizonyítsák, s e végett a gyülés határozatait neki egész terjedelmében adják elébe ; Frater Györgyöt pedig minden módon ügyekezzenek bemártani a királynál. E mellett esedeznének a király előtt, adná tudtokra, mi állapotban vannak ügyei a törökkel : várhat-e onnan békét, vagy háborútól kell félnie ? Mert attól tartanak, hogy míg az ország ide s tova ingadozik, mielőtt észrevennék s elháríthatnák, magok is Horvát- és Tótország sorsára találnának jutni, melyeknek elseje már csaknem egészen meghódíttatott, másiknak fennmaradása hajszálon függ. Évenként többször is súlyos adók szedetnek tőlök, a nélkül, hogy tudnák, mi végre ; mert úgy látják, ajándékokkal már alig lehetend megengesztelni a törököt.

Meghagyatott a követeknek, hogy e pontra vonatkozva, terjeszszék elő a királynak, miképen uralkodása alatt a királyi jövedelmeken kivűl Erdélyből több adó szedetett két millió arany forintnál ; a nemesség jobbágyaira összesen már huszonöt d i c a vettetett, melyek mindenike meghaladta a harminczkét ezer forintot. Még súlyosabb adókkal terheltettek a szászok, kik, mint királyföldön lakó jobbágyok, a szabadságot már nevéről is alig ismerik, s a kincstartó önkénye szerint taksáltatnak. Az utólsó hónapokban is, állítólag a töröknek küldendő ajándok kiállítására, százezer forint szedetett be. Az or-

szágból ekként minden pénz kiszivárgott; és miután a király pénzt a maga uralkodása alatt még nem veretett, kérjék őt, veressen azt valahára; mert abból már annyira kifogyott az ország, hogy a kereskedést is csak puszta csere által lehet űzni stb. [1]).

Különösen kikeltek a kincstartó ellen, miképen ő az adókat a nemzet megegyezte nélkül, önkénye szerint veti ki; a szászoktól már többet csikart ki százezer ökörnél; panaszkodtak, hogy a király méltóságával szintúgy, mint a maga kincstárnoki hivatalával meg nem férhető kereskedést, borral, gabonával pedig csaknem egyedárúságot űz: a bort nagy mennyiségben összevéteti, s aztán a jobbágyok közt eladogatván, tőlök érte, néha mielőtt azt csak meg is ízlelték volna, önkényesen meghatározott magas árakat szedett be; a két utólsó évben több millió véka gabonát gyűjtetett össze magtáraiban. És hogy ezen s hasonló módokon gyakorlott zsarnokságát fentarthassa, az országot önkényének engedelmeskedni kényszerítse, az előkelőbb városokban fellegvárakat, várdákat építtetett stb.

Mennyi igaz e vádakból, s az is, mi kétségtelen, mennyire róható fel Frater Györgynek, s mit tőn királya parancsából? — alig lehetne kimutatni. Lehet, hogy ő a maga financz-szabályait, kereskedési hajlamait, a kincstár megtöltésének érdekében, túl is űzte. Lehet hogy, mint az ilyféle bűnmentségűl nyilvánított vádaknál történni szokott, a rendek, őt állítvan fel bűnbakúl, oda törekedtek, hogy az ország mozgalmait nem a király, hanem csak ministere ellen irányzottnak tűntessék fel.

XL.

De bár miként álltak is e viszonyok részletei, János a követeket kihallgatásuk után fogságba tétette, azt mondván nekik, hogy a választ majd maga viendi meg

---

[1]) Veráncsics Antal, Bona lengyel királynéhoz. 1540. april 9. Katonánál 20, 1348.

Erdélybe. Seregei Török Bálint vezérlete alatt már megindúltak volt; és miután a hűségére, mint látszik, nem rég visszatért Perényit távolléte alatt a maga helytartójává nevezte [1]), Budát Ráskay István, a jó reményben hagyott királynét pedig az öreg Pöstényi György és Bajoni Benedek gondviselésére bizta volna, maga is elébb Egerbe, onnan Váradra utazott.

A király fegyveres jöttének híre annyira megrettenté Majláth pártját, hogy fegyvert senki sem fogott; sőt Kornis Miklós és Andrássy Márton némely szász és székely csapatokat a királyi zászló alá vezettek. Török Bálint a Királyhágón akadálytalanúl átnyomúlván: Almást, Balassa Imre várát, melyet annak kapitánya Zembory Mihály első felkérésre feladott, elfoglalta, János ezután maga is a sereghez utazván, april 18-kán Gyalunál táborozott, és miután Kolozsvár, Torda és Enyed hódolatát elfogadta, május 7-kére Tordára országgyülést hirdetett, s a két vajdát maga elébe idézte.

Azonban Majláth, látván hogy a királynak, miután a tartományba vezető szorosok, mielőtt azt meggátolhatá, hatalmába jutottak, s párthívei megréműlve hódolnak, ellent maga sem állhat többé: családostúl Fogaras várába zárkozott, s azt, mennyire lehetett, árkokkal s földmunkákkal újabban is megerősítteté. Egyszersmind magyarországi barátjait a fenyegető veszélyről tudósítván, kéré őket, ügyekeznének mennél elébb kieszközleni Ferdinánd közbeléptét.

Május 7-ke megérkezett; de sem Majláth sem Balassa Imre nem jelent meg a király előtt. János, némely urak tanácsára még egyszer felszólítá a vajdákat, három napra menlevelet küldvén nekik. Balassa Imre, némelyek szerint, ekkor megjelent volna; de látván, hogy Majláth nincs ott, gyönge fejét féltve, éjjel titkon távozott, s Majláthhoz Fogarasba menekűlt. Majláth személyes megjelenése helyett a királyi banderiumot oly értelmű

---

[1]) Serédy, Fels Lénárthoz. 1540. marc. 27. Hogy Perényi helytartóvá neveztetett, bár Serédy állítja, kétes; más tudósítások szerint alattomban ő is Majláthtal tartott s védelmére készűlt.

óvással küldé Jánoshoz, hogy ő magát bűnösnek semmiben sem érzi, a miért törvényszék elébe kellene állnia; ha a király ezen felléptéből a hazára veszély árad, őt ne okolja, hanem Frater Györgyre és Bethlen Farkasra haragudjék, mert ezektől jő minden baj és zavar.

Balassa Menyhértnek, ki ekkor még János táborában volt, de pár nap múlva abból titkon távozott, úgy látszék, hogy a királynak, midőn előtte Majláth óvása felolvastatott, könyekben úsztak volna szemei. Mindazáltal a három nap eltelvén, a gyülés a vajdákat május 12kén felségsértésben elmarasztalta s halálra itélte.

Az itélet kihirdettetvén, János a vajdák s pártjok főbbjeinek javait lefoglaltatá, váraikat ostrom alá vételé. Dióď és Léta, mind a kettő Balassa Imre vára, amaz ostrommal, emez magát feladván, rövid időn a király kezére jutott. Fogarast azonban Török Bálint, Majláthnak egykori barátja s esküdt fegyvertársa, eleinte vonakodott megszállani, s azt kivánta, hogy a király elébb az ország tanácsa által döntetné el ama kérdést: vajjon emelhet-e becsületének sérelme nélkül fegyvert Majláth ellen. A király e végett Frater Györgygyel, Eszéky János pécsi püspökkel és Batthyányi Orbánnal tartott becsületszéket. Eszéky hallgatott, a más két tanácsos akként vélekedett, hogy azt Török becsületének legkisebb csorbulása nélkül megteheti. A királynak is ez lévén véleménye: „Török Bálint uram — úgy monda, hozzá fordúlván — tegye meg tehát kegyelmed, a mit tehet, megszolgálom kegyelmednek, mint tőlem csak kitelhetik.“

Török tovább nem vonakodván, Somlyai Báthory Endre társaságában Fogarast megszállotta; minek következtében János május 25-kén már annyira ura lőn a lázadásnak, hogy Statileonak e napon ekként irhatott: „Mi, hála istennek, azon gyuladást, mely ellenségeink cselszövényei által támasztatott, szerencsésen eloltottuk; vajdáinkat bezártuk Fogarasba, mely immár ostromoltatik, társaikat pedig számüztük, váraikat s javaikat elkoboztuk.“

Török Bálint Fogarast megszállván, Majláthot annak feladására szólította, igérvén neki, hogy, ha erre haj-

lik s Erdélyből távozik, nem csak bántatlanságát, hanem Fogarasért Galád várát is kieszközli neki a királynál. Majláth ettől eleinte nem látszék idegennek, ha a vele együtt bezárt Gerendy Mártonnak és Balassának is biztosíttatik jószágaik visszaadása; utóbb azonban még Becsét és Becskereket is kivánta a maga számára; mire ismét János nem állott reá [1]).

Majláthot erős várán kivűl hihetőleg az tette ily követelővé, hogy Török Bálint az ostrom vezérletében azután is nagyon kevés buzgalmat tanusított; s e fölött hírül vette, hogy a király egészsége mind rosszabbra változik, s talán Ferdinánd részéről is nyert ennek hívei által némi biztatásokat.

Ferdinándot ugyanis, még mielőtt János Erdélybe érkezett, Majláth pártfelei Erdély összes rendeinek nevében felkérték, határozná el magát gyorsan, akarná-e birtokába venni a tartományt s e végett közbelépni, igérvén neki, hogy ez esetben mindnyájan pártjára állanak; különben, ha általa sorsukra hagyatnak, el volnának határozva, magokat a török karjaiba vetniök; készebbek lévén, a töröktől egyenesen, mint Frater György által s tulajdonképen tőle vásárolni meg hazájok nyugalmát [2]).

Nem kevésbbé munkásak voltak Majláth mellett az ő magyarországi barátai s titkos szövetségesei. Serédy Gáspár, nem sokára Jánosnak Budáról távozta után, marczius 27-én sürgetve irt Fels Lénártnak, Ferdinánd egyik meghittebb ministerének, kit, miként említők, Frangepán érsek a fondorlatokban szinte részesnek tartott. „Vajha nekünk már elhinnétek, úgymond egyebek közt, miképen soha sem volt jobb alkalom arra, hogy e kényurat (Jánost) országából kivethessük. . . . Isten szerelmére kérlek, ne engedd elosonni e jó alkalmat. Perényi Péter Budára megy helytartónak. Félek, ha sokáig késtek, Balassa Imrében meghűl a buzgalom."

---

[1]) Veráncsics, Statileohoz. Katonánál: 20, 1360.
[2]) L. e felirat egy részét Buchholtznál: 5, 115. *) alatt.

Maga Thurzó Elek, Ferdinánd helytartója, mihelyt értesült, hogy a fondorlat fölfedeztetvén, János Erdélybe készül, a Ferdinánd által erdélyi püspökké nevezett Gerendyt küldte Németalföldre Ferdinánd után, ki, a császárral és Mária királynéval találkozandó, utazott volt oda. Gerendynek a királyi helytartó, miként utóbb maga állítá, oly értelmű utasítást adott, hogy mind Ferdinánddal és Mária királynéval, mind a császárral egész terjedelmökben tudassa ne csak az erdélyi lázadást, hanem azon fondorlatokat is fedezze föl, melyek a király ellen az örökös tartományokban szövetnek [1]). Utóbb Thurzó ez ügyben több levelet irt királyához, sürgetvén őt, ne szalaszsza ki kezeiből a jó alkalmat, mely őt oly könnyen urává teheti az egész országnak. „A sükerre, úgymond ezen levelek egyikében, annál nagyobb a remény, mert még Buda és Kassa is könnyen kézre keríthető; minden főbb emberek el vannak határozva, hogy egyáltalában nem tűrik tovább János és szerzetes kincstárnokának zsarnokságát; mert jól tudják, hogy fejökön járatná őket, ha lehetne. Ideje ennél fogva, hogy ezen országnak annyi bajok után valahára nyugalom szereztessék. De ne késsék a király magát elhatároznia, mert amazok (Majláth pártja) csak sz. Iván napig akarnak várni a válaszra." [2])

Majláthnak is sikerült, mindjárt megszállatásának kezdetén, egy megbizott emberét Serédyhez és egyéb magyarországi barátaihoz meneszteni, ki által sürgetve kéré őket, birnák reá Ferdinánd királyt, hogy mennel elébb küldjön be némi sereget a tartományba. Ő becsületére s mindenre a mi szent, igéri, hogy míg él, társával, Balassa Imrével együtt híve marad ő felségének, ha őt e veszélyben megsegíti. Nekik oly nagy pártjok van

---

[1]) Ezt állítá legalább maga Thurzó a császári követ, Scepper Cornél előtt. Frangepán érsek ellenben azt bizonyítá Sceppernek, hogy Thurzó maga is egyik főbb részese ama fondorlatoknak. Úgy látszik ennél fogva, hogy Thurzó, attól tartván, hogy a fondorlat nem sokára különben is napvilágra kerül, feladással előzte meg a gyanút maga ellen.

[2]) Ferdinánd, Mária királynéhoz, Hagenau, 1540. junius 16.

Erdélyben, hogy soha jobb szolgálatot, mint most, nem tehettek volna neki Erdély birtokára nézve: a nemességet és a városokat János hadai most ugyan megfélemlítették; de mihelyt ő felsége csak némi hadat küld be, az egész nemesség, valamennyi szász város és a székelyek nagyobb része is hozzájok, a vajdákhoz álland ismét. E segélyt pedig annál szükségesebb siettetni, minthogy János, ha Fogarast megveszi, azonnal Huszt és Munkács ellen fordúl.

XLI.

Mind ezt a magok kérelmeivel együtt tudatták Majláth barátai Ferdinánddal. Neki azonban e tudósítások után sem volt bátorsága, a váradi béke ellenére, nyiltan fellépni János ellen; s a körűlmények bővebb megvizsgálása s a helytartóval és más tanácsosaival tartandó értekezlet végett Herbersteint Magyarországba küldé; a császárt pedig, kit Gentben már nem talált, s kivel utóbb Hagenauban találkozott, Nogarola által kérte tanácsáért e bonyodalmas körűlményekben. „Ámbár ő — így ir egyebek közt a császárhoz — a békét jobban szereti a háborúnál; a veszély mindazáltal nagy, miután az erdélyiek el vannak határozva, hogy, ha segélyt tőle nem nyernek, egész Magyarországgal egyetértve, a törökkel fognak szerződni s adózóivá lesznek, a minthogy ez iránt a lengyelekkel, sőt a csehekkel és morvákkal is már rég fondorkodnának. Ily adózás következtében pedig, Erdély és Magyarország, az elébbi tapasztalatok szerint, kevés idő múlva egészen s örökösen a török szolgaságába jutand, Ausztriának és egyéb tartományainak nyilvános veszedelmére. Ő a Jánossal kötött békét mindig híven megtartani szándékozott; de János őt sokféleképen megsértette. A törökkel folytatott alkudozásaiban ő mindig azon czélt tartotta szemei előtt, hogy az ország akár szerződésileg, akár valamely más helyes módon egyesíttessék. Ezt kivánta utóljára Laszkó által is a töröktől, oly módon, hogy, ha János a békeföltételeket nem tartja

meg, őt a török engedelmével megbüntethesse s az országból elűzhesse."

A császár ezen erdélyi ügyek iránt akképen vélekedett, hogy Ferdinánd „ne mulasztaná el ugyan e jó alkalmat; de elébb vizsgálná meg jól, bízhatik-e egész bizonyossággal a sükerben; mert ha a mocsárt elébb felkavarja, mintsem tudná, hogy abból jól kivergődhetik, a dologból sok baj és kellemetlenség támadhat."

A császár egyébiránt már aprilban, midőn még Németalföldön mulatott, értesűlt a Mária királynéhoz küldött levelekből az erdélyi fondorlatokról; s részint e miatt, részint hogy a váradi béke kihirdetése iránt végezzen, Scepper Cornélt János udvarába küldé[1]).

XLII.

Scepper, Thurzó Elek kir. helytartó által Pozsonyban ama fondorlatokról értesűlvén, melyek egyszersmind Ferdinánd ellen is szövetnek, május 20-kán azokat a császárnak is tudtára adá. Egy héttel utóbb még többet is értett ezekből Egerben Frangepántól, kinek állításait később Gyulafehérvárott is hallá igazoltatni mind János királytól, mind Frater Györgytől. Ez utóbbi oly módon beszélt előtte junius 8-kán, „miképen a római király a maga tanácsosai által tévútra vezetve, nagyon elárúlja, hogy nem szereti Magyarországot és a magyarokat, kik viszont ő felségét és tanácsosait nem szerethetik, oly annyira, hogy, ha egészen birná is az országot, mint egykoron (1529-ben) már birta volt, még sem tudná azt meg-

[1]) Scepper utasitása még nem jött napvilágra. Buchholtz állitása szerint Scepper annak következtében küldetett Jánoshoz, mivel ez Statileot járatta a császárnál. A két küldöttség azonban nem áll egymással összeköttetésben, valamint az sem, mit Buchholtz mond, hogy János Sceppert erdélyi hadjárata előtt bocsátotta vissza. Statileohoz csak május 25-kén küldetett utasitás, merre vegye utját a császárhoz; ellenben Scepper május 20-kán már Pozsonyban értekezett Thurzóval; Jánossal pedig nem Budán, hanem Gyulafehérvárott junius 8-kán találkozott.

tartani. Nem csak azok nem szeretik pedig Ferdinándot, kik az ellenpárton vannak, de még azok sem, kik szolgálatában állnak. És ha a Majláth és Balassa által Erdélyben készített összeesküvés sikerűlende: a római királynak is meggyűlt volna baja; mert az nemcsak egész Magyarországra, hanem Ausztriára, Cseh- és Morvaországra is kiterjedendő vala."

Hasonló értelemben nyilatkozott maga János is a követ előtt. „Jelen hadjárata, úgymond, nem kevésbbé hasznos a római királynak, mint neki magának; mert ha a fondorlat czélt ér, nem csak ő maga elűzetik, hanem ugyanazon sors vára a római királyt is, s pedig nem csak Magyarországban, hanem egyéb tartományaiban is. O ezt egész bizonyossággal tudja, mert jól ismeri a római király több főministereinek szándokait, jobban mint hinnék. De tudja, hogy hiába szólana: nem adnának hitelt szavának, mint máskor sem adtak, midőn figyelmeztetései egészen ellenkezőleg magyaráztattak az ő szándokaival. De jövend idő, midőn a római király ő felsége látni fogja, hogy ő igazat mondott, s úgy találandja, hogy roszúl számított ministereire[1]).

Egyébiránt mit tárgyalt és végzett Scepper a királylyal, bizonytalan; csak annyit tudunk, hogy ő julius elején Erdélyből már elutazott, s 13-kán Egerben ismét vendége volt Frangepán püspöknek, ki aztán őt a fondorlatok történelmébe, a pártok szándokaiba s az ország egyéb viszonyaiba még bővebben is beavatta.

XLIII.

Ezalatt bár hanyagúl, Fogaras folyton megszállva tartatott. Majláth magyarországi barátai látván, hogy a távol lévő Ferdinándtól, ki segély helyett követet küld az ügyek bővebb megvizsgálására, segedelem egy hamar nem várható; ha pedig az sokáig késik, Fogaras végre is kénytelen leend magát megadnia: Anna királynéhoz, Fer-

---

[1]) Scepper emlékirata.

dinánd nejéhez folyamodtak. Kérelmeikre a királyné Erdődy Mihályt küldé egy levéllel Jánoshoz, intvén őt, hagyná békében Majláthot és Balassát, különben nem volna képes megakadályozni, hogy a vajdák szövetségesei s jóakarói ne menjenek segedelmökre.

János több napig késett a válaszszal; s Erdődy e miatt Sceppernek panaszkodván, mondá neki, hogy maga Perényi s más János-pártiak is igen elégületlenek a király e magaviseletével, és sem ők, sem más magyar urak nem fogják tűrni, hogy a vajdák ellen tovább is folytassa a háborút. „E szavak — jegyzi meg Scepper — eszembe juttaták, a mit elébb a kalocsai érsektől Egerben hallottam a vajdák és a magyarországi főbb urak közti egyetértésről.“ [1])

És valóban járt is híre, hogy a gazdag Balassa Zsigmond minden jószágait el akarja zálogosítani, hogy hadat fogadjon s az erdélyiek által támogatva szerencsét próbáljon a vajdák megsegítésében. Még kurucz háborút is forgatott elméjében; melyről azonban őt barátai a veszély miatt, mely ebből a hazára származhatnék, lebeszélték. Balassa Menyhért is, miután János táborából annak tudta nélkül távozott, közremunkálkodott Zsigával, hogy Perényit s a többieket tényleges fellépésre birja. Ferdinánd késedelmezése azonban, s hihetőleg annak fölfedezése is, hogy ama messzebb ágazó szövetkezésekről már mind Ferdinánd, mind a császár értesült, az urak bátorságát lelohasztotta.

XLIV.

Jánosra és ministerére nézve valóban szerencse volt, hogy Ferdinánd, ez időben távol lévén, párthíveinek kérelmei szerint gyorsan nem intézkedett: különben nagy zavart okozhat vala János ügyeiben. Ez május vége óta mind súlyosabban kezdett szenvedni. Nemsokára, hogy Tordáról Gyulafehérvárra érkezett, egyik oldalát

[1]) Scepper emlékiratában

szélhűdés érte. Némely kuruzsolók tanácsa szerint, orvosainak ellenére, légváltozás kedvéért Szászsebesre utazott. De baja ott az utazás következtében oly veszélyessé nőtt, hogy életéhez már magának sem volt többé reménye.

Országa ügyét ennél fogva elintézendő, Frater György, Verbőczy, Petrovics, Eszéky és Török Bálint tanácsosaival több ízben értekezett. Másokat magához nem bocsátott, mert a szélhűdés következtében arczának izmai eltorzúltak. E tanácskozások egyik legfontosabb tárgya volt a Törökországba küldendő követség. Frater György az ajándékokat, melyek két évi adóból, mi ötven ezer frtra ment, tiz arany, száz ezüst csészéből és billikomból, negyven aranyszövetű ruhából álltak, rég készen tartá; de mivel maga a beteg király oldala mellől nem távozhatott, követekűl azoknak elvitelére Verbőczy kanczellár és Eszéky püspök neveztettek ki [1]).

Épen midőn tanácsosaival értekeznék, érkezett Budáról az örömhír, hogy a királyné, terhétől szerencsésen megszabadúlván, fiat szűlt. A városban és a táborban azonnal ünnepély rendeztetett; a népnek taraczklövések jelentették az örvendetes eseményt. Maga a király, kit az öröm felvillanyozott, annyira visszatértnek érzé életerejét, hogy ebéd alatt kissé bővebben ivott, ebéd után lovat kért, s miként elébb naponként szokta volt tenni, kilovagolt, a rendezett hadijátékokat, párviadalokat megtekintendő. De a lovaglás végkép kimerítette életerejét, s másnap egy újabb szélhűdési roham következtében ágyba esett, onnan többé fel sem kelendő. Halálát közeledni érezvén, végakaratát megiratá, s tanácsosait ismét maga köré gyűjteté. Midőn együtt valának, inté őket, „ne hagynák el nejét és fiát, hanem ezt, ha jónak látnák, koronázzák meg; ne kérnének királyt az osztrák házból, nehogy még súlyosabbakat kénytelenítessenek tűrni, mint az ő viszályai voltak Ferdinánddal. . . . A szultánnak küldenék el mennél elébb a készen

[1]) Veráncsics levelei, junius 24. julius 3. 7. Katonánál: 20, 1360. 1369.

álló ajándékokat, hogy lássa, miképen még haldoklásában is hű maradt hozzá. Maradjanak ezentúl is annak pártfogása alatt: ez válandik javokra, ez által fog a megingadozott ország fennmaradhatni s helyreállani, nejének és gyermekének ügye biztosíttatni; véleménye szerint mind az ország, mind a magok javát csak Szulejmántól várhatják. Nem javaslaná ezt, ha a keresztény fejedelmek közt keresztényi szeretet és egység léteznék, s ha nem tapasztalta volna, hogy ezekben több az önzés, nagyravágyás, hanyagság s megvetése a magyar ügynek, mint a kegyelet és méltányosság. Szulejmánhoz folyamodjanak tehát, s az ő pártfogását keressék.

„Te pedig Utyeszenics György, úgy monda a kincstárnokhoz fordúlván, a kit én alacsony sorsból legfőbb méltóságokra emeltelek, s mellőzve sok nagy nemű, hatalmas, híres férfiakat, csaknem testvéremmé fogadtalak, légy nőmnek és kedves fiamnak gyámja, gondviselője. Ti többi urak, atyámfiai, kiket szinte szerettelek és sokak fölött kegyeltelek, legyetek hálásak és hívek halálom után is, mint voltatok életemben; vállaljátok magatokra nőm és fiam iránt az apai kötelességet; és egyességtek, buzgalmatok, tanácsotok által, kérlek benneteket, támogassátok híven Frater Györgyöt; legyetek segedelmére, hogy a reábízott feladatnak mennél jobban megfelelhessen. Bölcseségtek, szerénységtek s egyenes lelkűségtek szerint vegyétek elejét minden belviszálynak; nehogy azokba merűlvén, mind kis fiam öröködését meggátoljátok, mind nőmet mélyebb bánatba és súlyosabb körűlményekbe ejtsétek."

Nemsokára ezután, hihetőleg újabb rohamok következtében, szava elállott, tagjaiból az életjel eltűnt, s mozdulatlanúl, étek nélkül kilencz napig vívott a halállal. Csak szemeit függeszté néha tanácsosaira, mintha még szólani akarna; de azt nem tehetvén, szemhéjait leereszté, a fájdalom kifejezését hagyván arczán. Julius 22-kén reggeli nyolcz óra tájban mintegy álomból fölébredve nyitá föl ismét szemeit; mi tanácsosainak hírül adatván, ezek nyomban összegyűltek ágya körűl, kérvén őt, szó-

lana, ha még valami mondandója volna. De ez az utolsó életjel volt, pár percz múlva megszűnt élni [1]).

XLV.

János király halála az eddiginél még fényesebb, nagyobbszerű pályát nyitott a lángeszű remetének, mely gondjaival, nehézségeivel lelkének egész erejét s tevékenységét igénybe vette. A rang, melyet neki a haldokló király minden más párthívei fölött kitűzött, önbeesérzetét, nagyravágyását teljesen kielégítheté; hazafiságának az eddiginél még szélesebb hatáskört nyitott, nagyobb hatalmat, több eszközt nyújtott hazája, nemzete javát előmozdítani, a nagyszerű czélt, mely egykoron, még mint egyszerű remetének lebeghetett szemei előtt, most, mint királyi helytartó, mint országkormányzó egy vagy más módon megvalósítani. Eddigelé is ő volt ugyan királyának, miként ez maga mondogatá, „jobb keze," tanácsainak lelke, irányának intézője; de most még szabadabb tér nyílt előtte: a gondolatot, az akaratot, a menynyiben lelki ereje s eszközeinek hatékonysága szerint az egyéniségek s körülmények fölött uralkodni birt, a cselekvés közvetlen követheté, nem gátolva nagyobb úr akarata által. A jó sükernek dicsősége, a rosz miatti felelősség és gáncs egyenesen őt illeté, mint az ország fejét, sorsának intézőjét.

Az első rendszabályok, melyek János halála után az ország történelmének színpadán felmerültek, bizonyítják, hogy Frater György, — mert a királyi gyám és keresztatya, az országnak, bár a czím használata nélkül kormányzója, a szerény nevet ezután is megtartá aláirásában: a közönségben pedig e nevezet annyira meggyökeresedett, hogy azt mintegy vezetéknévűl használták, — az ország történelmének színpadán fölmerűlt első rendszabályok bizonyítják, hogy Frater György teljesen felfogta nagyszerű hivatását, átlátta helyzete nehézsé-

[1]) Veráncsics Statileo püspökhöz. Gyulafehérvár, 1540. sept. 24. Kovachichnál: Script. Min. 1, 48 és kövv.

geit, s felismerte, mi légyen teendője a bonyodalmas körülmények között.

Körültekintvén az egyéniségek közt, melyekkel eddigelé a király oldala mellett működött, kevés jóakaró barátot, számos irigyet, vetélytársat, titkos ellenséget látott azok között. Frangepán érsek, Eszéky és Statileo püspökök, mind a hárman irigyei, titkos ellenségei voltak, kiknek idegenségét, ellenzését nem egyszer tapasztalta. Verbőczy kanczellár rég fájlalá szivében, hogy János, bár trónra juttatásában ő volt a legmunkásabbak egyike, elejébe teszi, többre becsűli, inkább hallgatja, bizodalmával jobban megajándékozza a remetét. A nyers, változékony, hamar fellobbanó, hatalmára sokat tartó Török Bálint, kit elébb önérdek hajtott egyik párttól a másikhoz, nem rég lévén János pártján, még nem ütközött ugyan össze a hatalmas ministerrel, ki, mint a főurakkal általában bánni szokott, kimélettel viseltetett nagyúri szeszélyei iránt; de előre is láthatá György, hogy meghittebb barátot benne már azért sem remélhet, mert maga is hatalomra látszott vágyakodni. Petrovics Pétert a népszerűség, melylyel a ráczok közt dicsekedhetett, tette büszkévé s fontossá, ki sok bajt okozhat, ha hiúsága megsértetik. Batthyányi Orbánnal, nem tudni mi okból, rég kölcsönös gyűlöletben élt Frater György.

És míg azokra, kik elébb a király titkos tanácsát képezték, s kikre most a haldokló országa, özvegye s árvája védelmét bizta volt, nem igen támaszkodhatott: a többi uraktól, kik az összeesküvésnek többé-kevésbbé mindnyájan részesei voltak, mint nyílt ellenségektől kellett tartania. Ha az alacsony származású, már mint minister is, szálka volt sok fényes születésű úrnak szemében; ha őt okolták, már a király életében is, lázadásuk miatt, reá halmoztak minden vádat, az ő kényuralmával és zsarnoki rendszabályaival mentegették magokat, ezek elpártolásuk, amazok fellázadásuk miatt: lehetett-e kétsége, hogy a büszke aristokraták őt most mint királyi gyámot és helytartót még inkább gyűlölik, a féket tűrni nem tudók még inkább félnek erélyétől. a nyugtalan zavargók még inkább fondorkodandanak ellene, őt tartván

azon erélyes rendszabályok szerzőjének, melyek által őket a király büntetni kezdette. Majláth István már az 1536-ki tokaji táborozás óta, midőn vele a vezérletet megosztani kényteleníttetett, személyesen gyűlölte őt. Majláth szava után indúlt meghitt barátja, Gerendy Márton, és a gyönge elméjű Balassa Imre. Kendy Ferencz a főtárnokmester, ki, miután a király előtt térdhajtva kért és nyert bocsánatot, Nagyváradra száműzetett, most kétségkivűl boszúgondolatokat forgatott elméjében. A többi urak, kiket eddig is csak a fegyveres erő jelenléte tartott vissza, hogy mindnyájan fel ne lázadjanak, csak azt várták, hogy Ferdinándtól érkezzék némi segély, hajlandók azonnal felkelni Frater György ellen, „mert az erdélyiek ekkoron még nevét is mindnyájan gyülölték“ [1]).

A lázadási hajlam, mely a király erélyes föllépte következtében nyilatkozni nem mert, Fogaras falain kivűl is általában élt a kedélyekben. A tűz még nem volt eloltva: csak hamu fedte azt, az első szél által könnyen lángra gyújthatót. A székelyek, bár közőlök Andrássy Márton és Kornis Miklós némi csapatokat hoztak a királyi zászlók alá: az összeesküvés részesei által alattomban még egyre izgattatván, kétes hangulatban várták a dolgok kimenetelét; és bár csöndben lenni látszottak, félni lehetett, hogy a király halála után a lázadáshoz csatlakoznak. A szászok, kik hajlamuknál fogva a nemesség iránt, eleitől fogva Ferdinánd uralkodása után sovárgának, körűltekintő, óvatos politikájok szerint, pillanatnyira még nyugton valának ugyan; de bizonyosnak lehetett tartani, hogy mihelyt Ferdinánd némi hadat küld, azonnal zászlai alá esküdnek.

E veszélyekhez, melyekkel őt a lázadás vagy személyes ellenségeinek gyűlölete fenyegette, járúlt még az is, hogy most, a király halála után, annak párthívei közől is többen végrehajtatni kivánták a nagyváradi békekötést. Ezek közé tartozott Frangepán érsek, Statileo, Perényi Péter, Bebek Ferencz, Ráskay István s mások,

---

[1]) Veráncsics vallomása Frater György halála után. Pray: Ep. Proc. 2, 390.

kik egyébiránt jobbára részesei voltak ama messzeágazó szövetségnek. Ezek most már azért is ellenségeivé lőnek Frater Györgynek, mivel meg voltak győződve, hogy János végakarata is tőle származott, s ezt ő saját érdekénél fogva is ügyekezni fog végrehajtani, sérelmére a váradi békének.

És ennyi alattomos és nyílt ellenség mellett s közepette a bár némileg már elnyomott, de titkon messze elágazó lázadásnak, ármány- és fondorlatnak, igen kevesen valának, kikre Frater György új helyzetében biztosan számíthatott. Többen még azok közől is, kik eddig tán ragaszkodást színlettek a hatalmas minister iránt, örömmel látták volna, ha ő a kormánytól elmozdíttatik. A közép-rendben, a kisebb nemesség kebelében lehettek s voltak is kétségkivűl számos pártolói; de az urak osztályából Bethlen Farkast, Kornis Miklóst, Horváth Ferenczet, Perusith Gáspárt kivéve, alig bízhatott még egy-kettőben.

A rendkivűli férfiú azonban, mind ezen nehézségek daczára, szellemének hatalma által pár hónap alatt teljesen urává lett a helyzeteknek: a lázadást elfojtotta, a nyugtalanokat lecsöndesítette, az irígyeket és vetélytársakat erkölcsi erejének súlyával engedelmességre kényszerítette, a maga hatalmát, a királyfi öröködését biztosította.

XLVI.

A király hosszú haldoklása elegendő időt engedett neki áttekinteni a körűlményeket, tájékozni magát a teendők iránt, megfontolni s megválasztani a módokat és eszközöket, melyek czéljára vezethetik. És midőn a király elhúnyt, mind ezek iránt tisztában volt önmagával.

Legközelebbi czélokul e háromnak elérését látta legsürgetőbbnek: Török Bálintot, a királyi sereg vezérét s a többi tanácsosokat szorosabban magához kapcsolni, s míg a veszély tart, magával egyetértésre indítani: a török pártfogását a királyfi és anyja számára biztosí-

tani; a lázadást, ha csak lehet jó szerével, különben fegyvererővel elfojtani, a tartományt lecsöndesíteni, mielőtt Ferdinánd közbelépne.

Mi az elsőt illeti: azon benyomás hatása alatt, melyet a király hosszas vivódása, végszavai s kimulása a kedélyekre tőnek, a király hűlt tetemei fölött felhívá a jelenvolt urakat, hogy a boldogúlt végakaratának teljesítése végett egymással minden személyes és nyilvános ellenségek ellen szövetséget kössenek, s a királyfi és anyja védelmére magokat esküvel kötelezzék.

A beszédnek nagy hatása lőn az urakra. Mindnyájan teljes készséggel hajlottak az indítvány elfogadására. Maga Török Bálint is, kinek ingatag jellemétől leginkább tarthatott, annyira meg volt indúlva, miszerint fejét kötné le, hogy a királynét és fiát minden tehetségével kész védelmezni, a vajdákat pedig, ha szép szerével egyességre nem birhatja, erőhatalommal kényszeríteni annak elfogadására. — Megegyeztek az urak abban is, hogy míg az ország ügyeiről a körűlmények szerint szükséges végzéseket meg nem állapítják, a király halálát titokban tartandják. E végett egy ideig naponként háromszor négyszer összegyűltek, mint még életében tették volt, a meghalt király szobájában, ott tartván többnyire tanácskozásaikat is a közügyekről.

A főbb urak iránti magaviseletében ő, különben is szerény és kiméletes, most még nyájasabb, szívnyerőbb modort követett [1]). Ó pedig, valamint nagy emberismerő volt, úgy a mesterséget is igen érté, másokat megnyerni, kedélyökre befolyást gyakorolni, midőn annak szükségét látta.

E tanácskozásokban, melyek a királyi hulla felett tartattak, végzéssé lőn egyebek közt, hogy Verbőczy és Eszéky az ajándékokkal mennél elébb meginduljanak a portára. A követeknek utasítás adatott, hogy a késedelmet, mely az adó s ajándékok megküldésében történt, a vajdák lázadásával s a király hosszas betegségével ment-

[1]) Officiosissime omnes demereri studebat. Verancsics Statileohoz. Kovachichnál: Script. min. I. 57.

sék ki; hogy a szultánnak tudtára adják, miképen a haldokló király hálás köszönetét üzente neki nagylelkű pártfogásáért s ugyanazt kérte ki özvegye, csecsemő árvája s párthívei számára.

Végzéssé lőn e fölött, hogy a vajdákkal Török Bálint azonnal alkudozást kezdjen, ha csak lehet, jó szerével birandó őket egyességre. Végre Zsigmond lengyel király is felkéretni határoztatott, küldene leánya s unokája védelmére, különösen Buda és Kassa ótalmára segedelmet; a török pártfogását a maga részéről is ügyekeznék kieszközleni [1]).

Mi a főhatalom gyakorlatát illeti: meglepőnek látszhatik, hogy Frater György eleinte azt nem kivánta saját kezeivel megragadni; de akár bátorság-hiányból, akár az ügy nagyobb biztosításának kivánatából származott ezen elhatározása, az iránt alig lehet kételkedni. Valószinü, hogy annak meggondolása: mennyi már eddig is irigye, vetélytársa, ellensége: s a bizonyosság, hogy azok még inkább szaporodnának ezután, ha önkezeivel ragadná meg a kormány rúdját, a magának kitűzött czélt pedig egymaga annyi ellen ki nem vívhatná, birta ő e szerényebb elhatározásra. Az volt tehát szándoka, hogy legalább egy ideig, míg a körűlmények kissé kitisztúlnak, egy más úr legyen a kormány élén, ki a fölött, hogy a többiek előtt elég tekintélylyel birjon, általa is hagyná magát vezettetni; utóbb, úgy gondolá talán, ha a szükség vagy érdeke úgy kivánja, nem leend azt nehéz meg is buktatnia. Török Bálint nyersebb, indulatosabb, önfejűbb, Petrovics tekintélytelenebb volt, mintsem hogy ezek valamelyikére esett volna választása. Legalkalmasbnak látta e szerepre Perényi Pétert, nemcsak mivel fényes születésénél, gazdagságánál fogva tekintélylyel birt az országban, s e mellett kedélye is könnyebben vezethető vala; hanem azért is, mivel a kormányzói méltóság által őt s általa többeket megnyerhetni vélt a királyfi pártjának, melytől őt jelenleg idegennek tudta. — Mivel azonban egy idő óta feszűltebb viszonyban állt vele, mint-

---

[1]) Ez iránti levelök kelt: Szászsebesen, 1540. jul. 23-kán.

sem hogy önmaga tehetné neki az ajánlatot; és tartott attól is, hogy Törököt s másokat a mellőzés által magára boszanthatná: a belgrádi Bali basát szólitá fel tehát az ajánlat megtételére, kivel Perényi, török fogsága óta, midőn tőle többféle szolgálatokat vett, jó barátságban állott, Bali basa szívesen hajlott a felszólításra s levelet intézett Perényihez, tudatván vele, hogy, ha akarja, kieszközli neki, miképen a királyfi felnőttéig ő legyen az ország kormányzója. E levelet Melik, Frater György nemes szolgája vitte Perényihez, biztosítván őt egyszersmind arról is, hogy a tervben Frater György maga, Petrovics és Verbőczy is megegyeznek. — De Perényi hihetőleg azon véleményben, hogy a királyfi ügyét Ferdinánd ellen fentartani nem lehet, s annak pártolása által magát veszélybe ejtené, az ajánlatot nem fogadta el; hanem, már különben is elhatározva lévén Ferdinándhoz csatlakozni, a levelet is hozzá küldötte [1]).

Úgy látszik, csak ezen sükeretlen kisérlet után Perényinél, határozta el magát Frater György arra, hogy, ha eleinte czím nélkül is, maga álljon a kormány élére, s minden lehetőt megtegyen hatalmának biztosítására. És csak ezen időre illők Verancsicsnak azon szavai, miképen „ő a királyné és fia ügyében nemcsak tényleg első volt, hanem látszani is akart annak. — Míg minden szem reá volt függesztve, minden tanács tőle váratott: fölemelt lélekkel s királyi bőkezűséget tanúsítva, ügyesen használta fel a magas helyzetet, melyre szerencséje által emeltetett“ [2]). A különben takarékos kincstartó, most nem kimélte az évek folytában felhalmozott kincseket. Kiket ajándékok nyerhettek meg, azok iránt királyi bőkezűséget fejtett ki. Kiket tisztségek, hivatalok köthettek szorosabban személyéhez, azokat várnagyságokra, kapitányságokra emelte. Az első módon, bőkezősége által tette barátaivá mindenek előtt a székelyek előkelőbbjeit, kik hozzá azontúl nemzetök nagy részével együtt állandólag ragaszkodtak.

---

[1]) Buchholtz: Urkundenbuch 335.
[2]) Kovachichnál: Script. min. I. 59.

XLVII.

A király halálának eltitkolását leginkább a Fogarasba zárt vajdák és pártfeleik miatt tartá Frater György szükségesnek, míg azok vagy egyességre birathatnak, vagy, ha ez nem sikerűl, nagyobb sereg gyűjtethetik megszállásukra. Török Bálint velök azonnal alkudozásba ereszkedett, társúl vévén utóbb Telegdy Miklóst is maga mellé. Majláth, ki úgy látszik minden titkolódzás daczára is hamar értesűlt a király haláláról, világosan értésére adta Töröknek és Telegdynek, hogy az egyességtől egyáltalában nem volna idegen, ha Frater György nem ülne a kormány élén. Minthogy azonban látta, miképen a segély Ferdinándtól egyre késik, a szászok és székelyek pedig, bár őket ügynökei s levelei által folyton izgatta, csöndesen maradnak, minél fogva sokáig ellentállni képtelen: az egyesség föltételéül azt kivánta, hogy az ellenök hozott itélet megsemmisíttessék, javaik visszaadassanak, méltóságaik- s hivatalaikban biztosíttassanak.

Válaszúl nyerték: hogy javaik azonnal visszaadatnak, mihelyt magokat a királyné és a királyfi iránt hűségre esküvel kötelezik, megigérik, hogy menlevél által fedve, a királynéhoz mennek, tőle bocsánatot kérendők. Méltóságaik visszanyerése iránt egyideig huzódott még az alkudozás; végre az is a királyné kegyelmétől lőn felfüggesztve.

A vajdák, csakhogy az ostrom alól felszabadúljanak, s magyar szövetségeseik s barátaikkal összeköttetésbe léphessenek, készeknek nyilatkoztak szabad menet s jövet biztosítása mellett a királynéhoz utazni; de az eskütételt akkorra kivánták halasztani, midőn a jövendő fejedelem iránt az ország törvényes úton határozand. E végett hirdetnének a tanácsosok országgyülést, melyen mindenki szabadon megjelenhessen, szabadon szavazhasson annak elhatározásában, mi az ország javára leghasznosabbnak fog találtatni. Ők addiglan nyugton maradnak; akkoron pedig a többség végzéséhez csatlakoznak.

Nem volt nehéz belátni Majláth czélzatait. Hogy tehát őt a szászok és székelyek segedelmében helyezett reményétől teljesen megfoszsza, Frater György a két nemzet előkelőbbjeit Szászsebesre hívta meg, hogy sérelmeiket, kivánataikat előadhassák. A székelyek érzelmeiről ekkoron már nem volt kétsége; s hogy a szászok is hasonló módon nyilatkozzanak, idő közben mindent elkövetett ügynökei által; egyebek közt azon hírt terjesztette el közöttök, hogy a török már megnyeretvén, segedelmére jövend a királynénak.

A szászokon kivűl Majláth még Radúl havasalföldi vajda támogatásában is bizott. De Frater Gyögy e támaszától is megfosztá őt. Követet külde hozzá, ki értésére adná János király halálát s végakaratát, miszerint a királyfi török pártfogás alatt az ország birtokában maradjon, a követség megindúltát Konstantinápolyba s a reményt, mely a szultán jóvoltába helyeztetett. Ezeknél fogva bizodalmát fejeztette ki a vajda iránt is, hogy a barátságos szomszédi viszonyt a királynéval és fiával továbbra is fentartandja; s ennek megerősítésére Vinczet és Borbereket, mely jószágok régtől fogva a havasföldi vajdák birtokában voltak, de néhány év előtt Majláth által lefoglaltattak, neki visszaadni igértette. — Radul vajda barátsága biztosításávalereszté vissza a követet [1]).

A lázadási hajlamok elfojtásában s az ország megnyugtatásában Frater Györgynek saját megfeszített ügyekezetei mellé még onnan is érkezett segedelme, honnan azt egyáltalában nem várta volna. — Történt ugyanis, nemsokára János halála után, hogy azon cseh, morva és sléziai uraktól, kik, miként elbeszéltük, Ferdinánd ellen titkos szövetkezésekben álltak, követek jelentek meg Erdélyben, kik pecsétes okmánynyal is bizonyították, hogy küldőik a régóta szőtt titkos tervek szerint készek Ferdinándtól elszakadni, s az erdélyiekkel egyesűlve, a töröknek fizetendő adó által magoknak nyugalmasabb létet eszközölni [2]).

[1]) Veráncsics Kovachichnál: Script. min. 1, 59.

[2]) Veráncsics (Katonánál: 20, 1404.) azt állítja, hogy a követek küldőik nevében Jánosnak akartak hódolni. De azok után, mi-

Frater Györgynek hihetőleg gondja volt arra, hogy a követségnek s megbízatásának hire mennél szélesebben elterjedjen, s a pártos hajlamú urak abból is meggyőződjenek, hogy nemcsak nem várható Ferdinándtól segély, melylyel őket elébb Majláth bíztatta volt; hanem magok az örökös tartományok alattvalói sincsenek megelégedve az ő kormányával. Ezen esemény, úgy látszik, nem is maradt hatás nélkül az urak és szászok közt a lázadási hajlamok elfojtására s a kedélyek megnyugtatására.

A szászok, látván hogy az urak nyugton maradnak és Ferdinánd részéről sem várható segedelem, a Majláthtal való részvétnek még gyanújától is siettek magukat megtisztítani. Minden székből két követet küldöttek Szászsebesre, kik által számos urak jelenlétében előadatták: miképen a zavarok közt, midőn az urak nagy reszét a vajdákkal tartani tapasztalták, magok fentartása végett ők is mindenfelé hajlongani kényteleníttettek ugyan; de ha ez által követtek volna is el némi hibát, készek azt helyrehozni, a királynénak és fiának hűséget esküvén; ők nem kivánnak egyebet, mint hogy a török hadjáratától s az urak rablásaitól megóvassanak [1]).

---

ket a jobban értesült Scepper Cornél emlékiratából közlénk, világos, hogy Veráncsics tévedett. Azon sléziai s morva urak, hihetőleg roszúl lévén értesűlve az erdélyi ügyekről, Majláthhoz s nem Jánoshoz küldötték követeiket, miután a fondorlatok czélja az volt, hogy mind a két király mellőztessék. Ezt maga Ferdinánd is bizonyítja egy levelében a császárhoz: „Ha, ugymond, az erdélyiek segélyt nem kapnak, Magyarországgal együtt adózói lesznek a töröknek, miként ez iránt a lengyelekkel, csehekkel és morvákkal már rég fondorkodnak.“ (Ld. Buchholtznál: 5, 129.) Különben, ha t. i. e követek, Veráncsics állítása szerint, Jánoshoz küldettek volna, Frater Györgynek is részt kell vala vennie e titkos fondorlatokban; mi ugyan nem volna lehetetlen oly értelemben, hogy az egész ország török pártfogás mellett János alatt egyesűljön, ez lévén régi eszméje Frater Györgynek; de ez nemcsak hogy be nem bizonyítható, sőt ellenkezik is azokkal, miket János és Frater György Gyulafehérvárott Sceppernek mondottak. Vagy, feltéve, hogy Veráncsics jól volt ertesűlve, azt kellene hinni, hogy a csehek és morvák kétfelé müködtek, s míg egyrészről Majláthtal fondorkodtak, másrészről Jánossal s Frater Györgygyel is egyetértésben léteztek; mi egyáltalában nem valószinű.

[1]) Veráncsics Kovachichnál: i. h. 1, 58.

A szászok hűségesküje újabb keresztvonás lőn a vajdák s azon urak számolásain, kik még nyilván vagy titkon velök tartottak. Nem kevesbet tőn ezek minden reményeinek meghiúsítására az, hogy csaknem minden vár, a főbbek kivétel nélkül, Frater György és társai rendelkezése alatt léteztek. Déva, Diód, Csicsó, Görgény, Szentiván, Vécs, Léta, Szamos-Újvár, Almás, Hunyad, Mihálykő, Gerend, Gyulafehérvár, Szászsebes és több más várak, melyeknek egy része a lázadóktól foglaltatott el, még a király életében ennek őrségét fogadták be. Most ezekben Frater György jobbára a rég királyi zsoldban lévő, biztos hűségü horvát és rácz veteránokat helyezte el; kapitányaikká meghitt pártfeleit nevezte ki.

Azonban Majláth, bár ezeknél fogva reményeitől mind inkább elesett, tán mivel értesűlve volt Ferdinándnak Buda ellen készülő hadjáratáról; még mindig makacson ragaszkodva feltételeihez, vonakodott letenni a hűség esküjét. A királyné tanácsosai ennél fogva egy ideig el voltak határozva, keményebben látni az ostromhoz, s őt erőhatalommal kényszeríteni egyességre. Ugyanazon okok mindazáltal, melyek Majláth kitartását szilárdíthatták, nemsokára Frater Györgyöt és tanácsos társait is hajlandókká tették a Majláth által ajánlott egy évi fegyverszűnet elfogadására. — Ezen okok főbbjeinek egyike volt a mindinkább megvalósúlni látszó hír, miszerint Ferdinánd hadjáratot készít Buda ellen; másika pedig, Perényinek és társainak augustus közepén érkezett komoly fenyegetődzése, hogy, ha Fogaras fel nem szabadíttatik, hadsereget visznek a vajdák segedelmére [1]). Egyébiránt a székelyek és szászok hűségének biztosítása, a várak jó karban s kezekben létele s egyéb rendszabályai által is oly állapotba helyezve látta már a tartományt Frater György, miszerint meggyőződött, hogy a vajdáktól nincs többé mit tartania, s bizton távozhatik Magyarországba, hol jelenléte mind sürgetőbb szükséggé vált.

[1]) Verancsics, augustus 26. Katonánál: 20, 1399, 1401.

XLVIII.

A nagyváradi békekötést illetőleg Frater György tisztában volt a maga nézeteivel, hogy tudniillik annak végrehajtása jelenleg sem nem lehetséges, sem nem kívánatos a hazára nézve. Meg volt ugyanis győződve, hogy valamint eddigelé leginkább a Szapolyaiféle örökségi javak visszaváltásának nehézségei akadályozták e béke végrehajtását: úgy most, János halála után, még kevésbbé lehet várnia, hogy e javakat Ferdinánd a hatalmas Thurzótól, Serédytől, Perényitől s másoktól, kiknek kezeinél azok időszerint léteztek, visszavehesse s Izabella királynénak átadhassa. Másrészről meg volt győződve az iránt is, hogy az országnak Ferdinánd kezeire bocsátása most még inkább mint valaha, annak múlhatatlan romlását vonná maga után.

Ez okokból, melyeket ő Scepper Cornél császári követnek is világosan kifejtett, midőn vele junius 8-kán Gyulafehérvártt értekezett, teljesen el volt határozva: mellőzni a váradi békekötést, s János végakarata szerint, török pártfogás alatt, Izabella királynénak és fiának számára tartani fenn az országot. E szándokát nyilván elárulta ugyan a portára küldött követség; óvakodott mindazáltal azt egyenesen is kijelenteni s Ferdinándnak okot adni a nyilt ellenségeskedésre. Erre nézve egyébiránt még az uralkodó nézetek tekintetében sem látta az időt megérkezettnek.

János halála után, nem tekintve azokat, kik a fentebb említett titkosabb tervekbe beavatva voltak, a nagyváradi béke iránt háromféle nézet, három párt létezett Magyarországon. Egy, mely szerint az országnak János halála után tényleg egyesűlnie kellett volna Ferdinánd alatt; a másik, mely Frater Györgygyel együtt, a királyfi számára kivánta fentartani az országot; a harmadik párt, melynek élén Frangepán és Perényi állott, végrehajtani kivánta ugyan a békét s átadatni az országot Ferdinándnak, de csak azon feltétel alatt: ha ő a császár segedelmével oly erőt képes kifejteni, mely az országot a török ellen megvédhesse.

E pártnak, mely egészben véve János elébbi hiveiből állott, müködése nem volt titok Frater György előtt. A kalocsai érsek és Perényi ezt magok tudatták a királyné tanácsosaival, őket mindjárt János halála után arra intvén, hogy a törökkel újabban ne szerződjenek, hanem Ferdinánddal egyezkedjenek a béke végrehajtása iránt[1]). Nehogy tehát ezek a királyné és fia érdekeinek pártolásától végkép elálljanak, Frater György a váradi békéről mindaddig hallgatni akart, mig a török pártfogása felől a követek biztos választ hoznak.

E párt főbbjei, névszerint Frangepán érsek, Perényi Péter, Bebek Ferencz, Balassa Zsigmond és Menyhért a király halála után többször összegyültek volt Egerben Frangepánnál tanácskozni a teendők felett. Frater György, erről értesűlvén, tanácslá a királynénak, küldene hozzájok az oldala mellett lévő főemberek közől valakit, például Ráskay Istvánt, ki őket a végképi elpártolástól visszatartóztatná. A királyné követte a tanácsot; Ráskay azonban a helyett, hogy a királyné érdekében működnék, maga is ezen urakhoz csatlakozott. Az öt ur: Frangepán, Perényi, Bebek, Balassa Zsigmond és Ráskay, augustus 30-kán valamennyiök aláirásával ellátott levelet küldött a haza térő Scepper Cornél után a császár részére; melyben mig egy részről kijelenték, hogy az országot, a váradi béke szerint, Ferdinánd alatt kivánják egyesíteni, egyszersmind kérték a császárt, hogy az ország ügyét komolyan fontolóra vegye.

„Úgy hiszszük, mondák a császárnak, hogy a boldogúlt János királynak, a mi urunknak, haláláról s mind azokról, mik itt azóta történtek, eléggé értesitve van Felséged. Az ország a legnagyobb veszélyben forog. Félünk, hogy azt a török császár vagy nyiltan s egyenesen magának foglalja el, vagy a boldogúlt király fia védelmének ürügye alatt veszi hatalmába; mit az országra nézve szintoly veszélyesnek tartunk. A török hatalmának saját erőnkből képtelenek vagyunk ellentállani. Már

[1]) Ferdinánd, Mária királynéhoz. 1540. augustus 18. Buchholtznál: 5, 142.

boldogúlt királyunk is ez okból lépett Felségeddel s Ferdinánd királylyal egyességre azon feltétel alatt, hogy, ha fia születnék is, ne ez, hanem Felséged öcsese örökölje az országot. E föltétel súlyos volt ugyan boldogúlt királyunkra; de mivel ő világosan látta, hogy . . . . a török hatalmának Felségeden kivűl senki sem képes ellentállani, kész volt fia örökségét is Felségedre, s Ferdinánd királyra ruházni, inkább óhajtván, hogy fia nélkülözze a királyi czimet, mint a kereszténység Magyarországot. Mi is, kik e szándéknak részesei s előmozdítói valánk, úgy voltunk s úgy vagyunk jelenleg is meggyőződve, hogy Felségeden kivűl senki sem képes sebeinket orvosolni, s e nemes országot a keresztény köztársaság részére megtartani. Tudván tehát, hogy azon egyesség mind hazánknak mind Felségednek s királyi testvérének javára szolgál: azon vagyunk, hogy minden barátaink s rokonaink is ahhoz csatlakozzanak; mert azon remény biztat bennünket, hogy Felséged most komolyan gondolkodik ezen ügyről. Múlhatlanúl szükségesnek is látjuk, hogy Felséged és Ferdinánd király ezen ügyet vagy végkép föladja, vagy komolyan fogja fel; késlekedés, ingadozás mellett bizonyos lenne a mi veszedelmünk . . . . Könyörgünk ennél fogva, s az örök isten irgalmára kérjük Felségedet: ne késsék az országról gondoskodni, hogy az megvédetvén, mi és utódaink Felséged szárnyai alatt Ferdinánd királynak szolgálva fennmaradhassunk; légyen, hogy ezt, bölcs belátása szerint, akár a törökkel kötendő béke, akár évi adó fizetése, akár fegyverhatalom által eszközölje ki Felséged. Mind ezen módokra nézve szükségesnek látjuk, hogy — mit alázattal bátorkodunk megjegyezni, — Felségéd a francziával békében legyen . . . . Ha azonban Felséged mind ezekből semmit sem volna hajlandó cselekedni, isten szerelmére kérjük Felségedet: ne kivánja veszedelmünket, hanem parancsolja s eszközölje ki testvérénél, engedje ő is meg, hogy az ország azon része is, mely alatta létezik, a többivel egyesűlvén, azt ha nem fegyverhatalommal is, valamiképen fentarthassuk. Felséged bölcsen tudhatja, mennyire érdekében van a kereszténységnek, háborúiban a törökkel nemze-

tünket a maga oldalán s nem maga ellen látni; mi semmit sem mulasztandunk el, mit jó keresztényeknek, jó magyaroknak, jó hazafiaknak és hű alattvalóknak tenni illik, csak el ne hagyassunk Felséged által. Higye Felséged, ha Felséged az ügyet komolyan fogja fel, kevesen s nem nagy fontosságuak lesznek (különben, ha utjokat idején nem álljuk, veszélyesekké válhatók), kik velünk egyet ne értenének; mert másrészről erősen bízunk, hogy Felséged s királyi testvére teljesíteni fogják mind azon igéreteket, melyek a szerződésekben a boldogult király fiának s özvegyének, mind pedig azokat, melyek az országnak tétettek; mit is megtenni, mint Felséged alázatos, hű szolgái, esedezünk."

XLIX.

Mind ezen okokhoz, melyek Frater Györgyöt arra inték, hogy mennél elébb térne vissza Budára, járúlt végre az is, hogy a királyi hulla sem volt még eltakarítva. A püspök ezt, míg a vajdákkal végezne, eleinte a kincstárral együtt Gyulafehérvárba akarta szállítani. A káptalan azonban, a hullát ugyan készséggel, de a kincset nem akarta befogadni a székes-egyházba: okul adván, hogy a város erődítései, ha netalán a kincsek miatt megtámadtatnának, gyöngék a sükeres ellentállásra. A királyi hulla és kincsek ennek következtében Dévára vitettek.

Miután tehát a vajdákkal augustus végén fegyverszünet köttetett, az ország tanácsa a tartomány ideiglenes kormányzójává Bornemisza Boldizsárt nevezte ki, hogy Majláthot jobban szemmel tarthassa, Szászvárost tűzvén ki székhelyéűl, s a zsoldos had nagyobb részét is parancsai alá adván. Ennek más részével Frater György, Török Bálint, Petrovics Péter és Podmaniczky János Dévára mentek, a királyi hullát és kincseket onnan Magyarországba, amazt ugyanis Székesfehérvárra, emezeket Budára szállítandók.

E kincsek sokaságáról mesés hírek szárnyaltak a nép között, melyek annak kapzsiságát, rablóvágyát

annyira felizgatták, hogy az Abrudbánya s Körös vidéki oláh móczok a ráczokkal összeesküvést készítettek azoknak elfogására. Merre a menet haladt a nép nagy számmal környezé az utat, siratván az elhúnyt királyt, mintha ő volt volna utólsó keresztény fejedelmök s most már török járom alá kerülnének. Midőn azonban a menet a Maros vidéki rengeteg erdőkön haladt által, siránkozó nép helyett egy tömérdek rablócsorda fogta körűl az utócsapatot, melyben a kincseket vélték vitetni. Szerencsére a kiséret ezer lovasból s mintegy 400 gyalogból állott, kik aztán gyorsan összegyűjtetvén, a rablókat, kik inkábbb a martalékra, mint a csatára ügyeltek, szétverték[1]).

Ennél nagyobb veszély fenyegette a ministert és társait Magyarországban Ferdinánd s annak régi s új párthívei részéről. Ferdinánd, oly szándékból, hogy mielőtt Frater György Erdélyből kijőne, Budát hatalmába ejtse, Fels Lénártot september első tizedében egy sereg élén Magyarországba inditotta. Frangepán, Perényi, Bebek, Balassa Zsigmond s mások, erről értesűlvén, a császárhoz irt levelök értelmében határozottan Ferdinándhoz álltak; s hírűl vévén, hogy Frater György és Török Bálint a király hulláját és kincseit csekély kisérettel hozzák Buda felé, hadaikat gyorsan összeszedték s útjokat állani szándékoztak. Fels september 16-kán Nádasdy Tamáshoz is oly értelmű rendeletet küldött, hogy lovasságával tüstént csatlakozzék Perényihez, s vele közreműködve, az utasokat Budától elzárni ügyekezzék[2]).

De Frater György e cseleket utazásának sebessége által szerencsésen elkerülte; a királyi hullát Székesfehérvárott a királyok sírboltjába már september 15-kén letétette; s mire Nádasdy bánhoz a parancs megérkezett, ő már rég Budán volt s a gyülésre készűlt, melyet a meghalt király híveinek még útja közben hirdetett ki a Rákos mezejére.

---

[1]) Veráncsics Kovachichnál: i h. 62.
[2]) Az óvári táborból. Praynál: Ep. Proc. 2. 85.

Mielőtt e gyülés leirásába ereszkednénk, vessünk egy pillantást vissza Erdélyre.

L.

Majláth István, mihelyt az ostrom alól felszabadúlt, s Frater Györgyöt Erdély határain túl lenni tudta, ismét folytatá megkezdett fondorlatait. A fegyverszünetet anynyiban megtartotta ugyan, hogy egy ideig óvakodott fegyvert emelni a királyné s fia pártja ellen; de ezenkivűl mindent elkövetett, hogy Frater György szándokait meghiúsitsa, s elébbi törekvéseinek irányában, vagy magát emelje török pártfogás alatt a tartomány urává, vagy, ha ez nem sikerűlhet, Ferdinánd kezére ereszsze a tartományt. „Úgy látom, -- mond Veráncsics — hogy Erdély Majláth pártjára, majd zsarnoksága alá hajóland; mert vágya s törekvése a fejedelemségre napról napra mindinkább bebizonyúl.“

Első gondja volt, követet küldeni a portára, ki ott Verbőczy és Eszéky ellen működnék; Izabella gyermekének, a kis királyfinak törvényes ágyból származása fölött a portánál kételyeket támasztana; Frater Györgyöt s pártját bevádolná, s bebizonyitaná, miképen őt, Majláthot, csak azért üldözik, mivel a tartományt a nagyúr hűségében eddigelé fentartani törekedett; s kérné a szultánt, engedje neki Erdély vajdaságát, biztatván őt, hogy Erdély példájára rövid időn egész Magyarország egyenesen a porta védelme s pártfogása alá adja magát.

Hogy a három nemzettel régi viszonyait megújitsa, Szászsebesre gyülést hirdetett, melyen a nemességet, a székelyeket és szászokat Ferdinándhoz való ragaszkodásának külszíne alatt ismét a maga pártjára vonni ügyekezett. Törekvése nem is maradt sükeretlen; miután a nemesség s a székelyek egy része pártjára állott, magát és Balassa Imrét főkapitányokká választatá; a székelyek és szászok, zászlóik alá három ezer fegyverest igértek állitani; Bornemisza Boldizsárnak Szászvárosban s mind azon várkapitányoknak, kiket Frater

György a tartományban hagyott, megüzentetett, hogy váraikban bántatlanúl maradhatnak ugyan; de a magok részéről is óvakodjanak ellenséges lépésektől. Tomory Miklóst, Frater György híveinek egyik legbuzgóbbikát azonban, mivel őt az összeesküves fő árulójának tartották, különben is az eszes, buzgó hazafinak éles nyelvét nem tűrhették, a tartományból száműzték. A közjövedelmek Majláth kezelésére bizattak. A királyné egy követség által a három nemzet jó akaratáról biztosíttatott; egyszersmind azonban végeztetett, hogy királyának Erdély azt fogja elismerni, kihez Magyarország rendeinek többsége hajóland[1]) stb. stb. De alig múlt el két hét a gyülés után, Majláth és Balassa a végzésekről megfeledkezvén fegyverhez nyúltak, amaz Görgényt körűltáborlá, emez Tomory javait elpusztítá.

LI.

A székesfehérvári temetkezés után az urak és nemesek nagy számmal gyűltek össze Rákos mezején. A Balassákat s a fentebb említett öt urat, kik a császárhoz irtak, kivéve, mindnyájan megmaradtak János özvegye és fia hűségében, el lévén tökélve, hogy még azon esetre is, ha a többség végzése szerint a királyi gyermek szerencséje már bölcsőjében lehanyatlanék, s az idők súlya férfikezeket kivánna az ország kormányára, inkább valamely idegen fejedelmet hivnak be az országba, mintsem a megúnt Ferdinándnak hódoljanak [2]).

A királyné, ki fiatalsága, a gyász által emelt szépsége, eszessége, ékes beszéde és nyájassága által mindenkit annyira elbájolt, hogy „az erények és kegyelmek tárházának" neveztetnék [3]), semmit sem mulasztott el, hogy az összegyűlt urakat és nemeseket a maga és fia iránti hűségben megerősítse. A többit megtette Frater

[1]) Verancsics sept. 4. Katonánál: 20, 1406. és köv.

[2]) „Germanum, Hispanumque dudum iam adulta nausea respuentes." Verancsics Kovachichnál: Script. Min. 1, 67.

[3]) U. o.

György ékesszólása, tekintelye, ügyessege. Zsigmond János, a csecsemő, közakarattal királynak kiáltatott ki, s nagykorúságáig az ország kormánya a királynéra, s főtanácsosaira: Frater Györgyre, Petrovics Péterre és Török Bálintra bizatott oly módon, hogy a kincstárt ezentúl is a püspök kezelje, Petrovics, mint temesi gróf, azon vidéket igazgassa, Török Bálint a sereg élén álljon [1].

Bár azonban ekként a kormány külön ágai megoszt attak, mondanunk is fölösleg, hogy valamint már János életében Frater György lángesze intézte a kormány ügyeit, úgy ezután is, sőt még inkább, mint elébb, ő volt mindennek intézője, lelke a tanácsnak, rugonya az igazgatásnak, végrehajtója minden kormánytényeknek. Szellemi felsőbbsége annyira megszilárdította tekintélyét kormánytársai felett, hogy, bár a közéletben azontúl is egyszerűen Frater Györgynek neveztetett, mindenki által ő tartatnék királyi helytartónak, kormányzónak. Ő egyébiránt kormánytársai s más főurak irányában ezentúl is kimélő, szerény, nyájas ügyekezett lenni magaviseletében; s egy ideig igen óvakodott az erkölcsin kivül más főhatalmat igényelni a kormánytanácsban. Nem is volt neki szüksége a maga véleményét erőhatalommal tolni fel kormánytársaira: ezek önként hódoltak a lángésznek, ki oly ügyesen tudta őket a maga véleményére hajlítani, hogy többnyire saját lelkök sugallatát, önakaratokat hitték követni, nyilvánítani nem ritkán olykor is, midőn az ő eszétől vették irányukat. E modort követte ő eleinte kivált Török Bálint irányában, kiről észrevette, hogy a főhatalom vágya mindinkább ébredezik kebelében. Petrovics megelégedett, hogy a hatalom gyakorlatában vele osztozhatik, és nem kivánt magának semmi felsőbbséget [2].

Majláth István előre is gyanitható, minő végzést hozand a Frater György által vezérlett rákosi gyülés; miért késni sem akart fondorlataival. Azt hivén, hogy a szultán is hajlandóbb leend őt a maga kegyébe fogadni,

---

[1]) Verancsics Szalánczihoz 1540. oktober 12. Katonánál: 20, 1416.

[2]) Verancsics Praynál: Ep. Proc. 2 390.

ha úgy léphet föl előtte, mint a kiben a tartomány rendeinek bizodalma, ragaszkodása központosúl; csel által akarta megkisérteni fejedelemmé kikiáltatását. September második felében egy török csausz érkezett a tartományba, állítólag a portától küldve, kit azonban Majláth vagy valamely vele barátságban létező szomszéd basától eszközlött ki, vagy tán Moldvából vagy Havasalföldről csalt be igéretei s vesztegetései által. Ennek meghallgatása végett szeptember 21-kére Berethalomra számos urat s a székelyek és szászok követeit is meghívta. A csausz, Majláth által betanítva, előadta, miként a hatalmas császár Erdélyt Majláth István vajda kormányára bízza, s míg ő iránta hű marad, a tartományt ő alatta pártfogásába veszi, meghagyván a rendeknek, hogy Majláthnak, mint fejedelmi vajdájoknak engedelmeskedjenek; ki ezt tenni vonakodik, a hatalmas császár haragját vonja magára.

A nagyváradi fogságából kibocsátott Kendy Ferencz, Gerendy Márton és Mikola László, Majláth fő párthívei, a csausz előadása után inditványt tőnek, hogy a gyülés a porta akarata szerint Majláthot fejedelemmé kiáltsa ki. De, vagy mivel az urak előtt is gyanús volt a török, vagy mivel Erdélyt Magyarországtól nem akarták oly könnyeden elszakasztani: a választ egy újabb gyülésre halasztották, mely Lukács napján (okt. 18-kán) Maros-Vásárhelyen volna tartandó [1]).

LII.

Majláth fondorlatai nem ejtették tévedésbe Frater Györgyöt; többet tartott ő Ferdinándtól mind a portán, mind az országban.

Ferdinánd sürgetéseire Károly császár a Konstantinápolyból nem rég visszatért Laszkó Jeromost julius 8-kán oda ismét visszautasítá, újabban megkisérteni: nem

[1]) Veráncsics, Izabella királynéhoz, oktober 13. Katonánál: 20, 1419.

volna-e Szulejmán reábirható, hogy Ferdinánd országlását engedékenyebb szemmel nézze? [1]) Pár hét múlva Laszkó elutazta után Ferdinánd hirét vévén János halálának, Andronicus Tranquillust, Gritti egykori titkárát, ennek elhúnyta óta a maga szolgálatában lévő ügynökét, sietve utána küldé: „futna, repülne“ Konstantinápolyba, ügyekeznék ajándékok által megnyerni Lutfi és Rusztán basákat és Junisz bég főtolmácsot, hogy pártfogásuk által mennél elébb kihallgattatást nyerjen a szultánnál, kit arra kéretett, engedné meg neki: a nagyváradi békekötés értelmében birtokába venni az egész országot [2]).

Addig is azonban, míg a török választ adna, a birodalom megigért segélyére támaszkodva, Budát, ha jó szerével nem sikerűlhet, fegyverhatalommal szándékozván elfoglalni, Fels Lénártot, mint mondók, hadsereggel indította Magyarországba; a lengyel királyhoz pedig és Izabellához követeket küldött. A lengyel királynak azt üzente, hogy bár a váradi békekötést, melyet a boldogúlt János király megsértett, nem volna köteles megtartani: ő mégis, kerűlni akarván minden háborúságot, azt pontosan végrehajtani kivánja [3]). Hasonló üzenettel menesztetett gróf Salm Miklós Budára, Izabellához.

Frater György attól tartván, hogy a férje halála miatt mély bánatba merűlt s Ferdinánd közelgő seregétől és a város ostromától félő királyné a követ irányában helytelen engedményeket talál tenni, egyáltalában nem akarta Salmot a királyné elejébe ereszteni. De utóbb győzött Izabella akarata, és Salm elejébe bocsáttatott. A királyné fekete posztóval bevont, homályos szobában ülve, egyszerü gyászruhában, halvány arczczal fogadta őt. Salm a köszöntés után előadá, hogy Ferdinánd király a nagyváradi békekötést, bár megsértetett, teljesen megtartani s végrehajtani kivánja; hasonló szándékban hiszi lenni a királynét, s ezt tőle követeli is; a múltakra,

---

[1]) Az utasitás kelt: Hagenoviae 1540. jul. 8.

[2]) Instructio pro Andronico Tranquillo 1540. aug.

[3]) Ferdinánd, Mária királynéhoz 1540. aug. 18. Buchholtznál: 5, 142.

hogy a keresztény vér kiméltessék, hajlandó a feledés fátyolát borítani.

A királyné gyönge, töredező hangon, mely bánatának nagyságáról tanúskodott, akképen válaszolt: hogy ő, tapasztalatlan, fiatal nő, kit testi és lelki szenvedések megzavartak, ily fontos ügyben magától nem határozhat; ő felsége, a római király, engedjen neki kellő időt, míg ez iránt atyjának, Zsigmond királynak tanácsát kikéri. Ha Ferdinánd a halasztásban megegyezni nem akarna, hanem mindjárt fegyverhez nyúlna: sem neki sem a császárnak nem válnék dicsőségére, egy könyei árjában elgyöngült özvegyet s bölcsejében síró gyermekét hadsereggel ostromolni [1]).

E válaszszal Izabella csak időt akart nyerni; mert atyja, Zsigmond király már aug. 18-kán kelt levelében tanácslá neki, hogy az országot továbbra is birtokában tartsa, s bár mit tanácsolnának is mások, az ország fontosabb ügyeiben az ő megkérdezése nélkül semmit se határozzon; ő minden lehetőt megteend, hogy ügyét biztosítsa. Ugyanazon napról a gyámoknak is azt válaszolta Zsigmond király, hogy óvakodnának az ország birtokának ügyét azonnal fegyverszerencsére bízni; várják be elébb a portára küldött követek tudósítását, melyből ki fog tűnni, mi remélhető azon részről. Ügyekezzenek az ország ügyét, melyet leánya s unokája tekintetéből ő is szívén hord, méltányos feltételek alatt békés úton rendbe hozni. Ezen kivűl még a császárnak és Ferdinándnak is irt volt akkoron a lengyel király. A császárnak kijelenté, miképen a maga részéről is szívesen közremunkáland, nehogy Magyarország, hol leánya s unokája létezik, a török hatalmába essék; s kérte őt, gondoskodjék ő is ezen ország védelméről, hol neki viszont testvére van. Ferdinándot pedig arra kérte, lenne kegyes leánya s unokája iránt, s addig is, míg az űgy köztök elintéztetik, ne engedje a maga párthiveinek, hogy őket háborgassák [2]).

---

[1]) Jovius: Lib. 39, 354.
[2]) Buchholtznál: 5, 142.

Úgy látszik, a krakói udvarban sem volt még egyetértés a király és Bona királyné közt az iránt, mint tanácsoljanak leányuknak az ország birtoka tekintetében. Zsigmond szívesen megőrzötte volna a barátságos viszonyt a császárral és Ferdinánddal már csak azért is, mivel ennek leányát óhajtá nőül szerezni fia számára. Bona királyné azonban, bár e házasság megkötését szinte kivánta, örömestebb látta volna, hogy Magyarország leánya s unokája birtokában maradjon. Ennélfogva azon tanácsokban, melyek Izabellának adattak, majd az egyik majd a másik irányt találjuk túlnyomónak, a miként az idő szerint beküldött követ inkább a király vagy Bona királyné befolyása alatt működött. Hasonlókép megosztva volt a lengyel urak véleménye: egy rész megtartandónak vélte a váradi békeszerződvényt, míg más rész levelek által ösztönözte Frater Györgyöt s pártfeleit, ne engedjenek Ferdinánd király követeléseinek.

Így értelmezte Ferdinánd is mind Zsigmond levelét, mind Izabella válaszát. Mihelyt tehát dunai hajóhada is felkészűlt, hadseregét Fels Lénárt vezérlete alatt óvári táborából október elején a Duna mentében Buda felé indíttatá.

LIII.

Frater György, Ferdinánd e szándékáról értesűlvén, bár a várat mind őrséggel, mind lő- s élelmi szerekkel eléggé elátta, Uszref bosnyai s Mehemet nándorfehérvári basákat a királyné nevében segedelemre szólította. De ezekhez parancs még nem érkezett volt Konstantinápolyból, mi nélkül a segélyt nem vélték megadhatni. Frater György ennél fogva látván, hogy egyedűl az őrség hű s vitéz kitartásától függ a vár és gyámfiának sorsa: az árulásnak erkölcsi gátot vetendő, tanácslá a királynénak, hogy mind a benlevő urakat, mind a város polgárságát s őrségét ünnepélyesen esküdtesse meg a maga s fia iránti hűségre. A többieknek jó példát adandó, lelkesedésöket felfokozandó, az esküt minden

mások előtt maga is letette az e végre tartott gyülekezetben.

De, bár példáját mindenki készséggel követte. Izabella remegett az ostrom veszedelmeitől. Frater György megegyeztével-e tehát — ki talán úgy gondolkodott, hogy, miután az őszi esőzés, a téli hideg a küszöbön van, és csak annak beálltáig lehessen alkudozással tölteni az időt, úgy a vár utóbb nem sokat szenvedend, — vagy az ő tudta nélkül? bizonytalan: még mielőtt Fels leérkezett, Szepessy Tamás, Székesfehérvár tekintélyes birája, Ferdinándhoz küldetett fel.

A követ Izabella nevében előadta, miképen ő megtartani kivánja a király és boldogult férje közt szerzett békekötést; kéri ennél fogva Ferdinándot, miután semmi szükség arra, hogy a maga jogait keresztény vér ontásával érvényesítse, mi fegyverzaj nélkül is megtörténhetik, méltóztassék irányában teljesíteni az említett békeszerződvény feltételeit; egyébiránt biztosítja őt, hogy Frater György, Petrovics és a többi urak magokat parancsai alá helyezték s esküvel kötelezték hűségre s engedelmességre[1]).

Ferdinánd azt hitte, hogy Izabella s pártja, az ostromra talán felkészülve nem lévén, közeledő hadaitól megijedtek s hajlandók lesznek Budát általadni. Megerősíté őt e hiedelmében az, hogy épen a napokban érkezett Zsigmond király levele is, tudtára adó, hogy követe Bécs felé már útban van, ki vele az ország birtokáról értekezzék[2]). Az értekeződésre tehát október 17-kén Várady Pál esztergami érseket, Perényi Pétert, Révay Ferenczet, gróf Salm Miklóst s magát a tábor vezérét nevezte ki biztosokúl, kik Ó-Budán a királyné biztosaival találkoznának. Felsnek külön utasításban meghagyta, törekednék mindenek előtt arra, hogy Buda kezére eresztessék; Izabellának ezért a váradi békekötés pontjai szerint teljes kielégítést, Frater Györgynek és a többi urak-

---

[1]) Ferdinánd utasítása a római udvarba küldött Sanchez részére. Buchholtz: Urkund. 313.

[2]) Buchholtz: Urkunden 314.

nak a múltakért feledést, sőt oly kegyelmeket biztosítson, mintha elsők voltak volna a hódolatban. Hosszúra mindazáltal ne hagyja nyujtani az alkudozást; s a várbelieknek csak három napot engedjen magok elhatározására. Ha, az alku megkezdetvén, szükségesnek látszanék, hogy az a várban folytattassék, maga a vezér ne, hanem csak a többi biztosok menjenek fel. Egyébiránt, ha az értekeződés sükeretlen marad s fegyverhez kellend nyúlnia, gondja legyen reá, hogy a királynénak és fiának bántalma ne történjék[1]).

Fels Lénárt, miután vele Perényi, Révay, Bánffy s több más magyar urak zászlóaljai egyesűltek, Visegrád alá vonúlt seregével, s a várost és a Duna melletti erődöket, melyeknek ágyúi hajóhadában kárt tehettek volna, ostrom alá fogta. Frater György Deák Bálint védelmére bízta volt a várost és az erődöket. A gyönge falak Fels nehéz lövegeinek nem állhattak ellent; elébb a város és Robert Károly hajdan fényes palotája, tized napra Salamon tornya s a többi vizi erődök is megvétettek; maga Deák Bálint is csak bajosan menekülhetett fel néhányad magával a fellegvárba. A Dunán ekként a hajóhadnak biztos út nyittatván: Fels, miután a védelemre fel nem késztült s elhagyott Váczot és Pestet elfoglalta s bennök őrséget hagyott, oktober 20-kán Buda fölött a felhévvizeknél ütötte fel táborát.

LIV.

E közben megérkezett Bécsbe Zsigmond király követe Cyarnahorszky, vagy, mint másutt iratik, Kvarkovszky Endre s ura nevében előadá, hogy bár Zsigmond király leánya és unokája sorsát szívén hordja; de inkább figyelvén arra, mi az egész kereszténységnek, mint a mi családjának hasznos, nem kivánja, hogy ez Magyarországon uralkodjék. Örömmel megegyez tehát abban, hogy az ország, melynek úgy is békére van szüksége, Ferdi-

---

[1]) U. o. és 5, 143.

nándra szálljon, s neki abban nem csak akadályára nem, sőt inkább segedelmére kiván lenni, föltévén, hogy mi leányának jegyajándokúl s özvegyi javakúl részint megadatott, részint igértetett, s mi unokájának a szerződésben kiköttetett, Ferdinánd részéről is biztosíttassék[1]. Kérte ennél fogva ura nevében Ferdinándot, hogy eltávolítván minden fegyveres erőszakot, még azon esetre is békés uton ügyekezzék megegyezni a királynéval, ha az ország átadásában tanácsosainak némelyike netalán ellenkeznék. Mert miután Ferdinánd feltételei, miként azokról értesűlve van, az ő urának óhajtásaival teljesen megegyezők; Izabella pedig mindenben atyja tanácsát igérte követni: úgy hiszi, az egyezség, ha tán nem is az első perczben, végre meg fog történhetni békés uton. E végett utasítása van királyától, kérni Ferdinánd ő felségét, engedné meg, hogy a királynéhoz Budára utazhassék, nehogy ott egynémely ravaszabb úr az országot tanácsaival veszélybe döntse, s hogy a véleményekben netalán mutatkozó elágazásokat királyának tekintélye által összeegyeztetvén, az ügyet Ferdinánd kivánsága szerint jó végre vezethesse. Ezen fontos szolgálatok fejében egyébiránt reményli Zsigmond király, miképen Ferdinánd ő felsége a császárnál oda fog munkálkodni, hogy Bona királyné családja a milanói herczegség birtokában mennél elébb helyreállíttassék[2].

Ferdinánd a lengyel követ előadása fölött magyar tanácsosainak véleményét meghallgatván, azt nem találta igen kedvezőnek a követség részére. Thurzó Elek, kir. helytartó, úgy vélekedett, hogy a sok szóba burkolt előadás egynémely helyei igen kétes értelműek. Legtüzesebben kikelt ellene Frangepán érsek s egri püspök. „Ez, úgymond, lengyel, azaz: csak szószaporító követség, melynek velejét húsz szóba is be lehetett volna foglalni. De ő azt szándékosan összebonyolítottnak, sőt cso-

---

[1]) Ferdinánd utasítása Sanchez részére. Buchholtz: Urkunden 314.

[2]) Ferdinánd tanácsosainak véleménye a lengyel követség felett. Buchholtz: Urkunden 299.

dálatosnak s ön magával ellenkezőnek találja. Úgy látja, hogy az egész követség alapja nem egyéb ijesztésnél s fenyegetésnél. Ijeszti Felségedet, hogy Frater György vagy Török Bálint s ilyféle gazok akarata ellenére ne is kivánja az ország birtokát, s ha ezek ellenkeznének, óvakodjék őket megsérteni s fegyverrel működni: hanem engedje, hogy e gonosz emberek az országot török iga alá hajtsák. Hiszen az ország urainak nagyobb és józanabb része Felséged mellett áll . . . . Neki e követség ravasznak látszik inkább, mint őszintének. Különben miért akarná e nagy ügygyel oly helytelenűl kapcsolatba hozni Milano ügyét? Mintha azt akarná értésűl adni: ha nem segítesz, ezen kérelmemben, zavarba hozlak fontosabb ügyedben . . . . Azt mondja a követ, hogy küldve van a magyar urak véleményét megegyeztetni; de kik azok az urak? S ki áll jót, hogy Budára eresztetvén, nem más irányban fog működni, mint itt igéri. Ő ezeknél fogva nem javasolja, hogy ő felsége a követet Budára ereszsze; míg leérkezik, úgy is vége lesz ott az alkudozásnak. De ha ő felsége őt mégis le akarná ereszteni, adja tudtára világosan, miképen a töröknek épen nincs szándokában János király fijának az egész országot átadni. Hiszen már megizente az erdélyieknek, hogy szandzsákságokra osztja fel az országot. — És izenje meg ő felsége a követ által a királynénak is, hogy ha most szép szerivel nem enged, s pártfeleit is reá nem veszi, hogy engedjenek, Felséged fegyverhatalommal működendik, s akkor aztán nem fogja teljesíteni biztosai által tett igéreteit stb." [1])

LV.

Míg Bécsben a felett tanácskoztak, lebocsátandó-e a lengyel követ Budára: itt hamar vége szakadt az értekeződésnek. Ennek részletei még nem jöttek napvilágra, és csak azt tudjuk, hogy Izabella biztosai a János király

---

[1]) Buchholtz: Urkunden 300.

örökségénél sokkal többet, s ezt is azonnal kiadatni kivánták. „Előadott méltányos föltételeink — így panaszkodik maga Ferdinánd — visszavettettek, s lelkünk egyenessége, tekintélyünk nagy csorbulására, kijátszatott; oly méltánytalan, lehetetlen, sőt nevetséges dolgok kivántattak tőlünk, hogy abból világosan kitűnt, mily ármányosan bántak velünk .... Feltételeink oly igazságosak és becsületesek voltak, hogy azokkal a királyné és tanácsosai, ha csak kissé hajlandók az egyességre, méltán megelégedhettek volna. De úgy értesűltünk, hogy, ha minden kivánataikat rögtön teljesítjük is, mégis kétséges volt, elfogadják-e az egyességet.“ [1])

Ferdinánd a maga biztosainak tudósításából látván, hogy azok czélt nem érnek, nem ellenzé tovább a lengyel követ leutazását Budára, hogy, ha még lehetne, királyának tekintélye által más értelemre birja a királynét és tanácsosait. Különösen szívére kötötte Ferdinánd a követnek, ügyekeznék a királynét arra indítani: „hogy valahára világosan jelentse ki, miképen ő Frater György és társainak Ferdinánd ellen intézett tanácsaitól idegen, s azokat, mint az egész kereszténységnek veszedelmére válókat, maga is roszallja s utálja. Ezt az által tehetné leghelyesebben, ha nyiltan kijelentené: hogy mind az, miben Frater György a békeszerződvény ellenére fondorkodik, s mi által Buda átadását gátolja, a királyné megegyezte nélkül, sőt akarata ellenére történik; mert ő egészen el volna határozva a békekötést megtartani s Ferdinánd föltételeit elfogadni.“

A szolgálatát mind ezekre nézve készséggel felajánló követ működéseibe még most is annyi reményt helyezett a király, hogy Felsnek újabban is megizenné, kimélje a várat, s óvakodjék a királynét az ostrom által veszélybe ejteni [2]).

A sereg ez oknál fogva tétlen hevert ó-budai táborában, s ostrom helyett rabolni járt a szomszéd helysé-

---

[1]) Ferdinánd utasítása Sanchez részére. Buchholz: Urkunden 315.

[2]) U. o. 346.

gekre. Török Bálint, erről értesűlvén, a várból időnként egy-egy csapat huszárral kiszáguldott, s az ellenséget a falukban, vagy midőn az ragadmánynyal terhelve tért vissza, megtámadván, a martalékot tőle jobbára elvette, magát táborába visszaűzte. Fels tábornok az egész idő alatt majd kólikában, majd hugykőben, majd köszvényben szenvedvén, labanczai között oly kevés fegyelmet tartott, hogy ezek még a rablásaiknak ellenszegűlt magyar fegyvertársaikkal is több ízben verekedésbe keveredtek. Egy ízben oly mérgessé vált e verekedés, hogy maga Fels és Perényi is, midőn a rend helyreállítása végett a verekedők közé siettek, amaz czombján, emez egy kőhajítás által vállán megsebesíttetnék; s végre is csak a hajóhadról előparancsolt spanyolok és dalmaták közbelépte által lehetett a verekedőket egymástól elválasztani s a rendet helyreállítani.

Ezen s hasonló jelenetek a vezérek közt is mind inkább megzavarták a kölcsönös bizodalmat és egyetértést. Perényi szemrehányásokat tőn Felsnek a fegyelemhiány miatt labanczai között; Fels viszont, ki a magyarok iránt általában gyűlölettel viseltetett, Perényit a király előtt terhelte vádjaival.

Midőn november elején hideg, havas esők álltanak be, a magyar urak azt kivánták: hagyna fel a vezér a megszállással; helyezné el seregét téli szállásokra, és csak a tavasz nyíltával, de akkoron is nagyobb erővel, kezdetnék meg a várnak jelenleg lehetetlenné vált ostroma. De Fels, bár maga is meggyőződhetett, hogy könnyű, rövid mezű labanczai a hideg esőktől már is sokat szenvedtek, s betegei naponként szaporodnak: vagy mivel gyanúval fogadta az urak tanácsát, vagy mivel szégyenle minden ostromkisérlet nélkül távozni, s tán azt is hitte, hogy a vár nem igen erős, és ha a naponként várt lengyel követ sem érne czélt közbenjárásával, azt könynyen megveheti, a tanácsra nem hajlott.

Bánffy Boldizsár, a táborban lévő urak egyike, e miatti boszúságában, vagy tán csak szeszélyből, egy napon, Fels tudta nélkül, némi kiserettel a várkapuk egyike előtt megjelenvén, Török Bálinttal szólani kivánt. Török egész

készséggel beereszteti egykori fegyvertársát s barátját; és miután vele Batthyányi Orbán s más régi jó barátok társaságában több óráig borozva társalgott, még azt is megengedé, hogy a vár védszereit, őrségét s élelmi készletét, mi minden jó karban létezett, megszemlélje. A táborba visszatért Bánffy a kalandot barátainak elbeszélvén, bizonyítá, miképen oly jó állapotban találta a várat, melyet János király harmadéve kiújíttatott, hogy az még jobb időben és sokkal nagyobb seregnek is, mint minő a táborban áll, képes ellentállani.

A kaland híre s Bánffy beszédei végre Felshez is eljutottak, ki haragra gyulván, Bánffyt a fegyelemsértés miatt leszidta s táborából azonnal kiutasította. Ezen esemény még inkább elkedvetleníté a magyar urakat, még feszültebbé tette viszonyukat a fővezérrel. Szerencsére nem sokáig késett Ferdinánd parancsa, melyben a vezérnek meghagyatott, hogy Buda alól elszállván, a Dunán túli kevésbbé erős helyeket, különösen Tatát s Török Bálint egyéb várait foglalja el s annak jószágain ossza fel hadait téli szállásokra.

Fels tehát, miután Pestet három cseh és német zászlóaljal [1]), ezer naszádossal s háromszáz könnyű lovassal megrakta, november 16-kán Buda alól visszavonúlván, újra Visegrád alá szállott, s a fellegvárat kezdé víni. Nyolcz napig sűrű köd borítván a hegyet, a várnak nem sokat árthatott; de épen ez kedvezett arra, hogy ágyúit a közel fekvő hegyekre háborítatlanúl felvonathassa, melyekkel aztán november 24-kén s a következő napon oly sükerrel lődözteté a falakat, hogy a várnagyok magoknak s a 250 főre menő őrségnek szabad elköltözést kötvén ki, a várat feladták [2]).

Visegrádon elegendő őrséget hagyván, Fels maga a sereg nagyával Tata felé tartott, s miután azt és Pápát, Török Bálint egyéb javaival együtt elfoglalta, seregét téli szállásokra helyezte el. Perényi az alatt Székesfehérvár alá szállott, s azt szép szerivel reábirta, hogy kapuit meg-

[1]) Ez időben egy-egy gyalog zászlóalj 300 emberből állt.
[2]) Fels, Nádasdy Tamáshoz, november 25. Epist. Proc. 2, 90.

nyissa. Későn értesült erről Török Bálint, ki miután ezer lovassal a város alá száguldott s azt zárva találta, a külváros pusztításában önté ki haragját.

LVI.

Frater György kevéssel Fels táborának elvonúlta előtt kedvező híreket vőn Eszéky és Verbőczy követektől, egészen ellenkezőket a Majláthtól Erdélyben terjesztett hírekkel, melyek szerint, miként föntebb látók, még Frangepán érsek is azt hitte, hogy a török koránt sem szándékozik János örökségét átengedni a királyfinak, hanem őt egy kis rész-birtokára szorítván, a többit vajdák, kapitányok által akarná kormányoztatni.

A szultán Majláth követe által, ki a királyfi törvényes származását is kétségbe hozta, gyanúba ejtetvén, sokáig válasz nélkül hagyta Verbőczyt és Eszékyt; s a tény valóságáról meggyőződni óhajtván, még september folytában egy csauszt küldött Budára, ki neki a királyfi születéséről bizonyos hírt hozzon. A királyné, Frater György tanácsa szerint, mély gyászban, csecsemőjét ölében tartva, fogadta a szultán hírnőkét; és miután fiát a szultán védelmébe ajánlotta, egy kecses mozdulattal, melynek hatását a szemérem bája emelte, emlőit gyermekének nyujtá. A csausz e jelenet által meghatva, a szép királyné lábaihoz borúlt, a gyermek lábait megcsókolta, s kezét reátévén, ura nevében esküt mondott, hogy ő s nem más leend királya Magyarországnak [1]).

Frater Györgynek különben is volt gondja reá, hogy ajándékaival megnyerje a hírnököt; ki aztán haza térvén, az ő utasítása szerint hírűl vitte azt is, hogy Frangepán, Perényi s mások Ferdinándhoz pártoltak, s ennek hada már útban van Budát megszállani. A szultán nagy haragra gyúlt Ferdinánd s pártja ellen; Verbőczyt és Eszékyt azonnal a diván elébe hívatá, s biztosítván őket, hogy a boldogúlt János király fiát atyja országában minden erejével megvédendi, egyszersmind tudatá velök,

[1]) Veráncsics Szalánczyhoz, oktober 12. Katonánál: 20, 1418.

miképen határszéli basáinak meghagyta, hogy szükség esetében Buda védelmére siessenek, a következő évben pedig maga is eljövend Budára. A követeket azután pár nap múlva elbocsátván, általok egy, a királyfit atyja országában megerősítő okmányt, egy aranynyal átszőtt bíbor ruhát, paizst, aranyos nyelű buzogányt és kardot, a fejedelemség jelképeit, küldött a királyfi számára [1].

Verbőczy és Eszéky levelével, melyben Frater Györgyöt a történtekről tudósíták, csaknem egy időben érkezett meg egy hajóhaddal Mehemet bég, nándorfehérvári basa; ki miután a német hadat Buda alól már elvonúlva találta, a Pesten hagyott naszádokat támadta meg, s azokat részben elsülyesztette, részben elűzte; sőt még Fels táborának utóhadát is megtámadni szándékozott [2].

LVII.

Frater György, mihelyt a török pártfogás és Buda sorsa iránt megnyugodhatott, Erdélyre fordítá figyelmét. Majláthnak egyre folytatott izgatásai a tartomány birtokára nézve annál veszélyesbbé válhatának, minthogy Nádasdy Tamás horvát bán, Balassa Zsigmond és Horváth Gáspár Ferdinánd király rendeletéből némi hadakkal készűltek Erdélybe Majláth támogatására. Frater György az elébb ingadozott, de a királyné hűségére ismét visszatért Bebek Imre, az Erdélyből Majláth által minapában számüzött Tomory Miklós, és a Szászvárosban hagyott Bornemisza Boldizsár által ügyekezett ellensúlyozni Majláth fondorlatait. Bornemiszának csakugyan sikerűlt is Balassa Imrét javainak visszaadása által a királyné hűségére hajlítani. Bebek ugyan e czélra működött Majláthnál; de sikeretlenűl. Midőn tehát Fels visszavonúltáról értesült, egy gúnyteljes levelet irt Majláthnak, kit eddig komoly előterjesztések s igéretek meg nem ingathattak.

---

[1]) A követek levele oktober 17. Epist. Proc. 2, 87. Hammer: Gesch. des osmanischen Reiches. Buch XXX. 2, 167.

[2]) Bebek, Majláthhoz november 26. Epist. Proc. 2, 94.

„Úgy hiszem, hallotta már Kegyelmed, úgymond, hogy a meggyőzhetetlen német sereg nov. 16-kán Buda ostromával felhagyott s még aznap Váczig nyomúlt előre. Most már én is hiszem, hogy onnan könnyebben fognak sereget küldeni Kegyelmed segedelmére.... Nem sokára tapasztalni fogja Kegyelmed, kettőnk közől kinek véleménye volt helyesebb. Valóban, nem tudok eléggé csodálkozni, hogy Kegyelmed, bár annyi csalfaságokkal rászedetve, hogy azok bőrébe sem férnek, még tovább is engedi magát, hitegettetni, mi által nem csak magát, hanem az országot is veszélybe dönti; mert ennek oka senki más, mint maga Kegyelmed. Térjen meg tehát Kegyelmed, s higyen inkább az igazságnak mint azoknak, kik soha sem teljesűlendő igéretekkel biztatják. A királyné kész kegyelmébe fogadni Uraságodat; de ha ez nem inditja, indítsa Kegyelmedet szegény, veszendő hazánk sorsa, és szűnjék meg annak, magának s mindnyájunknak veszedelmén dolgozni. Higye Kegyelmed, a hatalmas török császár soha sem fogja tűrni, hogy ezen országban Ferdinánd király uralkodjék."

De Majláth hajthatatlan maradt; bár az óvatos szász nemzet sem akart nyilatkozni, mig közös ország-gyülésen el nem határoztatik, kit ismerjen el fejedelmének a tartomány; s bár a moldvai vajda is idején figyelmeztette őt, hogy, ha Ferdinánd mellett marad, a török parancsából, ki az országot János fiának adta, kénytelen lesz Erdélybe törni[1]) — : ő mind erre mit sem hajtott, s 1541 elején a három nemzetnek gyülést hirdetvén, oly végzést alkottatott, miszerint a tartomány tömegesen Ferdinándhoz csatlakozzék. E határozat azonnal ünnepélyes okmányba iratott, melyben a három nemzet esküvel fogad hűséget s engedelmességet Ferdinándnak, mihelyt nekik egyebek közt 3000 gyalogot, 1000 nehéz lovast s némi tüzérséget küld segélyökre. Az okmányt Gerendy Márton nyomban Bécsbe vitte, hol Ferdinánd által kegyelmesen fogadtatván, nem sokára oly értelmű levéllel tért vissza, hogy, miután a Regensburgba kihir-

[1]) Gerendy Péter, Majláthhoz, nov. 11. Epist. Proc. 2, 88.

detett birodalmi gyűlésre maga a császár is eljövend, Ferdinánd az onnan várandó segélylyel is erősödve, elég hatalmas leend őket megvédeni[1]).

Frater György még ezek után is több kisérletet tőn, hogy a tartományt a veszélytől, mely azt, ha eddigi irányában megátalkodik, múlhatatlanul elérendi, megóvhassa. Egyebek közt levelet irt a szászokhoz, melyben a meggyőződés szívreható hangján inté, kéré őket, ne döntenék egy nagyravágyástól s önérdekétől vezérlett, annak mindent feláldozni kész emberre hallgatva, e pártoskodás által magokat, hazájokat a veszélybe. Higyenek neki, midőn legbensőbb meggyőződését nyilvánítja, hogy a török császár egy perczig sem fogja tűrni Erdélyt Ferdinánd birtokában. És miután ennek hatalma gyönge őket a török ellen megvédeni: Ferdinándhoz ragaszkodván, csak újabb pusztításoknak teszik ki hazájokat. A török már közelget roppant seregével, s nagy ideje, hogy annak haragját hazájokról elfordítsák, gyorsan visszatérvén a királyné hűségére[2]).

De az intés foganatlanúl hangzott el; sem maga Majláth, ki ha tán már belátta is a veszélyt, későnek tartá visszatérését, sem az erdélyiek nem változtatták meg irányukat. Frater György tehát, más nagy fontosságú ügyekkel lévén különben is elfoglalva, sorsára hagyta a tartományt.

LVIII.

Frater György ez év (1541) elején két veszélytől látta fenyegetve a hazát. Nem lehetett kétsége, hogy Ferdinánd, ki seregeit nagyrészint Magyarországban helyeztette el téli szállásokra, a tavasz nyíltával azonnal, s a múlt ősszinél hihetőleg nagyobb erővel, térend vissza Buda ostromára. Másrészről biztos hirt vőn, hogy Szulejmán a magyar követek elbocsátása után Laszkó Jero-

[1]) Ferdinánd, az erdélyiekhez, 1541. jun. 25. Eder: Script. Trans. 2, 241.

[2]) Fr. György, a szász nemzethez, 1541. april 7. U. o. 2, 289.

most, Ferdinánd követét, nagy haraggal fogadta, őrizet alá tétette, s nyomban elhatározta magát, a jövő nyáron hadat hozni az országra; mi végett deczember elején, készületeit elrendelendő, Drinápolyba utazott[1]).

Szulejmán személyes hadjárata, mely mindig százezeret meghaladó nagy sereggel intéztetett, még midőn védelem végett jött is, miként már két izben saját szemeivel tapasztalá, nagy pusztítást hagyott maga után a hazában. Frater György tehát azon törte fejét, miként akadályozhatná meg Ferdinándnak Buda ellen készülőben lévő hadjáratát; miként birhatná őt reá, hogy törekvéseinek sükeretlenségéről meggyőződvén, a királyfit öröksége birtokában ne háborgatná. Ha ez sikerűlne, úgy gondolá, hihetőleg Szulejmán is felhagyna fölöslegessé válandó költséges hadjáratával.

A tervnek ugyan egyelőre maga sem igérhetett biztos sükert: de a szolgálat, melyet az által, ha mégis jól ütne ki, a hazának tenne, nagyobb volt, mintsem hogy hasznosnak ne tartaná a kisérletet. Úgy gondolá, Ferdinánd kétségkivűl értesűlt a mégis fogságban lévő Laszkó által a töröknek őt fenyegető szándokáról; a birodalomból pedig, miként maga, Frater György, hírűl vette, a regensburgi gyülésen nem nagy kilátása lehet a rendek segélyére: Ferdinánd tehát engedend talán a körűlmények kényszerének, s hogy Szulejmánnak az osztrák tartományokat is fenyegető hadjáratát kikerűlje, hajlandó lesz idején megbékűlni, kivált ha egy kisebb török hadat mindjárt a tavasz nyíltával behív, s azáltal egyrészről a Buda ellen készülő hadjáratot meghiúsítja, másról az alkudozásnak is nagyobb súlyt szerez.

Eltökélte tehát magát, hogy az alkudozást megkezdendi; a szomszéd bosnyai és belgrádi basákat pedig mindjárt a Duna megnyíltával Budára hivandja.

Tervét a királyné, ki a lángeszű férfiúval szemben, tanácsait jobbára megnyugvással fogadta, valamint Török Bálint s a többi tanácsurak is helyeselvén, már a tél folytában megkezdte ez irányban működését. Minde-

---

[1]) Hammer: 30-dik könyv.

nek előtt irt a pápának. Előadá neki a körűlményeket, melyeknél fogva az országot, hogy a török igájától megmentse, kénytelen annak pártfogása alá helyezni, bizonyos lévén benne, hogy a török azt, ha Ferdinándhoz hajólna, örökre a maga számára foglalná el. Kérte őt ennél fogva, hogy hajlamát a török pártfogás iránt, mely egyedűl képes az országot megmenteni, ne tudja be neki bűnül; hanem inkább, tekintve azt a legsürgetőbb szükség kényszerének, ügyekezzék Ferdinándot is reábirni, hogy e szükségben megnyugodva, hagyjon fel törekvéseivel az ország birtokára, melyek a törököt csak ingerlik s a hazára pusztulást hoznak[1]).

Világos adatok híjában teljes bizonyossággal nem állithatjuk, de legkevésbbé sem kételkedünk, hogy a tél folytán a birodalomba és az osztrák örökös tartományokba is többeknek irt légyen Frater György, hogy ne pártolják, ne segítsék törekvéseiben Ferdinándot, miután Szulejmán egyáltalában nem akarja megengedni, hogy ő uralkodjék Magyarországon; minél fogva segélyök által csak önnyakukra ingerlenék s hoznák a törököt. És Frater Györgynek ezen lépéseiből lehet egyrészben megfejteni, hogy sem a birodalom, sem az örökös tartományok nem akartak nagyobb segélyt nyújtani Ferdinándnak, bár ő mindent megkisértett annak kieszközlésére.

LIX.

Azonban, az alkudozást illetőleg, hamar kitűnt, hogy nagyon csalatkozott Frater György, midőn azt hitte, hogy Izabella, a maga és gyermeke uralkodását óhajtva, őszintén osztozik az ő terveiben; csalatkozott abban is, midőn hitte, hogy Ferdinánd, a török hadjáratától fenyegetve, kevésbbé fog ragaszkodni a maga igényeihez.

Izabella, ha szemben tán megnyugvást szinlelt is Frater György terveiben, háta mögött női fortélylyal

[1]) Ferdinánd utasítása Sanchez római követ számára. Buchholtz: 5, 147.

dolgozott annak megbuktatásán. A királyné és ministere közt korán némi feszűltség fejlett volt ki. Az ifjú nőben, miként utóbbi élete tanúsítá, a szerény, engedékeny magaviselet külszíne alatt több önállóság, több büszkeség s olasz anyjától öröklött fondorlati hajlam létezett, mint a minister eleinte gyaníthatá. — Ez pedig megszokva környezetének hódolatát tekintélye, lángesze iránt, hihetőleg a fiatal nőtől is, kinek fő támasza gyanánt szolgálni tudta magát, hasonlót kivánt a nélkül, hogy szükségesnek látná a csaknem gyermek királynét is úgy, mint tanácsostársait szokta volt, behálózni lángeszének cseleivel. Izabella tán azon hódolatot sem tapasztalta a komor, gyakran bús kedélyű, mindig komoly püspöktől, melyet a nő hiúsága igénylett s tapasztalt is mindenkitől udvarában. Ehhez járúlt a befolyás, melyet rokonai, kivált atyja és testvére, a Budán nem rég megfordult Kvarkovszky követ által gyakoroltak a királynéra. A feszűltség ekkép lassanként idegenséggé, — és minthogy Izabella, ha, s midőn a minister véleményére önként nem hajólt, kénytelen lőn elfogadni határozatait, utóbb mindinkább gyűlöletté fejlődött ki. Mert Frater György nagyon is szigorúan gyakorolta irányában a gyámi tisztet s fölötte szűk korlátok közé szorította a fiatal özvegyet [1]).

Kár hogy a budai királyi palotában ekkoron lefolyt életről nincsenek részletesb adataink; de az erre vonatkozó gyér tudósításokból is látjuk, hogy az egyetértés 1541 tavaszán már felbomlott volt a kora özvegységének unalmai miatt izgatott, szeszélyes, anyja olasz vérét öröklött Izabella s a komoly, szigorú, csak nagy fontosságu terveinek élő püspök között. A könnyelmű nő annyira megúnta a szellemi felsőbbségének érzetében tőle is engedelmességet követelő minister gyámságát, hogy ideig óráig tartó kellemetlen helyzetét kész volt megváltani egy királysággal, mely neki, ifjú napjaiban, kora özvegységében élvezet és dísz, gyöngyör és fény után sóvárgónak, mind ezek helyett csak gondot, kellemetlen

[1]) Tinódy Sebestyén.

tárgyalásokat szerzett s őt hajlamainak teljes megtagadására kényszeríté.

Izabella már Kvarkovszky lengyel követ által is, midőn ez 1540 végén Bécsbe visszament, számtalan panaszt emelt Ferdinánd előtt Frater György ellen. Bizonyítá is a követ, hogy a királyné a legkészségesebb akarattal hajlik atyja tanácsai szerint Ferdinánd kivánatára; de Frater György őt mintegy fogva tartja és szándékaiban teljesen meggátolja. „Frater György, úgymond a követ, oly javíthatatlan, oly hatalmaskodó, hogy magával a királynéval is keményen bánik, s minden ügyekezetét oda fordítja, hogy a török zsarnokságának rég megvetett alapjait erősítse; a királyné akaratára semmit sem hajt; mindenben saját eszét követi; miért a királyné kéri is ő felségét, segítse ki őt ezen elnyomott helyzetéből [1]).

Ferdinánd azonban még nem hitt Izabellának; s bár nem kételkedett, hogy minden ellene intézett tanácsoknak Frater György a kovácsa, — miért őt Sanchez által a pápánál is bevádoltatta; — mindazáltal úgy vélekedett, hogy a miniszter nem gyakorolhatna udvarában oly nagy hatalmat, ha azt Izabella tűrni nem akarná, s egyéb híveivel vállat vetve, kik iránta már különben is esküvel kötelezték-le magokat, elhatározott akarata volna ellentállani az ő törekvéseinek [2]).

Ferdinánd e gyanúja nem sokára tudtára esett Izabellának; miért 1541-ki február elején Bebek Imrét Bécsbe küldte. A követ vagy Frater György tudtán kivűl indíttatott fel, vagy az ő befolyásával megállapított utasításon kivül, melynek, ha létezett is, utóbb semmi hasznát sem vette, egy titkos utasítást is vitt magával a királynétól, melyről Frater Györgynek semmi tudomása sőt mely igen ellenséges volt reá nézve.

---

[1]) Ferdinánd utasítása Sanchez számára. Buchholtz: Urkunden 317.

[2]) U. o.

LX.

Bebek Imre, Ferdinándnál kihallgattatást nyervén, hosszú beszédben mentegeté a királynét a lengyel követ által tudtára esett azon gyanú és vád ellen, mintha a törököt ő hívta volna fel fia védelmére s az erdélyiekkel is fondorkodnék Ferdinánd ellen: a törökhöz küldött követség tudtán kivűl történt; Erdélybe nem azért küldött követeket, hogy a király, — hanem, hogy Majláth veszedelmes szándokai ellen dolgozzanak. A budai polgárokat s tanácsosait csak azért eskette fel a maga iránti hűség s engedelmességre, hogy az egyesség Ferdinánddal megtörténvén, a vár átadásában akadályára senki se legyen. Hogy néhány lengyel úr neki azt javasolta, miszerint az országot fia számára ügyekezzék megtartani, arról ő mit sem tehet. Kijelenti azonban most, hogy teljesen el van határozva, Budát a váradi békekötés feltételei alatt neki általadni; mit ha nem volna képes kieszközölni, eltökélte magát, minden esetre kimenni Budavárból; s hiszi, ha ő kimegy, vele a többség is távozandik; minden esetre gondja lesz rá, hogy a vár Ferdinánd kezére jusson [1].

De Ferdinándot Bebek előadása sem győzte meg Izabella ajánlatának őszinteségéről; s válaszában kijelenté, hogy a királyné ezen újabb üzenetében sem lát egyebet, mint ürügyet a késleltetésre, tudván, hogy neki nem sokára Regensburgba, a birodalmi gyűlésre kellend utaznia. Ha tehát a követ nem hozott más megbizást, ám azonnal visszatérhet.

Bebek tehát még azon estve titkosabb utasítását is fölfedezte Perényinek, ki vele együtt érkezett meg Bécsben. Mondá egyebek közt, miképen Izabella, megunván Frater György tűrhetetlen gyámkodását, s félvén Buda újabb ostromától, minden áron hajlandó Budát átadni Ferdinándnak, ha bár csak egy szegény kunyhót kapna is menhelyűl. Ha Buda átadásában Frater György részéről ellenzésre találna, kész őt elfogatni, sőt meg is öletni,

---

[1]) Buchholtz: Urkunden 302.

ha Ferdinánd őt zsoldosaival támogatja, s e végett a pesti őrséget rendelkezésére adja. — A királyné, ki egy kapu kulcsait magánál tartja, mind ezt még a király elutazta előtt, mintegy tiz nap alatt könnyen végrehajthatja, ha Ferdinánd őt támogatni akarja [1]).

Perényi e közlés után felhívta Bebeket, tenné iratba mind ezt, mind egyebeket, miket neki a királyné titkosabban és csak szóval mondott a maga szándokairól. Bebek hajlott a felszólításra, s főpontjaiban következő előterjesztést nyujtott be február 5-kén a királynak:

„A királyné óhajtja, hogy ő felsége a király, minden további halasztás nélkül végezzen atyjával, Zsigmond királylyal, igérvén eleve is, hogy bár mit végeznek, azt ő teljes készséggel elfogadja. Ezt ő csak szülői iránti tiszteletből kivánja tenni, nem pedig hogy az ügyet késleltesse; mert addig is, míg az egyesség megtörténnék, kész Budát s vele együtt az országot minden késedelem nélkül bár mi módon Ferdinánd kezére ereszteni, csak azon javakat tartván meg, melyek neki özvegységére lekötttettek. A királyné közléseiből tudja a követ, hogy Izabella teljesen megelégszik, ha neki Ferdinánd elébb tett ajánlatait évenkénti hét ezer forinttal, Munkácscsal, Huszttal s a sóárulás jogával megtoldja. János Zsigmond herczeg halála esetében a királyné mind ezt holtiglan megtartani kivánja. — De, bár tudja, hogy ezek Izabella kivánatai, hiszi mindazáltal, hogy ő, bízva a király méltányosságában, — miszerint róla méltósága szerint fog gondoskodni, egészen ő felsége kegyelmére bízza magát. A követ fejével áll jót, hogy királynéja mind ezeket híven teljesítendi [2]).

Ferdinánd e közlésre február 8-kán oly választ adott, hogy bár a királyné kivánatai nagyobbak azoknál, mik a váradi szerződvényben foglaltatnak, kész mindazáltal neki újabban következő ajánlatot tenni:

Biztosít neki évenként 32,000 magyar frtnyi jövedelmet s e fölött átadja Pozsony várát s városát székhe-

---

[1]) Buchholtz: 5, 148.
[2]) Ugyanaz: Urkunden 304.

lyűl, a vármegyével, Nagyszombat városával és Trencsény várával egyetemben. A királyné mind azt addiglan birja, míg János király ősi javai, a váradi szerződvény szerint, birtokába nem adatnak. Ezen felül

Biztosítja őt jegyajándoka kiszolgáltatásáról, úgy mint az kiköttetett.

A mi Munkácsot, Husztot, Mármarost illeti, azt Ferdinánd a császár és lengyel király elhatározására bízza, kik e fölött meghatalmazottaik által a legközelebbi regensburgi gyülés alkalmával végezzenek, s mit ezek határoznak, Ferdinánd azt elfogadni eleve is igéri.

Ha János herczeg meghalna, Ferdinánd a királynénak jegyajándokán felűl évenkénti 10.000 frtot biztosít.

Kivánja ellenben, hogy Buda s egyéb várak lőszereikkel együtt neki mennél elébb átadassanak, miszerint azokat még a török hadjárat előtt kellőleg megerősíthesse. E végett tíz napot tűz ki Buda átadására [1]).

Ezen, iratban adott válaszon kivűl szóval azokat is helybenhagyta Ferdinánd, miket vele Bebek Perényi által szinte csak szóval közlött Frater György személyére nézve. De mivel a királynéban teljesen még nem bízott, Bebeket letartóztatván, a válaszszal saját emberei közől küldött egy hírnököt Budára, ki által aztán Bebek is részletesen közlé a maga eljárását Izabellával.

Azonban, Bebek hágta-e át megbízatását, vagy Frater György jött nyomába a fondorlatnak, minek következtében Izabella jónak látta a színlelés fegyvereihez nyúlni: ki tudná megmondani? Annyi bizonyos, hogy Izabella Bebeknek szemrehányásokat tett megbizásának áthágása miatt. „Vettük Ön levelét, úgymond [2]), melyben hosszan tudósít, mily buzgalommal működik ügyünk jó végre vezetésében. Ezt mi kegyesen fogadjuk ugyan; de kedvesebben vettük volna, ha Ön utasításának határai között marad vala. Elég volt volna azt ajánlani, hogy mi mind azokban készséggel megnyugszunk, miket a felsé-

---

[1]) Buchholtz: Urkunden 305.
[2]) Izabella, Bebek Imréhez. Buda, 1541. február 15.

ges római király a mi felséges szüleinkkel a mi és kedves fiunk ügyében végezend; és nem volt semmi szükség igéretre s kötelezésre az Ön részéről. Nagyon csodálkozunk, miért cselekedte ezt Ön: mi el vagyunk határozva, nem cselekedni másként, miképen az Önnek adott utasítás szól, s mit az magában foglal. Azon dolog végrehajtására, mely Önnek tudtára van, várjuk a jó alkalmat. melyet, ha előfordúl, nem mulasztunk el megragadni; és tán jobb módot is adand az ur Isten, mert azt látjuk, hogy sokan hajlandóbbak kezdenek lenni a békére és egyezségre. De ezeket rövid időn jobban megértendi Ön: mert hírnököt szándékozunk küldeni tanácsosaink megegyeztével a felséges római királyhoz a magunk és az ország ügyeinek békés elintézése végett. Tudósítson Ön, elmegy-e a király ő Felsége a regensburgi gyülésre; és hallott-e már Ön valamit felséges atyánk követének megérkeztéről?"

Válaszolt egyúttal a királyné Ferdinánd ajánlataira is, újabban hivatkozván a Bebeknek iratban adott utasítására, miképen tudniillik kész mind azt elfogadni s megtartani, mit a király az ő szüleivel végezend. A Buda átadására kiszabott tiz napi határidőt illetőleg kijelenti, hogy azt ily nagy fontosságú nehéz ügyben el nem fogadhatja; igéri mindazáltal, hogy mihelyt reá alkalom nyilik, azt két kézzel megragadja, s addig is mindent elkövetend, hogy a dolog közös kivánságuk szerint sikerűljön, miket bővebben megértend a nemsokára hozzá küldendő emberétől.

A hírnök azonban, ki Ferdinánd ajánlataival s Bebek levelével Budára küldetett, oly értelemben irt febr. 23-kán a királynak, miképen neki úgy látszik, hogy Izabellának nem más a czélja, mint a dolgot mennél inkább késleltetni. És valóban, nemsokára megérkezett a lengyel király követe, gróf Górka Endre, lengyelországi főkapitány, ki aztán Budáról Bécsbe utazván, egy „elég különös, épen nem úgy várt és csipős szavakkal átszőtt" választ, de ebben semmi határozottabb megállapodást nem vitt magával Ferdinándhoz. A király előtte is a Bebeknek adott választ ismételtette; mire Górka még egy-

szer Budára utazott, megértendő, lehetne-e még a dolgot jó végre vezetni [1]).

LXI.

Izabellának és a lengyel királynak ezen követségei, Ferdinánd reményeit Buda s az ország megnyerése iránt ébren tartván, igényeit jogainak világos elismerése által erősbítvén, Frater György terveinek nagy akadályára szolgáltak, Ő mindazáltal nem hagyott fel működéseivel a kitűzött irányban, csak az eszközöket változtatta meg. Látván, hogy Ferdinánd most még kevésbbé hajlandó, mint bármikor elébb, lemondani Buda s az ország birtokáról, őt arra most alkudozás helyett a fegyverszerencsének megkisérlése által kivánta reábirni. A szomszéd bosnyai, belgrádi és klissai basák, általa meghíva, a tavasz első nyíltával megjelentek Buda előtt. Török Bálint némi haddal s tüzérséggel elejökbe menvén, őket elébb Váez alá vezette, mely magát rövid ostrom után meg is adta. Innen Pest alá vonúlt a török sereg. De ezt vitézűl védte Fotisk Otto feles őrségével, Speciacasi a naszádosokkal, Nyári Ferencz és Horváth Bertalan az idején megérkezett magyar segélyhadakkal. A törököknek nem nagy kedvök volt az erődökkel jól ellátott várost ostromolniok. A lovasok azt mondák, hogy ők rohamot intézni nem kötelesek: a gyalogságot pedig, mely jobbára sietve összeszedett s roszúl fegyverzett népből állott, sem fenyegetéssel, sem tényleges kényszerítéssel nem lehetett reábirni, hogy rohamot intézzen. E fölött az eleséget is szűken osztá ki nekik Frater György Budáról, mely maga sem volt ellátva bőségesen. A basák ez oknál fogva némi csatározások után már april elején eltakarodtak a város alól, Nyári és Horváth huszáraikkal utánok eredvén, utóhadokban tetemes kárt okoztak [2]).

---

[1]) Ferdinánd, Mária királynéhoz. 1541. márczius 15. Buchholtz: 5, 149. és Urkunden-Band 310.

[2]) „Par mes letres de 8. davril aurez entendu la liberation de Pest, et come les turqs s etoient retires.“ Ferdinánd, Máriához. Bécs, 1541. april 22.

Mit eleve pártügyének javára szolgálandónak hitt, a török had ily rosz magatartása után minden tekintetben kárára váltnak tapasztalt Frater György. Azon felűl, hogy a basáknak boszúságát vonta magára, kik magokat megcsalatva lenni állíták [1]; még Ferdinánd is megerősödött szándokában, Buda ellen ostromot intézni. Minthogy Szulejmán, ki a telet hadi készületekkel Drinápolyban tölté, tavaszszal Konstantinápolyba visszatért, mint hírlék, mivel a perzsával támadt háborúja: Ferdinánd azt hitte, hogy Szulejmán ez évben nem jövend személyesen az országba; s e hitében a három basának hadjárata által megerősödve, Roggendorfot mintegy 20—25 ezernyi sereggel már april közepén megindította Buda felé, miszerint ez május első napjaiban már a város alatt táborozott. Roggendorf nemsokára értesűlt ugyan, hogy Szulejmán, az elébbi hírek ellenére már útban vagyon; ez mindazáltal csak arra birta őt, hogy annál gyorsabban lásson az ostromhoz.

Frater Györgynek ekként meghiúsúlt terveiért szomorú vigasztalást nyújthatott a vett tudósítás, mely szerint Mehemet beglerbég, a szultán veje, az előhaddal Nándorfehérvárra érkezett, a Száván hidat vert, s míg a határszéli basák seregeit összegyűjtené, Sz. Gergely és Száva-Szt.-Demeter mellett szállt táborba. Hogy hireket a beglerbégnek magáról gyorsan adhasson, s tőle viszont vehessen, a szávai hidig huszonnégy állomásban futárokat rendezett.

LXII.

Frater Györgyöt Budavárban háromszoros veszély fenyegette, Roggendorf jól felkészűlt feles hadának ő a vár falai mögött csak 2400 fegyverest vethetett ellenébe; mert Török Bálint, ki a várból april közepén egy csapattal kiment volt, hogy erősítményekkel térjen vissza,

---

[1]) „Les turqs ne sont bien contens du moine et Turk Waillent et ses compagnons, qui disent, que les ont trompes.“ Bécs, 1541. april 22. Brüsseli levéltár.

a vártnál elébb ott termett ellenséges had által kiszorítva maradt; s így a vezérlet is magára Frater Györgyre esett. Az ellenségnél azonban még veszélyesebb volt reá nézve a kettős fondorlat, melyek egyikén a királyné a lengyel követekkel, másikán Révay néhány várbelivel régóta működött.

Gróf Górka lengyel követ, mint mondók, Ferdinándtól már rég lement Budára, annak átadása végett Izabellával értekezendő. A követ april 22-kén már ismét Bécsben vala [1]). De mivel onnan „semmi olyast nem hozott, mi az egyességet Ferdinánd és Izabella között megalapíthatta volna", öt nap múlva [2]), april 27-kén oly üzenettel tért vissza Budára, hogy „mihelyt Izabella teljes hatalmú biztosokat, s a körűlményekhez mért és a király méltóságával megférő feltételeket küld hozzá, Ferdinánd azonnal kész, minden eddigi halasztás és sérelmek daczára, megegyezni a királynéval" [3]). Míg pedig Górka ide s tova utazott, Kvarkovszky állandólag a királyné oldalánál vala Budavárban.

Roggendorf a várat megszállván, azt nagyon megváltozva, bástyákkal és tornyokkal, melyeket még János király 1538-ban olasz építészek által készíttetett, sokkal jobban megerősítve találta, mint 1530-ban volt, midőn azt sikertelenűl ostromolta. A lengyel követek alkudozásainak súlyt adandó, a sz. Gellért hegyére ágyukat vonatott fel, s a várat egy ideig onnan lődöztetvén, beizent a királynéhoz: „Ne vetné el Ferdinánd ajánlatait; ne daczolna tovább a veszélylyel: különben kénytelen magát a királyi lakot is összelődöztetni".

Ha Joviusnak hitelt adhatunk, a hírnököt Frater György maga fogadta s oly válaszszal utasítá vissza, hogy a királyné nem oly esztelen, miképen Magyarországot a szepesi herczegségért oda adja; Roggendorf ellenben egy eszeveszett vén ember, ki másodszor is azon verem-

---

[1]) Ferdinánd, Máriához, april 22-kei levelében.
[2]) Eiseler, Nádasdy Tamáshoz, május 2. Epist. Proc. 2, 103.
[3]) Ferdinánd, Zsigmond királyhoz, május 16. Buchholtz: Urkunden 34.

ben keresi veszedelmét, hol egyszer már meglakolt; ne is ijeszsze haszontalan lövöldözéssel a vitéz férfiakat, kik magyar királyukat és hazájokat ittas csapatok ellen meg tudandják védelmezni: csak arra kéreti őt, hogy ne töltesse meg oly keményen ágyúit, nehogy vemhes disznója idő előtt vesse el malaczait, vendégjeinek nagy bánatára" [1]).

A királyné ezalatt titkos terveken kovácsolt a két lengyel követtel. Ő remegvén az ostromtól, a várat minden áron át akarta adni Roggendorfnak, fiával, miként Bebek által kijelentette volt, Pozsonyba vonúlandó. Bízván, hogy a hűségére esküdött polgárság feltétlen engedelmességgel fog iránta viseltetni, szándékának végrehajtása végett országtanácsot hirdetett, melyben akaratát előadná, s Frater Györgyöt, ha ellenkezni merészelne, emberei által elfogatná. A miniszter azonban korán értesűlt a tervről, mely oly gondatlanúl őríztetett, hogy már april végén Bécsben is közbeszéd tárgyává lett [2]); s a csíny meghiúsítására teljesen felkészűlve jelent meg a tanácsban, hol egyebek közt a lengyel követek is jelen voltak A tervet ő egyenesen a lengyelektől vélvén származni, miután a királyné akarata előadatott, őket az országtanácsból kivezetteté, s a városból minden haladék nélkül kiűzeté, elhelyezett emberei által utánok kővel dobáltatván; a királynét pedig, nehogy a várból kimehessen, azontúl az egész ostrom ideje alatt szorosabb őrizet alatt tartatá [3]).

LXIII.

Roggendorf a hozzá menekűlt lengyel követektől hallván a történteket, s azokból a királyné őszinte szándokáról meggyőződvén, kimélni akarta a remegő hölgyet:

[1]) Jovius: Lib. 39. 360 és kövv. (Flórenczi kiadás.)
[2]) Eiseler, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2. 103.
[3]) Ferdinánd, Zsigmond királyhoz, május 16. i. h. Filetinszky vallomásai Praynál: Epist. Proc. 2, 106 és 385. — Poictiers tudósítása a császárhoz Izabelláról, 1553. augustus. Brüsseli levéltár.

ágyúit tehát, melyek eddig a királyi lakkal szemközt működtek, a Szent-Gellért hegyéről lehozatta és részint a fehérvári, részint a szombati, most bécsi kapú ellenében állíttatta fel. Jovius ezen esemény elbeszélésénél ismét olyakat mondat és tétet a ministerrel, melyek kevés hitelt érdemelnek. „Bocsásson meg neki, — ezt üzente volna ki Roggendorfnak, — hogy elébb őt eszeveszett vén embernek nevezte; mert újabb állomásának a zsidó temetőnél elfoglalása által bebizonyította eszének viszszatértét, e hely (a temető) lévén mind reá, az aggastyánra, mind veszendő seregére nézve legalkalmasabb.“ A felboszontott Roggendorf egy vas buzogánynyal fenyegette volna őt, hallván üzenetét; s azonnal nagy hévvel kezdé lődöztetni a falakat. Frater György erre azáltal felelt volna, hogy két elfogott német katonát, kiknek feladata volt, a királyi kertben némi épületeket felgyujtani, a Roggendorf állomásával szemközt álló bástyákra felakasztatott, mindegyiket egy sertés társaságában [1]).

Az ágyútelepek junius elsejéig a falakon a sz. János temploma táján nagy rést törtek; s e napon a falak egy részének leomlása a fal mögötti földművet is maga után vonta, minek következtében a romok rövid lábtokon is könnyen megmászhatókká lőnek. Réműlve látta Frater György az iszonyú pusztítást, melyet az ellenség ágyúi e helyen okoztak, és csuklyáját eldobván, pánczélt és sisakot öltött magára, hogy a már bizonyosnak látszó rohamot visszaverje. De szerencsére, a roham más napra halasztatott, mely, tüstént intézve, a várbelieknek veszedelmére válhatik vala. Mihelyt pedig az ágyúzás megszűnt s az est beállott, Frater György a tátongó rést hajnal hasadtáig hallatlan erőfeszítéssel, még a nőket is munkára szorítva, ismét befalaztatta. Nap felköltekor már készen várta a németek rohanását; maga zöld ruhába öltözködve pánczélban és sisakban állott a védsereg élére; s hol a veszélyt legnagyobbnak látta, oda

[1]) A dicsekvés, elbizakodottság nem volt Frater György jellemében; s úgy ez mint a sertvések annyiszori szerepeltetése aligha nem Jovius képzeletének szüleménye.

sietve, lelkesíté, bátorítá vitézeit. De Fotiscus Otto, Pest várnagya, a vitéz ellentállás daczára is meghágta a falakat, s egy csapat vitézével a sz. János temploma mellett egy házban állomást foglalt, és zászlaját arra nyomban kitűzette. Frater György látta, hogy e pont megvédésétől függ a város sorsa, s egy csapat vitézzel rögtön ott terem. A harcz heves és sokáig kétes vala. A szomszéd házakból a polgárok s még a nők is az ellenségre nagy köveket dobálva segítették elő az őrség fegyvereinek hatását, Fotiscus csapata végre visszanyomatott, s hanyatthomlok hátrálása a többieket is elbátortalanítá, kik aztán a várbeliek golyói s kövei által üldöztetve, az egész vonalon visszahuzódtak. Hasonló sorsa volt Perényi rohamának is az Országh nemzetség háza mellett tört réseknél, hol Batthyányi Orbán és Petrovics vezérelte a vár őrségét. „Kellemesb hírt szeretnék irni — így ir junius 4-kén Rómába a pápai követ, — mint a mely ma érkezett a királyi táborból. A mieink a várost múlt csötörtökön megrohanták; de részint holtak-, részint sebesekben 800 embert vesztvén, visszaűzettek; az ellenség diadalmaskodott. Ha új sereg nem küldetik oda, úgy Buda soha sem fog megvétetni.“ [1])

Roggendorf a súlyos csapás után tartózkodott újabb rohamtól, s tűzaknákkal ügyekezett lerombolni a falakat. De Frater György ezek ellen is fel volt készűlve. Ő a város megszállása előtt a bányavárosokból számos bányászt rendelt fel a várba, kik az ellenség aknáit ellenaknáikkal szerencsésen meghiúsították. Az őrség idő közben több sikerűlt kitörést intézett az ellenségre.

LXIV.

Azonban a fegyvernél is veszélyesebb ellensége támadt Frater Györgynek: éhség és árulás. A város, eleséggel szűken lévén ellátva, az ostrom második havában

[1]) Buchholtznál: 5, 154 Ferdinánd maga csak 224-re teszi a holtakat, junius 9-kén Máriához irt levelében.

szükséget szenvedni, a nép zúgolódni kezdett. Frater György e miatt a nép közt gyakran megjelent, s hozzá egész prédikácziókat tartván, a nyugtalanokat, kik már a vár feladásáról kezdének beszélni, ékesszólásával mindannyiszor lecsöndesítette; a szájasabb embereket, kik a többieket is ingerelték volt, vagy titkon bővebb eleség nyújtásával, vagy valamely hivatallal, melynek szine alatt őket, a nélkül hogy magok is tudnák, mintegy őrizet alá állíttatá, tartotta csöndességben.

Az élelmi szükséghez nemsokára árulás csatlakozott. Révay Ferencz már az év elején megbizást vőn Ferdinándtól, a városbeli polgárokat és őrséget a feladásra titkon elkészíteni. Ezóta Révay folyton e cselszövény sükerítésében törte fejét; és bár egy ízben azt irta Ferdinándnak, miképen a sükerre nézve nagy akadályt lel abban, hogy mind a budai, mind a Pestről átköltözött polgárok esküvel kötelezték magokat Izabella fia iránt a hűségre [1]; Ferdinánd mindazáltal nem vesztette el bizodalmát, s midőn april végén testvérének, Mária özvegy királynénak tudtára adá, hogy seregei Buda ellen megindúltak, azon reményét fejezte ki, „hogy isten segedelmével egy vagy más úton“, csel vagy fegyver által, nemsokára birtokába jut a városnak [2]).

Mit eddigelé mindenféle módokon hasztalan kisérlett meg, most egyrészről az éhség, másról talán a fogsághoz hasonló helyzete miatt boszús királyné által is segíttetve, csaknem teljes sükerre vitte Révay Ferencz. Némelyek szerint a polgárokat még azon mindinkább terjedő hír is indította volna, miszerint a török Budát magának szándékozik elfoglalni. De bármi okok hatottak is össze egyébiránt, hogy az árulást leginkább Révay fondorlatai készítették elő, már abból is világos, hogy a tény a város legelőbbkelő polgáraitól, tehát ugyanazoktól származott, kiket Révay a város feladására régóta

---

[1]) Ferdinánd Revayhoz január 23. Buchholtz: 5, 148. Katonánál 21, 2.

[2]) „Ay bon espoir auecques laide de dieu de venir par vng bout ou aultre a bonne fin.“ Ferdinánd, Máriához, april 22. Brüsseli levéltár.

csábítgatott. Mondók, miképen Révay a csel sükerítését gátoló nehézségek fő okát abban lelte, hogy a polgárok a királyné és fia hűségére megesküdtek. A polgárok most tudván, hogy a királyné a várat át akarja adni, nem vélték eskütörést elkövetni, ha azt végrehajtják; sőt a királynéval is módjokban volt értekezni s annak tán megegyeztét is birták. De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy a város kisbirája, Pálczán Péter, Korcsolyás Péter, Bácsi Benedek, Dreilinger Tamás, Bornemisza Gergely és Tamás, — emez gazdag kereskedő s városi tanácsos, kinek a nagy piaczon szép háza volt — a német templom udvarából, mely temetkezési helyűl szolgált, a Duna felé nyiló ajtón át Révayval titkon közlekedésbe ereszkedvén, az árulás tervét elkészítették. Révay azon igéreteken felűl, melyeket a király részéről tett, még Szklabinát is, a maga várai egyikét, okmányilag átirta nekik és örököseiknek, ha a cselt jó végre vezérlik. A terv szerint Révaynak junius 13-ka éjjelén ezer katonával kell vala egész csöndben az ajtóhoz lopódznia, melyet aztán nekik az összeesküdtek megnyitandók valának. Kikötötték azonban a polgárok, hogy a katonaság magyar legyen, nemcsak mivel ezek ruházata a várbeliekéhez hasonló lévén, a cselt általok könnyebben sükeríthetni hitték; hanem azért is, mivel a minapi veszteségök miatt felbőszűlt németek fegytelenségétől féltették városukat.

Révay a polgárokkal mindent részletesen elvégezvén, s a jelt is, melyet az ajtónál egymásnak adandók valának, meghatározván, közlé a tervet Roggendorffal, s engedelmet kért tőle ezer magyar fegyverest az éj beálltával a kitűzött helyre vezetni. Roggendorf azonban, vagy mivel a magyarokban nem bízott, vagy mivel a vár megvételének dicsőségét magának s németeinek kivánta fentartani, saját fiának vezérlete alatt német katonaságot rendelt az ajtóhoz, míg maga a vár közelében, hogy amazoknak, ha kell, segedelmére siethessen, nagyobb erővel állott lesben.

Az összeesküdt polgárok a kijelölt órában észrevévén az érkező katonaság neszét, az ajtót azonnal megnyitották, s a németek nagy robajjal kezdének azon betola-

kodni. A polgárok, midőn a kitűzött jelszó és Révay után hasztalan kérdezősködének, rémülve tapasztalták, hogy megcsalattak és szétfutának. A németek és a csatlakozott polgárok zajára figyelmessé lett őrök, látván a betolúló ellenséget, nagy lármát ütnek. Az őrségnek azon vidéken elhelyezett része kevés percz alatt fegyverben áll s a zaj felé sietvén, a németeket megtámadja. Ezek, még különben is kevesen lévén bent, árulást gyanítva, megijednek s hanyathomlok takarodnak vissza a szűk ajtón. A csata zaja rövid időn az egész várat fellármázta. Ott terem nemsokára Batthyányi Orbán, kinek felügyeletére voltak bízva az éjjeli őrségek; ott maga Frater György is, ki miután a veszély elháríttatott, a gyanúsokat tüstént elfogatta.

Másnap az árulás fölött szigorú vizsgálatot intézett. A kinos vallatás végre kicsikarta belőlök az árulás egész történetét; s a főrészesek közől néhányan kivégeztettek; Pálczán, Bácsi és Bornemisza, kik a visszaűzött németekkel a táborba futottak, száműzetésre s javaik elvesztésére itéltettek [1]).

Ezen árulási kisérlet meghiúsítása után nem volt többé mitől tartania Frater Györgynek. A szigorú itélet a polgárságot megfélemlíté; még az eleség szűke miatti panaszok is elnémúltak. Roggendorf táborában az elégületlenség, kivált a magyarok közt, kik a vezér bizalmatlanságát felette fájlalták, nőttön nőtt; maga Roggendorf, vállán megsebesíttetvén, lázban feküdt. Mind ezek fölött már a török had is közelgett.

LXV.

Szulejmán, midőn tömérdek seregével Drinápolyból megindúlt, Achmed nikápolyi szandzsákbéget s a vajdaságába nem rég visszahelyezett Rares Pétert Majláth

---

[1]) Bethlen Farkas: Lib. 3, 367. — Jovius: Lib. 39, 362. — Istvánffy Liber. 14, 145. — Petrus de Réva: De Monarch. et S Corona. Cent. VI. — Schwandtnernél: Scriptores Rerum Hung. 2, 727. — Podhraczky: Két Magyar Krónika.

megbüntetésére Erdélybe, a romániai beglerbéget pedig a határszéli basákkal és egy hajóhaddal Buda megsegítésére előre küldötte. Mire ő maga a derék-haddal Nándorfehérvárra érkezett, a feladat már mind a két helyen be volt végezve.

A moldvai vajda és Ahmed basa Fogarast megszállván, Majláthot, ki a védelemre jól felkészült, csellel, árulással ejtették hatalmokba. Látván ugyanis, hogy az erős vár megvétele huzamosabb ostromot igényel, őt menlevél és túszok által biztosítván, alkudozás színe alatt táborukba csalták és fogolylyá tették. A szultán őt utóbb Konstantinápolyba a héttorony nevű várdába küldötte; s e fogságban töltötte a nyugtalan, nagyravágyó úr hátralévő életét. Erdély szerencsésnek vallhatá magát, hogy a királyné és fia iránt kijelentett gyors hódolata következtében nagyobb pusztítástól megmenekülhetett.

A török előhad, melynek Török Bálint, ki időközben Dombó várát sikeretlenűl ostromolta, két ezernyi sereggel ment elejébe, julius első napjaiban érkezett Buda alá. Perényi és a többi magyarok javaslák Roggendorffnak, húzódnék el seregével idején a vár alól. De ő még pár hétig időzött a nélkül, hogy akár a várat ostromolta, akár a törökkel komolyabban megütközött volna, és csak apróbb csatárzatokba ereszkedett majd a szárazon, majd a vizen, bár itt hajóhada a törökénél sokkal erősebb volt. E csatárzatok pedig minden eredmény nélkül fárasztották a magyar-német hadat.

Egy napon Török Bálint megüzente Perényinek, miután a sz. Gellért hegyén táborozó csapatait onnan elűzte volt, sietne magát és magyar vitézeit az elkerűlhetlen vereségtől megmenteni, „mert a hatalmas szörnyeteg már közelget, hogy az egész tábort elnyelje [1]). Perényi ennek következtében kijelenté Roggendorffnak, hogy, ha táborából még most sem mozdúl, ő kénytelen lesz a magyar had megmentéséről gondoskodni.

Ez végre reábirta a makacs fővezért, hogy seregét

[1]) Ferdinánd, Mária királynéhoz. Regensburg, 1541. jun. 30. Brüsseli levéltár.

hajóhada segedelmével Pestre átszállítsa. A visszavonúlás azonban, bár sötét éjen történt, tudtára esett a töröknek; s alig ért az első szállítvány a magyar lovassággal s a nehéz lövegekkel a pesti parthoz, midőn a török a költözködő tábort minden oldalról megrohanta. A zavar iszonyú, a mészárlás rémületes lőn. Frater György egy szénacsürt a várhegy oldalán felgyujtatván, a menekvőknek s üldözőknek egyaránt világított. A hullámokban visszatükröző lángok világa iszonyú képét tűntette elő a parti tolongásnak a túlterheltetésök miatt sülyedező, vagy a Duna közepén harczolva haladó naszádoknak, s az uszás által menekülni törekvőknek. Sokan a budai parton szorúltak, kik aztán a számosabb ellenség által vagy felkonczoltattak vagy elfogattak.

De még Pesten sem volt nyugalma a menekvőknek. A török had egy része csaknem egy időben ért a németekkel a túlpartra; minek következtében ezek rémültökben Pestet is odahagyták.

És ez lett vége a hadjáratnak, melynek Ferdinánd még junius 30-kán is jó kimenetelét reménylette. „És ha, miként maga mondá, mindenki úgy teljesíti vala kötelességét, mint ő," kétségtelen is, hogy oly rosz véget e hadjárat nem ért volna, minőre azt Roggendorff hiúsága és makacssága vezette.

LXVI.

Augustus 26-kán maga Szulejmán is Pest alá érkezett, s miután az elejébe vezetett német foglyokat leölette s a Pesten elfoglalt ágyukat megszemlélte, seregét másnap a Duna jobbpartjára tévén, Ó-Budánál táborba szállott.

Frater György augustus 28-kán, dél tájban, az urakkal s előbbkelő nemesekkel, kik mintegy negyvenen voltak, tisztelkedni ment a szultánhoz. Másnap, vasárnapon, Szulejmán is követséget küldött fel a várba, üzenettel s ajándékokkal. Ali basa, a csauszok agája, ura nevében a királynénak gyűrűket, karpereczeket, drága ruhákat, a kis herczegnek három aranyos és drágaköves szerszám-

mal felékesített nemes lovat, a királyné tanácsosainak arany lánczokat, — Bajazid herczeg szultánfi nevében a kis herczegnek szinte némi drágaságokat vitt ajándokúl. Az üzenet pedig abból állott, hogy a padisah a királynét üdvözli, barátságáról, pártfogásáról biztosítja; minthogy a mozlem törvény tiltja idegen nő hajlékába mennie, a kis herczeget pedig látni s fiainak is megmutatni kivánná, kéri a királynét, küldené le őt a táborba.

Az üzenet nagyon megijeszté Izabellát; s azonnal maga köré gyűjté tanácsosait. Némelyek javaslák: válaszolna kitérőleg; de Frater György helytelennek, czéltalannak, sőt károsnak látván minden kitérni akarást, mely bizalmatlanságot árúlna el a szultán iránt, kinek akaratával daczolni úgy sem lehetne, föltétlen engedelmességet javasolt.

Így lőn. Az egy éves János herczeg, két előkelő úrhölgy s dajkájának gondja alatt aranyos kocsiban a táborba vitetett, Frater György, Török Bálint, Petrovics Péter, Batthyányi Orbán, Verbőczy, Podmaniczky s több más urak és nemesek fényes kiséretében. A városon kivűl előkelő török urak várták az ünnepélyes menetet, s vezették a nagy-úr sátorába. Szulejmán maga is kitüntetéssel fogadta a herczeget és kiséretét. A vígan kiáltozó gyermeket kegyelmesen megszemlélvén, Szelim és Bajazid fiainak is megmutatá, mondván nekik, ölelnék és csókolnák meg őt. Az urak ezután fényesen megvendégeltettek.

E közben a kiváncsi nép közé vegyűlt jancsárok, kisebb csoportokban s mintegy látni óhajtván a vár és város belsejét, mind számosabban gyülöngtek a kapuk mellé, az utczákra és bástyákra. Miután mintegy három ezerre szaporodtak s a vett utasítás szerint elhelyezkedtek volna, a jancsárok agája az utczákat körüllovaglá, s kihirdetteté, hogy személye, vagyona mindenkinek illetetlen marad, de fegyverét mind az őrség, mind a polgárság azonnal tegye le s adja által, ez lévén a hatalmas császár parancsa. Buda vára ekként néhány óra alatt, a gyászos emlékü mohácsi ütközet tizenötödik évfordulati napján török kézre kerűlt.

Izabella a történtekről értesűlvén, csaknem kétségbeesett a maga és gyermekének sorsa fölött. A kis herczeget azonban Szulejmán, mihelyt a vár elfoglalásának végrehajtását hirűl vette, anyjának visszaküldé; de a tanácsosokat letartóztatá. A királyné, gyermeke iránt megnyugodván, tanácsosai fölött kezdett aggódni. Embereinek egyikét némi ajándékokkal tüstént a török táborban lévő lengyel követhez küldé, kéretvén őt, vinné az ajándékokat Rusztán basának, Szulejmán kedvencz vejének és feleségének, Mirmah szultánnőnek, s eszközölné ki általok tanácsosainak szabadon bocsáttatását.

Ezalatt a táborban diván tartatott, melybe a magyar urak is meghivattak. Tudtokra adatott, hogy a padisah elhatározta légyen, Budavárát egyenesen a maga kezére venni s török kapitány és őrség védelmére bízni: „mert ily várost nem lehet női kézen hagyni: a nők változékonyak, mint a szél, s majd egy majd más felé hajólnak.“

Frater György a töröknek ezen árulásától mélyen megindúlva előadá, hogy „a vár biztossága végett nem szükséges abban a török őrség; eddig magok is megtettek mindent, mit tőlök a hatalmas császár szolgálata kivánt; ezt szándékuk tenni a jövőben is; de azt egyátalában nem kivánják, hogy a várba török kapitány tétessék.“ Hasonló módon nyilatkoztak még hárman az urak közől: Török Bálint, Verbőczy és Petrovics [1]).

De hasztalan volt minden ellenmondás: értésökre adatott, hogy ez a szultán változhatlan akarata. Az urak ezután a divánból kivezettetvén, őrizet alá tétettek. A diván utóbb arról tanácskozott, mit kelljen tenni a királynéval, annak fiával s az urakkal? Egy basának az volt véleménye, hogy mindnyájan Konstantinápolyba küldessenek, s az ország egy Budán hagyandó basa kormánya alá tétessék. Egy másik méltatlannak mondá, egy síró asszony kedvéért s védelmére minduntalan oly költséges

---

[1]) A török fogságból megszökött Komora Endre vallomásai Buchholtznál: Urkunden 318.

hadjáratot intézni: küldené a szultán a királynét vissza atyjához Lengyelországba; a herczeget neveltetné Konstantinápolyban; az urakat öletné meg, váraikat foglalná el, s az országot tenné török tartományává."

„Hát a szultánt, ki a királynénak s a herczegnek védelmet, pártfogást igért, szószegéssel vádolhassák-e a keresztények?" — mondá Rusztán basa, kinél tán a királyné ajándokai által megnyert nejének közbenjárása sem maradt hatás nélkül.

Szulejmán, nevének becsületére büszke, maga is vejének tanácsára hajlott, s kimondá akaratát, hogy Budavár s a Duna melletti vidék a Tiszáig török tartományává egyen; a királyné fiával s annak gyámjaival Lippára költözzék, s a Tiszán túl és Erdélyben uralkodjék; Török Bálint, ki elébb, míg Ferdinánd pártján volt, annyi kárt tőn a töröknek, Konstantinápolyba fogságba vitessék; Verbőczy Budán maradjon, mint az új török tartomány főbirája [1]).

Harnadnapon tehát Frater György s a többi urak, Török Bálntot kivéve, szabadon bocsáttattak, meghagyatván nekik, hogy a királynéval és a kis herczeggel Lippára vonúljanak. A csauszok agája egyszersmind tolmács kiséretében a királynéhoz küldetett, hogy megvigye neki az aranyos és kék betűkkel arab nyelven irt okmányt, melyben a szultán esküvel igérte, hogy a királynét és a heczeget kijelölt országában védendi, s mihelyt ez nagykorvá nő, neki Budát is visszaadja.

A kirlyné Frater György, Petrovics s más urak kiséretében september 5-kén szomorúan indúlt meg Lippa felé. Budavárban Mahomet, mások szerint Szulejmán, hitehgyott magyar, neveztetett ki első basává. Karieddin efendi lőn a törökök birája, Verbőczy István az egész török tartományé, ötszáz ospora vagyis tíz arany forint napdíjjal. A basa Frater György házában foglalt lakást; a királyi palota Verbőczynek adatott szállásul.

---

[1]) Verácsics: Castig. in Jovium. — Kovachichnál: Script. Min. 2, 14. — Bethlen Farkas: Lib. 3. — Istvánffy: Lib. 14. — Jovius: Lib. 4, 370. és kövv.

Őt azonban a búbánat hazájának e sülyedésén és a mirígy már a jövő évben megölte, s a zsidó temetőbe vitte végső nyughelyére.

LXVII.

Tíz évvel később, midőn Frater György a: irígység és félreértések áldozatává esett, többektől vidoltatott arról, hogy ő árulta el Budát a töröknek; az ő vádaskodására vitetett Török Bálint a hét toronyba.

Volt-e neki része e magyar úr elfogatásában, bár némely történész bizonyítja [1], s Roggendorff táborának Budára érkezte előtt híre is futott, hogy a két férfiú közt viszálykodás támadt, s Török Bálint azért vonult ki Budáról [2], — egész bizonysággal nem állíthatni. Annyit tudunk az egykorú Verancsicstól, hogy Töröl Bálint a kormányzói hivataira vágyott, s a török megérkezte előtt is viszálykodott e miatt Frater Györgygyel [3]. Nem lehetetlen tehát, hogy ennek elsőségi vágya, melynél fogva ő soha sem tűrt egyenlőt maga mellett, és saját mondásakint, míg gyermek volt, a gyermekek közt, midőn remete, a remeték közt, midőn királyi tanácsos, ezek közt is első kivánt lenni, — áldozatává tette vele nem csak egyenlő hatalomra, hanem még föléb is vágyó büszke urat. Bár, ha másrészről meggondoljuk, hogy Török Bálint, egyike a legvitézebb kapitányknak, míg Ferdinánd pártján állt, több csatában nag károkat tett a töröknek, melyeket ez el nem feledheett; most pedig, miután Buda elfoglalása ellen is szót emelt, azt várhatá a török, hogy boszúságában Ferdinánhoz pártoland s ismét meggyűlend vele baja: ezen okol is elegen-

[1] Így Istvánffy Lib. 14, 150.

[2] „Turck Waillent est sorty de Buda, on ve:t dire, non bien content du moeine.“ Irja Ferdinánd, Máriához 541-ki april 22. Brüss. levéltár.

[3] „Valentinus Török . . . . . aeque gubernatinem ambire dicebatur, nam et Budae audivit testis eos mutuo fuiss objurgatos, antequam Turca advenisset.“ Verancsics vallomása Frater György halálának perében. Praynál : Epist. Proc. 2, 390.

dők arra, hogy Frater Györgynek árulása nélkül is megfejthetővé váljék, miért kárhoztatta őt Szulejmán fogságra. Ehhez járült, hogy a törökök avval vádolták Bálintot, mit ő, kérdőre vonatván, maga sem tagadott, hogy az ő üzenete, melylyel Perényit a gyors elvonúlásra ösztönözte, mentette meg Roggendorff táborát még nagyobb vereségtől [1]). Megvalljuk azonban, hogy a gyanút Török Bálint elfogatása tekintetében szintúgy nem vagyunk képesek elhárítani Frater Györgyről, mint ama vádat sem, hogy leginkább ő gátolta meg utóbb Majláth Istvánnak annyi oldalról sürgetett megszabadulását.

Másként áll a dolog a Buda elárultatását illető váddal; ez valamint súlyosabb, úgy helytelensége ellen is több ok harczol. A vádat Izabella emelte [2]), és pedig Frater György halála után, ki iránti gyűlöletét még a halál gyászos neme sem engesztelhette meg, mivel Erdélyt akarata ellenére adta által Ferdinándnak. A vád szemlátomást haragból, gyűlöletből vette eredetét. Ha Izabella, ki Frater Györgygyel 1541 óta soha sem volt jó barátságban s mindig kelletlenül és csak kényszerítve tűrte annak gyámkodását, e vádat bebizonyíthatta volna: bizonyosan annál kevésbbé mulasztja el azt még a minister életében tenni, minthogy azt cselekedve őt, a gyűlölt gyámot meg is buktathatja. De míg Frater György élt, Izabella soha sem emelt ily vádat, bár különben nem győzött eléggé panaszkodni ellene.

Még kevesebbet nyom azok állitása, kik halála perében vallottak ellene. Ezek a vádat, mint a királynétól hallottat, adták elő, csak azért, hogy gyilkosait kimentsék, sőt igazolják. De ily súlyos vád, minő a főváros elárulása, ha alapos volt volna, kétségen túl mindjárt akkor sokkal nagyobb viszhangra talál vala az országban, mintsemhogy az egész nemzet haragját fel ne idézte volna az áruló fejére; mi nemcsak hogy nem történt, sőt inkább azontúl nyerte meg a nemzet nagyobb részének

[1]) Jovius: Lib. 40, 374.

[2]) Poictiers követ tudósítása Károly császárhoz, 1553, august. Brüsseli levéltár.

becsülését, ragaszkodását. Midőn Török Bálint fogságra vitetett, azon hír szárnyalt a hazában, hogy vele együtt Frater György is lánczra verve küldetett Konstantinápolyba [1]; mi arra mutat, hogy őt akkor a közvélemény semmi gyanúval sem terhelte. Némely Ferdinánd-pártiak, kik az országot minden áron e király alatt kivánták egyesíteni, árulást kiáltoztak ugyan ellene; de nem azon értelemben, mintha a töröknek ő játszotta volna kezére a fővárost, hanem csak azt akarván kifejezni, hogy ő gátolta meg Izabellát, nehogy azt Ferdinándnak általadja; minélfogva most ő a bár közvetett oka, hogy az török kézre került. Veráncsics maga is, ki különben saját vallomása szerint Frater Györgynek nem barátai, hanem ellenei közé tartozott, egyenesen védelme alá veszi s kimenti őt az idegen, kósza hírekből roszul értesűlt Jovius által emelt árulási vád ellen.

LXVIII.

De mindenek fölött kimentik őt e vád alól jellemének fővonásai, nyilvános életének törekvései, czéljai, tettei. Oly korban élvén, midőn a nemesség virágát a hosszú, szerencsétlen háborúk a haza kertjéből kitépték; midőn a fenmaradtak nagyobb részének lelkét önzés, haszonvágy, rablás ingere mételyezte meg; midőn az egész országban nem látott maga körűl férfiut, sem a régi fényes családokból, sem azokból, kik ezek sírján s romjain emelkedtek fel, ki hivatva volt volna jelentékenyebb nemzeti pártot alkotni, a sülyedező hazát jobb létre emelni: ő, az alacsony születésű, de lelkének ereje által magát a legfelsőbb polczokra felküzdött férfiú vette át a nemzet vezetését. Ő kétségkivűl nagyravágyó, hatalomszerető volt, s hogy czélját érje, tudott lenni kétszinű, cselszövő, fondorkodó; tudott lenni nyers, zsarnokias, néha még kegyetlen is. De ő hazáját is forrón szerette;

---

[1]) Thurzó Elek kir. helytartó, Lőcse városához. Epist. Proc. 2, 114.

ennek régi fényét, hatalmát helyreállítani, volt lelkének legfőbb vágya. Nagyra, elsőségre vágyásával egyensúlyban állott hazafisága; s ez volt amannak, ha tán nem szülője s forrása, de bizonyára főczélja s mérséklője, mely amazt árulásig elkorcsúlni nem engedheté.

Őt nem nagyravágyása, hanem a haza szeretete s féltése ösztönözte keresni a török pártfogását. Midőn egyrészről a hazát a múlt kor hibái s bűnei miatt nagy gyöngeségbe sűlyedve szemlélte; midőn másrészről a leghatalmasabb keresztény fejedelmeket, kiktől „a kereszténység bástyája“ segélyt igényelhetett, a világuralom és a vallási szakadások miatt egymással örökös háborúkba merűlve látta: csak úgy hitte a hazát megőrízhetni az elnyeletéstől, melylyel azt a tetőpontjára jutott török hatalom fenyegette, ha ennek pártfogása alá helyeztetik, ha a százados ellenség baráttá, védnökké válik. E félelmes ellenség megengesztelése, barátságának, védelmének biztosítása, volt eddigelé főczélja a minister törekvésének.

Midőn Ferdinánd magát az ország királyává koronáztatta és a Habsburg fejedelmi nemzetségnek e hatalom-gyarapodását féltékeny szemmel néző franczia a törököt e nemzetség ellen fölizgatta; minek következtében Magyarország a két nagy hatalom közt mintegy Eris almájává lőn: oda látjuk irányozva a minister minden törekvéseit, hogy Ferdinándot, legalább egy ideig, lemondásra birván, az ország szűnjék meg lenni a viszály s kölcsönös féltékenység tárgya, míg ismét vagy régi erejére vergődhetik, vagy a franczia izgatás megszűnvén, a török is közönyössé válik.

És miután ekként a nagyravágyás, a hazaszeretet s a töröktől való félelem volt indoka minden törekvéseinek, egész irányának: mi is vezethette volna őt arra, hogy önmagával ellenmondásban, és mi főleg figyelemre veendő, kitüzött czéljai tekintetében minden szükség nélkül, sőt ezek ellenére, önmaga árúlja el a féltett haza fővárosát, melynek megtartására őt hazafisága, nagyravágyása, önérdeke egyaránt ösztönözte, s melynek el-

árulása, ha ezt tette volna, szintoly bizonyos bukást hoz személyére, mint helyrepótolhatlan csapást a hazára?

LXIX.

A vád helytelenségét bizonyitja végre az irány is, melyet ezentúl Frater György politikájában szemlélünk. A török hűtlen szószegése nagy fordulatot okozott az ő politikájában. Ő eddigelé nem kivánta végrehajtani a nagyváradi békekötést, mivel akként vala meggyőződve, hogy Ferdinánd alatt, kit sem a vallási viszályok által szétzilált, saját kebelében is villongó, pártokra szakadt német birodalom, sem a maga külön czéljai, érdekei, hatalma mellett küzdő V. Károly császár eléggé nem segített, az ország egy évig sem birja magát fentartani a török ellen. Miután ellenben Szulejmán a királyi özvegynek és árvának ünnepélyes okmánynyal igérte védelmét, pártfogását: biztos kilátása lehetett Frater Györgynek, hogy e védelem alatt sikerűlend neki mind az országot megóvni a török foglalástól, mind személyes nagyravágyásában is czélt érni, ő lévén főgyámja a királyfinak, kormányzója örökségének.

A török szószegése azonban, melyet Buda elfoglalása által elkövetett, mind e kilátásokat meghiúsítá. Látta Frater György, hogy a török szavában bízva, mind az ország fenmaradását, mind személyes érdekeit homokra épitette. A töröknek újabb okmánynyal támogatott igérete, hogy a herczeget örökségében megvédi, s mihelyt nagykorúvá lesz, neki Budát is visszaadja, mi súlylyal birhatott előtte most, midőn hűtlenségének ily világos tanuságát adta? Alig lehetett többé kétsége, hogy az ország többi részére is szintúgy ráteendi kezét, mihelyt oly ürügye támad, mely hűtlenségét a világ előtt csak némileg is menthetővé teszi.

És míg e tekintetek más színben tüntették elejébe a török pártfogásának következményeit: változott a szempont is, melyből ezentúl Ferdinánd uralmát kellett tekintenie. Miután a török ellen ő maga alig védhette más

módon a hazát, mint egy kétszinű, ravasz, hajlongó politika fegyverével; ennek sükerét pedig Szulejmán szószegése kétségessé tette: úgy látta, hogy az ország jövője mégis biztosabb leend Ferdinánd kezeiben, kivált ha annak védelmére több erőt fejthet ki mint eddigelé.

És erre most nem is hiányzott a kilátás. Budának török kézre jutása nagy hatást tőn mind Károly császárra, mind a birodalom fejedelmeire. A török, Buda birtokában, szomszédjává lett a birodalomnak; s alig lehetett hinni, hogy Budáról tovább terjeszkedni ne akarjon. A császár és a birodalom rendei ez okból saját érdekökben is nagyobb készséget mutattak segíteni Ferdinándot, ki a maga részéről, meg kell vallani, annyi csapások után is ernyedetlen buzgalommal törekedett a keresztény fejedelmeket a török ellen valahára egyesíteni.

A császár maga, személyes hadjáratáról ismét komolyabban kezdett gondolkodni. A birodalmi rendek most minden felhívás nélkül is erre fordították figyelmöket. A szász és brandenburgi választó-fejedelmek, a hesseni tartomány-gróf, Móricz, János és Ernő szász herczegek Naumburgban mindjárt az ősz kezdetén tanácskozmányt tartának a török ellen intézendő hadjárat iránt, és készeknek nyilatkoztak e végre tetemes áldozatot hozni, csak azt kötvén ki, hogy vallásuk miatt saját tűzhelyeiken legalább tíz évig ne háborgattassanak. Vilmos bajor herczeg, s az egyházi választó-fejedelmek s más kath. rendek is nagy kedvet mutattak segélynyujtásra [1]).

E megváltozott körűlmények közt nem lehetett többé kétsége Frater Györgynek, hogy az ország, a külföld által ekként segíttetvén, ezentúl biztosabban fenmaradhat Ferdinánd, mint Izabella kezén; minél fogva el is határozta magát, Ferdinánddal mennél elébb alkudozásba lépni, s neki az országot, mihelyt veszély nélkül teheti, általadni.

---

[1]) Navez császári követ tudósítása, 1541. november 12. Brüss. levéltár.

LXX.

Mihelyt Szulejmán, Budavárban erős őrségét hagyván, az országból kitakarodott: Frater György komolyan kezdett gondolkodni megváltoztatott politikai irányának életbe léptetése iránt. Ezt most a királyné, Statileo, Petrovics és más tanácsosok is sürgették, a közvélemény is hangosan kivánta. A magyar és erdélyi urakat s nemeseket rémületbe ejtette a török szószegése; és Buda elfoglalását csak első lépésnek tartván az egész ország meghódítására, mindenki ennek egyesülésében s vég erőfeszítésében látta fennmaradhatása feltételét. E véleményben azon biztató hírek is megerősítették őket, melyek a birodalomból annak segélye iránt érkezének; s Ferdinánd, hogy a csaknem kétségbeesett kedélyeket némileg fölemelje, az ország egyesülését s erőfeszítését elősegélje, maga is rajta volt, hogy a hírek mennél szélesebben elterjedjenek.

Mind ezek felett még személyes érdekei is ösztönzék most Frater Györgyöt, hogy Ferdinánddal megegyezzen. Az urak közől többen, kivált azok, kik János király halála után, a váradi szerződvény végrehajtását követelve, léptek át Ferdinándhoz, Buda elveszte miatt, mihelyt a török kitakarodott, nagy zajt emeltek Frater György ellen, őt mindenkép népszerűtleníteni törekedvén. Legmunkásabb volt ebben Perényi Péter, ki jobbára a királyné országrészében fekvő birtokait is féltvén, Báthory Endrét, Drágfit, Bebeket, Ráskayt, a három Homonnay-testvért, Imrét, Antalt és Gábort, magához Sárospatakra gyűjté, s velök, a teendők felett tanácskozván, Frater György ellen szövetséget kötött, melynek czélja volt, őt hatalmának növekedésében meggátolni, netalán intézendő támadásait közös erővel visszaverni s minden módon odahatni, hogy az ország a minister daczára is egyesíttessék Ferdinánd alatt[1]).

Midőn azonban Frater György magát ez okoknál fogva arra határozta el, hogy Ferdinánddal alkudozást

[1]) Buchholtz: Urkunden 332.

kezdjen, sem saját, sem a gyámságára bizott királyfi érdekeit nem veszté el szeme elől. Ő azután is első akart maradni a Ferdinándnak átadandó országrészben; a királyfit is biztosítani kivánta annak birtokában, mi neki a nagyváradi szerződvény által kiköttetett. Mindaddig pedig, míg az alkalmas időpont megérkeznék, melyben az országot veszély nélkül Ferdinánd kezére eresztheti: a török irányában szintazon ravasz, kétszínű, hizelgő, tekervényes politikát követni látta szükségesnek, melyet eddig egyedűli fegyvernek tapasztalt az ország fentartására, s mely által utóbb mégis annyi gyanút s végre halált vont magára.

A Ferdinánddal elébb folytatott alkudozások megszakadt szálait most Serédy Gáspár által kötötte össze, kit a fentebb nevezett urak szövetsége, mely részben ellene is intéztetett, közelebb hozott Frater Györgyhöz. Az alkudozás alapjává mind a két részről a nagyváradi békekötés lőn felállítva; a királyné e szerződvény feltételeihez most is, mint már a Bebek által folytatott értekeződés alkalmával, még Huszt s a többi mármarosi sóbányák birtokát mellékelte; János király ősi javait pedig mindjárt a szerződés megkötése után kiadatni kivánta.

Ferdinánd azonban a Serédy által tudtára esett feltételeket a legjobb akarat mellett sem látta mindjárt teljesíthetőknek. János király ősi javainak nagy része a Thurzók s más hatalmas urak kezein volt; s egyébiránt is a váradi szerződvény azokról akként intézkedett, hogy két év lefolyta alatt s országos költségen váltassanak ki jelen birtokosaiktól. Husztról és Mármarosról, melyek Mária királyné özvegyi javaihoz tartoztak, míg értök hasonértékü kárpótlást nem adott, szinte nem rendelkezhetett.

Válasza mind ezeknél fogva olyképen hangzott, hogy, miután addig, míg az egész ország nincsen kezén, igen bajos teljesíteni a feltételeket: kész Izabellának s a kis herczegnek két évre rangjokhoz illő székhelyet s jövedelmet biztosítani oly feltétel mellett, hogy az alkudozás ez idő alatt, ha szükség, a császár és Zsigmond király közbenjárása s békebirósága mellett teljesen be-

végeztessék; megnyugvását a nevezett fejedelmek ítéletében eleve is kijelenti. Frater Györgynek s a többi tanácsosoknak nemcsak teljes bűnbocsánatot biztosít; hanem igéri azt is, hogy jelenleg birt javaikat s méltóságaikat újakkal is gyarapítandja.

A király válaszát maga Frater György is méltányosnak találta; minek következtében engedve a királyné, Statileo püspök és Petrovics sürgetéseinek, az általános szerződést, miszerint végzéssé lőn, hogy az ország a nagyváradi békekötés feltételei alatt Ferdinándnak átadassék, elfogadta. A szerződvény Gyalun, 1541-ki deczember 29-kén kelt, s Ferdinánd király nevében Serédy, — Izabelláéban Frater György, Petrovics és Statileo által iratott alá[1]).

E szerződés mindazáltal csak alapjául szolgált a további részletesb alkudozásoknak, melyeket utóbb a püspök Serédyvel részint a királyné, részint a maga személyét illetőleg folytatott. A királynéra nézve ezek folytában a következőkben állapodtak meg: az ország birtokáért Ferdinánd Izabellának két év lefolyta alatt mind azt kezéhez szolgáltatja, mit a boldogúlt János király a váradi békében özvegye s fia számára kikötött; ugyszinte a királyné százezer arany forintnyi jegyajándokát. E két év alatt az elidegenített s visszaváltandó örökségi javakért a királynénak évenként tizenkétezer frtot fizetend; a többi ősi javak azonnal a királynéra szállnak. A Szapolyay-féle ősi javakon kivűl köteles Ferdinánd Késmárkot is kiváltani a nem rég elhúnyt Laszkó Jeromos gyermekeitől, s általadni a királynénak. Székhelyűl Izabellának Szepesvára szolgáland, mit a király azonnal visszavesz Thurzó Elektől[2]). Mihelyt a szerződés mind a két részről aláiratik, Izabella Erdélyt s a tiszai részeket azonnal átadja s fiastúl a Szepességre költözik. Végre kötelezi magát a királyné, hogy az általa és fia által birtoklandó szepesi herczegség az ország koronájától nem

[1]) Buchholtz: 5, 172.
[2]) Thurzó Elek, Nádasdyhoz. Epist. proc. 2, 125.

fog elszakasztatni, hanem a nemzetség magvaszakadtának esetében a koronára szálland vissza.

A maga részére Frater György egyebek közt követelte: hogy Erdély azontúl is az ő kormányzata alatt hagyassék; a kincstári kezelés számadásától, mit az irományoknak Buda elfoglalásakor történt elveszte lehetetlenné tesz, fölmentessék. A bűnbocsánatban minden pártfelei kivétel nélkül benfoglaltassanak. Azok, kik Kassa elfoglalásaért János király által megadományoztattak, az adomány birtokában megerősíttessenek. A Kassára 1537 óta tett költségek megtéríttessenek. A szerződvényt a birodalom nevében az országba jövendő birodalmi sereg fővezére is irja alá.

E két utólsón kivűl Ferdinánd minden föltételt elfogadott. A Kassára tett költségek visszafizetését, minthogy e költségek tulajdonkép ellene tétettek, mellőztetni kivánta. Az utolsó pontot pedig határozottan megtagadta, nemcsak mivel a vezérnek erre semmi megbizatása sincsen a birodalomtól; hanem azért is, mivel illetlen, hogy a római királyért alattvalóinak egyike kezeskedjék. Az erdélyi vajdaságra nézve végűl azon módositást kivánta, hogy, miután Erdélynek két vajdája szokott lenni: e tisztet a püspök is egy társsal oszsza meg.

Két körűlmény közbejötte végre engedékennyé tette Frater Györgyöt. Egyik abból állott, hogy az országgyülés, melyet a királyné e szerződés végett kihirdetett, mind a múlt évben Gyalun kelt altalános szerződést, mind az újabb határozatokat elfogadta s az országnak Ferdinánd kezére szállása iránt oly készséget s megnyugvást nyilvánított, hogy végzései iránt maga a király is teljes megelégedését fejezte ki[1]). Ennél azonban még inkább hatott Frater Györgyre az, hogy a speieri birodalmi gyülés a Buda elleni hadjáratra jelentékeny erőt szavazott meg, a sereg vezérévé Joachim brandenburgi határgrófot és stettini választó-fejedelmet nevezvén ki. Az ország jövője iránt ennek következtében Frater

[1]) Ferdinánd, Máriához. Speier, 1542. márczius 28. Buchholtznál 5, 172.

György is jobb reményekre ébredvén, nem vonakodott tovább engedni azokban, mik iránt eddig az egyezség függőben maradt.

LXXI.

A befejezett szerződéssel Serédy Gáspár személyesen sietett Innsbruckba. Ferdinánd, kinek érdekében állott az országot mennél elébb birtokába venni, s a várakat még a nyár beállta előtt jó védelmi karba helyezni, a szerződést april 23-kán minden késedelem nélkül megerősítette. Kiadta egyszersmind azon okmányt is, mely által Frater György a teljes bűnbocsánatról biztosíttatott, a váradi püspökség és pécsváradi apátság birtokában meghagyatott, kincstárnoki hivatalában, az eddigi kezelésre nézve számadási kötelezettség nélkül, megerősíttetett [1]). Az okmány aláírása mindazáltal akkorra halasztatott, midőn Frater György s az ország rendei a királynak hódolni fogtak.

Serédy az aláirt szerződvénynyel haladék nélkül visszautasíttatott Izabellához, hogy az általa is aláiratván, azonnal végre is hajtassék. Mivel azonban útköz-

[1]) Az okmány kezdete így hangzik: „Minthogy Frater György, váradi püspök, az irántunki hűség- s engedelmességre visszatérvén, bennünket alázatosan kért, hogy mi neki mindazokért, mik e zavarteljes időkben, különösen János király halála óta ellenünk s alattvalóink, országaink s uradalmaink, úgy szinte a sz. birodalom fejedelmei s rendei ellen általa bármi módon, inkább emberi gyarlóságból, mint rosz akaratból elkövettettek, különösen akkor, midőn a múlt évben seregeink Budát ostromolták, s a betört török császár az ostromnak véget vetett, s a nevezett Frater Györgyöt s a vár és város parancsnokát s más előkelőket, kik vele Buda vár és város őrségében valának, szabad menlevél mellett s az iránt biztosítva, hogy Buda általa el nem foglaltatik, magához a táborba hívta, s ott Frater Györgyöt s a többieket azonnal szoros őrizet alá helyezte, és elébb el sem is bocsátotta, mígnem Buda várát s városát esküje ellen elfoglalta, — neki Frater Györgynek s pártfeleinek kegyelmesen bocsánatot adnánk" stb. Buchholtz 5, 173. *) alatt. Kár hogy itt az egész okmány nem közöltetett a bécsi császári levéltárból.

*) L. Bornemisza Pál jegyzeteit. Történelmi Tár 1, 23?.

ben megbetegedett, csak levélben tudatta Frater Györgygyel eljárása eredményét, kérvén őt, hogy minden teendőt úgy intézzen el, miképen felgyógyúlta után késedelem nélkül átvehesse Ferdinánd részére az országot.

Frater György azonban e nagy sietséget több oknál fogva nem látta tanácsosnak. Szepesvára, hova Izabellának költöznie kell vala, még mindig Thurzó Elek kezén volt, ki azt előleges kárpótlás nélkül, miként Ferdinánd kivánta, egyáltalában nem volt hajlandó általadni. Még fontosabb volt az, hogy a török, értesűlvén Ferdinánd szándéklott hadjáratáról, hír szerint egy erős hadsereget küldött Buda és Pest védelmére; minek következtében attól tartott, hogy az ország átadása a török hadat most könnyen Erdélyre vonhatná. Másrészről ellenben úgy hangzottak hírei, hogy a birodalmi sereg nagyon lassan s hanyagúl készűl Joachim fejedelem alatt. Mielőtt tehát a török haragját az országra vonná, nagyobb biztosságot kivánt ennek számára; s az aláirást és átadást mindaddig halasztani kivánta, míg a birodalmi sereg az országba tényleg be nem vonúl; sőt, hogy a török gyanúját magáról elhárítsa, szokott ravasz politikája szerint, iránta hű ragaszkodást színlelt. Úgy látszik, e halasztásban most Izabella is megegyezett vele; és Ferdinándnak, ki őt a szerződvény aláirására ösztönözte, azt válaszolá, hogy ő nem szabad, hanem Frater Györgytől függ ilyféle fontosabb cselekvésekben. Ferdinánd már azt kezdé hinni, hogy a fondorkodó, cseles minister őt ismét rászedi [1]).

Frater György ellenzése mindazáltal valaminthogy leginkább az ország biztosságának tekintetéből származott, úgy meg is szűnt, mihelyt értesűlt, hogy a birodalmi sereg már szép számra gyűlt s nemsokára megindúl az ország felé. Izabella tehát általa többé nem gátolva, a szerződvényt julius 26-kán aláirta [2]). Mihelyt pedig a német sereg septemberben, elég későn ugyan, de valahára mégis megérkezett, mind a királyné, mind Fra-

---

[1]) Ferdinánd, a császárhoz. 1542. julius 11.
[2]) Izabella levele Dogielnél: 1, 148.

ter György s a rendek részéről követek küldettek Bécsbe Ferdinándhoz, kik a szerződvényt s a tartomány hódolatát neki megvinnék. Frater György ez alkalommal a kincstárnoki hivatalról is lemondott. „A szerződés — úgymond maga Ferdinánd [1]) — a boldogúlt vajda özvegyével, a szerzetessel és pártfeleikkel egészen befejeztetett, s már itt vannak az ő és Erdély biztosai, hogy nekem hódoljanak, aminthogy ezt már valóban meg is tették; és azután a szerződés szerint kezeimre ereszszék az erős helyeket és várakat, hogy azokba őrséget tétessek s azokról gondoskodjam; én pedig viszont teljesítsem a királyné iránt azt, a mire ezen szerződés által köteleztetem.“ A hódolat következtében Ferdinánd október 1-jén a Frater Györgygyel kötött s már april 23-kán elkészűlt külön szerződvényt is aláirta.

Azon reményben, hogy a birodalmi sereg, mely az örökös tartományok s Magyarország hadaival mintegy 80 ezernyi hatalmas erőre szaporodott, a segedelmet rögtön nem várható Pestet és Budát rövid idő alatt visszafoglalja, s az országot a netalán érkezendő török had ellen is megvédendi, Frater György minden tekintetben a legjobb akaratot tanúsítá. Egyebek közt Joachim fejedelmet, a sereg fővezérét, a török minden mozgalmairól híven tudósítá. Vett hirei szerint megizente neki, hogy a szultán maga ez évben nem készűl az országba jőni, miután a havasalföldi vajdának is az parancsoltatott Konstantinápolyból, hogy a teherhordó lovakat a sereg podgyászainak tovaszállítására csak a jövő sz. György napra tartsa készen. De hirei rövid idő múlva megváltoztak. A havasalföldi vajdától tudósítást vett, miként hozzá újabb parancs érkezett, hogy a teherhordó lovakat tüstént küldje a seregnek elébe. E hír oda látszott mutatni, hogy a szultán, értesűlvén a birodalmi sereg jöttéről, mégis vagy személyesen, vagy vezére által intézend hadjáratot. Míg e hireket Frater György egyrészről Joachim herczeggel tüstént tudatta; másrészről maga is óvatosabb

---

[1]) A császárhoz irt levelében. Bécs, 1542. oktober 17. Buchholtznál: 5, 188.

kezdett lenni. Követeket küldött a havasalföldi vajdához, a romániai beglerbéghez, ki a szárnyaló hirek szerint már megindúlt volna az ország felé, sőt magára a portára is, részint hogy a török szándokairól bizonyosabb hireket szerezzen, részint, hogy a gyanút magáról elhárítván, Erdélyt minden háboríttatás ellen biztosítsa [1]).

E bizonytalanságok közt nagy örömet okozott s reményt keltett benne azon újabb tudósítás, miszerint a szultán hadjáratáról szárnyalt hirek alaptalanok, s a beglerbég is csak mintegy 35 ezernyi sereggel van útban, de még oly messze, hogy addig a roppant német-magyar sereg, ha gyorsan működik, nem csak Pestet, hanem Budát is megveheti.

E reményeit azonban nemsokára tünedezni, utóbb teljesen meghiúsúlni tapasztalá. A szép sereg, mely Joachim fejedelem s hadi tanácsának végetlen késedelmezése, lassusága következtében csak september 28-kán érkezett Pest alá, ott is oly erélytelenséget, az ügy iránt annyi lanyhaságot és ügyetlenséget tanúsított, hogy egy sükeretlen roham után, melyet Pest ellen intézett, egy hét múlva már elszállott a város alól; s mintha csak az országot látni jött volna be, mihelyt hírét vette, hogy a beglerbég Nándorfehérvárra érkezett, sietve visszavonúlt [2]).

LXXII.

E hadjáratnak, melyhez kezdetben annyi remény csatlakozott, s melyet most maga Ferdinánd s a németek is gyalázatosnak neveztek, teljes sükeretlensége csaknem kétségbe ejtette a nemzetet. „Úgy látom, — ekként ir maga Ferdinánd a közhangulatról a császárhoz [3]) — hogy a dolgok jelen állapotán a magyarok igen megütődtek s kétségbeestek, mondván hogy miután e

---

[1]) Frater György, Joachim fejedelemhez. Nagyvárad, 1542. sept. 5. Brüsseli levéltár.

[2]) Ungnad, Ferdinándhoz 1542. oktober 9. Brüsseli levéltár.

[3]) Bécs 1542. oktober 17.

hadsereg nagy erejének daczára sem tudott valami jót végrehajtani: mi kilátásuk lehet a jövőre, midőn majd a török, a miben kétségök nincs, saját személyében s derék-hadával jövend az országra!" És bizonyára, tekintve azt, hogy a német sereg e hadjárata ingerelte fel Szulejmánt a jövő nyáron az országba jőni, volt is oka a nemzetnek panaszkodni e sereg magaviselete ellen.

Azonban nem egyedűl a német had kudarcza ébresztette a nemzetben e közelégületlenséget, e hangos zúgolódást. Az urakat még a török félelménél is nagyobb réműletbe ejtette azon tény, hogy Ferdinánd a nagy tekintélyű Perényi Pétert a hadi tanácsosok vádaskodásai következtében azon gyanúból, mintha a törökkel fondorkodnék [1]), a táborban elfogatta s Németújhelyt börtönbe vettette.

Hihetőleg ezen időtájban vette Ferdinánd Scepper Cornéltól azon részletes tudósítást ama szövetkezések s fondorkodásokról, melyek szerint számos magyar, sléziai, morva stb. urak a töröktől évi adó fizetése által óhajtának békét vásárolni; s haragja most újabb feladások által is ingereltetvén, Perényire csapott le, kit arról vádolának, hogy ő Bali basával folytonos közlekedésben létezik.

De ha volt is talán némi alapja Ferdinánd gyanújának Perényi ellen, a nemzetben más vélemény létezett a hatalmas úr felől. Azt ugyan mindenki tudta, hogy ő Bali basával barátságos viszonyban áll; de e miatt őt senki sem kárhoztatta, köztudomásúl lévén, hogy e barátság egyedűl hálából eredt azon szolgálatokért, melyeket Perényi 1530-ban a török fogságbóli megszabadúlta alkalmával vett volt a basától. Perényi közhír szerint nem rég is küldött némi ajándékokat Bali basának; de mivel azt Thurzó Elek országbiró s királyi helytartó tudtával s engedelméből cselekedte, e viszonyában a basával senki sem látott hűtlenséget. Azt pedig mindenki

---

[1]) „A cause daucunes intelligences et tres suspects pratiques quil avoit auec les ennemis" — irja Ferdinánd oktober 17-ki levelében a császárhoz.

tudta, kogy ő miként taval Roggendorff alatt Buda, úgy most Pest ellen magát mindenek közt leginkább kitűntette, s főképen neki és Móricz szász herczegnek vala köszönhető, hogy a német sereg még nagyobb kárt nem szenvedett, midőn Pest alól visszavonúlt.

Perényinek elfogatása tehát még nagyobb elégületlenséget okozott az urak között, mint maga a német sereg dicstelen visszavonulása. Az urak egy része Báthory Endrével tüstént odahagyta Joachim táborát. Thurzó Elek azonnal lemondott királyi helytartói tisztéről. „Nem titkolom Kegyelmed előtt, — így irt egyebek közt Nádasdyhoz [1]) — hogy súlyos gondjaimat s aggodalmaimat nem kevéssé növelte Perényi úr elfogatása. . . . . Mint meghitt barátomnak bizodalmasan irom, hogy oly tanácsosok mellett, minők a fejedelmet környezik, nem érzem magamat biztosságban. Tűrhető volna talán, ha mind ezek nyiltan történnének; de annyira mennek a gonosz és szemtelen emberek, hogy a tanácson kivűl is a lakomáknál s más társalgásaikban hasonló zsarnoki rendszabályokról beszélnek; s ez okból kénytelen vagyok lemondani helytartói tisztemről. Mert mit várhat magára az ember ily tanácsosok mellett, kik kötelességöknek a dolgok nagysága szerint megfelelni vagy képtelenek, vagy hanyagok lévén, készek az embert bevádolni."

E félelem s elégedetlenség oly általánossá lett az urak között, hogy Ferdinánd már attól kezdett tartani, miképen ezek tőle tömegesen elpártolnak, s vagy a királynéhoz hajólnak, vagy épen a töröknek hódolnak adófizetés feltétele alatt; s tanácsosnak látta Bornemiszá Boldizsárt Báthory Endréhez s néhány más úrhoz követségben küldeni, s általa őket biztosítani, hogy, bár Perényi azon hűtlenségek miatt, melyekről hitelt érdemlő tudósításai vannak, elfogatott, magokra nézve nincs mit tartaniok [2]).

---

[1]) Praynál: Epist. Proc. 2, 124.

[2]) Bornemisza utasítása október 15. Buchholtznál: 5, 188 *) alatt.

LXXIII.

Ha a német sereg dicstelen hadjárata s Perényi elfogatása már a többi urakat is ily félelembe s aggodalomba ejtette, mennél inkább kellett ezen eseményeknek hatni Frater Györgyre, kinek bizodalma különben is igen gyönge volt Ferdinándban.

Ferdinánd maga is tartott ettől. „Félek — úgymond a császárhoz irt levelében [1]), — az ő pártfelei változékonyságától, s hogy most a sereg visszavonúlása s a dolgok jelen állapota más véleményre viszi őket.“ Minden ügyekezetét arra fordította tehát, hogy ezen események rosz következményeit lehetőleg megelőzze.

Midőn Frater György s az erdélyiek követeit, kik neki a tartomány hódolatát megvitték, oktober közepe után Bécsből elbocsátá, minden módon ügyekezett az ők és küldőik hűségét megszilárdítani. — Az erdélyieknek megigérte, hogy haladék nélkül megindítand némi sereget tartományuk biztosítására. — A királyné és Frater György követeinek egy-egy levelet adott át küldőikhez, melyben őket a legbarátságosabb kifejezésekben biztosítá jó indulatáról. „A múltak emlékezete — így ir egyebek közt a ministerhez, — örökre el van törűlve elméjében, s nem csak hogy semmit nem kell tartania magára nézve Perényi elfogatásának példája után; hanem legyen meggyőződve, hogy benne mindig nagylelkű urát, királyát fogja tapasztalni“ [2]). E levél kiséretében a teljes bűnbocsánatról szóló okmányt is megküldötte neki. Egyszersmind végre Serédy Gáspárt is oda utasítá, hogy némi sereggel Erdélybe menjen, s onnan a királynét tiszteletképen a Szepességre kisérje.

Azonban a német sereg visszavonúlta és Perényi elfogatása mind az ország fenmaradhatása, mind saját személyének biztossága tekintetében Ferdinánd pártján, egészen kiábrándítá Frater Györgyöt; kivált miután Pe-

---

[1]) 1542. oktober 17.

[2]) Ferdinánd, a császárhoz október 17. Buchholtz 5, 188.

rényi is irt neki elfogatása után, intvén őt, ne bizzék Ferdinándban, mert a ki vele, Perényivel, így bánik, Frater György iránt sem lesz kiméletesb, mihelyt a hatalmat kezéből kibocsátja.

Nem kevéssé nevelte Frater György aggodalmait az, hogy, mint látszék, a török értesűlvén a Ferdinánddal kötött szerződésről, Péter moldvai vajdának meghagyta, hogy seregével Erdélybe törjön. — A tartomány rendei oktober 11-kén Hozváty Péter által, harmadnap múlva pedig levél által sürgették őt, jőne mennél elébb s a lehető legjobb készülettel Erdélybe, mert Rares Péter vajda rájok törni készül, ők pedig azt jelenléte nélkül saját erejökkel megvédeni elégtelenek. „A vajda már Buhló városánál gyűjti seregeit, — irják egyebek közt — s a hirnök, ki vele szólott, maga hallotta azon káromlásokat, melyeket Magyarország urai, sőt Uraságod ellen is, mint hűtlenek ellen mondott. A vajda megesküdött volna, hogy nem nyugszik, míg Székesfehérvárra nem jut, s ott a boldogúlt király sírját fel nem töri, hulláját fel nem akasztatja. Kérik tehát őt, siettesse bejövetelét, s vállalja magára az ország fentartása terhét; különben vége országuknak.“ [1]) Maga a királyné is, ki egyébiránt szívesen nélkülözte a megúnt, szigorú gyám jelenlétét, s hogy tőle meneküljön, Gyalura ment lakni, sürgette most bemenetelét.

E körülmények közt Frater György mind Erdély, mind saját személye tekintetében múlhatatlannak látta azon ravasz, kétszinű, tekervényes politikát tenni működésbe, minél fogva, egyrészről Ferdinánddal is lehetőleg jó viszonyban maradjon, másrészről a törököt is megengesztelje, kegyelmét s pártfogását Erdély és a maga számára biztosítsa.

Midőn Péter vajda, fenyegetéseit teljesítvén, a tartományba csakugyan betört, a Brassó és más szász városok polgárai Ferdinánd segedelméért rimánkodtak, Frater György altal küldvén hozzá kérelmöket, ő is megragadá az alkalmat, irni a királyhoz. Élénk színekkel ecse-

---

[1]) Praynál: Epist. Proc. 2, 120.

telvén neki a tartomány veszedelmét, a maga részéről minden lehetőt megtenni igért ugyan a tartomány biztosítására; egyszersmind azonban kijelenté neki, miképen most mindent távoztatnia kell, mi a török gyanúját s haragját nevelné. E végett a királynénak tanácsolta légyen, halasztaná alkalmasb időre elutazását a tartományból. — Hogy Báthory Endre mint királyi helytartó a tartományba jőjön, most szinte nem tanácsos, miért ő csak maga veszi át Ferdinánd nevében annak kormányzatát. Nem hallgatá el még azt sem, hogy a török gyanújának megengesztelése végett vele ügynökei által némi összeköttetésbe lépett [1]).

Frater György ezt most felette szükségesnek látta, mivel attól tarthatott, hogy a beglerbég, ki midőn a német sereg Pestet oda hagyta, még csak Péterváradalatt táborozott, értesűlvén, hogy Budának és Pestnek segélyére többé nincs szüksége, maga is Erdélyre talál törni. Félt ettől maga Ferdinánd is, kit még azon aggály is gyötrött, hogy a beglerbég majd Erdélyben telel, s a tavasz nyíltával onnan folytatja foglalásait [2]). Frater György tehát e körűlmények közt nem vélt hasznosabbat tehetni, mint a beglerbéget ajándékaival megnyerni, hozzá intézett leveleiben hűségéről a szultán iránt biztosítani, s őt arra kérni, eszközölné ki, hogy Péter vajda mennél elébb takarodjék ki a tartományból, mely, a szultán hűségében állhatatos, haragját semmi által meg nem érdemlette. A beglerbég ezen ajándékok által lekötelezve, Junok csauszt azon üzenettel küldé hozzá, hogy, ha a szultánnál kegyelmet nyerni óhajt, az 1540 óta elmaradt adót azonnal küldje meg; maga azonban nem háborgatta a királyné országrészét.

A moldvai vajda hadának könnyen megfelelhetett volna ugyan Frater György, s többen kivánták is, hogy fegyverrel működjék ellene. Ő azonban, tudván, hogy a vajda egyenesen a diván parancsára jött Erdélybe, nehogy azt még inkább felingerelje, a vajda ellen is inkább

[1]) Nagyvárad 1542. oktober 29.
[2]) Ferdinánd a császárhoz. Bécs, 1542. oktober 17.

eszélylyel s ravaszsággal táborozott, s elégnek tartá őt a felkelt nemesség seregének felállítása által pusztításaiban korlátozni s fenyegetéseivel birni kitakarodásra.

LXXIV.

Még Erdélyben zsarolt Péter vajda, midőn Serédy november közepén a királynénak tudtára adá, miképen Ferdinánd királytól utasítva volna őt a Szepességre kisérni; minél fogva kéri őt, siettetné elutazását. Izabella mindazáltal, Frater György tanácsainak engedve, azt válaszolta Serédynek, hogy ő kész ugyan a szerződés szerint kiköltözni Erdélyből; de Péter vajda betörése miatt az idő erre most nem alkalmas. A vajda a tartomány belsejében van, a parasztságot fosztogatja, adókkal terheli, s ha meghallaná, hogy Serédy Ferdinánd nevében némi hadakkal jön a tartományba, még kevésbbé lenne hajlandó kitakarodni; sőt a havasföldi vajdát és a törököt is segedelmére hívná, mi Ferdinándnak is nagy kárára lenne. Míg tehát Péter vajda ki nem vonúl, ő is tanácsosbnak látja bent maradni. Egyébiránt, kivánja azt is, hogy mielőtt kiindúlna, Szepesvára az ő embereinek adassék át [1]).

Serédy azonban nem tágított, s november 26-kán újra felszólítá a királynét s párthíveit, váltanák be a királynak adott szavokat; Frater Györgyöt pedig értesíté, hogy ő deczember elején Kolozsvárra menend; lenne tehát akkoron ő is ott, hogy a szerződés valahára végrehajtassék. Serédy egész deczember 18-káig várakozott Frater Györgyre, s mivel ez még akkor sem jelent meg, elmaradása ellen haragjában ünnepélyes óvást tett; s azt irá Ferdinándnak, hogy a szerződés végrehajtásának elhalasztása hihetőleg a lengyel király, vagy inkább Bona királyné sugallataiból származik, ki gáncsolná Izabellát, hogy oly kevéssel engedte magát kielégíttetni, s arra ösztönözné, hogy mielőtt Erdélyt elhagyná, még egynémit csikarjon ki Ferdinándtól.

[1]) Gyalu, 1542. Sz. Erzsébetnap utáni hétfőn.

És valóban, úgy látszik, maga Izabella is megbánta már a szerződést, mely szerint az országot egy kis herczegséggel akarta volt felcserélni. Petrovics és más hívei oly módon beszéltek Serédy előtt, hogy Ferdinánd egykoron egész Erdélyt a királyné birtokában akarta volna hagyni. Serédy ezt nem tagadta ugyan, de állítá egyszersmind, hogy ezt Ferdinánd akkor igérte, midőn Buda és Pest még a királyné kezén volt s e városokat tüstént általadni ajánlkozott; most a megkötött szerződés minden egyéb igéreteket s alkudozásokat megsemmisített; s e szerződésre már magok az erdélyiek is hódoltak s esküvel kötelezték magokat hűségre a király iránt.

Serédy, mielőtt Erdélyből távozott, újabban komoly előterjesztést tőn Izabellának s az erdélyi rendeknek, miképen az egész kereszténység gyűlöletét s átkát vonnák magokra, ha megszegnék a szerződést. Egyébiránt ne higyék, hogy Ferdinánd oly könnyen elüttetni engedi magát jogaitól: ha szép szerével nem hajólnak, gondja lesz reá, hogy őket fegyverhatalommal kényszerítse, s akkor aztán meg fognák bánni mostani ellenzésöket.

A kényszerítést Serédy valóban tanácslá is Ferdinándnak, kivált miután a szászokat és székelyeket sikerűlt némileg elvonnia Izabellától. Inté Ferdinándot, ne hajtana tovább a királyné és Frater György mentségeire; mert, miként hallja, követet akarnak hozzá küldeni, s a tartomány átadásának elhalasztását a török fenyegetéseivel mentegetni.

A szászok és székelyek ezen hűsége azonban, melylyel Serédy Ferdinándot erélyesebb fellépésre ösztönözte, inkább csak a királyi biztos sürgetései által reájok kényszerített színlelés, mint valóság volt. A német had dicstelen hadjárata, s Péter vajda betörése óta ők minden reményöket elvesztették Ferdinándban. Bizonyítá ezt a nemsokára Tordán tartott országgyülés, melyen még oly vélemények is nyilatkoztak, miképen hazájok nem tehetne jobbat, mint ha Moldva és Havasföld módjára a szultánt ismerné el főurának; mit a franczia király közbenjárása által kellene kieszközölniök.

Ferdinánd, bár aggodalmait e dolgok iránt el nem fojthatá, teljes bizodalmának színlelése által ügyekezett biztosítani Frater György hűségét, melyet kierőszakolni nem volt hatalmában. Deczember 7-kén Bornemisza Boldizsárt hozzá küldvén, egyebek közt üzente neki, „miképen teljes megelégedéssel hallotta légyen biztosától, hogy Frater György mind a királynak, mind az országnak teljes buzgalommal és hűséggel ügyekszik szolgálni, hűségét úgy a jó mint a bal szerencsében tanúsítani; mit ő viszont a bőkezűség és jótétemények minden nemeivel kíván megjutalmazni“ [1]). Mi véleménye volt mindazáltal szivének mélyében Frater Györgyről, nem titkolta el a császár előtt: „félek, úgymond [2]), hogy ő, miként régtől fogva, úgy most is csak arra törekszik, hogy maga legyen Erdély ura. — Levelei telvék az irántami hódolat bizonyításával; de, mivel egyebek közt azt is említi, hogy közte s a török között naponkénti közlekedés létezik, öregbíti kételyeimet, nem tudván, mit tárgyalnak egymással.“

LXXV.

E tárgyalásokról maiglan sem vagyunk ugyan teljesen felvilágosítva; de eléggé gyaníthatjuk azoknak tartalmát. Bár mennyire ügyekezett is titkolni Frater György a Ferdinánddal kötött szerződést a török előtt, iránta folyton hűséget színlelvén: lehetetlen volt, hogy mit annyian tudtak, ne esett volna a töröknek is némi, bár, mint látszik, tökéletlen tudomására. A török e miatt szemrehányásokat, sőt fenyegetéseket is tőn Frater Györgynek. Ez pedig látván, hogy Ferdinánd hatalmában hasztalan keresi az ország biztos fenmaradásának horgonyát, találékony eszének minden rugonyait működésbe tette, hogy a török gyanúját elenyésztesse, benne maga s gyámoltja iránt jobb indulatot támaszszon. A törököt, kivált a Buda elfoglalásában elkövetett szósze-

---

[1]) 1542. deczember 7. Buchholtznál 5, 202.
[2]) Ferdinánd, a császárhoz. 1542. deczember 29. U. o. 5, 176.

gése óta, ő is gyűlölte, mint bárki más; de meggyőződve lévén, hogy, ha őt megengesztelnie nem sikerűl, az ország, akár bocsátja azt Ferdinánd kezére, akár nem, rövid időn martalékjává leszen, török tartománynyá válik: a szultánnál hűsége színlelésével, a basáknál ajándékaival ügyekezett helyreállítani az elébbi viszonyt; mert minden tudósításai oda mutattak, hogy 1543-ban Szulejmán ismét személyesen jövend az országba.

Említők, hogy már a tél elején járt nála Junok csausz, s kijelenté neki, hogy csak a rég elmaradt adó gyors megküldése által nyerhet kegyelmet. De erről Frater György biztosabb kivánt lenni, mielőtt a tetemes öszveget kezéből kibocsátaná; s azért hűségének minden bizonyítványaival ugyan, de az ország kimerűlt állapotának mentségévelereszté vissza a csauszt. A tél folytában újabban is határozott parancsot küldött hozzá Szulejmán. „Ferdinánd, úgymonda, a gonosz lélektől indíttatva, Pestet újabban ostromoltatá; de az isten mérget vetett a németek torkába. Ő, Szulejmán, aprilban oly sereggel induland meg az országba, melynek terjedelme hasonló a tenger vizéhez. A moldvai és havasföldi vajdáknak megparancsolta, hogy sereget küldjenek táborába; Erdélynek pedig szarvas marhával, juhval, liszttel kellend ellátnia seregét; e mellett az adót is, melyért már Junok csausz elébb is járt nála, mulhatatlanúl az utólsó forintig meg kell fizetnie." Meghagyta neki egyszersmind, hogy időnként, mihelyt értesűl, haladék nélkül tudassa vele Ferdinánd szándokait [1]).

Mit válaszolt ezen üzenetre Frater György, nem tudjuk; arról mindazáltal nem lehet kétségünk, hogy, ha tán az adó megküldésével késlekedett is, egyébiránt minden mást megtőn, hogy a török kételyeit a maga hűségében eloszlassa, kegyelmét magának s az országnak biztosítsa, nem gondolván vele, ha egy ideig magára vonná is ez által Ferdinánd boszúságát.

A király Serédynek fentebb idézett sürgetéseire Báthory Endrének valóban meghagyta, hogy némi ha-

---

[1]) Buchholtznál 5, 190.

dakkal Erdélybe menjen, s a várakat a szerződés szerint vegye által. De Frater György, mihelyt erről értesűlt, határozottan megizente Báthorynak, hogy a tartományba most ne jőjön; miután Szulejmán hadjárata a jövő nyáron bizonyos: a várakat Ferdinánd kezére ereszteni annyi volna, mint a tartományt a török boszújának martalékúl vetni; különben is tartsa bizonyosnak, hogy az erdélyiek a fenforgó körűlmények között nem bíznak többé a németek segélyében. Ha szavának hitelt nem adván, tanácsa ellenére is bejőne, tapasztalni fogná, hogy az erdélyiek őt nem hajlandók beereszteni.

Báthory a tartomány e hangulatáról magoktól az erdélyiektől is tudósíttatván, felhagyott ugyan szándokával; hogy mindazáltal őket szorosabban Ferdinándhoz kapcsolja, s a közelgő hadjáratra is adót eszközöljön ki tőlök, az erdélyi és tiszántúli megyék rendeinek, Frater György megegyeztével februárban (1543) Nagyváradra gyülést hirdetett.

E gyülés alkalmával még nagyobb lett a feszűltség Frater György és Báthory között. Emez minden mellékes tekintet nélkül a törökre, az adót Ferdinánd hadjáratára kérte, míg azt Frater György a török által már smételve sürgetett adó lerovására kivánta volna fordíttatni. És bár nyilvánosan nem lépett föl ellene; boszúságát mindazáltal nem titkolhatá. S midőn Báthory az erősségek átvétele végett a tavasz nyiltával újabban Erdélybe jőni szándékozott, Frater György egyenesen kijelenté neki, hogy a várakat nem fogja átadatni.

Ezen ellenzésnek fő oka a töröktől való félelemben feküdt ugyan; de volt erre kétségkivűl annak is befolyása, hogy Frater György egyedül akart maradni a tartomány kormányán. „Mindenek összehangzó véleménye az — így ir a királyhoz a kamara igazgató hivatala [1]) — hogy ama szerzetes senkit sem akar tűrni maga mellett, ki vele egyrangú lehetne, s nem tőle, hanem a királytól függene. Ne higye a király, hogy a dica is, mely a váradi

---

[1]) A királyi kamara tanácsa, Ferdinándhoz. 1543. marczius 7. Buchholtznál 5, 205.

gyülésen megajánltatott, Frater György törekvéseinek eredménye; sőt bizonyosnak tartsa, ha Báthory nincs jelen, az adó egészben vagy nagyobbrészben a török császárnak szavaztatott volna meg. Frater György igen boszús Báthoryra, mivel látja, hogy ellene működik, s minden más tekintet nélkül csak a király szolgálatát tartja szeme előtt.“ Tanácsolják a királynak, hogy e részeken magas rangú hivatalnokokat alkalmazzon, kik senki mástól ne függjenek. Báthoryt legjobb volna temesi gróffá nevezni a ráczok miatt, kik jelenleg a magyar hadi erő tetemes részét alkotják.

LXXVI.

Ferdinánd, bár egyebek közt Radul havasföldi vajda által is már 1543 elején értesűlt Szulejmán ez évbeni hadjáratáról, s bár minden lehetőt megtett is a maga részéről, hogy tetemesebb haderőt állíthasson ki: ügyekezetének a süker egyáltalában nem felelt meg. A birodalmi rendek igértek ugyan némi pénzsegélyt, de keveset; a császár pedig, ki a francziával újabb háborúba keveredett, egyenesen kijelenté neki, hogy segedelmére ez alkalommal ne számoljon.

Szulejmán izgatva a franczia királytól, ki neki a hadjáratra hír szerint 300 ezer aranyat küldött, ez évben a szokottnál elébb megindítá seregeit. Junius elején már a Szávánál táborozott, s azon átkelvén, Valpót és Siklóst, Perényi várait ostrommal, Pécset feladás következtében megvette s Fehérvárnak tartott. Nehogy e könnyen megerősíthető város is, honnan a töröknek Győrig és Bécsig nyitva állna az út, amazok sorsára jusson, a Diskau Otto által vezérlett német őrség megerősítésére julius 1-jén gróf Tournier Fülöp alatt újabban némi olasz s német csapatok küldettek [1]).

---

[1]) Az olaszok nem akartak elébb megindúlni, mígnem három havi zsoldjuk előre kifizettetett. Ferdinánd, Máriához. Prága, 1543. julius 24. Brüsseli levéltár.

De Szulejmán Fehérvárat most mellőzvén, julius 24-kén Esztergamot szállotta meg. Liscano és Salamanca kapitányok nem nagy buzgalmat fejtettek ki annak védelmében, s augustus 10-kén már a félhold uralgott az érseki templom tornyán. Fehérvár ostroma is csak elhaladt, de nem maradt el; mert miután a csekély erősségű Tata is megadta magát, augustus 16-kán Szulejmán az ős koronázási várost is körűlfogta. A Bécsből leküldött olasz segélyhad már rég megérkezett, de ez sem volt képes azt megvédeni a túlnyomó hatalom ellen; s a város, vitéz ellentállás után, september elején kénytelen lőn magát megadnia. Szulejmán megelégedvén a nyert eredménynyel, Fehérvár alól visszavonúlót fúvatott; mivel azonban értesűlt, hogy Ferdinánd Pozsony táján tetemes erőt gyűjtött össze, Rusztán vezér basát mintegy 40—50 ezernyi sereggel Budán hagyta.

Frater György a szultánnak, mihelyt az országba érkezett, követei által mutatta be hódolatát; és miként neki meghagyatott, élelemszállítások által ügyekezett Izabella országrészétől elfordítani a török pusztításait. Sőt tudtával-e, vagy azonkivül, bizonytalan, Csécsey, Kassa kapitánya, értesűlvén, hogy Ferdinánd azon csekély hadai is Pozsony alá rendeltettek, melyek a Szepességen tanyázának, mint egykor Kassát, úgy most Szepesvárat, csel által ügyekezett kezére keríteni; mit azonban a várkapitány ébersége meghiúsított.

A szolgálatok, melyeket Frater György a töröknek tőn, mód felett boszantották Ferdinándot. „A szerzetes — így panaszkodik ellene Mária királynéhoz írt levelében [1]) — folytatván a maga gonoszságát és szerencsétlen hajlamait, a helyett, hogy miként elébb, palástolva tenné, mit önnek, asszonyom, már megirtam volt, jelenleg nyilván, s minden lehető módon űzi ellenem a maga fondorlatait, mind hogy abból, mit még birok, mennél többet elfoglaljon, mind hogy azokat, kik pártomon vannak, tőlem elhajlítsa."

Azonban, hihetőleg Ferdinánd hívei is túlzának vá-

[1]) 1543. julius 3. Buchholtznál 5, 202.

daskodásaikban, s mit Frater György a szükség által kényszerítve tőn, hogy a hazának legalább egy részét mentse meg, rosz akarat s a török iránti hajlam gyanánt adták elő a királynak. E vádaskodás nem volt titok Frater György előtt, s nehogy azt Ferdinánd való gyanánt fogadja: önmaga őszintén fölfedezé a szerepet, melyet a török irányában játszani kényteleníttetett. „Bennem ne kételkedjék Felséged, — így irt ő Ferdinándnak, midőn a török még Fehérvár alatt táborozott [1], — én a legjobb indulatot táplálom szívemben Felséged s a keresztény köztársaság iránt. Míg azonban az Isten Felséged ügyeinek jobb sükert nem ad, ügyekezni fogok ezentúl is, ugyanazon eszélyességgel, miként eddig tettem, távol tartani az ellenséget, hogy ezen ország isten irgalmából valahára megmentessék, magam pedig Felséged szolgálatában idő s alkalom szerint jobban eljárhassak .... Ne higyen Felséged Báthory, Serédy és Balassa rágalmainak; mert mennél inkább ügyekeznek ezen urak Felségedet tőlem elidegeníteni, én annál hűségesebben törekedem szolgálni Felségednek. Ne adjon tehát hitelt senki vádjainak, mert én most is ugyanazon érzelemben vagyok s leendek is mindig, miként magamat Felségednek több ízben felajánlottam." Kéri továbbá a királyt, ne tulajdonítsa azt neki, mi Erdélyben, gyakran az ő szándokai s kivánatai ellen is történik: az erdélyiek nyugtalanok, új dolgokat szeretők, kik már rég forgatják elmé jökben azon gondolatot, hogy Magyarországtól elszakadván, magokat az oláhok s Moldvának módjára a török adózóivá tegyék .... Nem hallgathatja el azt sem, hogy hűséges törekvéseiért eddigelé nem vett ő felségétől illő jutalmat. Ő magát s az egész országot ő felsége hatalmába adta; boldogúlt királya fiának jogaiból, bár e miatt a lengyel király és királyné elégedetlenségét és gáncsait vonta is magára, sokat elengedett: és ő felsége mégis vonakodik a kivánt három várat neki általadni [2]).

---

[1]) 1543. september 6. U. a. 5, 204.

[2]) Melyek voltak légyen ezen várak, bizonytalan. Serédy is 1542-ki november 26-kán Ferdinándhoz irt levelében csak általá-

LXXVII.

De bár mily boszúságot táplált is magában Ferdinánd Frater György ellen, óvakodott bizodalmatlanságát elárúlni. Mialatt a török Fehérvárat vívta, sikerűlt végre a királynak, német-cseh örökös tartományaiból mintegy 30—40 ezer fegyverest Pozsonynál összegyűjteni. A magyar nemesség már rég fegyverre volt szólítva s mintegy 15—20 ezernyi haddá gyűlt a Feldunánál. Miután gyanítani lehetett, hogy Szulejmán Fehérvár megvétele után kitakarodik, Ferdinánd legalább is Esztergamot óhajtá visszavenni. E szándékát Frater Györgygyel is tudatván, felszólítá őt, vegyen ő is részt a hadjáratban s mennél több sereget hozzon táborába.

Frater György azon véleményben, hogy az ország most már több évig ment lesz Szulejmán személyes hadjáratától, basáinak pedig egyesített erővel majd csak megfelelhetnek, teljes készséggel fogadta a felszólítást. Azonnal követet küldött a királyhoz, s a hadjárat czéljáról s részleteiről bővebb utasítást kért magának. Egyszersmind felhívá Serédyt, hogy miután elhatározott szándoka, a maga hadait ő felsége akaratja szerint a kir. táborba vezetni; s nem csak fölös hadat, hanem számos élelmi szert is visz magával, gondoskodnék eleve, hogy átkelése a Tiszán ne szenvedjen késedelmet, s vagy hidat veressen, vagy annyi hajót gyűjtsön össze, hogy átkelése gyorsan megtörténhessék. Addig is, míg seregével megérkeznék, néhány száz lovast küldött a Tiszához, kik az átmenetet biztosítanák. Kérte őt arra is, hogy, miután a Tiszán túli nemesség már teljes felkelésben van, intézkednék Bebek Ferenczczel, a nemesség kapitányával, hogy az vele a Tiszánál egyesűljön, s együtt menjenek a királyi táborba. „Kérjük Kegyelmedet, — így végzi levelét — járjon el gyorsan ezekben, a kereszténység meg-

---

ban irja a királyné pártfeleiről, hogy azért késlekednek, mivel még három várat óhajtanak megnyerni Ferdinándtól. Frater György különösen Kassát szeretné megtartani.

mentése, magunk fentartása s megszabadítása végett e hallatlan s kiállhatatlan nyomorból." [1])

Frater György ezután nagy buzgalommal látott készületeihez, mígnem követe, kit a királyhoz küldött volt, oktober első napjaiban visszatérvén, hirűl hozá, hogy segedelmére nincsen többé szüksége Ferdinándnak. Mihelyt a királyi táborban híre futamodott, hogy Szulejmán, Fehérvárat megvévén, visszaindúlt: a csehek és morvák, látván, hogy országukat többé nem kell félteniök, a korán beállott rosz idővel mentegetődzvén, haza kivánkoztak.

A magyar urak, kik a táborban valának, a legnagyobb boszúsággal hallák a csehek és morvák e szándokát; s azonnal felirást intéztek a királyhoz, kérvén őt, állana személyesen a sereg élére s jelenléte által gátolná meg annak szétoszlását. „Mert ha Frater György s vele együtt azok, kik nem rég tértek vissza ő felsége hűségére, látni fogják, hogy ő felsége egyéb népei csak saját határaikat akarják őrizni, Magyarországot pedig sorsára hagyják: magok is más módon fognak gondoskodni fennmaradásukról; s a jövőben sem igéretekkel sem fenyegetésekkel nem lesznek reábirhatók, hogy fegyvert fognak. Régi hívei e fölött még saját jobbágyaiktól is tarthatnak; mert ezek, megúnván a sok pusztítást, s izgattatván a török által is, ki nekik a maga uralma alatt jobb létet igér, már több helyt összecsoportosodtak, uraikat megtámadták s megkötözve adták át javaikkal együtt az ellenségnek."

Ferdinánd e sürgető kérelemre september 19-kén megjelent ugyan a táborban; de maradásra maga sem birhatta a cseh és morva urakat; s minden előterjesztéseivel csak azon igéretet nyerhette tőlök, hogy a jövő tavaszon még nagyobb számmal fognak táborba gyűlni. A király vérző szívvel kényteleníttetett engedni honvágyuknak; s a szép sereg ismét süker nélkül oszlott szét.

---

[1]) Várad, 1543. Sz. Mihálynap előtti csötörtökön. Buchholtznál 5, 203.

A magyar urak, a mily reménytelve s lelkesedve üdvözölték valahára királyukat a táborban, oly levertségnek s kétségbeesésnek engedték át magokat, midőn látták, hogy a szép sereg mégis minden szerencsekisérlet nélkül távozik az országból. Többen közőlök annyira elvesztették bizodalmokat Ferdinándban, hogy elhatározták légyen, inkább adózóivá lenni a töröknek, mintsem általa lassanként meghódoltassanak, vagy jobbágyaik áldozataivá legyenek, s e végett követeik által alkudozni is kezdének a törökkel [1]).

Ferdinándot azonban ennyi meghiúsúlt törekvés sem verte le buzgalmában; sőt remélve, hogy Szulejmán nem egy hamar intézend ismét személyesen hadjáratot, s ennél fogva némi erőfeszitéssel „nem csak a legközelebb elvesztettet visszanyerheti, hanem ezen felűl még nagyobb sikert is arathat:" mindjárt Pozsonyban mulatása alatt egy újabb terven kezdett munkálkodni a jövő tavaszra. Hogy a benmaradt török hadat mennél elébb visszavonúlásra birja, fegyverszünetet kért a hazatérő szultántól. Értesülvén pedig a magyar urak ama veszedelmes szándokáról, őket jobb reményre élesztendő, a táborban jelenlévőket maga körűl összegyűjté, s kijelenté nekik, miképen teljes reménye van, hogy a császár, eddig nyert előnyei után a francziát legyőzvén s békére szorítván, a birodalmi gyülésre, mely a jövő év kezdetére ki fog hirdettetni, személyesen eljövend, hogy ott nagyobb segélyt eszközöljön a török ellen; mit ő maga részéről is kitelhetőleg fog sürgetni. Reményli ezenkivűl, hogy az angol király, ki ez évben negyven ezer aranyat küldött a hadjáratra, a jövőre sem tagadja meg segélyét. Várható a pápa ő szentségének támogatása is. Végre a tél folytában maga is úgy végzend egyéb alattvalóival, „hogy azok a jövő tavaszon készen legyenek s megtegyék kötelességöket. Így Isten segedelmével, a pápa, a császár s a bi-

[1]) „Beaucop deulx sestoient mis en traicte de se submectre et faire tributaires dudict Turcq, et a ceste effect vne grand partie deulx auoit desja ennoie devers lui." Ferdinánd, a császárhoz. 1543. oktober 18. Brüss. levéltár.

rodalom gyámolitásával nemcsak azt visszanyerheti, mi ez évben elveszett, hanem előbbre is haladhat, nehogy a török magát végképen megfészkelje az országban."

Az urakat e biztatások, különösen a császár eljövetélének igérete által némileg megnyugtatván, mihelyt Bécsbe visszatért, a császárnak is komolyan előterjeszté, miképen az ő s a birodalom segedelme nélkül nemcsak a török mindinkább megerősödik az országban, hanem a magyarok nagyobb része is adózóivá szegődik. Miért buzgóan kéri őt, jőjön el személyesen a birodalmi gyülésre, hogy ott nagyobb segélyt lehessen kieszközölni; mert ha ez nem történik, „ő maga, neje s gyermekei minden tartományaival együtt rövid időn teljes romlásba s végveszélybe esnek" [1]).

Frater Györgyöt, csakhogy Szulejmán oly kevéssel megelégedve távozott az országból, sem a német had szétoszlása, sem Rusztán basának a Rákoson táborozó serege nem ingatta meg jó szándokaiban. Sőt október 9-kén újra felszólítá Serédy Gáspárt, hogy miután bizonytalan, mi szándéka van a török vezérnek: minden előfordúlható esetre készen tartsa magát a felvidéki nemességgel: a népet pedig a Pest felé eső vidéken ne engedje még visszatérni elhagyott lakjaiba; mert ő valamely cselt gyanít a török részéről. De bármi légyen is, úgymond, szándoka, „ha mi mindnyájan vállatvetve működünk, Isten is fog segíteni bennünket, hogy bár merre fordúlna is, legyőzzük; ha Erdélyre akarna törni, részünkről teljesen felkészűlve várjuk az ellenséget" [2]).

A török had azonban mozdulatlanúl állott a Rákoson, s miután meggyőződött, hogy Ferdinánd ez évben semmibe sem fog többé, október végén szinte kivonúlt az országból.

---

[1]) „Moy, mes femme et enffans ensemble mesdits pays seriont en evident et manifeste hazard de briefue et totale ruine et perdition." Idézett levele október 18-ról.

[2]) Buchholtznál 5, 203.

LXXVIII.

Ferdinánd a tervben lévő tavaszi hadjáratra is igénybe venni óhajtá Frater Györgynek több ízben s oly meleg kifejezésekben bizonyított jó indulatát; s részint e végett, részint hogy ama nyugtalanokat, kik a töröknek hódolni akartak, más irányba terelje: a tiszai s erdélyi nemességet Frater György által a jövő év elejére Váradra gyülésbe idéztette, a maga részéről Bornemisza Pál veszprémi püspököt nevezvén ki királyi biztosúl.

Bornemisza megbizatása volt, tudatni a rendekkel a királynak a jövő évre tervezett hadjáratát, reményeit a császári és birodalmi segély iránt, s őket is buzgó közremunkálásra ösztönözni. E megbizatáson kivűl egy okmány is kézbesíttetett Bornemiszának, melyben Frater György Erdélyre s a tiszai megyékre nézve Ferdinánd részéről is kineveztetett azon kincstárnoki méltóságra s hivatalra, melyet János király életében s annak végrendelete szerint azóta is viselt. Meghagyatott mindazáltal Bornemiszának, hogy Báthoryt és Serédyt útba ejtve, ezektől is tudja meg elébb Frater György jelenlegi érzelmeit, szándokait; és csak úgy adja át neki az oklevelet, ha mind ezekről jó hírt vesz, mind maga is meggyőződik a püspök jó indulatáról a király iránt.

Bornemisza deczember 13-kán látogatá meg Serédyt Kövesden, hova ez épen az előtte való napon tért meg Erdélyből, hol Ferdinánd megbiztából járt, a Statileo halála által megürűlt erdélyi püspökség javainak átvétele végett, de sikeretlenűl, Izabellánál, ki azt magának foglalta le. Január 4-kén (1544) Báthory Endrénél szólott be Ecseden; és csak azután ment Váradra Frater Györgyhöz, kinél a megyék rendeit már összegyűlve találta. Megbizatását január 8-kán előadván, mind Frater Györgynél mind a rendeknél nagy készségre talált, a hadjáratban résztvenniök. Frater György, ki úgy látszik, maga is aggódott, nehogy Erdély s a tiszai megyék a töröknek egyenes adózóivá legyenek; ezt pedig szintúgy

utálta, mint félte: annál nagyobb készséggel fogadta a király szándokát, minthogy ez évben jelentékenyebb török had bejövetelétől tartani nem igen lehetett; minél fogva ha a király, miként izente, személyesen álland seregei élére, egyelőre is jó sikerét lehetett várni a hadjáratnak. A rendek, Frater György által lelkesítve, nem csak jelentékeny adót, kapunként három ftot szavaztak meg, hanem e fölött mindnyájan személyesen fegyverre kelni s jobbágyaikkal együtt megjelenni ajánlkoztak a királyi zászlók alatt.

A sükert Bornemisza leginkább Frater György buzgó közremunkálásának köszönhetvén, másnap ünnepélyesen átadta neki a királyi okmányt, melyben királyi helytartóvá és kincstárnokká kineveztetése foglaltatott. Frater György a legmelegebb hálanyilatkozattal és szolgálati készségének bizonyításával fogadta a királyi kegyelmet. Január 12-kén négy-szem közt tartott beszélgetés alkalmával bővebben kifejté Bornemisza előtt az erdélyi körűlményeket s a maga politikáját: kérvén őt, hogy a királylyal is közölje azt visszatérte után. Egyebek közt kéreté a királyt, hogy se Báthoryt, se mást ne küldjön Erdély kormányára, míg Izabella az országból ki nem megyen; a királyné távozását pedig elébb ne sürgesse, mintsem a királyi sereg teljesen felkészűlve meg nem kezdi hadjáratát. Mert, ha a királyné elébb kivezettetnék, a ravasz moldvai vajda, ki csak színleli a jó indulatot Ferdinánd iránt, ezt azonnal megizenné Konstantinápolyba; s a török egy perczig sem késnék elfoglalni Erdélyt, melyet aztán, természeti helyzeténél s tulajdonságainál fogva, valamennyi keresztény fejedelem egyesűlve sem vehetne ki könnyebben kezeiből, mint magát Konstantinápolyt. A török bejötte annál veszélyesebbé válnék e tartomány birtokára nézve, minthogy már a múlt évi tordai gyülésen is többen kivánták, hogy a franczia király közbenjárása által szereztessék meg a török pártfogása, mondván, miképen a birodalmi seregnek Joachim vezér alatti sükeretlen hadjáratából látják, hogy a keresztény fejedelmek segélyében nem bízhatnak. Míg tehát e segély és védelem valósággá nem lesz, tanácsosabb,

hogy a tartomány Izabella nevében kormányoztassék. S ha majd aztán a szerződés végrehajtásának alkalmas ideje elkövetkezik: a Szepességen kivűl még egy más székhelyről s jövedelmének három-négy ezer forinttal megtoldásáról is kell gondoskodni a királyné számára. Ha egyszer a királyné az ifjú herczeggel új lakhelyén leend: akkor fog ő, Frater György, a maga jó indulata szerint teljesen szolgálhatni a királynak. Az erdélyiek nyugtalanok, engedetlenségre hajlandók: egy ezt, más amazt akarja. János király ugyan megkezdte már őket fegyelemre szorítani, s komolyan fogott a dologhoz; de e művét halála félbeszakasztotta.

Ezen s hasonló közlések után sajnálkozását fejezte ki, hogy Báthoryval Erdély iránti nézeteik eltérése miatt a múlt évben viszályba keveredett, s iránta most Báthory gyűlölettel viselkedik; holott a mit ellenére tett Erdélyre nézve, nem személyes tekintetből, hanem egyedűl közlött elvei- s nézeteiből kiindúlva cselekedte, hasonló körűlmények közt ugyanazt lévén cselekvendő bárki más iránt; kivánná tehát, hogy Bornemisza közbenjárása által vele kibékűlhessen. Bornemisza teljes készséggel ajánlá közbenjárási szolgálatát; s másnap azonnal átrándulván Báthoryhoz, január 16-kán oly válaszszal tért vissza Váradra, hogy Báthory a legszívesb indulattal fogadta a kincstárnok kibékülési szándokát, s mindenekért bocsánatot kéret tőle, mikben őt netalán megsértette. A kincstárnok nagyon megörült Báthory e válaszának; s így Váradon minden a lehető legjobb módon lévén bevégezve, tanácslá Bornemiszának, menne most át Gyalura a királynéhoz.

LXXIX.

Bornemisza, különben is lévén a királytól némi megbizatása Izabellánál, január 21-kén utazott Gyalura, s a királynétól mindjárt másnap nyert, Lesetzky lengyel követ, Petrovics Péter s néhány más tanácsos jelenlétében, kihallgattatást. A nyilvános választ Izabella utóbb, az említetteken kivül még Kendy Ferencz és Mikola

László jelenlétében adta ki Bornemiszának. Mikola Frater Györgynek mintegy helyettese volt a királyné körül, mióta ez Gyalun lakott, Frater György pedig a béke kedvéért tőle távol Váradra, püspöki székhelyére vonult. A válasz oly értelmű volt, hogy a tárgy fontos lévén, elébb valamennyi tanácsosával kell értekeznie, kiket február 18-kára fog összehívni; s akkoron majd saját követe által adand választ Ferdinándnak.

De ugyanaz napon estve a királyné még titkosabban is kivánt beszélni Bornemiszával; s ez alkalommal csak a lengyel követ, és a maga lengyel titkára valának tanúi. „Én, így szólt Izabella, soha sem változtattam meg szándékomat s nem is fogom azt megváltoztatni. De tanácsosaim, Frater György, Petrovics és mások, nem engedték, hogy Erdélyből Serédyvel kiköltözzem. Én kénytelen vagyok itt az ő tetszésök szerint nagy szükölködésben élni; s itt is szintoly fogoly vagyok köztök, mint voltam Buda ostroma alatt. Ők jobbára mindnyájan a törökkel tartanak, s annak pártfogását keresik, nem bizván Ferdinánd király erejében s Magyarország fennmaradhatásában; nekem pedig nem engedelmeskednek. Az isten szerelmére kérem tehát ő felségét, hogy engem és fiamat mennél elébb vezettessen ki ezen országból, mielőtt Erdély még nagyobb mozgalmaknak s Magyarország, a szultán egy újabb hadjárata következtében, végveszélynek lenne kitéve. Kivánnám, hogy Báthory Endre és Drágfy Gáspár vezessenek ki; ezekkel akkoron Serédy is eljöhetne.“

A Statileo halála által megürűlt erdélyi püspökséget — mondá további beszélgetésében a királyné — bár kinek is általadja, kit e végett Ferdinánd hozzá küldend; kéri azonban, hogy az ne Serédy legyen, mert őt az erdélyiek nem szeretik. Temesvárt szinte kész átadni a király által kiküldendő biztosnak, mert tudja, hogy Petrovics neki fog engedelmeskedni. Csakhogy a biztos erélyes férfiu legyen, képes ott a magyarok és ráczok között fentartani az egyességet. Ezen egyénnek legyen gondja arra is, hogy a ráczok zsoldjának megfizetésére pénzt hozzon magával; mert most tiz forinttal többet

tehet nálok, s jobban lekötelezheti őket, mint később tiz ezerrel. Kéreti Ferdinándot, hogy Petroviesnak Temesvárért a Szepesség közelében adományozzon némi javakat; Frater György Petrovicsnak tizenöt ezer forintot akart fizetni boldogúlt férjének halála után, ha Temesvárt kezére ereszti. — Magának Szepesváron kivül még más helyet is adjon Ferdinánd, hol felváltva lakhassék, ha vagy mirígyhalál miatt, vagy más okból Szepesvárról távozni akarna. Titkára, Csáky Mihály számára, az aradi prépostságot kéri Ferdinándtól.

Mi Frater Györgyöt illeti: ügyekezzék őt Ferdidinánd jó szavakkal tartani, s magát iránta úgy viselni, mintha teljes hitelt adna neki; de valóban ne higyjen szavainak. Az erdélyi rendeket gyakori leveleivel tartsa védelmök iránt jó reményben. Egyébiránt mennél elébb gondoskodjék Erdélyről, mert e tartomány nagy veszélyben forog. Őt magát vezettesse ki mennél elébb, habár az erdélyiek akarata ellenére is.

„A mi ez országban kezeimen van — így végzé be aztán közléseit, — addig is, mig kivezettetném, úgy tekintse a király, mintha már saját kezeiben tartaná; mert én e részeken hűséges helyettese vagyok ő felségének; s ha rajtam állna, azonnal átadnám neki Erdélyt s egész Magyarországot. Nekem szegény asszonynak Isten után senkim sincs, kiben bizhatnám, ő felségén kivűl; senki, ki rajtam könyörűlne, mert én minden emberi segélytől el vagyok hagyatva.“

Ezen utolsó szavak, megindult hangon mondva, egyenesen hatásra valának számitva; s hogy azt még nevelje, a követet még inkább megindítsa, kezeit megragadván, buzgóan kéré őt, hogy mindezekről, miket vele közlött, senki másnak egy szót se mondjon, mint magának Ferdinánd királynak.

Bornemisza azok iránt, miket neki a királyné Temesvárról s a ráczokról mondott, még Petrovics véleményét is óhajtá hallani. Petrovics a királyné szavait igazolta: Temesvárat ő készséggel átadni igérkezett; kérette mindazáltal a királyt, hogy a felvidéken Munkácsot adja neki Temesvárért. A ráczokat illetőleg tanácslá: fogadna

közőlök a király tüstént 2000 lovast és 1500 gyalogot zsoldjába; erősitse meg őket a János királytól nyert földjeik birtokában, s igérje meg nekik, hogy azon esetre, ha lakjaikból a török által kiűzetnének, az ország más részében tűzend ki számokra egy vidéket: ha pedig Szerbország valaha visszafoglaltatnék: őket régi székhelyeikre visszaereszti, hol aztán szabadon választhassák magoknak despotájokat.

Még Kendy Ferenczczel is beszélt ezen ügyekről Bornemisza. Kendy azt tanácslá, hogy Ferdinánd mennél elébb végezzen Izabellával és Petrovicscsal. Ez utóbbinak Temesvárért Zsidóvárt és Csalyát; Becséért pedig és Becskerekért némi más javakat a felvidéken adhatna Ferdinánd. A maga részére Kendy egy tisztességes hivatalt óhajtott.

LXXX.

Ekként minden oldalról értesűlvén, ismét Váradra a kincstárnokhoz tért vissza Bornemisza. Ez alkalommal jobbára a tavaszi hadjáratról s a nemességi felkelésen felül fogadandó zsoldos hadakról folyt az értekeződés. Frater György ez iránt határozott utasitást kivánt magának küldetni a királytól; s tanácslá, hatalmazza fel őt a király 20,000 zsoldos felfogadására; ez esetre mindazáltal némi pótlékköltséget is küldjön, mert a kapunként megajánlott három forintnyi adóból a budai basának s másoknak is kellend küldenie ajándékot, hogy őket elaltassa: a királynénak is kénytelen adni némi öszveget, nehogy egészen az éhezésig szenvedjen szükséget. Tanácslá továbbá, hogy a király rendeljen bizonyos öszveget jó kémek tartására; hozzá pedig küldjön egy biztost, ki mindig oldala mellett legyen: a rágalmaknak s bizalmatlanságnak így legjobban elejét veheti. Sokat beszélt még Perényi Péter, Pekry Lajos és Dobó Ferencz fogságáról, mi, úgymond, sokakat annyira elidegenített a királytól, hogy tőle azonnal elhajlanának, ha volna kihez csatlakozniok.

Bornemisza Váradról távozván, mind Ferdinánd, mind Izabella párthívei közől még többeket is meglátogatott. Beszólott egyebek közt Erdődön Drágfy Gáspárhoz, ki őt Ferdinánd iránti szilárd hűségéről biztositván, kijelenté, hogy bár kinek is átadja a kezén levő Csanádot, kit a király e végre kiküldend; Serédynek eddigelé azért nem adta át, mert őt szomszédjául nem óhajtja.

Batthyányi Orbán, kit a kir. biztos szinte meglátogatott, valamely hivatalra, például a dunai hajóhad parancsnokságára kivánta magát kineveztetni Ferdinánd által, „nehogy, úgymond, éhen haljon." Tanácslá a királynak, ne higyjen Frater Györgynek, kinek indulatát, szándékait jól ismeri.

Körútját ismét Serédy látogatásával zárta be Bornemisza. Serédy egyebek közt úgy vélekedett, hogy legjobb lenne Erdély biztosítására, ha Ferdinánd haladék nélkül mintegy három ezer gyalogot s négyszáz nehéz lovast küldene a tartományba, a biztos hűségű uraknak pedig pénzt rendelne hadfogadásra. A királynénak Szepesség helyett, ha Thurzó Elek azt átadni mégis vonakodnék, Borin gróf javait, Petrovicsnak Rinyó várát adhatná Ferdinánd.

A követ, mind ezekről részletes előadást tévén a királynak, azon véleménynyel zárta be tudósítását: miképen úgy látja mindenekből, hogy Frater György a király után mindenben első óhajt ugyan lenni; hiszi mindazáltal, hogy hűségesen fog szolgálni, mihelyt látandja, hogy ő felsége elég erőt fejt ki, az országot a török ellen megvédeni. Különben, kétségbeesve, mielőtt a török, kinek szótartásában semmi bizodalma, kitől szintúgy fél, mint a mennyire utálja, gyülöli őt, az országot elfoglalná, vagyonával együtt Lengyelországba távozandik; mi végett már keresné is a lengyelek barátságát [1]).

Ilyennek látta őt, s úgy hiszszük, nem is tévedett Bornemisza, ki pártérdeken felűl emelkedve, személyes viszonyokból könnyen támadható irigység, féltékenység

---

[1]) Kivonat Bornemisza követségi tudósításából. Buchholtznál 5, 205.

s gyülölettől el nem vakítva, elfogulatlanúl észlelte az annyiak által csak azért vádolt, rágalmazott kincstárnokot, mivel hatalmát, szerencséjét irígylették; az oly kétszinűnek, rejtélyesnek csak azért tartott ministert, mivel őt nem értették. Kevesebb nagyravágyással Frater György bizonyosan kevesebb irigyet s ellenséget szerzett volna magának; de ez esetben, az alacsony származású remete másnak kényteleníttetett volna átengedni az ügyek fő igazgatását, kit arra magánál képtelenebbnek tartott, ki meggyőződése szerint, még nagyobb bajokba viszi vala a hazának már is igen bonyolúlt ügyeit. Kevesebb eszélylyel s kétszinűséggel, kevésbbé rejtélyes magaviselettel elháríthatja magáról a gyanút, melylyel mindenfelől terheltetett, melynek végre áldozatává esett; de ez esetben Erdély s Magyarország nagyobb része menthetlenűl török tartományná vált volna. Nagyravágyása, tekervényes, fondor politikája számos érdeket sértett, sok ellenséget vont nyakára; de a hazának fennmaradását eszközölte; mert ha valaha, ekkor bizonyára nem volt igaz, hogy az őszinte, egyenes politika egyszersmind a leghasznosabb.

Bornemisza elfogulatlan észlelése s véleménye nemkülönben mint magának Frater Györgynek ezen kori egész magaviselete minden kétséget kizár, miképen a ministernek legőszintébb szándoka volt az országot Ferdinánd kezére bocsátani; de csak azon kettős feltétel alatt, hogy lelkének két fő iránya: hazaszeretete s nagyravágyása kielégíttessék.

És ha körűltekintett azon egyéniségek közt, kikre különben, őt mellőzve, eshetnék Erdély kormánya; öntudata által bizonyára feljogosítva is érezheté magát arra, hogy a király után első, leghatalmasabb legyen. Szellemi tehetségeinek érzete nem kevésbbé, mint a czél tudata, melyért a hatalmat a maga kezeiben óhajtá öszpontosítani, önáltatás nélkül elsőnek tűntethették fel őt saját szemei előtt az országban.

E czél, mint egész élete, minden törekvései bizonyitják, nem egyéb volt mint a szétzilált hazát e válságos időkben a végelmerűléstől megőrzeni; sűlyedtségéből

fölemelve, azon útra segíteni, melyen régi erejét, fényét, dicsőségét visszanyerhesse.

De épen azért, mivel ez volt lelkének hő vágya: könnyelműen nem koczkáztathatá a haza fennmaradását; mit akkor tesz vala, ha minden tekintet nélkül arra: képes-e Ferdinánd, kit a franczia által szünetlen izgatott török az ország birtokában tűrni egyátalában nem akart, az országot e hatalmas ellenségtől megvédeni, — csak azon törekedett volna, hogy az ország mennél elébb egyesüljön Ferdinánd alatt. Ő ezen egyesűlést kétségkivül óhajtá, mint eszközt ama fő czéljára; de épen e fő czélja tekintetében csak úgy, csak akkor, ha Ferdinándot oly helyzetben, úgy felkészűlve látja, hogy a töröknek sükeresen ellentállhasson; nehogy különben, a hazát megmenteni óhajtván, annak végromlását siettesse.

LXXXI.

És ha azt látjuk, hogy Frater György most mindinkább simúlt Ferdinándhoz, mindinkább egyengeté az utat, mely végre az ország egyesítésére vezessen: ezt nem csak azért tette, mivel a töröktől, mióta ez magát szószegőnek tanúsítá, iszonyodott, s talán Majláth István és Török Bálint sorsától is félt; hanem azért is, mivel a körűlményeket most olyanoknak látá, miszerint Ferdinánd jelenleg könnyen azon állapotba juthata, hogy a töröknek sükerrel ellentállhasson.

Tudta ő, mint senki jobban, mily tömérdek pénz és emberáldozatba kerűl a szultánnak, még győzedelem esetében is, egy-egy hadjárata Magyarországba; miből bizvást következtetheté: hogy, miután a lefolyt három év alatt két izben intézett személyes hadjáratot, nem egyhamar fog ismét az országba jőni; s mig erre magát elhatározza, addig Ferdinánd, a császárral vállat vetve, nem csak Budát az egész országgal, hanem még talán Nándorfehérvárat is visszafoglalhatja.

Látta ugyanis egyrészről, mily buzgalommal ügyekezik néhány év óta Ferdinánd hadat gyűjteni a török

ellen: az ő szándokaiban tehát nem lehetett kétsége. Annak okait, miért hogy e törekvéseiben eddigelé czélját nem érhette, mindenki tudta. A franczia király, a Habsburg-háznak világuralomra törekvését meggátlandó, nem csak maga minduntalan megújítá támadásait Károly császár ellen, mi által őt Ferdinánd segélyezésében meggátolta; hanem a törököt is egyre izgatá e fejedelmi háznak másik ága, Ferdinánd ellen. Az utólsó török hadjárat egyenesen a franczia izgatásnak volt eredménye. E hadjáratra Ferencz király maga 300 ezer aranyat s az ő közbenjárására Velencze 16 ezer aranyat fizetett a szultánnak; miszerint ez maga dicsekedve mondhatá Paulin franczia követnek, hogy Ferencz király többet tett, mint valamennyi adózói[1]).

A körűlmények most megváltoztak. A crespyi békekötés a császár és Ferencz király között a háborúnak véget vetett; sőt emez ünnepélyesen megigérte a császárnak, hogy, ha a török ellen hadjáratot intézend, kész őt tizenkét ezernyi válogatott haddal segélyezni. Másrészről, bár a birodalomban még nem csillapodtak is le a vallási viszályok; de minden oda mutatott, hogy, ha a császár személyesen áll a hadjárat élére: oly hatalmas erőt lehetend összegyűjteni, mely a törököt nem csak Magyarországból, hanem az aldunai tartományokból is kiszoríthatná. A birodalmi fejedelmek kathol. részének közremunkálásában nem lehetett kételkedni; a protestans fejedelmek csak belbékét kivántak, hogy amazoknál még buzgóbban megajánlják s kiállítsák a „török segélyt"; az osztrák örökös tartományok, Magyarország és Erdély, ha Ferdinánd, vagy épen a császár áll a sereg élére, végső erejöket is készek valának megfeszíteni, hogy valahára megmeneküljenek a barbár ellenségtől.

E körűlmények miatt hajlott tehát most Frater György is Ferdinándhoz, teljesen eltökélve, az országot, mihelyt a kedvező kilátások megvalósúlnak, Ferdinándnak általadni.

---

[1]) „Plus omnibus ceteris tributariis praestitisse."

Azon egy kérdésen fordúlt meg Magyarország sorsa: akar-e a császár személyesen élére állani a hadjáratnak? És hogy ő erre magát elhatározza, Frater György sem mulasztá el megtenni, a mit e tekintetben tehetett.

A tél folytán Volcra Agapit, a császártól Ferdinánd segedelmére küldött olasz had tiszte, ki a múlt évben Fehérvár alatt török fogságba esett, szökés által szerencsésen megszabadúlván, Frater Györgynél keresett menedéket; s nehogy általa a töröknek ismét kiadassék, a császárt kérte volt, vetné magát közbe a kincstartónál. A császár, meghallgatván a szökevény kérelmét, azonnal irt Frater Györgynek, intvén őt, ne adná ki Volcrát a töröknek, hanem küldené testvéréhez, ki a római király szolgálatában létezik.

Frater György 1544-ki april 29-kén válaszolt a császár levelére, tudtára adván, hogy, bár a török legelőbbkelő csauszát küldte hozzá Volcra kiadása végett: ő mindazáltal készebb volna meghalni, mint a szökevényt kiadni, kivált miután mellette a császár is felszólalt. Az alkalmat megragadván, Frater György a császárt mind a maga hűséges indulatairól biztositá, mind könyörögve ösztönzé, forditaná valahára gondjait Magyarországra is.

„Győződnék meg ő felsége, úgymond egyebek közt, — az ő keresztényi s hazafias érzelmeiről, s ne higyen azoknak, kik, midőn magok a haza és kereszténység ügyének használni nem tudnak, rágalmaik által másoknak is ártani —, s igazságtalan vádjaik által a fejedelmek szivét azoktól is elforditani ügyekeznek, kik minden törekvésöket a közjónak szentelik ... Miután pedig — igy folytatja utóbb — e keményen sújtott országnak, mely az évek hosszú során keresztűl védfala volt a kereszténységnek, mostani szomorú sorsát a keresztény fejedelmek közől szivére senki sem veszi; s a dolgok itt már annyira mentek, hogy mi akaratunk ellenére is kénytelenek vagyunk hódolni e közellenségnek, kit apáink, a keresztény fejedelmek segelmével hajdan annyiszor legyőztek: azért a Krisztus Jézus nevében kérem Felsé-

gedet, a maga kegyessége szerint, melyet annyiakkal éreztet, valahára már reánk, a balszerencse által üldözöttekre is fordítsa szemeit, s méltóztassék engem reménytelen állapotomban tanácsával és segélyével gyámolítani, hogy ezen országnak legalább azon maradványait, melylyek Isten irgalmából még épségben vannak, s melyből a kereszténység javára nem csekély hasznot lehetne meríteni, Felséged segedelme által a római király ő felségének, az én kegyelmes uramnak hatalma alá vezethessem. Méltóztassék Felséged a maga Isten iránti kegyelete, az árvák iránti kegyelme, s kik naponként veretnek, gyötörtetnek, rabságra vitetnek, a keresztények iránt vele született jó indulata szerint e dologra különösebb figyelmet fordítani. Mind azok nevében, kiknek szemei, könyei s összekulcsolt kezei Felséged felé emelkednek, oly alázatosan, mint csak tehetem, könyörgök ezért Felségednek.“ [1])

LXXXII.

És valóban Károly császár, Frater Györgyön kivűl még Ferdinánd, némely birodalmi fejedelmek s Magyarország rendei által is sürgettetvén, 1544-ben, a crespyi békekötés után, hajlandónak is látszott hadjáratot intézni a török ellen.

Már a múlt évben megigérte volt a segedelemért hozzá folyamodott magyar országtanácsnak, hogy, mihelyt a francziával végezend, minden erejét a „közös ellenségre“ fordítja [2]). S úgy látszék, komolyan is gondolkodott, hogy igéretét beválthassa. Erre mutat, hogy a crespyi békekötésben Ferencz királynak e hadjáratra nyújtandó segedelmét egyenesen kikötötte; erre az is, hogy 1545 elejére Wormsba birodalmi gyűlést hirdetett, melyre személyesen megjelenni szándékozott; erre végűl

[1]) Buchholtznál 5, 142.
[2]) A császár az országtanácshoz, 1543. april 10. Praynál: Epist. Proc. 2, 127.

az is, hogy titkárai egyikét, Veltwick Gellértet a szinte ezen év elejére kihirdetett magyar országgyülésre követűl küldötte, ki az ország rendeit szinte nagyobb erőfeszítésre ösztönözné.

A császár azonban attól feltételezte személyes hadjáratát, hogy a német birodalom abban összes erejével részt vegyen, s mind sereg, mind költségek tekintetében bőséges segedelmet szavazzon meg; mert saját forrásait a bár diadalmas franczia háborúban kissé kimerűlve látta. De, fájdalom! a birodalmi viszonyok, melyek a török elleni hadjáratra nézve még az imént oly kedvezőknek látszottak, most e tekintetben nem a legjobb kilátással kecsegtettek. Az egyházi választó s némely más kathol. fejedelmek régóta sürgették a közönséges egyházi zsinat megtartását, mely a vallási viszályoknak valahára véget vetne. S a körűlmények mindinkább úgy alakúltak, miszerint látható vala, hogy a zsinatot nem igen lehet hoszszabb időre elhalasztani. A protestans fejedelmek viszont minden ügyekezetöket arra fordították, hogy a zsinat előtt, melytől magokra nézve csak ellenséges határozatokat várhatának, a vallás szabadságának ügyében valamely kedvező birodalmi végzést eszközöljenek ki. Fő törekvésök volt, az uj egyházat a birodalomban egyenjogúvá tenni a kathol. egyházzal; mivel azonban ennyire még nem lehetett kilátásuk, sőt attól tartának, nehogy magokat a zsinatnak alávetni kényszeríttessenek: egyelőre csak oda fordították ügyekezetöket, hogy vallásuk szabadságának a zsinat megtartása előtt, harmincz vagy húsz, vagy legalább tíz évre a jelenleg fenálló ideiglenes rendszabályoknál nagyobb biztosításokat nyerhessenek. E feltétel alatt a protestans fejedelmek készek is valának nagyobb segélyt szavazni meg a török háborúra. Sőt, mivel azt hitték, hogy ezen áron a császár is hajlandó lesz biztosítani vallásukat: ezt siettetendők, magok is, különösen a pfalczi és hesseni fejedelmek s a szász Móricz herczeg, többször előterjesztették mind a császárnak, mind a római királynak, mily szükséges volna Németország tekintetében is valahára visszanyomni a törököt; s ehhez minden erejökkel hozzájárúlni igérkeztek, mihelyt

vallásuknak a kivánt biztosítás megadatik. És hogy a birodalmat s annak fejeit, a császárt és Ferdinándot ennek teljesítésére némileg reákényszerítsék, 1543 óta minden „törökadót“ s török elleni segélyt megtagadtak, míg vallásuk szabadsága, s ez által a belbéke nem biztosíttatik.

A császár azon szándokban hirdette ki 1545 elejére a wormsi országgyülést, hogy a vallási ügyek elintézését még egy időre elhalaszsza, s a provisorium fentartása mellett is reábirja a protestans rendeket a bővebb segélyezésre. Ez csak úgy történhetett volna meg, ha sikerűl neki egyszersmind a zsinatot is hosszabb időre elhalasztani. Hogy azonban erre, s ennek következtében a birodalom segélyére magának sem volt igen nagy reménye, világosan kitűnik utasításából, melylyel Veltwick Gellértet a magyar országgyülésre küldötte. Ezen utasításnak egy pontjában ugyanis meghagyatott a követnek, hogy, miután a császár a birodalmi rendek ajánlataitól függeszti fel hadjáratát, azok pedig kétesek: óvakodjék a követ határozott s kötelező igéretet tenni a császár nevében annak személyes hadjáratára nézve; hanem csak általános kifejezésekben adja elő a rendeknek a császár jó indulatát és gondoskodását az országról.

LXXXIII.

Midőn a követ deczember közepén Bécsben megérkezett, Ferdinánd annak utasítását olvasván, elszomorodva sejté, hogy már ismét füstbe megy minden reménye; s minthogy a rendektől is csak a császár személyes hadjáratának feltétele alatt várhatott bővebb ajánlatot, meghagyta a követnek, hogy a császár jövetelének kétséges voltáról senkinek a világon, még legbizodalmasb tanácsosainak se tegyen említést; sőt társalgás, magán beszélgetés közben minden módon ügyekezzék a császár jövetelében való hiedelmet megerősíteni. „Mert, úgymond, a magyarok az utólsó török hadjárat óta szinte kétségbeestek, s még csak a császár eljövetele tartja

őket némi reményben. Csak egy szó is arról, hogy a császár talán nem jövend el, elég volna arra, hogy a magyarok fellázadjanak s külön szerződjenek a törökkel." — „És valóban, — így ir a követ a császárhoz — a magyarok elég nyíltan beszélnek az adózás által megszerzendő török pártfogásról; kivált miután a török ez évben igen kegyesen bánt velök, s a mezei nép tőle koránt sem szenvedett annyit, mint szenved naponként az uraktól; minek következtében ez magasztalja is a török uralmát, s urait sok helyt maga is elárúlja neki." [1])

De bár mennyire hallgatott is Ferdinánd parancsa szerint a követ a császár jövetelének bizonytalanságáról, az értelmesebbek magoktól is belátván a körűlményeket, abban nem igen bíznak. Batthyányi Ferencz országtanácsos, kinek a császár Veltwick által egy arany lánczot küldött ajándokúl [2]), bizodalmasan megvallá Ferdinándnak, miképen nem tartja lehetőnek, hogy a császár, ki csak most végezte be háborúját a francziával, már is készen legyen nagyobb hadjáratra a török ellen. Bölcsebbnek tartja őt, mintsem hogy oly módon jőjön, mint pár év előtt a brandenburgi fejedelem jött a birodalmi hadakkal. Már pedig nagyobb segély a birodalomból mindaddig nem volna várható, míg a vallási viszályok valamely módon ki nem egyenlíttetnek. Ha pedig a császári követ, miként gyanítja, csak általános igéretekkel jött: jobb volt volna épen nem jőnie, s jobb leszen, nem mennie a nagyszombati gyűlésre. Ily körűlmények közt legtanácsosabbnak tartja, a franczia király közbenjárása által hosszabb fegyvernyugvást eszközleni ki a töröktől, hogy a nyomor által elárasztott haza legalább egy pár évig pihenje ki magát [3]).

Az országgyűlésre, mely vizkereszttől gyertyaszentelőre halasztatott, Frater György, Erdély és a tiszai megyék követei is meghivattak. Frater György, hogy

---

[1]) Veltwick, a császárhoz. Bécs, 1544. deczember. 11 Brüss. levélt.

[2]) Ez hihetőleg Mária királyné ajánlatára történt, ki Batthyányival és nejével levelezésben állott.

[3]) Veltwick idézett levele a császárhoz, deczember 11.

rajta semmi se múljék, január 12-kén (1545-ben) a legbuzgóbb kifejezésekkel irt a császárnak a maga készségéről, részt venni a hadjáratban, s hű érzelmeiről a kereszténység ügye, a császár és Ferdinárd iránt. Jelenté neki egyszersmind, hogy a királyné követet szándékozik hozzá küldeni.

A császár azonban, ismervén a kellemetlen körűlményeket, nem igen sietett a birodalmi gyűlésre, s némi köszvényes bajok is visszatartóztatták őt Németalföldön Mária királynénál. Frater Györgynek is csak márczius 27-kén válaszolt, ismételvén szándékát, nemsokára a wormsi gyülésre utazni, s felszólítván őt, irná meg oda neki, mit a körűlményekről tudnia hasznos. Oda küldje, ha még szándéka van, a királyné is a maga követét, egyelőre is biztosítván őt, hogy testvéri s atyai indulatot tapasztaland benne [1]).

Ha azonban már Ferdinánd tanácsosaiban sem nagy, — Frater Györgyben és pártfeleiben még kevesebb volt a remény, „Ezek, úgymond Veltwick, csak időznek, hogy lássák a császár szándokait s a dolgokat, melyek Németországban késződnek; s ügyekezni is fognak az országgyülés megnyitása előtt megtudni, mi reményök lehet ezen részről. Olyanoktól hallottam, kik értik ezen ország dolgait, hogy Frater György személyesen nem fog megjelenni a diaetán; hanem ő is, mint Erdély, csak követeket küldend, kiknek nagy része eleve közlendi a törökkel vett utasítását. Mert miután a töröknek adóznak, mindaddig biztosítani akarják magokat irányában, mígnem alkalmat nyernek ellene sükerrel fellázadhatni.“ [2])

LXXXIV.

Mire a magyar országgyülés Nagyszombatban megnyittatott, a körűlmények már határozottabb, de a török elleni hadjáratra nézve épen nem kedvező alakot nyer-

[1]) Buchholtznál 5, 214. *) alatt.
[2]) Veltwick i. lev. deczember 11.

tek a birodalomban. A pápa, III. Pál, a tridenti zsinatot, a császár és a franczia király sürgetései következtében, az 1545-ki márczius 15-kére kihirdette. A protestans fejedelmek ezt a császár részéről egyenes háborúizenetnek tekinthették magok ellen; s a török elleni hadjáratról többé senki sem gondolkodott. A császár tanácsára Ferdinánd ennélfogva Adurno Jeromos egri prépostot és Malvezzit 1545 első napjaiban Konstantinápolyba küldé, a szultántól azon feltétel alatt, hogy az egész Magyarországot és Erdélyt adófizetés mellett ő birhassa, békét kieszközölni [1]).

E követség, bár lehetőleg titokban tartatott, mégis hamar közhirré lett az országban; és midőn Veltwick az országgyülésen küldetése czélját előadá: a rendek, magokat elámitva látván, szörnyű zajt ütöttek. „A diaetán, Sire, — úgymond a követ a császárhoz irt levelében [2]) — a legborzasztóbb viszályokat találtam, s életemben a legféktelenebb szitkokat hallottam mind Felséged, mind a római király ellen. Mondák, hogy Felséged megváltoztatta magaviseletét, és már szinte öcscsének példáját követi; hogy eddig itt járt követei megcsalták az országot, s én sem volnék másért küldve, mint igérni egyet s mást, mit aztán a császár nem fog megtartani, s mi csak azért történik, hogy egy kevés pénzt lehessen kisajtolni az országból; hogy utasításom Prágában készűlt; . . . . . . hogy, ha Felséged maga is nem esett volna már kétségbe a kereszténység és Magyarország ügyei iránt, soha sem egyezett volna meg öcscsével abban, hogy ez egy doctort [3]) küldjön Konstantinápolyba, ki fegyverszünet színe alatt békét kérjen, mint mondják, oly károst, mint minő csak valaha köttetett ellenséggel; s hozzátevék, miként nem is kétlik, hogy ezen kérelem a legalázatosb modorban történik; s hogy a doctor a császár követének tudtával küldetett légyen el . . . . . ; hogy a császár feladta a kereszténységet, lemondott annak ügyéről“ . . . .

---

[1]) Az utasítás kelt Bécsben 1544-ki deczember 29-kén.

[2]) Veltwick, a császárhoz. Nagyszombat, 1545. február 22. Brüsseli levéltár.

[3]) Adurno Jeromost értik.

„Ugyanaz napon — folytatja tovább a követ, — némi hirek érkeztek Wormsból kereskedők leveleiben, hogy Felséged a franczia király utasítása szerint békét kért a töröktől Ferdinánd király számára. Fenhangon mondák, hogy Frater György csak a nagy ember, az ő cselekvési módja az igazi . . . . . Némelyek még arról is beszéltek, hogy meg kell ölni a Nagyszombatban lévő németeket és cseheket. De a többit, Sire, miket hallottam, nem merem levélre bizni“ . . . .

„E bizalmatlanság okai pedig következők — folytatja a követ — : először is a török béke; azután a király távolléte, kiről azt mondák, hogy nem mer jőni Magyarországba; a harmadik oka: vagy Frater Györgynek, vagy azoknak fondorlatai, kik őt részint a töröktől való félelem, részint azon ellenségeskedés miatt pártolják, melylyel az országot pusztító kapitányok s katonaság ellen —, sőt egymásközt is, úr úr ellen, nemes nemes ellen, mindnyájan pedig a püspökök ellen viseltetnek . . . . . Minden összemunkál ezen országban, hogy őket kétségbeejtse . . . . . Lehetetlen, Sire, hogy az állapot tartós legyen, melyben ezen ország jelenleg létezik; én csaknem bizonyosnak látom, hogy vagy a parasztság és kis nemesség hódoland meg a töröknek, miután e két osztályt az egyébiránt kis számú urak fölemésztik; vagy az urak csatlakoznak a szerzetes Frater Györgyhöz.“

Frater Györgyre nézve azon utasítása volt Veltwicknek Ferdinándtól, hogy tudassa vele, miként a császár, mind a maga, mind Ferdinánd nevében biztosítja őt kegyelmökről s méltóságai birtokáról; csakhogy aztán ő is teljesítse kötelességét, mint keresztény emberhez illik, s eszét és ügyességét szentelje a török ellen a király javára. E végett több izben ügyekezett Veltwick beszédbe ereszkedni Frater György követével, bár, úgymond, az nem másért látszik jöttnek, mint hogy kémkedjék s pártoskodjék. „Kitapogattam őt, úgymond, utasításom szerint, s úgy látom beszédeiből, hogy ura nagyon fél a töröktől, és soha sem menend többé ennek elejébe. De midőn én neki a királyról beszéltem, ő mindig Felségedre fordítá a beszédet; s mondá, hogy elejébe jö-

vend, bár mikor kivánja, Felségednek; de hozzá tevé mindig, hogy Ausztriába; jelenteni akarván: ha Felséged Magyarországba jövend, ő kész Felségednek oda elejébe menni. Tudatá velem azt is, hogy ura nagyszámu társzekereket készíttetett, melyeken Felséged hadai számára élelmi szereket szállítson. Urának meg volna ugyan hagyva, hogy a török had részére vigyen eleséget; de avval késhetnék egész juniusig, sőt juliusig, ha reménye volna, hogy Felséged eljövend; a töröknek azonban csak némi kevés birkát küldene. . . . . Úgy hiszem, — végzi a követ — csak kémkedni jött; mert mai nap Frater Györgynek még két más ügynöke is érkezett a városba, kiknek szándokait még nem tudom. . . . . Egyébiránt úgy értesűltem, könnyen el lehetne bánni Frater Györgygyel; azok, kik őt jól ismerik s tudják titkait, azt állítják, hogy Felséged eljövetelének esetében, a dolgot ügyes emberek által vezetve, minden nemeseit s katonáit, kikben erejét helyezi, egy óra alatt el lehetne tőle vonni. Annyi bizonyos, hogy, tekintve azon cselekvési módot, melyet e diaetán emberei s levelei által követett, oly nagy óvatossággal s fortélylyal jár el, hogy nem sokat lehet benne bízni, bár mennyire akarja is mutatni, hogy fél a töröktől."

LXXXV.

Miket Veltwick a császárnak Frater Györgyről irt, csak azon véleménynek s érzelmeknek volt viszhangja, melylyel iránta Ferdinándnak némely buzgó hívei viseltettek; s azért nem is szolgálhatnak zsinórmértékűl Frater György ezen kori szándokainak, érzelmeinek megitélésére. Veltwick jobbára Batthyányi Ferencztől, kivel bizodalmasb viszonyba lépett, nyerte tudósításait a kincstartótól; Batthyányi pedig, ki egyike volt a királyi ház legbuzgóbb híveinek, már csak azért is gyülölte Frater Györgyöt, mivel ő is feltétlenűl nem hódolt a királynak [1]).

---

[1]) Mily érzelemmel viselkedett Batthyányi Frater György iránt, mutatja egy levele Ferdinándhoz, „E dologból, úgymond,

Kételkedni azonban nem lehet, hogy az ő szándokai, igéretei ezen korban őszinték voltak Ferdinánd iránt; s mihelyt ennek és császári bátyjának részéről komoly készületeket lát az ország fenmaradásának biztosítására a török ellen: igéreteit ő is mind az ország átadása, mind a török háborúban való buzgó részvétele iránt híven teljesítendő lett volna.

De a birodalmi események, melyeknek következtében bizonyossá vált, hogy az ország az évek hosszú sorára meg van fosztva minden reményétől a keresztény fejedelmek segélye iránt, Frater György politikai irányában is nagy fordulatot hoztak elő. Ferdinánd uralmát, melyet az őszintén ki nem békült franczia által alattomban mégis egyre izgatott török tűrni nem akart, a császár és birodalom pedig nem támogatott, többé nem láthatta kivánatosnak az országra nézve. Valamint 1541 óta azért kezdett hajólni Ferdinánd felé, mivel ennek a keresztény fejedelmek bővebb segélyezésére kilátásai voltak, s ennél fogva ő alatta mind az ország fenmaradását, mind saját személyét biztosabbnak látá, mint a szószegő török alatt: úgy most, miután a császár s a kathol. fejedelmek inkább szivökön hordák az egyházi szakadást, mint a török elleni küzdelmet, Frater György ismét viszszavonúlt Ferdinándtól. Ő ugyan szivéből gyűlölte a hűtlen törököt; de ennek pártfogását most hasznosabbnak tartván Ferdinánd uralmánál, ezentúl ismét buzgóbban kezdé azt keresni.

---

azt veszem ki, hogy a (franczia) királyban még mindig ugyanazon ördög lakik, mely eleitől fogva lakott benne. És ha nem tudnám, hogy Frater György nem királyi vérből származott, úgy őt amavval egyenlőnek mondanám; mert annyira hasonlítanak minden tetteik- s erkölcseikben egymáshoz, mintha egy atyától s anyától nemzett és született testvérek volnának. Ha ezek egykor meghalnak: kétszáz év óta nem jutott Luczifer elébe annak oly hű két szolgája, mint minők ezek, kiknek minden hajlamaik, tetteik és szolgálataik olyanok, minők csak Luczifernek s angyalainak tetszhetnek. Bocsásson meg Felséged, hogy a fejedelmek méltósága ellen szólok, mert ez tiltva van Istentől; de lelkemnek gyötrelmében nem tehettem egyebet.“ Buchholtznál 5, 222.

És erre most őt az országban uralkodó hangulat, ha nem kényszeríté is, bizonyára ösztönözte. Már a nagyszombati országgyülés alatt olyannak látta Veltwick az országban uralkodó közvéleményt, miszerint nem kételkedett kijelenteni a császárnak, hogy az ország nagy változásnak megy elébe, s vagy a parasztság és kisebb nemesség hódoland a töröknek, vagy az urak fognak csatlakozni Frater Györgyhöz.

Említők, hogy Szulejmánnák 1543-ki hadjárata óta az alföldi urak és nemesek közől mind többen találkoztak, kik a budai basával szerződésre lépvén, hódolattal s évi adózással váltották meg javaik elpusztítását. Ezt a török maga is elősegítette, gondot fordítván reá, hogy a már meghódolt vidék kevesebb terhet viseljen, mint a mennyi sarczot és pusztítást szenvednek azon megyék, melyek még be nem hódoltak. S ezért kényszerítettek nem egy urat magok a jobbágyak is, hogy a töröknek hódolván, adófizetéssel váltsák meg a minduntalan megújuló sarczot és zaklattatásokat.

Ha Erdélynek ekkoron fejedelme volt volna, ki csak némileg is képes megnyerni a nemzet hajlamát: az a török iránti hódolat föltétele alatt igen könnyen egyesítheti vala maga körűl a nemzet nagyobb részét. E tekintetben sokat tehetett volna Frater György is; de ő, miként láttuk, pár év óta őszintén hajólt Ferdinándhoz; minél fogva nemcsak hogy nem pártolta, sőt lehetőleg gátolta is a Ferdinánd-pártiak ezen részletes hódolatát, mely a nemzet erejét még inkább elforgácsolá.

Frater György ezen ellenzése és Ferdinánd buzgó ügyekezetei s biztatásai következtében, hogy a birodalom erejét a török ellen egyesíti, 1544-ben e részletes hódolatokra nézve egy kis szünet állt be az alvidéken. De mihelyt a nagyszombati gyülés szétoszlott s közhirré lett, hogy a császár ismét csak általános biztatásokkal tartja a nemzetet; a birodalom segélyére pedig a keletkező vallási háború minden reményt meghiúsított: az alvidéki urak s nemesek nagy része, fenmaradhatások iránt szinte kétségbeesve, ismét hajlandóbbá lett, önként hódolni a töröknek, mint örökös aggodalomban élni a ka-

landozó török csapatok pusztításai, vagy jobbágyaik fellázadása miatt.

LXXXVI.

A nemzetnek ezen mind általánosabbá vált hajlama s a fentebb előadott birodalmi körülmények által indíttatván, Frater György a nagyszombati országgyülés után egy újabb terven kezdett munkálkodni. Eltökélte magát, még egyszer megkisérleni: egyesíthetné-e az országot a török pártfogása mellett János herczeg alatt. Ha, úgy gondolá, azon viszonyt, melybe 1542 óta Ferdinánd iránt lépett, ezentúl is fentartaná: az urak s nemesek amaz egyenkénti hódolásának következtében Ferdinánd birtokának mind több s nagyobb részei válnának egyenesen török tartománynyá; ha ellenben ezek, a királyné s János herczeghez szegődvén, ezeknek többi alattvalóival együtt fizetik adójokat: a török sem fogja ellenzeni, hogy a királyné kormánya alatt maradjanak. E terv, ha sikerűl, azon nagy előnyt igérte a nemzetnek, hogy az országnak még török tartománynyá nem vált részei nemzeti kormány alatt egyesűlve maradnak; s így aztán, bár mikor jő is a kedvező alkalom, mely a keresztény fejedelmek segélyét meghozza, akkoron sokkal könnyebb leend magáról az adófizetés igáját is leráznia.

És hogy a terv sikerűljön, három dolgot látott szükségesnek: a maga hatalmának s tekintélyének öregbítését, s e végett kormányzóvá kineveztetését; mennél több úr egyetértésének megnyerését; és a porta engedelmét s helybenhagyását, miszerint a hozzácsatlakozandó urak s részek a porta által is a királyné alattvalóinak s birtokainak tekintessenek.

Ő eddigelé Petrovicscsal, mint gyámtársával egyaránt osztozott a hatalomban, nem birván fölötte egyéb elsőséggel, mint a mit szellemi túlsúlya s ebből származott tekintélye adott neki; de ezen elsőség semmi jogon, a királyné s a nemzet semmi megbizásán s felhatalmazásán nem alapúlt. A vágy nem hiányzott ugyan benne, mindjárt János király halála után kormányzóvá kinevez-

tetnie; de eleinte az erdélyieknek személye iránt tapasztalt nagy idegensége [1]), majd a királynéval kifejlett viszályai, s végre azon viszony, melybe Ferdinánd irányában lépett, e vágyát teljesedni nem engedték. Most erre jobb kilátásai voltak. Az erdélyiek közűl pár év óta mind többen simúltak hozzá, kinek lángeszét, ügyességét, erélyét hazájok fentartására oly hasznosnak tapasztalták, hogy már 1542 végén, midőn a moldvai vajda Erdélybe tört, nem kételkedtek oly vallomást tenni irányában, miszerint ha ő nem vállalja magára az ország fentartásának gondjait, vége hazájoknak [2]). Ezóta a királyné is, bár az irányában szigorú és fösvény gyámot jobban nem szerette, inkább tűrte a nélkülözhetlen tanácsost. Ekként mind nagyobb és nagyobb lett ugyan személyének erkölcsi súlya; de tulajdonképeni hatalomköre egyenlő maradt Petrovicséval. Most tehát elérkezettnek látta az időt, magát tényleg is kormányzóvá neveztetnie. Mi erre a közvéleményben még hiányzott, a szultán tekintélyével és parancsával hitte legjobban pótolhatni. Kieszközlé ennélfogva, hogy a szultán őt mind a királynénak ajánlaná, mind az ország lakosainak megparancsolná, hogy a királyné és fia után leginkább neki engedelmeskedjenek, őt ismerjék el kormányzónak [3]).

Hasznosnak látta most ezt a nemesség is, úgy vélekedvén, hogy Frater György, ha nagyobb hatalommal kormányozand, képesebb is leszen a belrendet szigorúbban fentartani, s a határszéli basák pusztító becsapásait is inkább meggátolni; minek következtében mind amaz egyes hódolásoknak, melyek az ország erejét egyre fogyasztják, mind a jobbágyok nyugtalankodásainak is inkább elejét vehetendi. Ez okokból történt, hogy Frater Györgynek kormányzóvá kineveztetése, barátjai, pártfelei által már az 1544-ki őszön tartott tordai országgyülésen szóba hozatott. Miután a Ferdinánddal kötött szerződés végrehajtásáról a fenforgó körülmények közt gon-

---

[1]) „Ante hoc tempus oderunt eum vel de nomine omnes Transilvani." Veráncsics Praynál: Epist. Proc. 2, 390.

[2]) Praynál: Epist. Proc. 2, 120.

[3]) Veráncsics Praynál: U. o. 39?.

dolkodni nem lehetett: szükségesnek mondák, hogy a herczeg felnőttéig Frater György teljesebb hatalommal igazgassa az országot, mint minőt eddigelé a helytartói és kincstárnoki czím szerint gyakorolhatott. Ezt most sem a királyné, sem a rendek többsége nem ellenzette; a czím iránt azonban, mely reá ruháztatnék, sokáig nem tudtak megegyezni. Frater György maga a kormányzói czímet kivánta végzéssé tétetni; a rendeknél sem talált ez iránt nehézségre; de a királyné Petrovics által izgattatván, azt állhatatosan ellenzé: minek következtében végre határozattá lőn, hogy ezentúl mind Erdélyben, mind a Tisza vidékén „az ország főbirájának" (judex generalis) czíme alatt teljes hatalommal kormányozza az országot. Petrovics hatalomgyakorlata, bár azt kitágíttatni ő is ügyekezett, régi korlátai közt hagyatott a temesi bánságban. E határozat a gőgös embert annyira sérté, hogy a gyülés végét meg sem várva, boszúsan távoznék Tordáról [1]). Innen sarjazott ki aztán ama gyülölet, melylyel Petrovics ezentúl Frater György minden törekvéseinek oly hevesen ellenszegűlt.

Frater György e tekintetben czélját érvén, miután a császár segélyébe vetett reményeket teljesen meghiúsúlni tapasztalta, 1545 folytán nagy erélylyel kezdett működni ama fő tervének megvalósításán. E végett junius 7-kére Debreczenbe mind az erdélyi, mind a tiszavidéki rendeknek országgyülést hirdetett. Ennek megnyitása előtt alattomos ügynökei s levelezései által mindent elkövetett, hogy ama tervének érdekében a Ferdinánd-pártiak közől is mennél többen jelenjenek meg Debreczenben. És ezek valóban számosan is gyűltek össze. De a császár és Ferdinánd biztatásai [2]) bennök még nem

[1]) Veráncsics, Boner Jánoshoz. (XIII. Cal. sept. 1544.) Katonánál: 21, 462. Midőn Veráncsics később (1553) azt állítá, hogy Statileo beszélte légyen le Frater Györgyöt a kormányzói czím felvételéről (Pray: Epist. Proc. 2, 390), úgy látszik, emlékezete csalta meg őt, mert Statileo akkor már nem volt életben.

[2]) A császár úgy nyilatkozott a nagyszombati RR.-hez irt levelében, hogy „Wormsban minden ügyekezetét arra fordítandja, mit Magyarország megszabadítása, s a kereszténység java kiván." Buchholtznál 5, 213.

engedtek kialudni minden reményszikrát: minélfogva, midőn Frater György a maga tervét szőnyegre hozta, bár az elv általában véve elfogadtatott, legtöbben úgy vélekedének, hogy egyelőre be kell várni a wormsi gyülés kimenetelét; de ha az ország ott sem biztosíttatik sükeresebb védelemről, mindnyájan Frater Györgygyel egyesűlve, magok ügyekezzenek a törökkel szerződni a béke iránt [1]). A gyülés után Frater György akként nyilatkozott, hogy, ha a magyarok állhatatosan megmaradnak e végzésnél, úgy benne mindig szabadítójokat fogják látni.

LXXXVII.

És ezentúl Frater György minden ügyekezetét arra fordítá, hogy az urak közől mennél többeket nyerjen meg tervének. Bőséges alkalmat szolgáltattak neki erre azon gyülekezetek, melyeket, — mióta a wormsi gyűlésről érkezett hírek szerint bizonyossá lőn, hogy a birodalom kath. fejedelmei az egyházi szakadás ellen intézendő harczot elejébe teszik a török elleni hadjáratnak, s így tőlök sok évig nem várható segély, — mind a két párton lévő urak mind sürűbben tartottak az ország külön vidékein.

E gyülekezetek néhányaiba Frater György, úgy látszik, személyesen eljárt; másokban meghitt emberei s levelei által működött. Figyelmeztetė az urakat, „hogy, miután a németektől segély már nem várható, nehogy az ország részenként szakadozzék el, szükség a törökkel megegyezni. Ez ha látni fogja, hogy az ország rendei egyesűltek, könnyebben reábirható leend, hogy feltételeiket az adó és hódolat iránt elfogadja. Nem tehetnek ennél fogva jobbat, mint ha egy, saját országukban létező keresztény fő alatt egyesűlnek. Még azon esetre is, ha a császár és Ferdinánd elég erős lesz Magyarországot a töröktől megszabadítani, hasznosabb lesz reájok nézve, hogy

---

[1]) Kovachichnál: Supplementa ad Vest. Comit. 3, 191.

akkoron is egyesűlve legyenek s együtt hódoljanak Ferdinándnak."

Ezen és hasonló előterjesztési, a közelebb lakó urakkal tartott értekeződései által oda vitte az ügyet, hogy a felvidék urai s nemesei csaknem kivétel nélkül hozzá csatlakoztak; még Báthory Endre is gyanúba esett, s mint az idő igazolta, nem alaptalanúl, hogy alattomban egyetért Frater Györgygyel. 1545 nyarán hire futott, hogy Báthory, Bebek és számos más Ferdinánd-párti úr, a királyhoz való hűséges ragaszkodás színe alatt Frater Györgygyel gyülést szándékozik tartani, melyen „az ország főbirájának" értelmében fontos végzések terveztetnek.

Egyébiránt a közigazgatásban is mindent azon czélra irányozott, hogy a maga fontosságát, tekintélyét, hatalmát a Ferdinánd-pártiak irányában is nevelje, s ekként pártját szaporítsa. Az ország főbirájának czímét pártfelei által mind közönségesebbé tétette, tudván, hogy e tekintély s hatalom küljelei is sokat nyomnak kivált a gyöngébbek előtt. De a puszta czímeztetésnél nem állott meg. Oda vitte a dolgot, hogy a fölebbezés nem csak a tiszai, hanem még a Kassa táji megyékből is nem többé a királyhoz, hanem ő hozzá tétetett; az adó és tized mire fordítása iránt annyira magához ragadta az intézkedést, hogy a felvidéken már számos megyében és városban, melyek különben Ferdinánd birodalmához tartoztak, ennek pusztán királyi czíme maradt fenn; a hatalmat pedig Frater György gyakorolta. A királyi hatalom ilyetén korlátozására kivált a Szepes és Sáros megyei városokban, hol a polgárok ragaszkodását a királyhoz legerősebbnek tapasztalta, az igéret és csábítás, a csel és erőszak minden eszközeit müködésbe tette.

Serédy Gáspár, ki Ferdinánd pártját hasznosabbnak találta önérdekei tekintetében, s ezért hű is maradt a királyhoz, őt mind erről korán értesité, s egyebek közt azt tanácslá neki Frater György fondorkodásainak meghiúsítására, adna parancsai alá egy kis hadat, melylyel Szatmár-Németit és Bálványos-Újvárt elfoglalhassa, s amonnan a Tisza vidékén, eminnen Erdélyben tovább mű-

ködhessék [1]). Ferdinánd azonban, nehogy a töröknek, kinél követei a békeért egyre alkudoztak, panaszra adjon okot, e tervet nem hagyta helyben. Ama gyülekezetek mindazáltal őt is igen aggasztották, s Wormsban kelt levelei által mind általában az ország rendeit, mind külön Báthory Endrét komolyan megintette, hagynának fel a pártoskodással; az ország tanácsának pedig megparancsolta, hogy e gyülekezeteket meggátolni minden módon ügyekezzék [2]).

De egyben az önfentartás ösztöne, másban a haza mind mélyebbre sülyedéséből eredt fájdalom, ismét másban az új dolgok utáni vágy erősebb volt, mint a félelem a király kegyének elvesztésétől, mely e zavaros időkben ritkán vont maga után komolyabb következéseket, s ezeket legroszabb esetben pártváltoztatással el lehetett kerülni. A gyülekezetek, csakhogy azontúl nagyobb elővigyázattal, alattomosabban, azután is folyamatban maradtak. És míg ezeken Frater György a maga tervét egyre érlelgeté, másrészről a portán is buzgóan működött annak sükerítésére. Követei a befolyásosabb basákkal alkudozásba léptek, s a portán lévő franczia követet is felkérték közremunkálásaért. A franczia követ ezt Ferdinánd érdekeinek, hatalmának csökkentésére szolgálni látván, a legnagyobb előzékenységgel fogadta Frater Györgynek hozzá küldött ügynökét; a tervet helyeselte, közbenjárását a szerződés kieszközlésére megigérte.

Ennyire érvén az ügy, Frater György 1546-ban, hihetőleg Debreczenben, egy gyülekezetet tartott, melyben, hogy a titok könnyebben megőríztessék, nem sokan, de annál fontosabb személyek vőnek részt. Jelen volt egyebek közt Báthory Endre, Drágfy Gáspár és Perényi Péter neje, Székely Klára. Végzéssé válván, hogy megjött ideje, miszerint az egyesség a törökkel franczia közbenjárás által köttessék meg, Frater György egy okmányt terjesztett elő, mely által a török az egyesült rendek nevében megkéretnék, hogy az egész országot ruházná Já-

---

[1]) Buchholtznál 7, 240.
[2]) Worms, 1545. jul. 5. Epist. Proc. 2, 139.

nos herczegre, ki ezen új birtokrész fejében eddigi adóját tizenkét ezer aranynyal fogná megszaporítani. Az okmány a jelenvolt kilencz úr és Perényi Péterné által aláiratván s megpecsételtetvén, Konstantinápolyba küldetett [1]).

A portával folytatott ezen alkudozások részleteit még a levéltárak pora fedi. Csak annyit tudunk rólok, hogy a terv végkép meghiúsúlt. Ennek okait mindazáltal inkább gyanítani lehet, mint bizonyossággal kimutatni. A portán ekkoron Rusztán basa, Szulejmán veje, s a Szulejmán felett uralkodó Valida szultánné kegyencze, kevély, ravasz, kincsvágyó horvát hitehagyott bírt legnagyobb befolyással, ki Frater Györgynek soha sem volt nagy barátja. Nem kevésbbé gátolhatta ennek terveit Junisz bég, portai főtolmács, ki már 1534 óta ezer forintnyi évdíjat húzott Ferdinándtól, s miként elébb János király, úgy most Frater György ellen is hüségesen szolgált Ferdinánd érdekeinek. Hihetőleg ez árulta el Ferdinánd követeinek is Frater György terveit s leveleit, s mutatta meg ama tiz pecsétű kérelemlevelet, mely az egész tervet magába foglalta. Lehet, hogy a terv azért hiúsúlt meg, mivel a porta ilyféle kedvezésének igen nagy árt szabott; tudjuk ugyanis, hogy a porta épen ez időben kivánta magának Temesvár, Becse és Becskerek várait átadatni Frater Györgytől [2]); s minthogy ez e túlságos kivánatra, melynek teljesítése Erdélyt minden pillanatban kitette volna a török becsapásai- s foglalásainak, nem hajólt: a török sem hallgatta meg kérelmeit. Lehet, hogy a porta azért nem fogadta el a minister ajánlatait, mivel a magyarokat nem hitte oly számmal egyesűlve, hogy a terv könnyen kivihető legyen; mert, miként mindjárt látandjuk, a királyné és pártja, Frater Györgygyel ez időben súlyos viszályokba bonyolódva, nem szűnt meg őt vádjaival terhelni a portánál. Lehet továbbá, hogy a tervet azért nem fogadta el a porta, mivel a perzsákkal

---

[1]) Ferdinánd követének tudósítása Konstantinápolyból: Buchholtznál 5, 218.

[2]) Veráncsics, Capelly Károlyhoz. 1546. jun. 20. Katonánál 21, 597.

háborúja lévén, nehogy ennek folytában Budát veszély érje, Ferdinánddal maga is békét kivánt kötni; és az e fölött már rég folyamatban lévő alkudozásokból is több hasznot, nagyobb adót várt, mint a mennyit a magyarok igértek. Úgy látszik, mind ennek meg volt a maga befolyása, mind ez közreműködött. Frater György tervének meghiúsítására. Szulejmán 1547 nyarán Ferdinánddal harminczezer arany évi adó feltétele alatt öt évre békét kötött.

LXXXVIII.

Frater György e törekvéseiben, bár azok János herczeg javára irányzottak, miként mondók, Izabella királyné és pártja is akadékoskodott. A terv sükerítésére tett kisérletek bent is künt is nagy öszvegeket nyeltek el. Szükségesnek látta György, a maga udvarát fényesebb lábra állítani, az országban leghirhedtebb kapitányokat zsoldjába fogadni, s azoknak szintúgy mint a nemességnek hűségét, gyámolitását, ragaszkodását, magának nagy ajándékokkal, jutalmakkal biztosítani. Nem kevésbbé vették igénybe kincstárát a portán folytatott alkudozások támogatására fordított ajándokok. Mind ez az ország jövedelmeiből oly tetemes öszvegeket nyelt el, hogy a királyné udvarát kellőleg el nem láthatta. Mondják, hogy terveinek sükerítésébe elmerűlve, a közjövedelmek nagyobb részét e czélra fordítva, a királynét igen is elhanyagolta, udvarát a szükségletekkel ellátni annyira elmulasztotta, hogy abban néha még bor és egyéb élelmi szerek is szűken találtattak. A királyné, ki szinte pazaron szeretett költeni, s hitbérének, mely Solymos, Lippa, Küküllő, Boldogkő s a kassai harminczadból állott, s az általa lefoglalt erdélyi püspökségnek jövedelmeit udvartartására keveslé, egy ideig az által segített szükségén, hogy száz vagy kétszáz darabonként váltatta fel, vagy adta zálogba, jobbára a dúsgazdag Petrovicsnál vagy a gyulafehérvári káptalannál azon portugali aranyokat, melyekből tiz ezret hozott magával násza alkalmával az atyai házból. De történt az is, hogy e zálogra sem a fösvény Petrovicstól, sem másutt nem kapott pénzt; s a

szükséget tűrnie kellett, míg rajta Frater György ismét megkönyörűlt.

Ezt pedig a kincstartó néha igen is sokáig elhúzta; mert másrészről neki is mind több panasza volt most a királyné ellen. A gyámságára bizott kis herczeg, kinek ő jelenleg oly fényes jövőt ügyekezett késziteni, még kizárólag dajkáinak kezei közt létezett; túlságosan elkényeztetve, mindinkább elszilajúlt; czélszerűbb nevelésére semmi gond sem fordíttatott. A szigorú gyám e miatt többször komoly előterjesztéseket tőn a királynénak, s midőn tapasztalná, hogy azokkal czélt nem ér, udvari költségeinek szűkebbre szorítása által akarta őt kényszeríteni tanácsainak elfogadására.

Ez okokból a királyné és ministere közt mind többször s mind kellemetlenebb jelenetek fejlődtek ki. Petrovics, ki mióta hatalomgyakorlatában megkorlátoltatott, Frater Györgyöt halálosan gyűlölte, a tüzet a királyné mellett szünetlenül szítogatá. Segítették őt ebben Batthyányi Orbán, Kendy Ferencz, Patóczy Ferencz, Losonczy Antal, s mindazok, kik, mióta Frater György az országot kormányzói hatalommal igazgatta, elébbi befolyásukat elvesztették. Mind ezek gáncsai, vádjai, fondorlatai a királyné mellett annál könnyebben czélt értek, mennél nehezebben tűrte ez maga is hatalmának megszoríttatását, mióta Frater György a tordai gyülésben kormányzói hatalommal lett felruházva, s mióta e korlátoztatás következtében udvarában annyiszor hiányt, költekezéseiben szükséget szenvedett.

A királyné amazok által egyre izgattatván, a portán minduntalan vádaskodott Frater György ellen. De, habár e vádak ártottak is tán, a királyfi kárára, Frater György tervének mely szerint az országot János herczeg alatt egyesíteni ügyekezett: tekintélyét és befolyását a portán nem csökkentették. A portánál üres kézzel nem egy könnyen lehetett valamit kieszközleni; az ajándékok pedig Frater Györgytől, az ő emberei által vitettek a basákhoz. „Mily erélyesen, mily jelesen működik a remete, úgymond Veráncsics, maga az ő szerencséje, s ezeknek gyülölete s irigysége megfejti.“

De Petrovicsot sem bátortalanitá el a kezdet sükeretlensége. Ő, kiről Nádasdy azt mondá, hogy főgondja a ráczok ragaszkodását magának biztositani s aranyat gyűjteni; — kit Veráncsics akként jellemez, hogy soha sem volt ép értelmű, s kire legjobban illenék azon mondat, hogy vajha vagy régen meghalt, vagy soha sem született volna [1]), — ő értelmi gyöngesége mellett is nagyra vágyott, s Batthyányi Orbánnal és több másokkal összeszövetkezve, nem szűnt meg izgatni Izabellát: ne tűrné tovább a püspök zsarnokságát, vetne véget a maga méltatlan helyzetének s venné ki kezéből végkép az ország kormányát. „E viszályok — mond a Krakóban távol lévő Veráncsics, — e zavarok, miként tekintélyes férfiak levelei tudósítanak, a közügy veszedelmére mind szélesebben terjednek .... Tudom, kinek szerencséje s felmagasztaltatása sért egynémelyeket; s el nem is mulaszthatom, hogy ezek könnyelműségét és állhatatlanságát, hiú, haszontalan és pártos, hogy ne mondjam, a hazára nézve veszedelmes merészségét ne utáljam, ne gáncsoljam. Ezek közt némelyek a legnagyobb szegénységben felette nagyravágyók, mások eléggé ismert gyarlóságukban a legszemtelenebbek, mások ismét mód és érdemök fölötti gazdagságukban a legfösvényebbek és gyávák lévén, csak szenvedélyeiknek hódolnak; áll-e az ország vagy elsülyed, avval mitsem gondolók. Óh a szegény, szerencsétlen Magyarország ezek vezérlete alatt! Ezen emberek ugyanis megfeledkezvén, hogy elébb önmagok, közös akarattal s nagy gonddal szedett s keresett szavazatokkal emelték fel őt (Frater Györgyöt): most őt erőszakosan elnyomni, a kormányról megbuktatni ügyekeznek ugyanazon urak, kik őt, országgyülési szavazattal, elébb a kincstárnokságban megerősitették, azután királyi helytartóvá választották, végre Magyarország és Erdély főbirájává tévén, e szerény nevezet alatt, s mellőzvén az irigység miatt a kormányzói czimet, de bizonyára főhatalommal kormányzójokká nevezték, s annyira felmagasztalták, hogy ural-

[1]) Nádasdy Veráncsicshoz, ez viszont amahoz. Katonánál 21, 1079. és 1080.

kodnék mindenek felett. És e határozatot az ur Isten sem ellenzette: s abban a török is megegyezett, látván, hogy mindnyájan benne helyezik bizodalmukat. Mit érlelnek ők magok között, ám a kimenetel megmutatja; én azonban mindig úgy vélekedem, s attól tartok, a hazára végveszélyt idéznek, a királyi gyermeknek s anyjának inséges számkivetést készítenek, saját nyakukra szolgaságot, veszedelmet hoznak. Ő pedig, — Frater György — mily jelesen, mily férfiasan működik mindenekben, maga az ő szerencséje, s ezeknek gyülölete és irigysége mutatja." .... „És ha irigységből megvetik is tehetségeit; ha szégyenlik is megvallani a tőle származó jótéteményeket, melyeknél fogva eddigelé mind a hazai mind a magánügyek sértetlenűl fentartattak: tekintenék legalább azt, mennyire bővelkedik benne maga az isteni kegyelem, mennyi erőt s méltóságot halmozott reá maga a szerencse. De süketeknek szólunk." ...

A királyné az említett urak által felizgatva, s udvartartásának szükségei, s hatalmának korlátoltsága miatt különben is boszús, parancsot küldött Frater Gyögyre, adna számot a kincstárnak János király halála óta folytatott kezeléséről. A válasz tagadó lett: „tudja, úgymond, kötelességét, s a kincstárt úgy kezeli, hogy a miatt soha sem fog megszégyenűlni; de számolni csak a királynak fog, ha majd nagykorúvá leend." A kihívó válaszmód felette sérté Izabellát, s mind az ő, mind az említett urak buzgalmát felfokozta a fondorlatok szövésében, melyekkel a mindenható remetét megbuktassák. Titkon összeszövetkeztek Majláth István barátai s pártfeleivel, kik valamint István ur elfogattatása, úgy hosszas fogsága miatt is Frater Györgyöt okolták, azt hivén, hogy egyenesen ő ellenzi annak megszabadulását a hét toronyból. A viharnak, terv szerint, az 1546-ki őszön Kolozsvárra kihirdetett országgyülésen kell vala kitörni Frater György fejére. És valóban, a terv, miként látszik, oly ügyesen s oly titokban készíttetett elő, hogy Frater Györgynek, ki ellenségeit tán megvetette, alattomos működéseiket idején ellensúlyozni elmulasztotta, midőn az országgyűlésre megjelent, nem volt többé ideje azt teljesen meghiúsí-

tani; s legtanácsosabbnak tartá, betegséget szinlelve. kolozsmonostori apátságában vonúlni meg, míg a zivatar feje fölött elvonúl. A rendek többsége, a királynéval tartva, ennek kivánsága szerint, azt végezte, hogy a helytartó kincstári kezeléséről a királynénak köteles számot adni; s méltóságában való megmaradása a számadás helyességétől s a királyné kegyelmétől legyen föltételezve. Keményebb végzést, mit tán Petrovics és társai óhajtottak, sem a helytartó pártfeleinek száma, sem az őt pártoló török tekintetéből nem lehetett alkotni.

Izabella, úgy látszik, a hozott végzéssel is teljesen megelégedve tért vissza Gyalu várába, egy idő óta szokott lakhelyére. Megjelent ott nemsokára Frater György is, ki ismervén a királyné állhatatlanságát, semmit sem kételkedett a maga győzedelmében. Többször is volt már hasonló baja Frater Györgynek a királynéval; s minthogy némi igéretek, vagy néhány ezer arany a kincstárból a királyné kezébe szolgáltatva, még soha sem téveszté el hatását; jó eredményt várt ő ettől a jelen viszályban is. Nehogy azonban, mielőtt a királynét körülhálózná, Petrovicstól valamely baj érje, gondja volt reá, hogy ez iránt előleg menvéddel biztosíttassék. A királyné eleinte kemény szemrehányásokkal fogadta őt. Emlékezetébe hozta elhalt férjének jótéteményeit, a maga eddigi kegyelmét, a végrendeletet, mely által fiával együtt gondjaira bizatott. Majd ellágyúlva, könyekre fakadt s megereszté panaszai árját. A helytartó a királynénak eddigelé több izben szenvedett szüksége, udvartartásának hiányaiért bocsánatot kért, annak okait másokra tolta, ezentúl nagyobb gondoskodást, jobb elláttatást igért. Kölcsönös panaszok, mentségek, a köz- és magán bajok fölemlitése után, miről Frater György egyelőre sem kételkedett, meglőn a kiengesztelődés. Azon napot barátságos társalgásban töltötték; másnapon pedig Frater György nagyszámú szekereken szállíttatott Gyalura mindennemű élelmi szereket [1]).

[1]) Veráncsics, Gorka Endréhez. 1546. oktober 2. Katonánál 21, 617. — Ugyanaz, Csáky Mihályhoz, november 14. U. o. 21,

A királyné és Petrovics meghiúsúlt terve végre is csak Frater György hatalmának megszilárdulását eredményezte. Azon urak, kik a hatalmas ember megbuktatásával kecsegtetve, a királyné szándokait a kolozsvári országgyülésen elősegítették, látván, hogy a kincstárnok s helytartó ismét kegyelembe fogadtatott, s a maga helyén szilárdabban áll mint valaha, — részint boszúságból a királyné könnyelműsége s változékonysága miatt, részint félelemből a helytartó boszujától, részint s tán legtöbben azon vágyból, hogy általa Majláth sorsán segítsenek, ezentúl Frater Györgyhöz csatlakoztak.

Majláth Istvánnak még mindig sok barátja volt mind Erdélyben, mind Magyarországban. Az évek sora, melyek elfogatása óta lefolytak, nem csak feledésbe nem merítette emlékezetét; hanem még inkább növesztette a vágyat őt valahára megszabadúlva látni. Ezek eddigelé a moldvai és havasalföldi vajdák által, de sükeretlenűl működtek megszabadításán. Megváltására egy tetemes pénzöszveget is gyüjtöttek össze; de czélt evvel sem értek.

Ezek most Majláth sógorával, Nádasdy Tamással egyetemben Frater György pártolását óhajták megnyerni; mert daczára azon fondorlatoknak, melyekkel őt a portán egyrészről Ferdinánd követei, másról a királyné és Petrovics megbuktatni törekedtek, azt tartá a közvélemény, hogy az ügyes helytartó nem csak fentartja magát, hanem oly befolyással is bir a diván egy részénél, hogy a mit komolyan akar, azt képes is végrehajtani.

Nádasdy ez ügyben már 1542-ben is megkereste volt a kincstartót, s ez akkoron tett is némi lépést a portánál. De a franczia követ, kit közbenjáróul kért meg, oly választ adott, „hogy nehéz a gyöngyöt kivenni a tenger mélyéből;" a basák pedig, kiket Majláth ügyének pártolására felszólított, azt üzenték, hogy miután a fogoly, ki akkoron betegsége miatt szelidebb bánásmódban

623. 626. Ugyanaz, de már ellenséges indulattal Frater György iránt, ennek halála pörében. Praynál: Epist. Proc. 2. 392. Bethlen: Lib. 3, 423.

s nagyobb szabadságban részesült, szökés által akart megszabadúlni: a szultán ellene haragra gyúlt, s hallani sem akar többé felőle [1]). Nádasdy ezután Ferdinándnak a béke tárgyalása végett 1545-ben Konstantinápolyba küldött követei által ügyekezett megváltani sógorát; de, akár mivel a követek azt elég erélyesen nem sürgették, akár mivel azt kieszközleni más okból nem birtak: Majláth még egyre a héttoronyban tespedezett.

Nádasdy, látván, hogy ez úton ezélt nem ér, 1546-ban ismét Frater György pártolását s közbenjárását óhajtá megnyerni, s e végett Máté itélőmester által folyamodott hozzá. Az itélőmester azonban világosan tudatá Nádasdyval, hogy csak azon feltétel alatt remélheti a helytartó őszinte közbenjárását a portánál, ha Majláth hűségeért s békeszeretetéért jótáll. Az erdélyi nép, úgymond, nyugtalan, rendet s féket tűrni nem szerető. Jól tudja ezt a helytartó ur, ki előtt eddig is az volt a legnagyobb akadály Majláth megszabadítása tekintetében, mivel attól tartott, hogy haza bocsáttatván, barátai s alattvalói, kik buzgalmokkal eddig is inkább ártottak neki mint használtak, ismét nyugtalankodni kezdenek. „Én, úgymond, ismerem a dolog állapotát; s bár mit igérjenek is mások, mind hasztalan; magát a kincstárnok s helytartó urat kell megnyerni, ki bizonyára sem nem kegyetlen ember, sem vadak emlőjét nem szopta; hanem, ha vad is a vadak iránt, ember ő az emberek irányában." Javasolja ennélfogva Máté úr, eszközölné ki Nádasdy, hogy Fogaras vára jó feltételek alatt mindaddig a kormány kezére eresztessék, míg a helytartó Majláth hűségéről s békés magaviseletéről meggyőződhetik; akkoron, úgy hiszi, a helytartó is mindent megteend Majláthért [2]).

E tanácsot az itélőmester, kétségkivül magának a helytartónak intésére, adta Nádasdynak. Hatott-e Nádasdy ezután Majláth barátaira, hogy ennek sorsát a helytartóhoz való ragaszkodásuk által ügyekezzenek

[1]) Frater György, Nádasdyhoz. Praynál: Epist. Proc. 2, 117.
[2]) Praynál: Epist. Proc. 2, 142.

jobbra fordítani, bizonytalan: Verancsics állitásából csak annyit tudunk, hogy azok, kik a királynéval s Petroviccsal szövetkezve, 1546-ban a helytartót megbuktatni ügyekeztek, a fondorlat meghiúsulta után jobbára mindnyájan Frater Györgyhöz csatlakoztak. Hogy ezek közt Majláthnak számos hívei is léteztek, kétséget nem szenved, miután Frater György utóbb az emlitett föltétel alatt Báthory Endrének is teljes készségét ajánlá fel a fogoly szabadságának kieszközlesére [1]. De mivel a feltételt teljesiteni mind Nádasdy, mind Majláthné vonakodott: Frater György sem működött buzgóan s őszintén a fogoly ürért. Sőt, ha igaz, miről őt Nádasdy vádolta, minden igéretei daczára is inkább ellenzette, mint elősegitette annak megszabadúlását [2]. S mint tudjuk, Majláth végre is a héttoronyban halt meg.

LXXXIX.

Mihelyt Frater György a királynéval kiengesztelődött, s a Petrovics, Batthyányi Orbán s pártfelei által ellene szőtt fondorlatokat kijátszotta, a zavarokat lecsöndesítette: mihelyt látta, hogy ama terve, mely szerint még egyszer kisérletet tőn, az országot János herczeg alatt egyesiteni, a török által el nem fogadtatik; sőt ez tőle már Becsét és Becskereket is átadatni kivánja: ismét megváltoztatta politikájának irányát.

Valamint eddigelé minden körűlmények közt, úgy most is az volt fő czélja Frater Györgynek, hogy a haza fennmaradását biztositsa, török tartománynyá válását, mi Buda s vidékének elfoglalása óta ijesztő rém gyanánt állott szemei előtt, lehetőleg meggátolja. E czél elérésének vágya töltötte be egész lelkét; e vágy vegyűlt minden szenvedélyeibe, sőt uralkodott azok felett; ez tartá fenn őt, midőn a félreismerések, a rágalmak, a sérelmek és gondok súlya reá nehezedett. Ez volt a sarkpont, mely

[1]) U. o. 160.
[2]) U. o. 185. 198.

körűl forgott egész politikája, minden törekvése. E miatt változtatta ő a körűlmények változása szerint a maga politikáját is minduntalan, nem gondolva avval, mit mond a világ róla e változékonysága miatt. Midőn azt látta, hogy a franczia által felizgatott Szulejmán Ferdinándot az ország nyugati részének birtokában is fenyegeti, s ez külsegélyre nem támaszkodhatik: maga is közönyös, sőt néha ellenséges állást foglalt el Ferdinánd irányában; a töröknek pedig hizelgett, iránta hűséget színlelt, jó indulatát, pártfogását ajándékokkal, élelmi szerek szállításával s egyéb szolgálatokkal ügyekezett biztosítani az ország másik felének. Midőn látta, hogy a franczia izgatásban szünet állván be, a török is engedékenyebb Ferdinánd iránt, és ez a császár és a német birodalom segélyével az országot a török ellen megvédheti: ismét visszahajólt Ferdinándhoz, s az ország egyesítésén kezdett munkálkodni, ezt tekintvén a nemzeti fennmaradás biztosításának feltételéül, s mit időnként csakis a pillanatnak veszélyei miatt kényteleníttetett háttérbe szorítani. Ő csak az elv, a magának kitűzött nagy czél iránt maradt hű minden körűlmények között; és épen azért tartá őt a kevésbbé éles szemű világ változékonynak, chamaeleoni jelleműnek, mivel ezen elvhűség miatt a körűlmények szerint majd Ferdinánd majd a török felé hajólt. De a török iránt ő soha sem viseltetett őszinte indulattal: hódolata csak a szükség kényszeréből, a haza biztosításának vágyából származott. „Mi hallgatunk, hizelgünk, ajándékokat küldözünk, szolgálunk és engedelmeskedünk; s bár nyomorúltan és pirongással, de nem haszon nélkül“, — úgymond Verancsics [1]). Kik azon hibába esnek, hogy őt más szempontból tekintik, szükségkép hamis világításban fogják fel egész nyilvános életét: s képtelenek abban, kivált pályája végén, föllelni az elvet, melyre legfontosabb tetteit visszavezethetnék. Kik a nagyravágyást, a hatalom szeretetét tartják cselekvései főrugonyának: életének épen legfontosabb szakában, midőn az országot egyesítvén, maga minden hatalomról

---

[1]) Katonánál 21, 749

lemondani s nyugalomba vonúlni kivánt, és csak nagy unszolásra maradt meg egy időre az ügyek élén, nem fogják őt érteni; vagy kénytelenek lesznek a tényeket helytelen szempontjuk miatt elferdíteni, a történelmi igazságon, mint eddig is sokan tették, erőszakot elkövetni, hogy tetteinek okát adhassák. Ha ellenben őt azon férfiúnak tekintjük, kinek fő feladata volt a török hódoltatásának gátot vetni, a félelmes ellenséget eleinte baráttá változtatni; s midőn látta, hogy ez nem sikerűlhet, oda működni, hogy a sorscsapások és belviszályok által szétzilált, pártokra szakadt haza egyesűlés által óvassék meg a végelsűlyedéstől: úgy fogjuk találni, hogy történelmünk alig mutathat fel egy hosszú életpályát, mely következetesebb volna az övénél.

XC.

Ezen állhatatos ragaszkodást hazafiúi elveihez, ezen rendíthetlen hűséget kitűzött nagy czéljához, nyilvános életének egy korszaka sem tanúsítja fényesebben, mint utólsó életévei, melyekben még nagyravágyását, hatalomszeretetét is háttérbe szorúlni látjuk a haza közjava, fenmaradása eszközlésének hő kivánata előtt. Ha eddigelé tán bizott is néha a török pártfogásában: annak magatartása 1546 óta teljesen meggyőzte őt, hogy az ország arra sohasem fogja biztosan építhetni a maga fenmaradásának reményeit; s hogy e tekintetben nem lehet egyéb teendője az országnak, mint mennél elébb ismét egy testté egyesűlnie Ferdinánd alatt. És a körűlmények most olyanok voltak, hogy ezt végrehajtani nemcsak reménylheté, hanem felette szükségesnek is látta. A béke Ferdinánd és Szulejmán közt 1547 nyarán öt évre megköttetett. A barátságosabb viszonynál fogva, mely köztök e szerződés következtében létre jött, föl lehetett tenni, hogy Erdélynek Ferdinánd kezére eresztését, ha különben az Izabella megegyeztével történik, a szultán sem fogja annyira, mint eddigelé ellenzeni. Megerősítheté Frater Györgyöt e hiedelmében az is, hogy Ferencz franczia király, a kinek izgatásaiból származott leginkább

Szulejmán ellenszenve Ferdinánd s általában a Habsburg fejedelmi ház iránt, meghalálozott, s utóda, II. Henrik, annál inkább óvakodék ellenségévé tenni Károly császárt, minthogy ez az ellene felkelt német fejedelmeket teljesen legyőzte. Frater György már e körűlményből is nagy reményt meríthetett, hogy Szulejmán, kit az épen nem szerencsésen folytatott perzsa háború különben is elfoglalt, Erdély átadása miatt a Ferdinánddal és császári bátyjával kötött békét nem fogja megszegni. Ha pedig, úgy gondolá, Szulejmán azt mégis megszegné, ez által csak azt bizonyítaná be még világosabban, mit nem rég Becse és Becskerek átadásának követelése által is elárúlt, hogy tudniillik az országot Izabella gyönge kezeiből alkalmilag végre is saját hatalmába szándékozik keríteni. Ezt feltéve pedig, az ország fennaradása múlhatatlanúl kivánja, hogy az mennél elébb Ferdinánd alatt egyesíttessék, ki most a császár segedelmére is támaszkodhatván, mégis erősebb gátot vethet, mint ő maga, a török hódítási vágyainak.

Ez lehetett észjárása Frater Györgynek, midőn értesűlt, hogy a béke Konstantinápolyban öt évre megköttetett. Izabella részéről semmi akadályt sem várt a helytartó. A királyné egyáltalában nem találta nyugtát Erdélyben. Ő nem csak azon korlátolt helyzete miatt, melyben Frater György által tartatott, hanem szeszélyes, nyugtalan, újságra vágyó jelleménél fogva is változás után sovárgott. Teljesen megegyezett tehát a helytartóval, midőn ez vele szándokait közlé, miszerint ismét alkudozásba kiván lépni Ferdinánddal; sőt erre még maga is ösztönzé őt, csakhogy szabadúlhasson a vágyainak meg nem felelő helyzetből.

Minthogy azonban a múlt évek eseményei a Ferdinánddal való viszonyaiban nagy hézagot ejtettek, s tudta, hogy ez bizodalmát iránta végkép elvesztette: mindenek előtt a pápa által óhajtá összeköttetni a megszakadt közlekedést. E végett frater Ágoston prédikátori szerzetest 1547 végén levelekkel Rómába küldötte. De a hirnök Ferdinánd kémei által fölfedeztetvén s elfogatván, küldetésének meg nem felelhetett.

Értesűlvén erről Frater György, rövidebb utat választott. Minthogy a császárban egyébiránt is nagyobb volt a bizodalma, mint Ferdinándban, kit az elébbi alkudozások alatt a dolog fontosságát tekintve nagyon is zsugorinak, csekélységeken fenakadónak tapasztalt: a császárral kivánt értekeződésbe ereszkedni. E végett 1548 elején ugyanazon Wese János lundeni érsekhez, most konstanczi püspökhöz irt, ki egykoron, mint a császár követe, a nagyváradi békekötést kieszközölte. Levelében előadá, mit óhajtana ő jelenleg az országra s a királynéra nézve; s kéré a püspököt, tudósítaná őt a császár és Ferdinánd király ez ügybeni szándokairól, hogy, ha ezek kedvezők. követeket küldhessen ő felségökhöz [1]). De e lépésében sem lőn szerencsésebb. A konstanczi püspök, ekkoron már súlyosan beteg, nem sokára meghalt, s a levél válasz nélkül maradt.

A helytartó e két sükeretlen kisérlet után nyomban egy harmadikat is tett, ismét a pápa közbenjárását óhajtván kieszközleni. E czélra Verancsics Antalt választá követévé. Verancsics már január közepén Krakóban volt, s ott több hétig mulatott, hihetőleg, hogy Rómába utazása más színt nyerjen s Ferdinánd pártja által meg ne gátoltassék. Utóbb Rómába érkezvén, a viszonyokat a császár és a pápa közt nem találta olyanoknak, melyekben a pápa közbenjárása az országnak hasznára lehetne. A Tridentben megnyitott, de a pápa által Bolognába áttétetni szándéklott közönséges zsinat helye s más nagy fontosságú kérdések miatt, melyek az egyház uralmát közelről érdekelték, a császár és a pápa között súlyos viszály fejlett volt ki. A pápa e körűlmények közt nemcsak hogy Frater György szándékait nem támogathatá a császár előtt; sőt inkább maga óhajtá Frater György, s általa a többi magyar püspökök támogató segélyét igénybe venni a császár ellen. „Miután a pápa hihetőleg ily szükséget lészen szenvedendő, — irá Verancsics a helytartóhoz — nem lehet kételkedni, hogy egyebek közt a te segélyeddel is

[1]) Frater György, Frigyes rajnai fejedelemhez. Kolozsmonostor, 1548. september 19. Brüsseli levéltár.

élni kivánand." Veráncsics ösztönzi őt, hogy a pápa pártjára álljon a császár ellen. „Ha, úgymond, a császár iránti tekintet tiltana, hogy mennyire tőled telik, a pápa érdekeit támogasd, dicsérem ugyan állhatatosságodat; de gondold meg, mily keveset teljesített a császár eddigelé azokból, mikkel téged a maga és testvére részéről kecsegtetett; gondold meg, mily gyakran csalatkozott Magyarország a benne helyezett reményekben, s mily súlyos bajokba keveredett miatta; e fölött még sok hiányzik abból, mire ő törekedik, s a mit nyert is eddigelé, koránt sincs a szerencse változékonysága ellen biztosítva; sőt rövid idő múlva aligha nagy gondok és nehézségek nem fogják őt elfoglalni, bár másrészről a remény sem megvetendő, melyet mi benne helyezénk." Tudósítja aztán, hogy a pápa nagy kedvezéssel, a legkitűnőbb kardinálok igen jó indulattal viseltetnek iránta, s őt a kardináli méltósággal kivánják felruházni. „A mit sokan nagy munkával és bőkezűséggel sem érhetnek el, te azt magadnak költség és fáradalom nélkül megszerezheted; mert e méltóság neked, arra nem is vágyódónak, önként ajánlkozik. . . . Magad sem hiheted, mily becsüléssel, magasztalással említenek Rómában, s mind leveleid, mind követeid mily nagyra tartatnak az atyák által. . . . Azt hiszem, a pápa kedvezését s akaratát, mely szerint téged felmagasztalni kiván, nem kellene elhanyagolnod. . . . Ragadd meg tehát az alkalmat és szerencsét, mely kinálkozik, miként azt eddigi emelkedéseidben tenni szoktad. . . . Bocsánat a tanácsért, mintán e dologban sem érzelmeidet, sem szándékaidat nem ismerem." [1])

XCI.

Mi benyomást tett Veráncsics e levele Frater György lelkére, nem tudjuk. De, akár mivel ő a czimeket csak a velök járó hatalomért becsűlte, s ennél fogva a kardináli méltóságra nem vágyódott; akár mivel azt,

[1]) Veráncsics, Frater Györgyhöz. Katonánál 21, 794.

mit véleménye szerint az ország java, fenmaradása igényelt, személyes érdekeinek alárendelni hazaszeretetével ellenkezett: annyi bizonyos, hogy Veráncsics tanácsát, bár mennyire hizelgett is tán az fenhéjázó szellemének, nem fogadta el. Ő most a császár jó akaratát, pártfogó segélyezését múlhatlanúl szükségesnek tartá az ország fenmaradhatása tekintetében; s ennek egy perczig sem kételkedett feláldozni személyes érdekeit. A török, miután kissé elhallgatott, 1547-ben ismét nagy hévvel megujítá követelését Becse és Becskerek átadása iránt; különben azt fegyverhatalommal fenyegetőzött elfoglalni [1]). Még ezúttal is sikerűlt ugyan Frater Györgynek, ajándékai s az adó megfizetése által a divánt e kivánatától elmozdítani [2]); de azt, hogy a török oly hevesen kivánja e várak birtokát, melyeknek fontossága abban állott, hogy a temesi bánságnak kulcsaiúl szolgáltak, egyébként nem fejthette meg magának, mint hogy a török János herczeg egész örökségére elébb-utóbb rátenni akarja a kezét. Ő ugyan bízott magában, hogy míg él, e veszedelmet képes leend ámító, cseles politikája által elhárítani az országról. De az évek súlya már mindinkább nyomni kezdé agg vállait; gyakoriabb betegeskedése mind többször figyelmezteté őt halandóságára. És mielőtt az élet szinpadáról lelépne: egyesűlve s nagyobb biztosságban kívánta látni az országot, mint minőt annak akár Izabella, akár a gyermek királyfi gyönge kezei adhattak az álnok, hűtlen török pártfogása alatt, „ki védenczét naponként gyöngíteni törekedett“ [3]). Most tehát rendíthetlenűl állott elhatározása, Erdélyt s a tiszai részeket Ferdinánd kezére ereszteni, s általa a császár és a többi keresztény fejedelmek védelmébe helyezni.

A törökkel kötött béke közelégületlenséggel fogadtatott az országban. Miután a császár a protestans fejedelmeket részben a magyarok segedelmével is legyőzvén, a birodalom békéjét helyreállította: a nemzet azt óhajtá,

---

[1]) Veráncsics, Gorka Endréhez. Katonánál: 21, 650. 659.
[2]) Ugyanaz Vaponiushoz. U. o. 21, 673.
[3]) Ugyanaz. U. o. 21, 659.

hogy a császár, annyiszor ismételt igéretei szerint, intézzen valahára egy közönséges hadjáratot a török ellen, s űzze ki őt az országból, mielőtt magát abban teljesen megfészkelné.

És minthogy a Konstantinápolyban megkötött feltételek szerint, a császárnak és Ferdinánd királynak három hónap engedtetett a béke elfogadására s megerősítésére: a magyar országtanács már az 1547-ki augustus 4-kén előterjesztéseket tőn a császár és Ferdinánd király előtt: miképen az eddigi hosszabb fegyverszünetek mindig nagy kárára voltak az országnak; mert a török a béke ürügye alatt csak oda törekedik, hogy míg a magyarok fegyveröket leteszik, lassanként annál könnyebb szerrel hatalmába ejtse az országot. A nemzet bátorságát s erélyét a húsz évi balszerencse sem törte meg; s most sem kiván az mást, mint hogy a császár és a király egyesűlt ereje által támogatva, komoly harczban szabaditsa meg magát a török zsarnoksága alól. Kérik ennél fogva őket, ne erősítsék meg a minden háborúnál károsabb békét; hanem miután a vallási háború, isten segélyével oly gyorsan bevégeztetett, egyesűlt erővel támadják meg a perzsa háborúval különben is elfoglalt törököt.

Ugyanez volt az ország rendeinek kivánsága is, kik e végett az 1548-ki februárban nagyszombati gyülésökből követséget is küldöttek az Augsburgban birodalmi gyűlést tartó Károly császár s Ferdinánd királyhoz. Frater György erről értesűlvén, mind hogy a magyar rendek ezen kivánságát a maga részéről is támogassa, mind hogy az ország egyesítése iránt lépéseket tegyen, úgy a királyné, mint a maga s az erdélyi rendek nevében Pestyt és Hallert szinte követségben küldé Augsburgba. „Erdély rendei is félnek, így szól a császárhoz intézett levél, — hogy e békéből Magyarország végromlása fog bekövetkezni; mert semmi béke sem lehetséges oly ellenséggel, ki már nem csak, mint elébb, meghódolásukat kivánja, hanem életök ellen is agyarkodik: ki, miután elébb adóval is megelégedett, most mind több és több várat követel, mind újabb alkalmat keres romlásukra. Ne engedje tehát a császár a sürgető szükségnek, és saját hadi ké-

szűltségének ezen alkalmas idejét elosonni a nélkül, hogy Magyarország megszabadítását megkisérlené, mi által nevének örök dicsőséget, a szomszéd birodalmi tartományoknak erős védbástyát szerezhet. Magyarország, ha egy fő alatt van egyesűlve, a gazdagságnak oly bőséges forrásaival bir, hogy Mátyás királynak, ki annyi háborút viselt, oly hatalmas seregeket tartott, annyi templomot s középületeket emelt s gazdagon felékesített, mind ezekre egyedűl Erdély elég aranyat s ezüstöt szolgáltatott. E fölött a tartomány, meghághatatlan havasokkal lévén körűlövezve, szoros utaiban kisebb fegyvererővel is megvédhető; de ha egyszer elveszett, nem lészen többé könnyen visszafoglalható. „Bennünket, — így folytatják feliratukat — mindnyájunkat a szabadság vágya lelkesít, s keblünknek ezen meleg érzetét semmi szakadás sem képes kioltani. És ha ily közös érzet, ily egyesség e nagy és üdves eszmében csak Istentől származhatik: hogyan kételkedhetnénk Isten akaratában, ki maga vezérlett bennünket az üdv ezen utjára, hogy közösen kérjük Felségedet. . . . De mivel a becsület és hűség nem engedi, hogy a királynétól s ártatlan fiától elszakadjunk: azért a királynéval együtt kérjük Felségedet: méltóztassék ő fenségeikről a szerződések szerint akként intézkedni, hogy a felséges királyné, ki mindent Felséged jóságától vár, Felséged boldogságaért Istenhez könyöröghessen; mi pedig az iránta való hűség kötelékeitől feloldva, lelkünk őszinteségét Magyarország megszabadítására irányzott nagy és hűséges szolgálatokban bizonyíthassuk be Felségednek.“

A császár és Ferdinánd király válasza mind a magyar mind az erdélyi követekhez akként hangzott, hogy a béke a törökkel már meg volna erősítve; s egy keresztény fejedelem kötelességével nem férhet meg, lekötött szavát megszegnie.

E válaszon kivűl mind a császár mind a király Frater Györgyhöz külön is intézett levelet. A császár inté őt, ne engedné, hogy az általa kormányzottak Ferdinánd alattvalóit háborgassák, a közjövedelmeket megkárosítsák, s olyféle hatalmaskodásokat űzzenek, minőket a reá

hivatkozó s vele mentegetődző kapitányok Eger vára s az ottani püspök ellen elkövettek. Ferdinánd pedig a királynéval és fiával kötendő egyesség ügyében felszólítá őt és Izabellát, küldenének azonnal Augsburgba felhatalmazott követeket, kik e dolgot, a lengyel király követeinek részvételével, a császár közbenjárása mellett intézzék el.

Frater György hálával fogadta a király e készségét, s junius 5-kén kelt válaszában a királyné nevében is megigérte, hogy követeit mennél elébb Augsburgba küldendi [1]).

A körűlmények közt azonban, melyekről nemsokára értesűlt, igérete teljesítését nem látván czélravezetőnek, azt ideiglen elhalasztotta. E körűlmények egyike az volt, hogy Zsigmond lengyel király idő közben meghalálozván, követeit Augsburgba már nem küldhette; Izabella pedig egyáltalában követelte, hogy az ő s fia érdekei lengyel követek által legyenek képviselve. A körűlmények másika az Erdélyért Izabellának adandó kárpótlást illette.

Minthogy az addigi alkudozások sükerét leginkább azon nehézségek hiúsították meg, melyek a Szapolyay-féle ősi javak kiváltása s átadása körűl forogtak: az 1544-ben megszakadt alkudozások végén azon föltétel hozatott szőnyegre, hogy e javak helyett Oppeln, Ratibor és Sagan slézia herczegségek adassanak János herczegnek cserében Erdélyért s a tiszai részekért. Azonban, még ezek egy részét is kiváltani kellett volna elébb a brandenburgi márkgróf gyámsága alatt létező kiskorú sagani herczegtől. Látta Frater György, hogy az alkudozás Erdély fölött mindaddig nem vezethet czélra, míg Ferdinánd e herczegségek átengedése iránt a brandenburgi fejedelemmel az egyességet meg nem kötheti. Most ugyan e fejedelem is igért megbizottat küldeni Augsburgba; de mivel még magok a herczegi család tagjai sem egyeztek meg a herczegségek átengedésének feltételei fölött: a felhatalmazott kiküldése is elmaradt. Ennél fogva tehát Frater György is czéltalannak látta a követek

[1]) Buchholtznál 7, 241.

elküldését. Ovakodnia kellett pedig minden ilyféle czéltalan lépéstől, mely a török gyanúját s haragját könnyen fejére vonhatná.

Idő közben, — hihetőleg Ferdinánd eszközléséből, ki bár az első lépést a múltak után tenni nem akarta, rajta volt mégis, hogy a felfrissített ügy ismét el ne alugyék, — azon levél, melyet Frater György az év elején Wese János lundeni érsek s konstanczi püspökhöz intézett, valamikép Frigyes pfalczgróf kezeibe jutott. A fejedelem, Frater Györgyöt erről tudósítván, a meghalt püspöké helyett a maga készséges szolgálatát ajánlá fel neki az egyesség ügyében, mihelyt általa bővebben értesíttetik, mi légyen az tulajdonkép, mit ő ez ügyben tehetne?

Frater György tehát felkérte őt válaszában, fogná ezen, az egész kereszténység tekintetében fontos ügyet pártfogása alá, s pótolná a lundeni érsek helyét. „Mert, úgymond, valamint eddigelé elhúnyt barátom hű tanácsaival éltem ez ország ügyeiben, úgy most, megváltozván a körűlmények, ez idők bajos ügyeit Méltóságod, mint Apollo szent oraculuma elébe kell vinni, hogy bölcs tanácsai által megfejtessenek. Ne engedje tehát Méltóságod, hogy e nemes haza elébb elveszszen mintsem azt balsorsa magával hozná.“ Mit kivánna tőle, ő és királynéja, teljesen megértheti a lundeni érsekhez irt leveléből, hogy tudniillik, tudósítaná őt a császár és a római király nézeteiről ezen ügyben, s eszközölné ki, hogy az ügy maga a császár előtt tárgyaltassék [1]). Hogy pedig a fejedelem mind maga meggyőződjék, mind a császárt és Ferdinánd királyt meggyőzhesse, miképen Izabella királynénak is ugyanez a kivánsága, általa is hasonló értelemben iratott a fejedelemhez [2]).

[1]) Frater György, Frigyes fejedelemhez. Kolozsmonostor 1548. september 19. Brüsseli levéltár.

[2]) Izabella, Frigyes fejedelemhez. Gyalu, 1548. september 21. A királyné Frater Györgyöt így czimezi: „Reverendissimus in Christo pater, Dominus Frater Georgius, Episcopus Varadiensis, Thesaurarius, Locumtenens, Compater noster, fidelis nobis sincere dilectus.“ Brüsseli levéltár.

XCII.

Ezalatt értesűlvén a kincstartó, hogy, mivel követeket Augsburgba küldeni elmulasztott, Ferdinánd reá is, a királynéra is boszankodik, s az ország egyesítésére czélzó ezen újabb kezdeményezését is fondorlatnak tekinti; hogy ezen felűl, miként már a császár leveléből is kitűnt, ellene az egri püspök háborgatása s némi javak elfoglalása miatt különféle vádak emeltettek Ferdinánd előtt: nehogy a megkezdett viszony ismét megszakadjon, az október 18-kán Pozsonyban megnyitott országgyülésre, melyen valahára Ferdinánd is személyesen megjelent, hármas követséget intézett, a királyné, az erdélyi rendek és a maga részéről.

A királyné követei, előadván ennek ügyekezeteit, melyeket legújabban az alkudozások megkezdése végett Frater György által tudtára adatott, kérték Ferdinándot hogy, miután a királyné, atyjától is megfosztva lévén, csak ő felségében s a császárban találja támaszát: gondoskodnék róla és fiáról atyailag. Óhajtja a királyné, hogy ő felsége, miként már boldogúlt férjével, János királylyal végezett, fiának örökségét mennél elébb váltaná ki; ha pedig ezt nagy nehézségek gátolják: a király és a császár ő felségök találnának a magok bölcsesége szerint más módokat a királyné és fia kielégítésére.

Hasonló értelmű volt a rendek követeinek előadása. „A legközelebb múlt időkben, — mondák ezek — három országgyülést tartottak, melyekben az ország fenmaradhatásáról tanácskozván, elvégezték légyen, megkérni ő felségét, hogy vegye pártfogása alá országukat. Ez eddig a pusztításoktól ment maradván, sőt a meghódolt részekből kivándorlott számos népet is kebelébe felvévén, oly népessé lett, hogy szükség idején százezernyi hadat is kiállíthat lovasok- s gyalogokban a török ellen. Kérik végűl a királyt, gondoskodjék ezen, minden tekintetben oly fontos országról, nehogy a magyar koronától elszakdván, végre is török kézre kerűljön.

Frater György követei az ország egyesítése tekintetében a királyné és a rendek követeinek előadására

hivatkozván, azt csak mellékesen érintették, s leginkább azon viszályok s pörös esetek elintézésének szükségére figyelmeztették a királyt, melyek az ő s a királyné alattvalói közt léteznek. „Régóta sürgetik már Felségedet allattvalói, mondák a követek, hogy e viszályok kiegyenlítésére biztosokat nevezzen ki. Felséged, junius 4-kén Boroszlóban kelt leiratában tudatta volt a főtisztelendő váradi püspökkel, hogy kész kiküldeni a biztosokat, kik minden hatalmaskodást, minden erőszakos foglalást s egyéb viszályt elintézzenek, melyek mind a két félen János király halála óta történtek. Felséged e végett sz. Jakab napját tűzte ki határúl, igérvén, hogy a tanácskozás helyét s biztosainak személyeit később tudatja a püspök úrral. De Felséged a birodalomba távozván, az értekezletek helyéről senki sem tudósítá a püspök urat. Könyörög tehát a főtisztelendő püspök úr Felséged előtt, hogy, ha tán e miatt, miben ő nem hibás, vagy egynémelyek vádaskodásai miatt boszúság támadt Felségedben, azt lelkéből kivetni, őt a maga kegyelmében megtartani s biztosait kinevezni méltóztassék. Igéri a püspök úr, hogy a miben tévedése kimutattatik, azt örömest helyrehozza. Reményli mindazáltal ő urasága, hogy a biztosok tudósításából meglátandja Felséged: kik nyomják el Felséged országát, s másként fog a püspök úr iránt érzeni. Tudja ő, hogy számosak vádaskodásai őt oly rosz hirbe hozták Felséged előtt, miképen még jó tettei is balra magyaráztatnak; de a vizsgálatból látni fogja Felséged, hogy épen azok az ország s alattvalóinak legnagyobb elnyomói, kik ellene e vádakat emelik, s hogy ők olyanok, minőnek a püspök urat ábrázolják. Ha egyszer Felséged az ő ártatlanságát megismerendi, hinni fog neki, ki iránt most mások vádjai miatt gyanúval viseltetik. E miatt a püspök úr nem is mer személyesen megjelenni Felséged előtt, s kénytelen mások által tárgyaltatni a királyné és fia ügyét. Mihelyt azonban Felséged, látván ártatlanságát, bizodalommal fog iránta viseltetni, a királyné ügyében is könnyebben fog végezhetni.“

Kiterjeszkedve azután ama vádakra, melyek a király előtt ellene tétettek, előadák a követek: miként tud-

tára esett a püspök úrnak, hogy arról vádoltatik, mintha az ő zsoldosai Szepessy István árváinak, kiknek ő a gondnoka, és Melith Györgynek házaiból a király híveinek javaiban nagy károkat tettek volna; miért aztán az említettek házai a király emberei által felgyújtattak s elpusztíttattak. A követek ezt egyenesen tagadták, minthogy küldőjök nemcsak a maga zsoldosait nagy fegyelemben tartja, hanem mások raplóbarlangjait is mindig ügyekezett szétrontani. A püspök úr megvizsgálta az ügyet, s rágalomnak találta a vádat. Vizsgáltassa meg azt ő Felsége is; és ha a vádlottak bűnösöknek találtatnak, ám tűrjék a gyalázatot és szenvedett kárukat; ha pedig, mint eleve is tudja, ártatlanoknak ismertetnek: legyen ő Felsége is tekintettel mind reá, mind a szegény nemesek és árvák jogaira, és szolgáltasson nekik elégtételt, s ne engedje, hogy hívei ily gyalázatban s kárban maradjanak, minőt házaik lerombolása által szenvedtek.

Tudja a püspök úr, miként arról is vádoltatott a király ő Felsége előtt, hogy Eger kiadatását Perényi által ellenzette, az egrieket is rábeszélte volna, ne adnák át a várat. Kéri a püspök úr ő Felségét, ne nyisson fület ily hiú s alaptalan vádaknak. Mióta csak Perényi úr fogságba jutott, ő mind a vele tartó urak, mind más nemesek által többször inté az egrieket, adnák át a várat ő Felségének; és Perényi úr halála után is, midőn az egriek Dormán Kristófot és Deák Pált hozzá küldötték tanácsát kérni, mit tevők legyenek: a püspök úr ismét azt üzente nekik, adnák át tüstént a várat, melyhez semmi joguk; s különben is csak így menthetik meg elhalt urok árváinak javait. Győződjék meg ő Felsége, hogy csakis a püspök úr tanácsa következtében adatott át Eger vára.

Alaptalan azon vád is, mintha a püspök úr a végett tartotta volna a múlt években a három gyülést Debreczenben, hogy a boldogúlt János király fiát megkoronáztassa. Erről a püspök úr soha sem tanácskozott; azt pedig, a mi azon gyüléseken végeztetett, tudhatja ő Felsége saját emberei- s ügynökeitől.

Végűl, miután a püspök úr minden ügyekezetét oda irányozza s egész buzgalommal azon dolgozik, hogy az országot ő Felségének teljes épségben átadhassa: kéri ő Felségét hogy, miként a királyné követeitől bővebben megértette, gondjait ezen ügyre fordítani méltóztassék[1]).

Ferdinánd az országgyülés bezárása előtt két nappal, november 20-kán, irásban adta ki válaszait mind a három követségnek. A királynénak válaszolá: hogy az ország egyesítésének ügye eddig sem rajta, hanem azon múlt, hogy a királyné és atyja, Zsigmond király a császárhoz Augsburgba, miként elvégezve volt, követeket nem küldöttek. Ő ezután sem fogja ezen ügyet elhanyagolni, csakhogy a királyné is olyast kivánjon, mi illő s megadható. Miután az ügy fontos, haladék nélkül fog iránta értekezni a császárral, s minden ügyekezettel rajta leend, hogy a dolog valahára elvégeztessék.

Hasonló módon válaszolt a rendeknek is, biztosítván őket, hogy az ország azon részeinek védelméről gondoskodni, egyik legfőbb kötelességének tartja.

Frater György mentségeire végűl azt adá válaszúl: miként ő nem szokott a vádaskodásnak hiszékeny fület nyitni, sem mások viseletét ilyféle vádak, hanem tetteik szerint megitélni; hiszi ennél fogva, hogy a püspök úr tettei által olyannak fogja magát tanúsítani, hogy neki hihessen, benne teljesen bízhassék. — A viszályok kiegyenlítése végett kivánt biztosokat egész készséggel ki fogja nevezni Vizkereszt napjáig, kik aztán a püspök úrral Báthorban vagy Nagy-Károlyban találkozván, a pörös ügyeket elvégezhessék, a határokat megigazíthassák. Egyébiránt a püspök úr szándokait az ország átadása iránt kegyelemmel fogadja, remélvén, hogy azokban továbbra is állhatatos maradand, így biztosítandó magának ő Felsége bőséges kegyelmeit[2]).

---

[1]) Legatio Reginae. Varadiensis, et Nobilium Trans-Tibiscum et in Transilvania. Brüsseli levéltár.

[2]) Responsum per S. Mtem R. datum Smae reginae Isabellae, Fratri Georgio et nobilibus qui Trans-Tibiscum et in Transilvania, Posonii 20. Novembris 1548. Brüsseli levéltár.

XCIII.

Biztosokúl Ferdinánd 1549 elején gróf Salm Miklóst, Báthory Endre főtárnokmestert, Nádasdy Tamás országbirót és főkapitányt, Bornemisza Pál veszprémi püspököt, Sibrik György és Verner György kir. tanácsosokat és Zombory János kir. főügyvédet nevezte ki, úgy mindazáltal hogy, míg a többiek a pörös ügyek s határok elintézéséről értekeznének, Salm és Báthory külön az ország átadása fölött egyezkednének a kincstartóval. Meghagyá mindazáltal nekik, hogy a császár akarata szerint is, oly módon tárgyalják a kényes ügyet, nehogy a szultán féltékenysége idő előtt felébredjen, s a béke megszegésére abban okot találjon. Frater György kivánsága szerint némi spanyol zsoldosokat is útnak indított Erdély határai felé, kik az alkudozás sikerűltének esetében némely főbb vár őrizetét megerősitenék.

Frater György ez iránt értesűlvén, Erdélyből mind maga Váradra utazott, mind Kendy Ferenczet több más főbb urakkal oda rendelte. Azonban Báthory időközben megbetegedvén, Salm Nádasdyt szólitá fel, hogy miután a váradi püspökkel tervezett találkozás február 24-re volna kitűzve, s Nádasdy a határszéli viszályok elintézésére különben is ki volna biztosúl nevezve, pótolná azokban is helyét Báthorynak, mire ez vele külön volna megbízva; mert oly fontos ügyet egyedűl nem vállalhat magára [1]).

A találkozás e miatt nem jöhetett létre. Mert Nádasdy, csak miután a királytól vett parancsot, valahára aprilisban eredt útnak; s midőn Egerbe érkezett, levelet vőn Kendy Ferencztől, hogy miután a Frater György s ő maga a többi urakkal két hónapig hasztalan várt reá Nagyváradon, s a kincstárnok úr fontos ügyek miatt Erdélybe utazni kényteleníttetett, jőne ő is oda, miszerint vele vagy Deésen vagy Újvárban találkozhassanak [2]). Idő

---

[1]) Salm, Nadásdyhoz. 1549. február 2. Epist. Proc 2, 175.

[2]) Kendy ugyanahhoz, Zeék 1549. Virágvasárnap utáni hétfőn. U. o. 2, 181.

közben Salm részéről is akadály támadt, neki a Balassa Menyhért és Basó Mátyás rabló urak által háborgatott Hont megyét kellvén biztosítani; miért maga helyett a már felgyógyúlt Báthoryval Nádasdyt és Bornemisza Pál veszprémi püspököt küldé az értekeződés megkezdésére Frater Györgyhöz. A kincstartó erről értesűlvén, maga is tudatá Nádasdyval, hogy mintán az ismételve kitűzött határidőt a kir. biztosok meg nem tartották, s e miatt reájok sokáig hasztalan várakozott: nem látván, mikor lesz vége e késedelmezésnek, az országgyülés és más nagyfontosságú ügyek miatt kénytelen volt Erdélybe visszamenni. Ha módját látná, minden vonakodás nélkül visszatérne Váradra; de oly nagyok most Erdélyben a bajok, hogy ezt legjobb akarattal sem teheti: jőne tehát Nádasdy Erdélybe biztos társaival. Egyébiránt is itt mind Majláth kiszabadításának, mind gyermekei javainak ügyében hasznos leend barátival értekeznie, s hugát ezek miatt meglátogatnia. A találkozás helye akár Deésen, akár Újváron, akár másutt lehetne, csak Erdélyben legyen; mert ő onnan ki nem mehet [1]).

Hasonló értelemben irt Frater György Báthoryhoz is. De a biztosok, kivált a büszke Nádasdy ellenzése következtében, azt válaszolták neki, hogy miután a királytól parancsuk van, Bátorban vagy Károlyban találkozni; vagy e végre más oly helyet választani, mely ő felsége méltóságának megfeleljen: ennek sérelme nélkül nem mehetnek Erdélybe, s újra is felszóliták őt, siettetné kijövetelét Magyarországba. A királynak pedig azt irták, miképen úgy hiszik, hogy csak azért hivja most őket Erdélybe, mivel lengyel s török követek vannak nála, s mind ezeknek, mind az országgyülésre összehívott rendeknek újjal akar reájok mutatni, hogy ime a király egészen házáig küldi a maga követeit; s kétség kivűl küldetésök okát is elferdítve kivánja előadni ama külköveteknek [2]).

---

[1]) Frater György ugyanahhoz. Kolozsmonostor, 1549. april. 18. U. o. 182.

[2]) A biztosok Ferdinándhoz. Eger, 1549. apr. 24. Epist. Proc. 2, 184.

Való volt-e a vád, vagy csak az őt sógorának fogsága miatt gyülölő Nádasdy gyanújából származott, bizonytalan: csak annyit tudunk, hogy Frater György szándokai, ha valaha, most bizonyára őszinték voltak; de ő ez időben több tekintetben felette súlyos körülmények közt létezett, melyeket a biztosok nem vőnek figyelembe.

A szintoly kevély mint bárgyú Petrovics, ki magát a kormányból lett kiszoríttatása s legújabban a miatt is sértve érezé, hogy a püspök az ő megkérdezése nélkül bocsátkozott érintkezésbe Ferdinánddal, alattomban nem csak a rendek, kivált Majláth barátai közt fondorkodott. hanem Izabella királynét, annak anyját Bona özvegy lengyel királynét, sőt még a portát is fölizgatta vádaskodásai által Frater György ellen. A viszonyt még inkább elmérgesité az, hogy a püspök egy idő óta ismét szigorúbban kezdé érvényesíteni gyámi tisztét, s Izabellának sok szemrehányást tőn a már serdülő herczeg elkényeztetése, szellemi kifejtésének elhanyagolása miatt. A különben is szeszélyes, újságvágyó, Erdélyben nyugtát nem találó Izabella, hogy magát e kellemetlen helyzetből kiragadja, Lengyelországba akart távozni, s e végett kíséretet is kért a rendektől.

A rendek szintúgy mint a helytartó, kiknek most fő törekvése volt Erdélyt mennél elébb Ferdinánd kezére bocsátani, e czéljokat a királyné távozta után még könnyebben elérhetni vélvén, e kivánságában nem ellenkeztek, feltéve, hogy a királyfi köztök marad. De másként gondolkodott Petrovics, ki ez esetben a temesi tartomány kormányától elesni remegett. Nem csak Izabellát lebeszélte szándokáról, hanem a töröknél is egyre vádaskodott a helytartó ellen. A szomszéd basáktól e vádak következtében oly hírek érkeztek: miszerint ha a királyné távoznék, a kis herczeg Konstantinápolyba fogna vitetni, s Erdély basák kormánya alá helyeztetni. E hírek akár a török való szándokait foglalták magokban, akár Petrovics által koholtattak, mind az országot mind a helytartót megfélemlítették, s azontúl ez is, amazok is ellenzék a királyné távozását.

Ezen események újra, s minden elébbinél hevesebb lángra szították a viszályt a helytartó és Petrovics között. A jobb hazafiak az ügyek ezen állapotát nagy aggodalommal tekintették, s attól félvén, hogy e viszály huzamosabban tart, végre még a török is közbelépend, mi csak veszedelmére válhatik az országnak: a két gyámot egymással mennél elébb kibékéltetni óhajtották. Izabella eszközléséből tehát ennek anyja Bona királyné, s testvére Zsigmond király, e végett 1549-ki májusban Zebridov Endre kujavi püspököt küldötte Erdélybe. A követ, úgy látszik, arra is utasítva volt Bona királyné által, hogy Izabellát Erdély megtartására ösztönözné [1].

Mind ezekhez járult még az is, hogy a töröktől azon vádak megvizsgálása végett, melyek Izabella és Petrovics által a helytartó ellen emeltettek, ez időben szinte egy csausz érkezett Erdélybe.

Frater György ennyi felől zaklatva, a legjobb akarattal sem várhatta tovább Váradon Ferdinánd biztosainak megérkeztét, s mihelyt a lengyel követ jöttének hirét vette, maga is Gyulafehérvárra utazott. A kiengesztelődés feltételéűl, úgy látszik, a királyné azt kivánta, hogy az ország kormányába s jövedelmeinek kezelésébe ezentúl magának is nagyobb befolyása legyen. A helytartó s kincstárnok, hogy a lengyel s török követeket nyakáról mennél elébb lerázhassa, s a Ferdinánd biztosaival kezdett alkudozását jó végre vezethesse, Izabella minden kivánságában megnyugodni látszott; minek következtében a kiengesztelődés színre megtörtént [2].

Nagyobb gondja volt Frater Györgynek arra, hogy a török követ jó hírrel érkezzék vissza küldőjéhez. E végett az összegyűlt rendek által oly végzést alkottatott, hogy a csauszszal az ország részéről is követség menjen Konstantinápolyba, mely némi ajándékokkal a királyné s a helytartó közt helyreállott békesség hírét s azon igéretet vigye a portára, hogy az évi adót s a kivánt élelmi szereket annak idején pontosan megküldik, egyébiránt

[1]) Verancsics Antal testvéréhez, Mihályhoz. 1549. máj. 27. Katonánál 21, 851.

[2]) Tinódy, Katonánál 21, 849.

kérje a szultánt, hogy őket szabadságaikban továbbra is megtartsa, ellenségeiktől védje s egy jó helytartót küldjön Budára, kihez szükség idején könnyen hozzáférhessenek [1]).

A helytartó, mihelyt e kelletlen vendégektől, a lengyel és török követektől megszabadúlt, Váradra visszatérvén, annál buzgóbban fogta fel ismét az ország egyesítésének fontos ügyét, mennél inkább meggyőződött, hogy annyi akadályok közt csak gyors eljárás vezethet sükerre. A királyt azonnal értesíté körülményeiről, melyek által találkozása a biztosokkal meggátoltatott, s kérte őt, rendelné ki azokat újabban haladéktalanúl.

De mialatt ezután a válaszra várakozott, újabb bajok hirét vette Erdélyből. Petrovics, Patóczy és Losonczy Antal, látván, hogy a királyné hatalomgyakorlata mit sem nagyobbodott, s udvartartási költségei sem szaporíttatnak, rávették Izabellát: költözném ki Lippára. igérvén, hogy ott a bánság jövedelmeiből bővebben megszerzik élelmét, eltartják asztalát és cselédségét. „Izabella asszony, mond rímes krónikájában Tinódy [2]) — ezt jó neven vévé, hívségeket szép beszéddel megköszöné; ezt mind az országnak hamar hírré tevé, hogy éhel meghalna közűlök elkimenne. Lőn elinduiatba; Dévárra beszálla. Váradá Frater György ezt hamar meghallá; hív szolgái által kéré és unszolá: Erdélyből ki ne menne, mert végre megbánná. Ott ő akaratját asszony változtatá; Déva várába ő kincsét felhordatá. Ezt hallván Patóczy, Losonczy, búsula; okot lelvén, mind a két úr haza indula. A királyné asszony Déváról indula Petruittal (Petroviescsal), hogy Szebenbe beszállana Frater György Váradá ezent hogy meghallá, Szebennek izene, asszonyt bé ne bocsátnák. Inkább engedének a barát szavának, hogy nem az asszonynak és király fiának; noha megesküdtek a király fiának: őket nem bocsáták Szebenbe a szász urak. Sírva Izabella Fehérvárba szálla; éjjel nappal óhajt és kesereg vala.“

[1]) Buchholtznál 7, 213.
[2]) Katonánál 21, 850.

XCIV.

Idő közben Ferdinánd is újabban kiküldötte a maga biztosait. Gróf Salm Miklós mellé most Sbardellati Ágoston váczi püspök, Sibrik György és Istvánffy Pál tanácsosok voltak kinevezve. Találkozás napjául augustus első napja, helyéűl Nyirbátor tüzetett ki [1]). A helytartó fényes kisérettel jelent meg Bátorban, hova a magyar és erdélyi urak közől is többeket meghívott; az alföldi rendek követeket bocsátottak.

A biztosok most a Szapolyay-féle ősi javak helyett a királyfi részére Oppeln és Ratibor sziléz herczegségeket 15.000 magyar forint évi jövedelemmel igérték kárpótlásúl, mi ha e javakból ki nem telnék, a hiány máshonnan fogna kiegészíttetni; a királynénak, jegyajándoka fejében százezer arany forintot köteleztek. Frater György biztosíttatott, hogy kincstárnoki hivatalának s Erdély kormányának megtartása mellett a Várady Pál halála által megürült esztergami érsekségre fog kineveztetni s kardináli méltóságra emeltetni. Némi értekeződés után, mely a királyné kielégítését, s a királyfinak Ferdinánd leányai valamelyikével leendő kiházasítását érdekelte, Frater György e feltételek alatt megegyezett a korona, Erdély s a tiszai vidék átadasában. Megigérte, hogy a királynénál minden erejét ráfordítandja. hogy az alku elfogadására őt is reábirja; de mivel előre látható, hogy Petrovics a szerződést ellenzeni fogja, s annak meggátlására a portánál is mindent elkövetend, talán magát Izabellát is csökönössé teendi, — és mind ennél fogva még számos nehézség volna legyőzendő: az átadás feltételéül kikötötte, hogy biztosaival a király egy erős zsoldos hadat küldjön a határszélekre, mely által a királynét és Petrovicsot szükség esetében kényszeríteni is lehessen a szerződés elfogadására. A mi saját személyét illeti, ő magát feltétlenűl a király kegyelmére bizza; minthogy azonban végnapjait nyugalomban kivánná töl-

---

[1]) Ferdinánd parancsa a pozsonyi kamarához. Epistol. Proc 2, 191.

teni, magát Erdély kormányától fölmentetni óhajtja. Mihelyt a királyi sereg Erdély széleire megérkezik, annak átadását azonnal végrehajtandja [1]).

Midőn Ferdinánd az alkudozást Erdély iránt ezen ízben megkezdette, azt hivé, hogy Izabella az egységre most is oly hajlandó, minőnek őt elébb tapasztalá, minőnek ő magát még nem rég is vallotta; s hogy tehát, mihelyt a szerződés Frater Györgygyel megköttetik, minden fegyverzaj nélkül, egyesség útján jutand Erdély birtokába. Most azonban biztosai tudósításaiból úgy értesűlt, hogy tán még fegyvererővel is kellend működnie; erre mutatott azon fontosság is, melyet Frater György az Erdély széleire küldendő seregbe helyezett. Attól tartván tehát, nehogy a török ez által a béke megszegésére ingereltessék: további lépéseit Erdély ügyében a császár tanácsától kivánta felfüggeszteni. Frater Györgynek is azt iratta [2]) ennélfogva, hogy szükségesnek látja, a végrehajtást mindaddig elhalasztani, míg e felett a császárral a tavaszon tartandó augsburgi gyülésen értekeznék; mert azon esetre, ha ezt a török békeszegésnek tekintvén, háborút kezdene, eleve biztosítani kivánja magát a császár segélye iránt.

De Frater György ellenkezőleg, a gyors eljárástól várt csak jó eredményt, s újabban kérte a királyt, ne engedné elosonni a jó alkalmat; mennél továbbra halasztatik a végrehajtás, annál több időt nyer Petrovics és a lengyelek Izabella királynét felizgatni, a töröknél fondorkodni. Egy véleményben voltak a kincstartóval magok a királyi biztosok is; minél fogva Ferdinánd 1550 elején egy titkos tanácsban újra meghányatni kivánta az ügyet.

E tanácsban a vélemények elágaztak. Hoffmann János kincstartó ellenzé a terv elfogadását. Bár, úgymond, nem volna nehéz e vállalatot oly módon adni elő a portánál, hogy az a békével egyáltalában nincs ellen-

---

[1]) Báthory Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 207. Istvánffy Lib. 16, 180. Tinódy Katonánál 21, 925.

[2]) 1550. január 8.

tétben; nem hihető mindazáltal, hogy a szultán közönyösen nézze Erdély elfoglalását. Ő azt hiszi, hogy, ha ez végrehajtatik, a török nem csak a jövőre nem újítandja meg a békét; hanem bizonyosan hadjáratot intézend az ország ellen, mit Frater György kétes érzelmei, változékonysága még veszélyesbbé tehetnek. Ki tudja, nem az-e most is csak a püspök szándoka, hogy a királynét, kivel meg nem férhet, távolítsa el Erdélyből, utóbb pedig azt tegye, mit személyes érdekei kivánnak?

A tanácsosok nagyobb része azonban s maga Ferdinánd is úgy vélekedett, hogy fel kell használni az alkalmat, míg Frater György rendelkezésétől függ a tartomány, mert, mint hirlik, Petrovics s maga Izabella is vádaskodik ellene a töröknél [1]).

Még inkább meggyőződött a sietés szükségéről Ferdinánd márczius havában (1550), midőn Mahmud, mások szerint Ahmed, hitehagyott bécsi német, most portai tolmács, követségben érkezett a király udvarába, színleg, hogy a szultán győzedelmeit Perzsiában hirül hozza, valóban pedig, hogy kikémlelje, mi való Izabella és Petrovics vádjaiban [2]) A követ ezt maga sem tagadta; sőt ez iránt egyenes kérdést intézett küldője nevében a királyhoz. Ferdinánd válasza úgy hangzott, hogy a Frater Györgygyel folytatott értekeződés csak a két fél alattvalói közt támadt pörös ügyek elintézését illeté; de némi vigyázatlan szavakkal mégis elárúlta az ügy mibenlétét [3]); mi elég volt az ügyes tolmácsnak, hogy azok nyomán teljesen kipuhatolja, mit megtudnia kellett. Ferdinánd maga is észrevette, de már későn, a tévedést, s hogy a követ jó akaratát megnyerje, gazdagon megajándékozva bocsátá őt vissza, vele küldvén egyszersmind Singmoser titkárát a harminczezer arany évi adóval.

Ügyesebben viselte magát Frater György, kinél három csausz járt ez időben, kétségkivűl hasonló kémke-

---

[1]) Buchholtznál 7, 244.

[2]) Bornemisza Nádasdyhoz, és Nádasdy László anyjához. Epist. Proc. 2, 195. 197.

[3]) „Ahmetus, cui male quaedam nuper a rege nostro credita sunt.“ Irja Verancsics Nádasdyhoz. Katonánál 21, 1098.

dés végett. „Ezek kettejét, — így ir maga a kincstartó [1]) — kik a császár diadalmas visszajövetelét hozták hirűl, február 15 kén küldtem vissza. A harmadikat saját követeimmel, kik adót és ajándékot vittek, márczius 5-kén eresztettem útra. Ezek Brassóban Feredevics csauszszal, a szultán fia hirnökével találkoztak, ki tőlem szelindek kutyákat (molossos) és nyulhajtó agarakat kért ura számára.“

XCV.

De bár mily barátságos színben tüntette is fel ezen utolsó török küldöttség a viszonyt a porta és Frater György között, ennek feje fölött mind sürűbben tornyosúltak a vészfellegek. Mahmud tolmács a divánt mindenről tudósítá; minek következtében nyomban Erdélybe küldetett levelekkel a királynéhoz, Petrovicshoz s az erdélyiekhez, melyekben ezeknek meghagyatott: „hogy az áruló Frater Györgynek ezentúl senki se engedelmeskedjék, hanem őt lánczra verve, vagy ha élve elfogni nem lehetne, legalább fejét küldjék a portára; s ezentúl mindenki csak a királyné és Petrovics parancsaira hallgasson, kiket a szultán továbbra is biztosít a maga pártfogásáról“ [2]).

És midőn Mahmud Konstantinápolyba visszatért, jelentvén, hogy a parancsot a királyné s a körülötte lévő urak megnyugvással, sőt örömmel fogadták: Rusztán nagyvezér világosan tudatta Ferdinándnak ott székelő ügynökével, hogy Frater György már tényleg le van téve, s Ferdinánd király, ha a békét szereti, óvakodjék őt pártfogása alá venni; sőt, ha az erdélyiek által elűzetvén, nála keresne menedéket, reményli a szultán, hogy őt elfogatja s bilincsben küldendi a budai basához [3]).

---

[1]) Epist. Proc. 2, 199.

[2]) Báthory, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 207. Buchholtz 7, 245 *) alatt. Történelmi Tár 1, 240.

[3]) Báthory, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 207. Buchholtz 7, 245.

A királyné és Petrovics nem is késtek készületeikkel foganatosítani a szultán rendeletét. Izabella minden párthíveit fegyverre szólítá, s Losonczy Antal és Patóczy Ferencz által hadat szedetett; a budai basát pedig segedelmére hívta. Petrovics a bánságban és Szerémségben gyűjté a ráczokat zászlai alá.

De ezen események nem találták készületlenűl Frater Györgyöt. Ő nem hagyta magát elaltatni a tavaszszal nála járt csauszok barátságos nyilatkozatai által; hanem, ismervén a török álnokságát, s jól értesűlve lévén a királyné és Petrovics fondorlatairól, már a télen megkezdette volt a hadgyüjtést. Mihelyt tehát a szultán parancsáról s a királyné készületeiről értesűlt, Ferdinándot a maga biztosainak és hadainak mentűl elébbi elküldésére sürgetőleg felszólítá; maga pedig készen álló seregével, mielőtt a királyné felkészűlne, haladék nélkül Erdélybe ment. Ekemezőn, a Küküllő folyam völgyében, mely mintegy kulcsa a tartománynak, tábort ütvén, kijelenté, hogy nem királynéja s boldogúlt királyának fia ellen, hanem csak a pártoskodások meggátlása végett jött be fegyveres erővel. A szászokhoz és székelyekhez ügynököket küldött, kik őket a királynétól elhajlítanák, s Medgyesre mind a három nemzetnek gyülést hirdetett. Idő közben értesűlvén, hogy a Martonffy testvérek Marosszéket a királyné nevében lázítják, egy csapattal Vásárhelyre sietett, a Martonffyakat elfogatta s megölette. A Medgyesen összegyült rendek ellenvetés nélkül elfogadták indítványát, mely szerint aztán egy követség gazdag ajándékokkal küldetett Konstantinápolyba, hogy eljárását a nemzet nevében is kimentené, s a portát elébbi rendeleteinek visszavonására birni ügyekeznék.

Ferdinánd, Frater György veszélyes helyzetét méltányolván, gróf Salm Miklós főkapitányhoz rendeletet bocsátott, hogy német hadaival Eger felé indúljon; Báthory Endre által pedig a tiszai nemességet felkelésre szólíttatta. De bár Salm elég korán megérkezett Egerbe, sem ő, sem Báthory nem adhatott segélyt a kincstartónak. A törökök ugyanis az elhagyott Szolnokot felépíteni készűlvén, ott már halomra gyűjtették az építési szere-

ket. E hely a Tisza és Zagyva összefolyásánál kevés mesterséggel oly erőssé vala tehető, miképen félni lehetett, hogy a török ebben czélt érvén, onnan az egész Tisza vidékét meghódítandja. Salm ezt annál kevésbbé látta tűrendőnek, minthogy Szolnok, bár elhagyatott, de Ferdinánd birtokához tartozott; miért is azt maga nagy sietséggel kezdé építtetni; és mivel hírét vette, hogy a budai basa annak meggátlása végett készületeket teszen, nem vélte e vidéket elhagyhatni, s Eger mellett táborba szállott. Ugyanezen ok tartá Báthoryt is lekötve a Tisza körül.

Frater György terve szerint a királyi seregek egy részének a Maros völgyét kell vala elfoglalniok, mielőtt azon Petrovics a maga rácz hadával Erdélybe törhetne. Irt is e miatt több ízben Salmnak és Báthorynak; de minthogy a budai basa készületeiről mind fenyegetőbb hirek érkezének: ezek itt most szükségesebbnek látták hadaikat, mint Erdélyben s a Maros völgyén.

Petrovics ennél fogva semmi akadályra nem találván, míg egyrészről Cserepovics vezérlete alatt Csanádot megszállatta, melyet Perusith Gáspár Frater György zsoldosaival tartott elfoglalva, másrészről rácz hadával Erdélybe törvén, Dévát megvette, Hunyadot ostromzár alá tette, Alvinczet pedig, Frater György kastélyát, Handray György árulása következtében elfoglalta. A királyné azonban, ki Gyulafehérvárba zárkózott, bár annak őrségét Petrovics pár ezernyi rácz haddal megszaporította, még sem látá magát bátorságban. A kincstartó mindeddig nyugton maradt ugyan ekemezei táborában; de seregei mind a három nemzetből naponként szaporodtak. Izabella tehát augustus elején Salvazzi Jánost, a maga olasz titkárát, a portára küldé, kéretvén a szultánt, ne hinne Frater György követeinek, sőt mivel abbeli szándokát, hogy Erdélyt Ferdinándnak átadja, már nem is titkolja, s egy erős haddal áll a tartomány közepén, küldene segélyt mennél elébb, mert a maga erejéből nem képes őt a szultán parancsa szerint letenni hivatalából. Másrészről pedig Kászon bég budai basát, a moldvai s

havasföldi vajdákat a szultán nevében sürgetőleg segedelmére szólította [1]).

Frater György azonban, mind egyre nyugton táborozott Ekemezőn. Az erdélyiek még nem tudták, mit tevők legyenek, s a királyné és a helytartó közt ingadoztak. Ezenfelűl maga a helytartó is úgy vélekedvén, hogy mihelyt a királyi biztosok a sereggel bejőnek, a királyné s Petrovics minden ellentállással felhagyva, önként meghajólnak a szükség kényszerének, mindeddig nem akart polgárvért ontani. Megelégedett avval, hogy a királyné leveleit, melyek által Gyulafehérvárra országgyülést hirdetett, elfogatta, a gyülésre megjelenni mindenkinek jószág- s fejvesztés büntetése alatt megtiltotta. S addig is, míg a kir. biztosok bejőnének, saját ügynökei által ügyekezett engedékenységre birni a királynét.

A királyi sereg és biztosok késedelmének oka nem egyedűl az volt, hogy a török Szolnokot és Egert fenyegette; hanem még inkább az, hogy Ferdinánd ily körülmények közt nem merte magától megtenni a fontos lépést, mely által a béke veszélyeztetnék; a császárral kivánt elébb értekezni az augsburgi gyülésen. Ferdinánd julius 5-kén érkezett Augsburgba; a császárra mindazáltal pár hónapig kellett várakoznia; s a körűlmények azután sem engedték, hogy ez ügyben vele az év vége előtt valamit végezhessen.

XCVI.

Frater György tétlenségét a királyné és Petrovics félelemnek tulajdonítván, nemcsak nem hajlottak ennek békeajánlataira, hanem a török segedelmében bizva, mind az urak, mind a szászok és székelyek közt is egyre izgatának. És az általok terjesztett hír, miszerint nemsokára mind a budai basa, mind a moldvai s havasföldi vajdák segedelmökre jőnek, nem is maradt hatástalan. Az

---

[1] Salm és Báthory levelei. Praynál: Epist. Proc. 2, 205. és kövv. Buchholtznál 7, 246.

erdélyiek látván, hogy a királyi sereg, melynek bejöttével őket Frater György biztatja, Egerből nem mozdúl, a török dúlásaitól félvén, mind kétesebb hangulatot kezdének nyilvánítani. Már maga Salm Miklós is aggódni kezdett a kincstartó felett. „Frater Györgynek — így irt ő september 21-kén Nádasdyhoz [1]) — nem jól megy a dolga ... Félek, hogy ügyei roszra fordúlnak. Már kezdenek tőle elpártolni; s ha ő Erdélyből kiűzetik, a tartomány török kézre kerül. Valóban jobb lett volna idején bemenni Erdélybe" Későn ez még most sem leendett ugyan; s miután hírűl vette, hogy a Rákoson összegyűlt török had Szeged felé vonúlt, többé nem is kellett féltenie Szolnokot és Egert; de parancsa Ferdinándtól nem lévén Erdélybe vonúlni, kénytelen volt sorsára hagyni a kincstartót.

De ekkoron már őt is felzaklatta tétlenségéből a fenyegető veszély. Látta, hogy a királyi seregre nem tarthat többé számot. S míg kémei hirűl hozták, hogy a havasföldi vajda mintegy ötezernyi haddal betörni készűl, s erre csak a parancsot várja, a törökök pedig Szeged felől közelednek: Konstantinápolyból is aggasztó tudósítás érkezett. Követei, a gazdag ajándékok daczára sem nyertek kegyelmes fogadtatást; sőt a királyné követeinek hatalmába adattak.

Most már nem lehetett tovább tétlenségben maradnia. És mihelyt erről meggyőződött, szokott erélyével fogott a működéshez. A királyné és Petrovics elébb a török pártfogásának biztatásaival szaporították pártjokat azon önzők seregéből, kik mindig az erősebb félhez szeretnek állani; ő most e fegyverrel a hazafiúi büszkeség fölébresztésére élt: elhiresztelé, hogy amazok nem iszonyodtak a haza elpusztítására behívni a törököt s annak szolgáit, az oláhot és moldovánt; fogjon tehát mindenki fegyvert hazája védelmére. Seregének nagyobb részével Gyulafehérvárt, hova Izabella és Petrovics mintegy két ezernyi rácz őrséggel zárkoztak be, september

---

[1]) Praynál: Epist. Proc. 2, 207.

vége felé megszállotta s minden külső közlekedéstől elzárta. Varkócs Tamás nagyváradi kapitányt a Csanádot egyre vívó Cserepovics ráczai ellen küldötte; felkérvén egyszersmind Báthoryt és Salmot, hogy Váradnak netalán szükségessé válható védelméről gondoskodjanak, s ha lehet, Varkócsnak is adjanak némi segélyt.

Varkócs, az ellenséget Csanád alatt törökökkel s oláhokkal hatezerre szaporodva, erősebbnek találta, mintsem azt csekély hadával megtámadhatná; elébb tehát a vidéki népet is zászlai alá akarta gyűjteni.

Ezalatt maga Frater György szorosan körűlfogva tartá Gyulafehérvárt; de egy ideig azt nem lődöztette, és csak hirnökei által sürgeté a királynét, adná ki Petrovicsot mint a haza ellenségét s mind e viszályok okát; adná ki az ifjú herczeget is, mint a nemzet urát, ki már tíz éves lévén, ideje, hogy női kezek közől kivétetve, jövendő hivatására komolyabb nevelést kapjon. A királyné, bízva a török segélyében, mind a két kivánatot megtagadta. És valóban, pár nap múlva hire érkezett, hogy Petrovics Becsét és Becskereket igérte a töröknek, ha gyorsan megérkezik a királyné segedelmére; minél fogva a budai basa már Lippánál van, előhada pedig Erdély határán áll.

E hír sietésre inté a helytartót, végezni a királynéval, mielőtt a török megérkeznék. Előhozatá ágyúit, s a várat keményen kezdé lődöztetni. De alig fogott komolyabban az ostromhoz, ismét újabb baja támadt. A székelyföldről hír érkezett, hogy az oláh vajda minden órán betörni készűl; minek hallattára a székelyek tűzhelyeik védelmére valamennyien hazamenni kivánkoztak, s mivel az engedelem megtagadtatott, lázongani kezdtek. Frater György, mihelyt e lázongás tudomására jutott, nyomban lóra ül s a székelyek közé vágtat. Előadja nekik, hogy az oláhok betörése még csak puszta hír; de ha megvaló súlna is, nincs mitől félteniök tűzhelyeiket, mert gondoskodott, hogy az ellenség be ne törhessen büntetlenűl; a királyné pedig már hajlandó az egyességre, és csak még néhány napig kell kitartaniok, hogy minden jó véget érjen. A székelyek lecsöndesedtek.

Az utóbbi indok, melylyel őket maradásra birta, akkoron még csak szinlett volt ugyan, de pár nap múlva megvalósúlt. A kincstartó, hogy a viszályoknak mennél elébb véget vessen, október közepén táborában országgyülést tartott, melyből a királynéhoz követek küldettek, újabban kérni őt az ország nevében: tenné le a fegyvert, ne engedné, hogy az ország a töröknek martalékává legyen; adná ki tehát Petrovicsot és a kis herczeget. A királyné akként válaszolt: hogy gyermekét anyai kezeiből soha nem adja ki; Petrovicsot, ki magát iránta mindig hűnek tanusítá, sem teheti ki mások boszújának: kész mindazáltal a békére, ha azt a püspök is őszintén akarja.

Frater György csakhogy a tartományt a török betörésétől megóvja, szinte nem késett lemondani elébbi követeléséről a királyfi és Petrovics kiadatását illetőleg, s a békét esküvel is igérkezett megerősíteni, ha viszont a királyné is kötelezi magát, hogy a török hadat visszatérésre birandja. Izabella erre is hajlandónak mutatta magát, de azon feltétel alatt, hogy Frater György is bocsássa el hadseregét. A szerződés végre ezen föltételek alatt megköttetett. A királyné azonnal irt Kászon béghez, s tudatá vele, hogy miután a kincstartóval kibékűlt, nincsen többé szüksége segélyére; térne tehát békével vissza. Mihelyt pedig e levél elküldetett, Frater György is elbocsátá hadseregét, csak egy gyönge testőrséget tartván meg szolgálatában [1]).

Azonban, vagy mivel az ostromtól megszabadúlt királyné Petrovics által izgatva, igéreteit megszegte, s a törököt és a moldvai és havasföldi vajdákat újabban is behívta [2]); vagy mivel a török, már a tartomány határain

---

[1]) Veráncsics, Nádasdyhoz október 12. Epist. Proc. 2, 213. Oláhhoz Katonánál: 21, 1150. 1156. — Batthyányi Ferencz, Nádasdyhoz október 24. U. o. 2, 217 – Salm ugyanahhoz október 24. U. o. 219.

[2]) Némelyek szerint a királyné már harmad napon visszaküldte Frater Györgynek a szerződvényt. Mi azonban nem valószinű; mert oly rögtön alig oszlott szét Frater György serege: az pedig kétségtelen, hogy, midőn a veszélyről értesűlt, hadai már nem voltak együtt.

lévén, felszólitásának nem engedelmeskedett: Frater György néhány nappal seregének elbocsátása után hirűl veszi, hogy Kászon basa a Maros völgyén, az oláh vajda a vöröstoronyi, — a moldvai vajda az ojtosi szoroson részint már betörtek, részint betörni készűlnek.

Erdélyt nagy veszély fenyegette. De ez nem törte meg, sőt inkább megkettőztette Frater György erélyét. „Erdély — így ir ő Nádasdyhoz [1]) — veszélyben forog; Uraságod pedig jól tudja, mily fontos Erdély birtoka. Ha tehát ez országot megtartani óhajtjátok, legyen reá gondotok, nehogy a török kezére jusson, s a kereszténységtől elszakasztassék.“ Pár nap múlva Tordánál táborozott mintegy 400 lovassal s ugyanannyi gyaloggal, várva a rendeket, kiket a veszély hirére rögtön oda gyűlni rendelt. Innen sebes futárok által közlé a veszélyt Salmmal és Báthoryval, kinek átküldé a székelyek levelét is, melyben tudósíttatott, hogy az ellenség már betört hazájokba. „Valóban ideje, — irja röviden Báthorynak [2]) — hogy Uraságod segedelmünkre jőjön. Ha maga nem jöhet, parancsolja meg a vármegyéknek, hogy minden haladék nélkül felkelvén, hozzánk siessenek, különben elvesz Erdély.“

A rendek sietve, s mivel a veszélyről már szinte értesítve voltak, jobbára fölfegyverkezve, harczra készen, gyűltek össze. A boszúság és elkeseredés a királyné és izgatója, Petrovics ellen, kik a halálos ellenséget magok hívták az országba, mindenfelől hangosan nyilatkozott; s e hangulatot a helytartó ügyesen felhasználta a maga tekintélye s pártja szilárdítására. A nemesség és jobbágyaik, a székelyek és szászok általános felkelésre szólíttattak; s miként a legnagyobb veszélyek idején, véres kard hordoztatott körűl az országban, mely mindenkit lelkesedésre buzdított a haza védelmében. És igy lőn, hogy bár mennyire ellenzé s akadályozá is azt Izabella és Petrovics, kevés nap alatt az elébbinél még számo-

---

[1]) Enyed, oktober 23. Epist. Proc. 2, 217.
[2]) Ex castris ad Thordam feria 4-a post fest. Simonis Judae. U. o. 2, 220.

sabb, hír szerint 50 ezernyi had állott Frater György zászlai alatt [1]).

XCVII.

Nevelte a sereg lelkesedését az örvendetes hír, hogy a székelyek Istvánt, a moldvai vajda öcscsét, ki csekélyebb haddal jött be az ojtosi szoroson, megverték s kiűzték. E kedvező tudósítás befolyása alatt indúlt meg a tábor a török ellen, midőn a Szászföldről futár érkezik, hírűl hozó, hogy a havasföldi vajda szinte betört a Vöröstoronynál, és Szeben vidékét elpusztítván, Medgyes felé halad, hihetőleg összeköttetésbe szándékozván lépni a moldvai vajdával. Frater György tehát Kendy Jánost, ki akkoron Erdélyben legvitézebb s legügyesebb harczfinak tartatott, nehány ezer vitézzel rögtön az oláh vajda ellen küldé; maga a Maros völgyén sietett a török ellenébe. Kászon basa mintegy 16–20 ezer fegyverest számlált zászlai alatt, s előhada már Déva felé közeledett; maga azonban több napig időzött a határszélen.

Frater György, nehogy a törököt maga s Erdély ellen boszúra ingerelje, bár győzedelmében nem kételkedett, az ütközetet mégis, ha csak módját ejti, elkerűlni szándékozott; s inkább ijesztéssel, mint fegyverrel akarta visszavonúlásra bírni az ellenséget. E végett sebes útmenetekben mindenek előtt a Maros völgyi szorosokat rakta meg Déva és Piski táján fegyveres népével, s azokat keményen eltorlaszoltatá. Aztán több oldalról ügyes férfiakat fegyvertelenűl küldött a török tábor felé, hogy ott, mint utazók, elfogatván, hírűl vigyék, miként a tartományban nincs többé szakadás, s az egész nemzet egyetértelműleg fegyverben áll, elhatározva, mind halálig megvíni az ellenséggel.

E tudósítások, melyeket magok a török kémek is igazolták, nem maradtak hatás nélkül Kászon basára. És mi még ahhoz kivántatott, hogy magát visszavonúlásra

---

[1]) Czímerébe, melyen kék mezőben egyszarvú létezett, fölvette szerzete jellegét is, a szájában kenyeret tartó paulinusi hollót.

határozza, megtették azt is a Magyarországból vett hirek. Varkócs Tamás Csanádnál, melyet Perusith Gáspár maroknyi őrségével hősileg védelmezett, az ostromló ráczokat megtámadván, a várból ugyanazon időben kitört Perusith segedelmével annyira megverte, hogy azok vezére, Cserepovics alig menekűlhetett meg hadának felével. A győzedelmes Varkócs ezután Nagylakot, Csályát, Egrest, Oroszlámost, Petrovics várdáit könnyű szerrel megvette, s annak egyéb jószágait egész Temesvárig elpusztította. Kászon basa attól tarthatott, hogy Varkócs a Maros völgyén őt hátba fogja s két tűz közé szorúl. Ennél fogva minden késedelmet veszélyesnek látván, futamláshoz hasonló sebességgel tért vissza Szegedre, égetve s pusztítva útjában. Török János, a Szulejmán által tíz év előtt oly hűtlenűl fogolylyá tett s a héttoronyba zárt Bálint fia, egy lovas csapattal éjnek idején a Déváig érkezett előhadat, midőn az szinte visszavonúlni készűlt, megtámadván, vezérével együtt csaknem egészen levágta.

Ez alatt Kendy János is szerencsésen harczolt: az oláh vajdát nem messze Szebentől megtámadván, megverte, s miután három zászlaját és nagy számú lovát martalékúl ejtette, a futamlót egyre űzve, a Vöröstoronynál kikergette.

Mialatt ezek történtek, Illés moldván vajda, István öcsesének vereségét megboszúlni vágyván, seregével, melyben számos török s tatár is volt, szinte betört a Székelyföldre, s azt tűzzel vassal pusztítja vala. Frater György tehát, mihelyt meggyőződött, hogy Kászon basa valóban visszavonúlt, seregét azonnal Illés vajda ellen indította. De bármiként sietett, őt nem érhette utól. Illés korán értesűlt az oláhok vereségéről s Kászon basa visszavonúltáról: maga is gyorsan kitakarodott tehát a tartományból, számos foglyot vivén magával rabságra [1]).

---

[1]) Frater György saját levelei Frigyes rajnai jejedelemhez s a pápához. Epist. Proc. 2, 226. 290. Verancsics levelei, Katonánál 21, 1081. 1109. 1134. 1150. 1161. Révay: De Monarch. Cent. VI. Schwandtnernál 2, 735. Báthory, Nádasdyhoz. Epist. Proc. 2, 220.

Frater György erélye, ügyessége, cselekvési sebessége Erdélyt megmentette. Mert az annyi felől megtámadott tartomány egyedűl neki köszönhette, hogy ellenségeitől oly rövid időn megszabadúlt. A királyi hadak, bár azok segedelmét annyiszor sürgette, sem Varkócsot, sem őt magát nem támogatták. Sőt még most is, midőn szándokai tisztaságának s őszinteségének oly világos jeleit adá, az ország megmentésében annyit fáradozott, a Ferdinánd-pártiak részéről csak félreismeréssel, rágalommal és gyanúsításokkal találkozott. Még oly tekintélyes hazafiak is, milyen volt Nádasdy Tamás és Batthyányi Ferencz, oly világos fejű férfiak is, mint Verancsics, elvakítva a gyűlölet vagy irigység indúlatától, oly hibásan itéltek felőle, mintha törekvése most sem volna egyéb, mint Ferdinándot is, Izabellát is megcsalni, s Erdélyen a török pártfogása alatt egyedűl uralkodni [1]. Mintha még kétes lehetett volna, hogy a török épen azért kivánta őt minden áron, élve vagy halva kezeibe keríteni, mivel saját magának akarta elfoglalni a fekvése s természeti viszonyai miatt reá nézve oly nagy fontosságú tartományt. Valóban csak az ő jellemszilárdsága, lelkének tiszta s erős öntudata, csak a meggyőződés, hogy a mit tenni akar, az egyedűli mód az ország megmentésére, s mind ezek felett a lángoló hazaszeretet, mely keblét hevíté, volt képes megvíni annyi akadályokkal. Kevesebb lelki nagyság, csekélyebb jellemerő, lanyhább hazafiság, mint mennyi az ő kebelében lakott, annyi gyanúsítás, annyi rágalom miatt rég elkedvetlenedve vonúlt volna vissza a nehéz s hálátlan pályáról.

De ő, míg gyanusittatott, míg rágalmaztatott, megmenté a hazát. Bár életévei már hetven felé közeledtek, öntudata által támogatva, fiatal erélylyel s buzgalommal törekedett a czél felé, melyet e körűlmények közt egyedűl látott alkalmasnak arra, hogy Erdélyt s a tiszai részeket a török uraság alól megmentse.

---

[1] L. ezeknek vádjait s gyanúsításait. Epist. Proc. 2, 218.és Katonánál i. h.

XCVIII.

A nyilvános veszély, melyben Erdély forgott, idején tudtára esett Ferdinándnak; de a körűlmények hatalma ennek kezeit is lekötve tartotta. Frater György, mihelyt hirét vette, hogy a budai basának s az oláh és moldvai vajdáknak megparancsoltatott Erdélybe törniök: mind a maga, mind a tartomány nevében követeket küldött a királyhoz, ki még folyton Augsburgban, a birodalmi gyűlésen időzött, hogy a veszélyről őt értesítsék, segedelmét sürgessék. Ezen kivűl Báthory Endre, a kincstartó megbiztából is, időnként mindenről tudósítá Ferdinándot. Sőt maga az országtanács sem nézte közönyösen a veszedelmet, s az erdélyi követekkel a maga részéről Pethő tanácsost — utóbb ismét, midőn a törökök, az oláh és moldvai vajdák Erdélyt megtámadták, Sbardellati Ágoston váczi püspököt utasítá a királyhoz, kérvén őt, venné reá a birodalom rendeit, hogy a jövő tavaszra saját biztosságuk miatt is nagyobb segedelmet küldenének az ország védelmére. Frater György maga, miután a veszélyt ideiglen eltávolítá, Ferdinándot a lefolyt eseményekről tudósítván, újabban is komolyan figyelmeztette, hogy, ha Erdélyt elveszteni nem akarja, a jövő évre idején gondoskodjék annak védelméről; mert előre látható, hogy a török nem hagyandja boszúlatlanúl fegyvereinek az imént szenvedett gyalázatát. Hasonló értelemben sürgetteté a császárt is Frigyes rajnai fejedelem által 1551 elején hozzá intézett levelében [1]. „Bizonyos vagyok benne, úgymond egyebek közt, miképen a török semmit sem mulasztand el, hogy ezen országot a jövő nyáron meghódoltassa: miért a Jézus Krisztus irgalmára kérem Méltóságodat, buzdítsa a császár és római király ő felségöket ezen ország védelmére, nehogy a török azt hatalmába ejtvén, mind reánk, mind az egész kereszténységre gyászt hozzon. . . . Ezen egész dolog csak a királyi gyermek ellátásától függvén, nem leend nehéz feladat,

[1]) Frater György, Frigyes fejedelemhez. Várad, 1551. január 7. Brüsseli levéltár.

hogy ama jó fejedelmek a közügyet biztosságba helyezzék."

Ferdinánd, ki Erdély ügyét különben is szivén hordá, ennyi oldalról sürgettetvén, az országból hozzá küldött követeket azon igérettel bocsátotta haza, hogy, mihelyt a körűlményeket a gyülés folytában kedvezőknek látandja, az ország ügyét buzgóan előterjeszti a császárnak és a birodalom rendeinek. Igéretét nem is késett beváltani. November 22-kén estve (1550-ben) császári bátyjával a közügyekről értekeződvén, Erdélyt is részletesen szóba hozá. Közölvén vele az onnan vett tudosításokat, előadá neki, mily fontos Erdély birtoka nem csak magában véve, hanem Magyarországra, sőt az egész kereszténységre nézve is. „Könnyebb, úgymond egyebek közt, Erdélyből egész Magyarországot, mint ebből amazt elfoglalni." Elbeszélte neki Erdély gazdagságát aranyban, ezüstben, sóban és egyéb ásványokban: „melyek, úgymond, nagyobb jövedelmet adnak, mint az egész többi Magyarország. Ezen kivűl Magyarország azon részeiben, mely a királyné, Frater György és Petrovics kezén van, annyi ló tenyésztetik, hogy nagyobb része annak, mi Magyarországból kivitetik, ezen részekből kerűl ki. És miként mind az itt lévő magyar kanczellárom által értesítve vagyok, mind másoktól egyébkor hallottam, Erdély képes a maga védelmére lovasok- s gyalogokban negyven, — a tartományon kivüli szolgálatra pedig tizenhat, húsz ezer fegyverest kiállítani." Kéré ezeknél fogva a császárt, hogy miután, mint hitelesen értesűlt, a török s a két vajda a tartományba tört; ennek veszedelme pedig Magyarországét is maga után vonja; egyeznék még vele abban, hogy a birodalom rendeinek a segélynyújtás végett előterjesztést tehessen. „Ez, úgymond, annál szükségesebb. minthogy a fegyverszünet juniushoz egy évre letelik, és nem tudhatni, vajjon megtartja-e azt végiglen a török, s vajjon nem fog-e már a jövő nyáron ellenségesen föllépni, miként most Erdélyben megkezdte. A birodalom rendei most együtt vannak; s ő annál inkább kötelezve érezi magát ily előterjesztést tenni hozzájok, minthogy mind az erdélyi mind a magyarországi követeknek, kik e végett

nála jártak, azt szentűl mégigérte, s eddig csak azért halasztá el, mivel ezen ügyet nem akarta az épen tárgyalás alatt lévőkkel összekeverni."

A császár azonban, ki a vele viszályban lévő német protestans fejedelmeket mentűl elébb megalázni, s a fellázadt Magdeburgot megvenni óhajtván, a rendek segedelmét e czélra kivánta igénybe venni, egyáltalában nem volt hajlandó megegyezni az előterjesztés megtételében. De most Ferdinánd sem mutatott hasonló engedékenységet, minővel különben császári bátyjának akarata iránt viselkedett : minek következtében élénkebb szóváltás fejlett ki közöttök. Ferdinánd daczára a császár ellenzésének ismételve kijelenté, hogy őt lelkiismerete nem mentheti föl az előterjesztés megtételétől, melyre magát mind alattvalóinak és családjának java s fenmaradhatása miatt, mind a követeknek adott szava következtében szorosan kötelezve érezi. A császár ily ellenzést öcscsétől tapasztalni nem szokván, megboszankodott, s egyebek közt szemrehányást tőn neki, hogy oly dolgokat is lelkiismeretére vesz, miket nem kellene; s kijelentvén, hogy ez ügyet mind kettejöknek bővebben meg kell fontolniok, a vitatkozásnak véget vetett.

Ferdinánd látván a császár haragját, elhallgatott. Deczember 14-kén mindazáltal újabban, s bár még a császár is Augsburgban időzött, „hogy, úgymond, az ügyet kevésbbé roszúl adhassa elő, s a császár jobban megérthesse és megfontolhassa", irásban, levél által ostromolta őt. Ismételvén a már szóval is előadott érveket, újabban is kijelenté, miképen bővebb megfontolás után is úgy érzi, hogy lelkiismerete mindaddig nem nyugszik meg, míg az előterjesztést meg nem tette, „hogy, úgymond, mind a császár gondoskodhassék, kinek mint a kereszténység fejének és védelmezőjének ez fő kötelessége, — azért lévén Istentől hatalma, hogy karddal kezében védje a kereszténységet nemcsak az eretnekek, hanem főleg a hitetlenek ellen —, mind a rendek szivökre vehessék, ők állván legközelebb Magyarországhoz, mely nélkül ők sem fogják magokat a török ellen sokáig megvédhetni. És miután Felséged a rendekkel most együtt van, nekem

úgy látszik, nem teljesíteném kötelességemet, melylyel Isten, a világ s minden alattvalóim, főleg pedig Magyarország iránt tartozom, ha ezt Felségednek s a rendeknek elejébe nem terjeszteném. Most együtt vannak; de ha ez órában szétoszlanak, reményleni sem lehet, hogy a törökkeli fegyverszünet letelte előtt újra egybegyűljenek. Hát ha még a török, a béke végét be sem várva, a jövő nyáron Erdély, s így az ország ellen hadjáratot intéz? ... Így lévén a dolog, felszólítom Felségedet, gondolja meg, hogy, miután a béke megtartása a török részéről nem valószinű; de ha megtartatik is, már oly rövid idő múlva lejár, s ha aztán a török Erdélyt elfoglalni akarja; mi pedig most együtt vagyunk, és én alattvalóim által felszóllíttattam, hogy az ügyet Felségednek és a rendeknek előterjeszszem, és ha én ezt még sem tenném: vajjon nem kérne-e tőlem méltán számot az úr Isten, ha aztán hallgatásom következtében Erdélyben és Magyarországban, s másutt is annyi keresztény, és egy oly szép tartomány annyi kincsekkel, jövedelmekkel s élelmi szerekkel az országtól s következőleg a kereszténységtől elszakasztatnék s török szolgaságba vettetnék; és ha a kereszténység annyi lelket, a török ellen fordítható annyi erőt vesztene el, melylyel ez viszont mindnyájunk s a kereszténység ellenében gyarapodnék. És ha ennek következtében hallgatásom és hanyagságom miatt nem érdemleném is meg talán még lelkemnek nyilvános kárhozatát: de bizonyára becsületem tekintélye csorbát szenvedne, mert mind Isten, mind a világ, mind országaim s alattvalóim a miatt igazságosan vádolhatnának, s minden mentség nélkül nyilvános oka lennék ama rosznak, mi ebből mind az Isten sérelmére, mind a magam becsülete s tekintélye nagy kárára nyilván bekövetkezhetnék. Valamint pedig, ha én nem tévén kötelességemet, mely szerint az ügyek állapotát alkalmas időben és helyen előadni, segélyt és orvoslatot kérni és sürgetni tartozom, a hiba menthetlenűl engem terhelne: úgy ha én kötelességemet teljesítvén, meg nem hallgattatom, a hiba nem az enyém többé, hanem azoké leend, kik a dologról gondoskodni, segélyt nyújtani elmulasztanák; s én Isten, világ és alatt-

valóim előtt mentve leszek. . . . Reménylem, ezekből átlátandja Felséged, hogy igaz okom van megtenni az előterjesztést, s nem csak gátolni nem fogja azt, hanem elő is mozdítandja, miként császári kötelessége kivánja, s miként keresztény fejedelem létére is tenni tartozik. És ha, mit nem várok, meggátolni akarná: megbocsátand nekem, ha úgy gondolkodom, hogy inkább tartozom engedelmeskedni Istennek és lelkiismeretemnek, mint Felségednek, kivált oly dolgokban, melyek ily fontosak; bár egyébiránt kész vagyok a magam és gyermekeim javát s Istennek minden adományait feláldozni Felséged szolgálatára. Ha Felséged azt gondolná, hogy mind ezt, mit irtam, csak országaim, jövedelmeim szaporítása végett irtam, igen csalódnék. Míg Erdély keresztények kezében, minők: a királyné, a szerzetes és Petrovics, — biztos vala, én nem ügyekeztem azt magamnak megszerezni, hanem nehogy háborúra okot adjak, s a keresztény vér magán hasznom miatt folyjon, inkább tűrtem s kezeiken hagytam. De ez órában, midőn ama tartomány keresztény vallásunk s az isteni szolgálat oly nagy kárára, s minden országaim romlására, lelkiismeretem oly nagy terhelésére s becsületem csorbulására veszélyben forog, a török kezére jutnia: nem látom, miért kellene, vagy mikép is lehetne hallgatnom, s elmulasztanom az alkalmat, hogy meg ne mondjam Felségednek s a rendeknek a miről értesűltem, hogy aztán az orvoslatról gondoskodhassanak, s én Isten s a világ előtt mentve legyek.“ Végűl, a rendeknek teendő előterjesztést a levélhez kapcsolván, reményét fejezte ki, hogy azt a császár nem csak nem gátolandja, hanem jósága s kegyessége szerint minden tehetségéből elősegítendi [1]).

Ferdinánd e buzgó sürgetései, melyekhez a nem rég szinte Augsburgba érkezett Mária özvegy királyné is hozzá kapcsolá a maga kérelmeit, végre legyőzték a császár ellenzését; s Ferdinánd deczember 16-kán megtette a rendek előtt segély iránti előterjesztését, felszólítván őket,

---

[1]) Ferdinánd, a császárhoz. Augsburg, 1550, deczember 14. Brüss. lev.

vennék tanácskozásuk alá a részletesen előadott körülményeket és segítenék meg Erdélyt „mely magát jogosan nevezheti a kereszténység paizsának s előbástyájának, s melynek elveszte után maga Németország is sokkal inkább ki volna téve, mint eddigelé, a török pusztításainak.“ [1]).

XCIX.

Mialatt Ferdinánd a birodalmi gyűlésen Erdély biztosítására ekként működött, Frater György minden ügyekezetét arra fordítá, hogy a törököt a múltak miatt megengesztelje s Erdély iránt biztosságba ringassa, hogy azt jövő évben annál könnyebben Ferdinánd kezére játszhassa. Bár a múlt évben, mint látók, a szultán egy parancsa által letétetett: sikerült mégis az ügyes, ajándékait most nem kimélő kincstartónak, meghiusítani a királyné és Petrovics fondorlatait, s ismét megnyerni a török jó indulatát. Letételéről azontúl szó sem volt többé; s ha nem bizott is benne a török, tűrte őt a kormány élén.

A királyné látván, hogy a múlt események következtében Frater György tekintélye s hatalma sokkal nagyobb és szilárdabb az országban, mint bár mikor azelőtt: őt most nem annyira személyében, mint terveiben akarta megtámadni. Ő, ki előbb annyira óhajtott menekülni Erdélyből, most már hallani sem akart többé a tartomány átengedéséről, melyet serdülő fiának kivánt megtartani. E végett, hogy a kincstartó terveit meghiúsítsa, a tél elején oly pararancs kiadatását kezdé sürgetni a szultánnnál, mely által az erdélyieknek meghagyatnék, hogy fiát királylyá koronázzák.

Izabella, ha ebben czélt ér, nagy nehézségeket gördítend vala Frater György tervei ellenébe. Úgy látszék ugyan neki, hogy a török ebben maga sem igen haj-

[1]) Propositions du roy de romains pour avoir ayde des Etats contre les Turcqs en cas de besoing. En date de 16. decembre 1550. Brüsseli levéltár.

landó teljesiteni a királyné óhajtását; mert szándékait, miszerint Erdélyt török tartománynyá tegye, mind világosabban elárúlta; terveinek végrehajtását mindazáltal más tekinteteknél fogva is csak úgy hitte lehetőnek, ha gyorsan lát a munkához. E végett mennél elébb találkozni kivánt a királyi biztosokkal. Különben is keserű érzelemmel tapasztalta a múlt évi események közt, mily bizalmatlanság létezik még iránta mind a királyban, mind biztosaiban, mivelhogy a veszélyes körülmények között, nehogy a haza menthetlenűl elveszszen, óvatosan cselekedett. Hogy tehát mind a biztosokat meggyőzze szándokai, czéljai tisztaságáról és őszinteségéről, mind a királyt valahára gyorsabb cselekvésre indítsa; 1551 elején felszólitá Báthory Endrét, találkoznék vele mennél elébb valamely biztos helyen s távolabb a királynétól. Szerencsétlenségére az egyenes lelkű gróf Salm Miklós, ki még leginkább tudta őt méltányolni nehéz körülményeiben, a múlt év végén megszűnt élni; minek következtében Ferdinánd január 18-kán kelt leiratában Salm helyébe Teuffel Erázmot nevezte ki biztosúl Báthory mellé. A találkozás helyéűl ennek utána Diószeg, idejéűl február 3-ika tűzetett ki.

Frater György közlé itt a biztosokkal a veszedelmet, mely, mint ügynökei által értesűlt, Erdélyt ez évben fenyegeti, s mely véleménye szerint oly nagy, hogy azt sem a királyné, sem ő maga nem képes többé elfordítani, ha Ferdinánd király nem siet segedelmére. Mit a királytól kiván, három pontban adta elő. Hogy a királyfi tisztességes módon ellláttassék, s a királyné jegyajándoka pénzűl kiadassék; hogy Ferdinánd egy erős hadat tartson készen; s végre hogy ezekben ne késedelmeskedjék; hanem legyen gondja, hogy Erdélyben a törököt megelőzze, s annak várait jó karba helyezze. Az első pont teljesitésében azon haszon háramlandik a királyra, hogy mind ő maga, mind a többi rendek fölmentve lesznek a királyfi iránti hűség kötelessége alól, s az ország a koronával együtt a király kezeibe jutand. Ha a királyné jegyajándoka lefizettetik: Solymos, Lippa, Küküllő, Boldogkő s a kassai harminczad kiszabadúl a királyné kezéből,

úgy szinte az erdélyi püspökség is, melynek nagy részét, bár nem jegyajándoka fejében, de tényleg mégis a királyné birja.

És ha a király mindezt gyorsan végrehajtja, lesz benne mód, hogy az ország megerősittessék, s ha fegyverre kerűl is a dolog, sükeresen megvédessék. Ha ő Felsége adófizetés feltétele alatt békésen kiván megegyezni a törökkel: ez is könnyebben megtörténhetik, mihelyt a tartomány birtokába jutott s azt megerősítette. A lugosiak és soborsiniak Petrovicscsal viszályba keveredtek, s neki, Frater Györgynek, esküvel igérték, hogy Petrovicsnak ellent állandnak. Ha ő Felsége akarja, öszszeköttetéseinél fogva azt is kieszközölheti, hogy Oláhországban más vajda választassék, ki a király iránt hű legyen. De ha mindez nem indítja a királyt, s a késedelmezés következtében az ország veszélybe esik, az nem leend az ő hibája: ő már aggott kora, gyakori betegeskedései s bajai által gátolva, annyi irígy és ellenség között saját erejével nem képes tovább a hazát megvédeni.

Midőn a biztosok a királyt mind a három pont végrehajtására hajlandónak jelenteték, kérdezé őket Frater György: mikor térend meg a király Bécsbe? S válaszúl nyervén, hogy őt utólsó leveleik szerint márczius elejére várják, akként nyilatkozott, hogy a dolgot addig halasztani nem tanácsos, minthogy még az alku bevégzése is időt kiván. De ha már a király visszatérte előtt a dolgot elintézni nem lehetne; legalább arra legyen gondja a királynak, hogy a követek ide s tova küldözgetésével ne vesztegettessék a drága idő; miért is kivánná, hogy a visszatérendő biztosok teljes hatalommal legyenek felruházva, kikkel a szerződvényt haladék nélkül teljesen megköthesse. Ez annál szükségesebb, minthogy a királyné most már minden törekvését oda irányozta, hogy az országot serdülő fiának tartsa meg. Ő meg van győződve, hogy ez elkerülhetetlen veszélybe ejtené az országot; miért míg ő él, s mennyire tőle kitelik, a királyfi megkoronáztatását, min most a királyné dolgozik, megakadályozni kivánja, de a késedelem minden esetre veszélyes

lenne: kéri azért a biztosokat, közlenék ezeket mentűl előbb ő felségével; s mi mindennél múlhatlanabb, birnák őt arra, hogy addig is, mig a királyfit és anyját kielégítheti, hadait készen tartsa, hogy őt szükség esetében megsegíthesse.

Átlátták a biztosok, hogy Erdélyt, s a tiszai részeket, e körűlmények közt, egyedűl Frater György képes a király kezére juttatni, s ha a kincstartó ellen e részben oly valami történnék, mi az ő hatalmát s befolyását megcsonkítaná, abból a királyra is helyrepótolhatlan kár áradna. Annyi bizodalmatlanság s gyanúsítások után végre ők is megkezdtek győződni a püspök hazafiságáról és szándékainak őszinteségéről. „Bár — úgymondának a királyhoz intézett tudósításukban — a szíveket csak Isten vizsgálja, a mennyiben mégis szavaiból, arczából s egyéb jelekből, mikből embert meg lehet itélni, láthattuk, s tanácsosainak közléseiből is megérthettük: nem kételkedhetünk, hogy ő állhatatos és hű leend szavának beváltásában, s az ügyet jó végre fogja vezérleni, mihelyt Felséged a királyfit ellátandja." [1])

C.

A világ, mely mindig külszin szerint s azért gyakran ferdén itél, nem tudta megfogni, hogy Frater György nem annyira önhatalom- s uralkodási vágya miatt, mint azért játszá a török iránt ama kétszinű szerepet, mivel Ferdinándban eddigelé az ország védelmére elég támaszt nem nyervén, csak ilyféle színlelés által volt képes megőrzeni a hazát, hogy a barbár, álnok pártfogó azt el ne foglalja. Gyanúsíták, rágalmazák őt tetteiért, melyeknek jobbára felmagasztalt hazaszeretet volt fő rugója. Ha ő magaviseletének ezen indokát, nehogy a sikertől elessék, nem hirdette is ki nyíltan a világ hallattára: Ferdinánd-

[1]) Báthory Endre és Teuffel Erasmus, Ferdinándhoz. Nagyléta, 1551. február 4. Epist Proc. 2, 232.

nak ő már 1543-ban is őszintén kijelentette volt, hogy Isten látja lelkét, miképen iránta hű indulattal viselkedik; de míg vagy a királyt elég erősnek nem látja ellentállhatni a töröknek, vagy ennek indulatát megváltozva nem tapasztalja: hazájának megmentése végett a török iránt engedelmességet, hűséget fog színlelni. Ez bizonyára Frater Györgynek magának sem lehetett kedves szerep, de hazaszeretetből eltökélte magát arra is, bár hűtlennek, árulónak kiáltá ezért az őt nem értő világ.

Most, midőn erejét kora, gyengülő egészsége miatt fogyni érzé; a török foglalási szándokait pedig mind világosabban látá: nehogy a tiz év óta oly nehéz körülmények közt, annyi fáradsággal s mesterséggel megóvott haza végre mégis megbukjék: véget akart vetni e kétes állapotnak, mielőtt a szinpadról, melyen ki őt pótolhatná, senki sem volt, le kelljen lépnie. Mily magasztos hazafiúi érzelmek lelkesítették őt a diószegi találkozás alkalmával, azon felűl, mit róla a biztosok irtak, tanúskodik saját levele is, melyet a találkozás utáni napon irt a királynak [1]).

„Sokat beszélgettünk itt, úgymond, Felséged s ezen ország ügyeiről; de midőn egyéb értekezletek közt a királyfi ügyét hoztuk szőnyegre, abban mindnyájan megakadtunk. E csomót azonban sem oly nagynak, sem oly keménynek nem tartom, hogy azt Felséged könnyen meg nem oldhatná. Kérem tehát Felségedet, hogy e dolgot, melytől mind Felséged méltósága, mind a kereszténység üdve függ, tekintetbe vévén a veszélyeket, melyek halasztás esetében naponként öregbednének, semmi módon ne halaszsza. Azon munkának gyümölcseit, melyet Felséged ezen ország szabadságának védelmére teszen, most még csak mások előadásából ismeri Felséged; de ha majd e gyümölcsöket gondjai s munkálkodásai jutalmáúl meg is ízlelendi, akkor fogja látni csak Felséged, hogy ezen ország szabadságának fentartása által mily hatalmas védelmet szerzett az egész kereszténységnek."

[1]) Diószeg, 1551. február 4. Epist. Proc. 2, 229.

„Mit látok a királyfi ügyében szükségesnek öröksége visszaadására nézve, előadtam már nagyságos Salm Miklós gróf urnak. De miután ő ezt lehetetlennek állította; s a királyné ügye, mely csak a jegyajándokból áll, könnyebben elintézhető: határozza el magát Felséged valahára az iránt is kegyelmesen, mit akar tenni a királyfival örökségének visszaadása helyett. Ha felséged mások iránt is, kikhez semmi frigy által nem köttetik, oly kegyelmesnek mutatja magát, hogy jóságát mindenki csodálja: mennyivel illőbb és szükségesebb, hogy e királyi gyermek, ki mind méltóságát, mind szerencséjét csak Felséged kegyelmétől várhatja, Felséged nagylelküsége által bőségesen elláttassék? Engem sokféle ok indít, hogy ezt mentűl elébb megtörténtnek óhajtsam; de mindezen okok abban folynak össze, hogy mind az Istennek és Felségednek, mind pedig hazámnak kellőleg szolgálhassak; indítanak ezenfelül a veszedelmek, s buzgalmam is a végzendők iránt, mik annyira körmünkre égtek, hogy, ha ezekről idején nem gondoskodunk, a hazát nem menthetjük meg; de ezeket bővebben megértendi Felséged a biztos urak jelentéséből.

„Mily veszélyben forogtunk a múlt nyáron, és Istennek irgalma által miként szabadúltunk meg ellenségeink kezeiből, kik által minden felől körűlvétetének, annak idején megirtam Felségednek. Engem ugyan a jövőre is mind keresztény vallásom, mind Felséged iránti hűségem és hazám java s üdve buzdítand, hogy azt cselekedjem, mit egy keresztény, hazáját szerető férfinak illik tennie; kérem mindazáltal Felségedet, mint legkegyelmesebb uramat, ne terheljen Felséged oly súlylyal, mely által elnyomatva megbukjam, s Felséged kegyelmét elvesztve, ezen országnak s hazámnak szolgálatára képtelenné váljak; hanem csak annyit rakjon reám, mennyit elbirhatok. Mihelyt ezekről Felségedtől kegyelmes választ nyerek, más dolgokban is előadandom Felségednek kérelmeimet.

„De addig is parancsolja meg Felséged Báthory úrnak, s egyéb kapitányainak, hogy, ha oly valami történnék, mit vállaim elbirni képtelenek, felszólításomra

azonnal segedelmemre jőjenek; hogy aztán mind Felségednek mind a hazának javára közösen működhessünk. Tartsa Isten Felségedet a keresztény köztársaság javára egészségben."

CI.

Konstantinápolyból vett tudósitásaiban a királyné és Petrovics fondorlatairól nem csalódott Frater György. Pár hét múlva a diószegi találkozás után, márczius első napjaiban, Haly csausz azon parancscsal érkezett a szultántól Izabellához Gyulafehérvárra, hogy a királyfi azonnal megkoronáztassék, Becse és Becskerek török kézre bocsáttassék, s ötvenezer forintnyi adó küldessék a portára. A királyné e rendelet végrehajtása végett az erdélyi rendeknek azonnal gyűlést hirdetett Gyulafehérvárra. Másrészről a bánsági és aradi nemességet Petrovics gyűjté össze Temesvárott, hogy a szultán parancsát tudtokra adván, őket annak elfogadására birja.

De Frater György a dologról értesűlvén, egy emberét lóhalálában küldé Ferdinándhoz, kérvén őt újabban is, ne halaszsza a dolgot, mely hovatovább mindinkább veszélyeztetik; hanem nevezze ki mentűl elébb teljes hatalmú biztosait. Maga pedig oda fordítá gondjait, hogy a fondorlatot mind a két helyt meghiúsítsa. Egy csapat zsoldost Petrovics jószágainak pusztítására küldött; minek következtében ez javai védelmére fegyvert fogott, a gyülekezet pedig szétoszlott. Másrészről pártfelei által Gyulafehérváron is oda vitte az ügyet, hogy a rendek kijelentenék, mikép a kincstartó és a magyarországi részek rendeinek jelenléte nélkül a fontos ügyben semmit sem végezhetnek, s hasonlókép szétoszlottak. Így végződvén a gyűlés, Izabella a török követet, ki előtt hatalomhiányát szégyenlé, biztosításokkal ügyekezett eltávolítani; de a csausz kijelenté, hogy mindaddig nem távozik, mig a szultán parancsai végre nem hajtatnak. A királyné tehát egy újabb országgyülést hirdetett Enyedre. Meghívá oda Frater Györgyöt is, úgy mindazáltal, hogy fegyvertelenűl jelenjen meg; míg ellenben a három nemzet-

nek meghagyta volt, hogy azok mindegyike ezer lovast küldjön követeivel a gyűlésre [1]).

Frater Györgyöt, kinek tekintélye a múlt ősz óta, midőn Erdélyt a török s az oláh és moldván vajda pusztításaitól megmentette, igen megerősödött volt, barátai közől többen megintették: ne jőne Enyedre, mert a királyné őt elfogatni szándékozik. De ő, bízva tekintélyében és szellemi hatalmában, már csak azért is szükségesnek látta megjelenését, nehogy ott a királyné párthívei, kik közt kivált Kendy Antal, Bank Pál, s a Salm Miklós által magyarországi rabló fészkeiből a múlt éven kiűzött s ide menekűlt Balassa Menyhért tűntek ki, az országra nézve káros végzéseket alkossanak, Izabella pedig a török követet reá nézve veszélyes üzenettel küldje vissza. Meg akart tehát jelenni, de fegyveresen; mi végett zsoldosokat szedendő azonnal Aradmegyébe sietett.

A királyné és pártja, e szándékáról értesűlvén, minden módon azon volt, hogy a gyűlés Frater György megjelenése előtt alkosson határozatot. Be sem várva tehát, míg a rendek mindnyájan megérkeznének, mihelyt néhányan, jobbára párthívei, jelen voltak, a gyűlést megnyitották. Izabella a rendek előtt megjelenvén, bevádolta Frater Györgyöt, hogy nem ügyelve a boldogúlt János király végrendeletére, nem indíttatva a tőle vett jótétemények által, most őt és fiát elárulni, az országot Ferdinánd kezére játszani törekedik. Felkéré őket, védenék jogaiban addig is, míg a szultán megigért segedelme megérkezik. A királyné párthívei ezután nagy zaj közt kivánták, hogy Frater György a haza ellenségének nyilváníttassék. A kincstartó pártfelei, még kevesen lévén jelen, s félvén amazok hatalmaskodásától, nem mertek az indítvány ellen szólani; minek következtében az rögtön végzéssé tétetvén, neki azon rendelettel határoztatott tudtára adatni, hogy Erdélyben mejelenni ne merészkedjék; ez ellen cselekvendő, fegyverrel fog kiűzetni.

---

[1]) Veráncsics, Nádasdyhoz márczius 8. Báthory ugyanahhoz, márczius 18. Epist. Proc. 2, 243. és kövv.

Frater György épen bevégezte volt hadszedését, midőn az enyedi végzésekről értesűlt, és kisded seregével azonnal útra kelve, tán mivel Petrovics a Maros völgyét elállta, a Királyhágóra pedig kerűlni nem volt ideje, a legközelebb vonalon, a Kőrösvölgyön s Kőrösbányán keresztűl sietett Enyedre. Út közben, egy mély szorosban a patak medrén kellvén keresztűl hajtatnia, kocsija felfordúlt. Látván, hogy emberei az eseményt rosz előjelnek tekintik, biztatva mondá neki: „hogy nem sokat gondol ő a földi kocsival, lévén neki mennyei kocsija.“ Nagy bajjal végre Enyedre érkezvén, tüstént a gyűlésbe ment, hol időközben pártfelei a székelyekkel és szászokkal már nagy többségre szaporodtak. A királynét a múlt évi egyezség megszegése miatt vádolván, keményen kikelt tanácsosai ellen, kik a hazát fondorlataikkal újabb bonyodalmakba s veszélyekbe döntik; s ezeket és Csáky Mihályt, a királyné titkárát, és Kis Ambrust, kik ezen újabb viszályt felszították, kiadatni s halállal bűnhesztetni követelte. Szóhatalma, tekintélye, a veszélylyel daczoló bátorsága minden ellenségeit elnémítá. A királyné, megszégyenülve s boszúsan távozott Enyedről, s vele együtt tanácsosai s mások, kiket a hatalmas kincstárnok, tán inkább ijesztés miatt, mint végrehajtási szándékból kért halálra. A rendek, félvén az elfutott urak boszújától, magok is vonakodtak ellenök végzést alkotni [1]).

Frater György, megelégedvén avval, hogy a fondorlat hálózatát széttépte, s a rendek, ha némelyek tán csak színre is, mindnyájan hozzácsatlakoztak: a török követtel ügyekezett végezni. Tapasztalásaiból tudván, hogy aranynyal a törököknél mindent megnyerhet, nem késett őt gazdag ajándékaival maga iránt lekötelezni. Meggyőződvén, hogy itt ismét csak színlelés, ámítás vezethet czélra: a királyfi megkoronázása s Becse és Becskerek átadása iránt őt különféle mentségekkel nyugtatta meg. Mondá, hogy a királyfi még kiskorú, s megkoronázása ennélfogva nem lehetne érvényes; különben is e fontos ügyben még bővebben kell értekezni. Biztosítá

---

[1]) Istvánffy Lib. 13, 182. Buchholtznál 7, 252.

őt, hogy a követeket már kinevezte, kiket a kivánt adóval, mihelyt az összegyűjtve leend, Konstantinápolyba indítani akar. Ezen s hasonló indokok által végre rábirta a követet, hogy hazatérjen, leveleket is küldvén általa a szultánhoz s befolyásosabb basáihoz, melyekben őket engedelmesség s hűség színlelésével s különféle hitegetésekkel ügyekezett megnyugtatni és biztosságba ringatni, míg tervét végrehajtásig érlelheti. Kérte egyebek közt a szultánt, hogy, miután minden viszály csak onnan ered, hogy ő a portának hű szolgája, mi miatt őt kormányzói hivatalából megbuktatni akarják, erősítse meg őt újabban is e hivatalában, s parancsolja meg, hogy neki mindenki engedelmeskedjék [1]). Mihelyt pedig a török követ távozott: a rendek közt, mielőtt szétoszlanának, — ha különben igaz, miről őt Petrovics Musztafa bégnél vádolá — azt híresztelte volna, hogy a török császár Erdély iránt már megegyezett Ferdinánddal, miszerint a királyné és fia kielégíttetvén, az egész ország Ferdinánd kezére szálljon [2]).

CII.

A követ, kit Frater György Ferdinándhoz utasított s ki márczius 7-kén ment Bécsen keresztűl, épen akkor érkezett Augsburgba, midőn onnan Ferdinánd indulóban volt Bécs felé. A kincstartó sürgetéseire a király márczius 30-kán végre kiadta Nádasdy Tamás, Báthory Endre és Herberstein Zsigmond részére a teljes felhatalmazást, végezni Frater Györgygyel, a királynéval és Petrovicscsal, ezek kielégítése s Erdély átadása iránt [3]). Az utasításban meghagyatott a biztosoknak, hogy a tárgyalást részben az 1538-ki váradi béke, részben a Salm Miklós és Frater György közt 1549-ben Nyirbátorban folyt értekeződés alapján kezdjék meg. A királynénak, jegyajándoka fejében százezer aranyat fizetend, és lak-

---

[1]) Lásd Praynál: Annales 2, 369. idézett leveleket.

[2]) A szultán és Mehemet beglerbég levelei. Epist. Proc. 2, 266. 282. és 369. 381.

[3]) A felhatalmazó okmány Praynál u. o. 2, 246.

helyűl, ha Lengyelországba visszatérni nem akarna, Frankensteint és Münsterberget engedi át. János herczegnek az ősi jószágok helyett, melyek kiváltása lehetetlen, Sagan, Naupurg és Prebus sléziai herczegségeket adja át tizenötezer magyar forint évi jövedelemmel, mi, ha e herczegségekből ki nem telnék, máshonnan fog kiegészíttetni. János e javakat herczegi czímmel birja, s ha különben Izaballa akarja, Ferdinánd udvarában neveltessék; ha nagykorúságra jut, Ferdinánd egyik leányát nyerje nőűl. — Frater Györgyöt biztosítá, hogy a nyirbátori végzés szerint esztergami érsekké s bíbornokká fog kineveztetni. Meghagyta a biztosoknak, hogy, bár a püspök úr óhajtását nyilvánítá a közdolgoktól visszavonúlni s nyugalomba lépni, birnák őt mégis reá, hogy a kincstárnoki tisztet azontúl is folytassa, Erdélyt pedig Báthory Endrével vajdai méltóságában kormányozza. — Petrovicsnak, ha őt más feltételekre birni nem lehetne, igérnék meg, hogy a király hajlandó őt Temesvárnak s mind annak, mi jelenleg kezén van, birtokában hagyni, úgy mindazáltal, hogy ezentúl hűségi eskü kötelezése alatt a királynak szolgáljon, s halála után a kezén lévő várak a koronára visszaszálljanak. — Az erdélyi rendeket biztosítanák, hogy országukat Ferdinánd a török ellen a császár és a birodalom erejével is védelmezendi, — a birodalom e végre különben is rendelt utólsó gyűlésén pénzsegélyt. — Frater Györgygyel külön értekeznének a biztosok az iránt is, mi módon lehetne, ennek Diószegen tett indítványa szerint, Moldvának és Havasalföldnek új vajdákat adni, kik a király iránt hűséget fogadnának. Azon esetre, ha a királyné békés úton egyáltalában nem volna rábirható, hogy a fentebbi föltételeket elfogadja, s Erdély átadását Frater György s a rendek ellenére is gátolná: a király minden vérontást mellőzni óhajt. De legalább azon igéretre birják a királynét, hogy ezentúl, úgy mint van, nyugton marad, Frater György hatalmát s tekintélyét csorbítani, a törököt behívni, vagy neki valamely várat átadni nem ügyekszik [1]).

---

[1]) Pray: Annal. V. 430. Katona 22, 4. Buchholtz 7, 251.

Frater György azonban az utasításnak ezen utólsó pontjával egyáltalában nem volt megelégedve; mert, miután Kendy Antal, Balassa Menyhért s a királyné más párthívei. Enyedről távozván, sereget gyűjtöttek: előre látható volt, hogy a királynét és híveit elébb vagy utóbb végre is csak fegyverrel kellend a szerződés elfogadására kényszeríteni. Ő tehát újabban is sürgette Ferdinándot és biztosait, hogy hadat küldjenek Erdély széleire. Ez most annál szükségesebbé vált, minthogy a királyné nevezett hívei már nem elégedtek meg a szerződés ellenzésével, hanem azokat, kik abban Frater Györgyöt pártolták, fegyverrel is kényszeríteni kezdették a királynéhoz csatlakozniok. Egyebek közt Balassa Menyhért Kendy Jánosnak Hunyad megyében fekvő várdáit s jószágait e miatt erőhatalommal elfoglalta s pusztította, anyját és nejét fogságba ejtette.

A biztosok ezen s több hasonló jelenet által indíttatván, nem is késtek a magyar hadakat, melyek Báthory Endre főkapitány parancsai alatt léteztek, Losonczy István vezérlete alatt Debreczenben, Nyirbátorban és a Meszes hegyek táján elhelyezni. Frater György előterjesztéseire a király is megegyezett az utasítás megváltoztatásában, s gondoskodni kezdett az Erdély megszállására küldendő hadak kiállításáról. A kincstartó tanácsai szerint hasznosnak látá az ügy sikerére maga is, hogy az erdélyiek meggyőződjenek, miként hazájok, ha a török által megtámadtatnék, a császár és Ferdinánd közös erejével fog védelmeztetni: e végett kieszközlé a császárnál, hogy három ezer veterán spanyol zsoldost küldjön a maga seregéből rendelkezése alá. Ezekhez még néhány ezer német és cseh zsoldost rendelvén, april 27-kén a császártól nem rég az ő szolgálatába állott Castaldo János cassianoi markgrófot nevezte ki az Erdélybe küldendő sereg vezérévé. E választás, miként a következés tanusítá, semmi tekintetben nem vala szerencsés. Castaldo V. Károly császár hadviseléseiben emelkedett vezéri rangra; s jól betölthette ugyan helyét alvezéri állásában; de a tulajdonok, melyek egy fővezérben megkivántattak, nem voltak sajátjai. Ő azon véleményt, melylyel Ferdinánd

vezéri képessége iránt viseltetett, egyáltalában nem igazolta. Ezenfelűl erélytelensége, fondorkodó jelleme, mindenek felett pedig kapzsisága gyászossá tette vezérletét Erdélyre nézve. Jellemét egyébiránt utóbb magok az események bővebben meg fogják velünk ismertetni.

Utasításában, melylyel őt külön ellátta volt, kijelenté Ferdinánd, miképen Frater György kérelmére megegyezett, hogy Erdélyt, a magyar korona egyik jeles tagját, ha békésen nem lehet, fegyverhatalommal foglalja el s óvja meg a török ellen; hogy Nádasdyt, Báthoryt és Herbersteint biztosokúl küldötte légyen a tartományba, békésen kieszközleni a királyné megegyeztét; ha ez nem sikerűl, Castaldo fegyvererővel hajtsa végre a Frater Györgygyel kötendő szerződést. Miután a tartomány a király iránti hódolatát megteendette: Castaldo annak kormányát Frater György püspökre és Báthory Endrére bízza; maga csak annak megerősítéséről gondoskodván. Ha oly körülmények fordúlnának elő, melyekben a melléje adott haditanács véleményének meghallgatása után sem merne bizton intézkedni: az esetet rögtön jelentse fel a királynak, addig is azt cselekedvén, mit a netalán fenyegető veszély elhárítására leghasznosabbnak itélend haditanácsával.

CIII.

A sereg, mely vezérlete alatt april végén megindíttatott, 3000 spanyolból, a gróf Arco testvérek által vezénylett tiroli ezredből, 500 sléziai nehéz lovagból s egy ezred könnyű cseh lovasból állott; más német hadak utóbb valának utána küldendők. A Losonczy István alatt már Erdély szélein táborozó 300 huszár s 1000 gyalog szinte Castaldo fővezérlete alá rendeltetett.

Castaldo a sereggel május elején Egerbe érkezvén, Frater György kivánatára néhány napig ott vesztegelt. A kincstartó ugyanis mielőtt a sereg bevonúlna, még egyszer megkisérteni óhajtá Izabellánál a békés eszközöket. E végett május 7-kére Tordára mind a három nemzet-

nek gyűlést hirdetvén, megkérte a királynét, jelennék meg ott ő is személyesen, vagy legalább küldene biztosokat, s parancsolná meg ugyanezt Petrovicsnak is. Felszólítá egyszersmind a királyi biztosokat, küldenének magok közől szinte egyet a gyülésre, kinek jelenléte a rendeknek netalán még ellenkező részét is megegyezésre birhatná. A királyi biztosok Herbersteint küldék oda a magok részéről, meghagyván neki, hogy a királyné szándékait, ha vele találkoznék, kipuhatolni ügyekezzék.

A rendeknél, kik jelen voltak, teljesen czélt ért Frater György. Ezek, értesűlvén általa, hogy a spanyol-német sereg Castaldo alatt már Egernél táborozik, és csak az ő felszólítását várja, hogy beköltözzék, ebből látván, hogy a császárnak is gondja van védelmökre, készeknek nyilatkoztak hódolni a királynak. De Izabella és Petrovics sem magok nem jöttek el, sem követeket nem küldöttek. E helyett Balassa Menyhért s a királyné némely más pártfelei a szorosokat kezdték torlaszolni; Petrovics pedig a budai basától kért segedelmet [1]).

Frater György ezekből meggyőződött, hogy a királynéval és párthíveivel békésen nem végezhet; miért Herbersteint május 17-kén visszaküldvén, általa a többi királyi biztosokat is felszólíttatá, siettetnék mind a magok, mind a sereg bejövetelét; ő maga pedig az erdélyi sereggel Gyulafehérvárat azonnal megszállotta. Izabella a vár védelmét Vojnics Horváth Ferenczre bizván, maga oly sietséggel távozott az erősebb Szász-Sebesre, ott szándékozván bevárni Petrovics rácz seregét, és a segélyre hívott törököt, hogy még drágaságait is hátrahagyta. Frater György húsz napig törette ágyúival a vár falait; rohamot mindazáltal, nehogy a polgárvér szükség nélkül folyjon, nem intéztetett. Castaldo ezalatt, míg seregének egy részével Almást ostromoltatá, a spanyolokkal junius elején Kolozsvárra érkezett. Három nap mulva az ország részéről követség érkezett hozzá a király iránti hódolatot bemutatni. Frater György attól tartván, hogy Petrovics a Maros völgyén betör, s magát Dévánál

[1]) Epist. Proc. 2, 252.

vagy Szászvárosnál megerősíti: junius 5-kén felszólitá Castaldot s a királyi biztosokat, hogy, ha még Almás nem volna is kivíva, ott csekélyebb hadat hagyván, a többi sereggel Gyulafehérvárra siessenek, hogy onnan a Maros völgyét, mielőtt Petrovics megérkeznék, elfoglalhassák. „Különben is, úgymond, győződjék meg Uraságtok, hogy itt minden készen van, és semmi sem hiányzik, mint hogy Kegyelmetek a sereggel itt legyen" [1]).

A királyné ugyanis látván, hogy Petrovics Temesvárról nem mozdúl, Balassa s egyéb párthivei pedig, mióta a királyi sereg bevonúlt, a hegyek közé szétfutottak, mind hajlandóbb lett az egyezségre. Nem kevéssé hatott továbbá a királynéra az is, hogy titkára, Raguzai Antal, kit a tavasz folytán Konstantinápolyba küldött, Frater Györgyöt bevádolni s ellene segedelmet kérni, az ennek levelei s követei által elámított szultántól azon parancscsal küldetett vissza, hogy a királyné és Petrovics ne nyugtalankodjék, hanem tartson békét Frater Györgygyel; különben sereget küld Erdélybe, s őket oly módon egyeztetendi meg a kincstartóval, mely nem lesz kedvök szerint [2]). Ehhez járúlt, hogy Haly csausz, kit elébbi útjában Frater György ajándékaival megnyert volt, idő közben oly parancscsal tért vissza Erdélybe, mely által ennek kormánya ismét a kincstartóra bizatott [3]). Frater György maga is, mialatt Gyulafehérvárat vívatta, egyre járatá Izabellához a maga embereit, kik neki az engedékenység szükségéről előterjesztéseket tennének. Végre, midőn Fehérvár kapitányai, az ellentállás hasztalanságáról meggyőződvén, a várat junius 9-kén, szabad kiköltözés feltétele alatt feladták: a királyné is azt izente Frater Györgynek, hogy a rendek s a király akaratával nem akar tovább ellenkezni.

---

[1]) Junius 5. u. o. 256. E levelet Pray hibásan igtatta az 1550-kiek közé s kétségtelen, hogy az 1551-ben kelt.

[2]) Frater György levelei a szultánhoz és Ahmed basához. Ep. Proc. 2, 369 és 381.

[3]) Malvezzi tudósítása Ferdinándhoz, junius 15-ről. Buchholtznál 7, 259.

Frater György ennek következtében, a várbelieknek időt engedendő, mind a magok mind a királyné hátrahagyott vagyonát kihordaniok, felszólitá a királyi biztosokat, kik már Enyedig érkeztenek, birnák reá Castaldot is, hogy a sereggel pár napig Enyeden vesztegeljen [1]; az ország lakosaihoz pedig, kik a spanyoloktól, bár azok még semmi nagyobb kihágást nem követtek el, kissé mégis félnek, nyilatkozványt bocsátana, s biztosítaná őket a sereg fegyelméről; különben az úgy is szűken lévő élelmi szerekben könnyen hiányt szenvednének [2].

Mihelyt a királyné készségét az egyezségre kijelentette, Frater György arra fordítá minden gondjait, hogy egyrészről a törököt a német sereg bejötte miatt megnyugtassa, Petrovics hitelét megrontsa, annak vádjait erejöktől megfossza; másrészről a szerződést mentűl gyorsabban elfogadtassa s megköttesse a királynéval.

Mi a törököt illeti: az ország nevében követek és levél küldettek a szultánhoz, melyben az események akként adattak elő, hogy „Frater György, a királyfi gondnoka s az ország kormányzója, hűségében a porta iránt, a minap Haly csausz által kivánt adót már összegyüjtötte s elküldeni akarta volt, midőn Petrovics és Balassa Menyhért fellázadván, két várat megvettek s lerontottak, a porta számára készített adót egy részben lefoglalták. Az erdélyiek e hatalmaskodást nem tűrhetvén, behívták Váradról a kormányzó püspököt s alatta a lázadók ellen fegyvert fogtak. Ferdinánd e zavarokról értesűlvén, szinte némi sereget küldött ugyan az országba; ők mindazáltal Frater Györgygyel azon vannak, hogy a németek mennél elébb távozzanak az országból. A királyné velök már kibékült légyen s a zavarok szítóit magától elbocsátotta. Frater György végre most abban fárad, hogy az adót ismét összegyűjtse s két hét alatt meg is küldje [3].

---

[1] Praynál: Epist. Proc. 2, 258.
[2] Praynál: Epist. Proc. 2, 259.
[3] Szulejmán levele az erdélyiekhez. U. o. 266.

Frater György ezután Nádasdyval Szászsebesre ment a királynéhoz. E találkozás a királyné és ministere közt, annyi viszály s kölcsönös sérelem után igen érzékenyen folyt le. A püspök Izabella lábaihoz borúlt s könyekre fakadva, zokogó hangon mondá „miképen a körűlmények múlhatlanúl kivánják, hogy a királyné Erdélyt s a koronát Ferdinándnak átadja s feltételeit elfogadja. A szószegő, hűtlen törökben nem lehetne bíznia; mert általa, elébb vagy utóbb, de bizonyosan megfosztatnék országától. Bocsásson meg neki a királyné, hogy e körűlmények közt, hazáját a végveszélytől féltve, fegyverhez nyúlt; valamint ő is örömest megbocsát neki mind azokért, miket tanácsosai által felizgatva s tévútra vezettetve, ellene vétett; de e rosz tanácsosokat, annyi bajok okait, meg kellend bűntetni."

A királyné, még mindig boszús, szemrehányásokkal válaszolt, őt hálátlansággal vádolta; s könyekre fakadva panaszkodott a kényszerítés miatt, melyet ellene, gyönge, elhagyott nő ellen gyakorolnak. De végre sikerült őt Nádasdynak megnyugtatni s igéretét venni, hogy a szerződést Ferdinánddal elfogadja [1]). Utóbb, a szükségnek engedve, szinleg Frater Györgygyel is kibékült; sőt, tudván, hogy különben is minden tőle függ, őt a szerződés megkötésére is felhatalmazta.

CIV.

Így végezvén a királynéval, Frater György Castaldot üdvezlendő Enyedre utazott. Kisérete kétszáz hajdúból s négyszáz huszárból állott; maga nyolcz ló által vont vörös diszkocsiban ült. Értekeződésök az üdvezlések után mintegy két óráig tartott. Castaldo nagy tisztelet nyilvánításaival fogadta s biztosítá őt, hogy miként atyjának, úgy fog neki engedelmeskedni. Frater György innen a királynéhoz visszatérvén, ez is követet küldött Castaldohoz, ki által megegyezni ugyan hajlandónak nyilatkozott; de Frater György ellen keserűen panaszko-

[1]) Nádasdy, Castaldohoz jun. 13. Epist. Proc. 2, 260. — Istvánffy Lib. 13, 183.

dott, és csodálkozását jelenté ki, hogy a jámbor Ferdinánd király hitelt adhat az árulónak, ki a király iránsem lesz hívebb, mint volt ő iránta, ki által annyi jótétet ményekkel halmoztatott. Castaldo szinte követek küldése által viszonzá az udvariasságot, s némi nápolyi himzéseket küldvén neki ajándokúl, jó szavakkal biztatá s biztosítá őt, hogy a királynak nincs buzgóbb óhajtása, mint a királynéval teljesen kibékűlni s őt kielégíteni.

Frater György a feltételek iránt Izabellával megegyezvén, junius 28-kán értekeződött a királyi biztosokkal; majd ezek, s maga Castaldo is Szászsebesre menvén, az alkudozást ott pár nap alatt befejezték. A királyné a sléziai herczegségek jövedelmeit 25.000 magyar forintig kivánta kiegészíttetni; és miután a biztosok ezt elfogadták, viszont ő is megegyezett, hogy a jegyajándoka fejében kikötött 100.000 aranyat Ferdinánd csak pár év múlva fizesse le, addig évenként hat százalékos kamatot adván érte. A szerződés megkötésének alkalmával Izabella azon tanácsosoknak is, kiket elébb Frater György megbűntettetni kivánt, különösen Balassa Menyhértnek, titkárának, Csáky Mihály gyulafehérvári kanonoknak stb. bántatlanságot biztosíttatott.

Az egység ekként megtörténvén, Frater György augustus elejére Kolozsvárra mind a három nemzetnek s a tiszai megyéknek közönséges országgyülést hirdetett, s a királynéval és a biztosokkal oda maga is megindúlt. Utközben a királyné, hihetőleg valamely újabban vett hirek következtében, vagy szomorúsága által elárasztva, a püspök ellen ismét keserű panaszokra fakadt. Frater György az alkalmat felhasználva, a királyné és udvara előtt a biztosok jelenlétében egy hosszú magyar beszédet tartott, melyet aztán Nádasdy olaszúl tolmácsolt meg a királynénak. Elmondá, miképen ő már fiatalságától fogva János király anyjának, utóbb magának János királynak és a királynénak hű szolgája volt s leend a jövőben is. Ha a körűlmények által kényszerítve, néha talán olyasmit tett a királyné ellen, mi kedve ellenére volt, azt igen sajnálja, s azokért buzgóan kér tőle bocsánatot. Hálát ad mindazáltal az Istennek, hogy mindent jó végre engedett

vezetnie. Ne boszankodjék ellene a királyné az ország átadása miatt: az javára szolgál neki és fiának, s jövend idő, midőn ezért neki hálát fog mondani. Legyen azért nyugodt és jókedvű. A királyné könyek közt válaszolá, hogy hinni akarja, mit a püspök mondott; Isten segélje őt szándokaiban.

Idő közben a királyi biztosok Petrovicscsal is megkezdték az alkudozást Temesvár, Lippa, Becse, Becskerek s a kezén volt többi várak átadása iránt. Petrovics erre a királyné által is felszólíttatván, nem ellenkezett ugyan, de kárpótlásúl a munkácsi várat és uradalmat kivánta Ferdinándtól. Munkács Mária királyné özvegyi javaihoz tartozván, a biztosok azt megigérni sokáig vonakodtak, más javakkal kinálván meg Petrovicsot. De ő a királyné közelében óhajtván maradni, nem tágított. A biztosok végre, Izabella közbenjárására engedtek, s Kolozsváron vele is megkötötték a szerződést. Castaldo megegyeztével Báthory Endre maga ment egy hadosztálylyal a várak átvételére; mi aztán minden nehézség nélkül megtörténvén, Ferdinánd utóbb Losonczy Istvánt nevezte ki temesi kapitánynyá.

Legtovább tartott az alkudozás magával Frater Györgygyel. Ő, ki elébb oly nagy uralkodási vágyat mutatott, most, szerencsésen végrehajtva lévén az ország egyesítésének nagy műve, melyet annyi éveken keresztűl tervezett, mintegy előérzetében a szomorú sorsnak, mely reá a jövőben várt, végkép visszavonúlni vágyott a világ zajos színpadáról; és csak Castaldo s a biztosok rábeszélései s magának a királynak komoly előterjesztései, mily szükséges légyen még az ő tekintélye s közremunkálása a tartomány megtartására, tették őt végre hajlandóvá az engedésre. Midőn azonban a vajdaságot végre elfogadta, feltételűl szabta, hogy a várak az ő kezén maradjanak. „Ő felsége — úgymond egy névtelen királyi hivatalnok 1551-ki september 11-kén Bécsben kelt iratában [1]) — hosszú alkudozások után reábirta Fra-

[1]) Ezen eddig ismeretlen okmány egészen más világot vet Fr. György jellemére, törekvései czéljára s egész eljárására, mint

ter Györgyöt, hogy a fővajdaságot és kincstárnokságot Erdélyben elvállalja, melytől magát fölmentetni kérte volt. Ő felsége őt attól ezen veszedelmes időkben egyáltalában nem menthette föl. Ő tehát végre elfogadta a kormányt, de csak addiglan, míg az idők jobbra változnak. A főkincstárnokságot mindazáltal nem akarta máskép elvállalni, mint hogy ő felsége egy alkincstartót rendeljen melléje, ki a pénzt kezelje: a munkának alája veti magát; de a pénzzel nem akar bajlódni. Ő királyi felsége az esztergami érsekséget is, mely még most is többet jövedelmez húsz ezer magyar forintnál, hasonlókép a bibornoki méltóságot is biztosítá neki, mit az ő tudtán kivűl ő felsége már kicsinált a pápa ő szentségével. De eddig ő egyiket sem akarta elfogadni; hanem kijelenté, hogy el volna határozva, mihelyt Isten neki azon kegyelmet adja, hogy a kormány vállairól levétessék, élete hátralévő idejét nyugalomban és Isten szolgálatában tölteni." Utóbb mindazáltal ezeknek elvállalására is hajlandónak nyilatkozott [1]).

Midőn az agg kora s mindinkább gyengűlő egészsége miatt nyugalomra vágyó Frater György magát minden hivataltól fölmentetni óhajtá: ezt kétségkivűl azon reményben tette, hogy Ferdinánd teljesen fel van készűlve a békét netalán megszegni akaró török visszaverésére. Midőn a mintegy hat-hét ezernyi spanyol és német hadak Castaldo által Erdélybe vezéreltettek, azt igérte volt a király, hogy még nagyobb német hadat fog utánok küldeni, melyet a birodalmi rendek által Augsburgban megajánlott pénzsegélyen fogadand. Bizott hihetőleg abban is, hogy, miután a dolog annyira ment, a

mikép eddigelé hiányos vagy részrehajló adatokból megitéltetett Ezen németül irt okmány a brüsseli levéltárban létezik.

[1]) Ferdinánd a pápához 1552-ki julius 2-kán a zágrábi püspök által benyújtott emlékiratában ezeket mondja: „Licet tamen praefatus Fr. Georgius varijs temporibus varia etiam diceret et sentire videretur, iam asserendo, se intuitu senectutis suae omni gubernatione abdicaturum, et residuum vitae suae Deo et sibi vivere velle; deinde mutata sententia iterum offerendo se nobis et Christianitati in illis partibus servire paratum esse" stb. Buchholtznál: Urkunden 591

császár sem vonandja meg támogatását Ferdinándtól; és még talán abban is, hogy a török még sem veendi oly rosz néven a tartomány átadását, mihelyt az ténynyé válik, csak adója legyen biztosítva Ferdinánd részéről.

Most azonban látta, hogy e reményei nem igen teljesednek: az igért német had mindeddig késett, sőt kilátás sem volt reá, hogy az elküldessék; a császárt mindinkább igénybe vették a birodalomban kitört vallási bonyodalmak; s végre, miként alább látandjuk, arról is meggyőződött, hogy a török minden áron meggátolni akarja Erdély átadását. Mind ez elhatározólag hatott Frater Györgyre, hogy Erdély kormányát ezentúl is megtartsa. Ugyanazon hazafiság, mely őt arra birta, hogy a lefolyt tíz év alatt a haza megmentése végett ama kétértelmű, a töröknek is, Ferdinándnak is hűséget színlelő szerepet viselje, indítá őt most is arra, hogy a nehéz terhet még egy ideig békével hordja aggott vállain. A körülmények közt attól tartott Frater György, hogy, miután Ferdinánd minden ügyekezete mellett sem képes hatalmasabb hadsereget kiállítani, ha ő távozik, a török Erdélyt vagy a temesi bánságot menthetlenül elfoglalandja; s ekként annyi fáradsággal és kitűréssel alkotott műve dugába dől.

A vajdaság és kincstárnokság elvállalásának kijelentése után Frater György még sokáig alkudozott a királyi biztosokkal a maga hivatalviselésének s elláttatásának részletei fölött. Ő magának a kormány és várak ellátásainak szükségeire évenként 90 ezer forintnyi díjat követelt. Ezt a biztosok annál túlságosabbnak látták, minthogy egyházi javadalmai különben is 40 ezer forintot jövedelmeztek. Ezen, a kor viszonyai szerint nagy öszveget mindazáltal ő kétségen túl azért kivánta, mivel a várakat oly karba szerette volna helyezni és fentartani, hogy azok bizvást ellentállhassanak a netalán szenvedendő török megtámadásnak. Egy értekezlete után Castaldoval september 22-kén végre megegyezett, hogy díja 15 ezer forint legyen oly kötelezéssel, hogy abból Déva és Görgény várakat is ellássa őrséggel; háború idején pedig 800 lovas és 400 gyalog had tartására még 58 ezer forintot húzzon a kincstárból. Az egyesség megkö-

tése után a várakat Castaldo királyi zsoldosokkal megrakni és saját parancsa alá venni szándékozott; de Frater György azt követelte, hogy miként a szerződésben is kikötötte, a várak azontúl is az ő, mint vajda hatalma alatt maradjanak. Castaldo a kérdést a király elébe terjesztvén, azon választ nyerte, hogy a szerződést e tekintetben is pontosan meg kell tartani az új vajdával. Ő azonban míg e jogához szigorúan ragaszkodott, egyszersmind a gyanút is eltávolítani kivánta magától: mintha Erdélyben önuralkodásra vágyna, s mind Bálványos, másként Szamos-Újvár, mind a kezén lévő többi várak kapitányait megesküdteté, hogy váraikat a maga halála után egyedül a király e végett kinevezendő biztosainak adják által.

CV.

A szerződések minden oldalról befejeztetvén, a királyné és Frater György, Castaldo és a királyi biztosok az augustus első napjaiban nagy számmal megjelent rendek gyülekezetébe mentek. A szerződés itt, a mennyiben az országot is illette, felolvastatván s megerősíttetvén, az okmányok aláirattak és kicseréltettek; s annak megtartására egy részről a királyné és Frater György, másról a királyi biztosok Ferdinánd nevében megesküdtek. Majd a rendek, a királyné által a hűség köteléke alól fölmentetvén, mutatták be a király iránt ünnepélyes hódolatukat. A királyné ezután a koronát és egyéb királyi jelvényeket tanácsosaitól általvévén, maga nyujtotta át Castaldonak, magát és fiát Ferdinánd pártfogásába ajánlván; Castaldo viszont és a királyi biztosok Ferdinánd nevében igérték a királynénak, hogy őt s fiát atyailag pártfogolni; a rendeknek, hogy őket régi szabadságuk s kiváltságaik éldeletében fentartani és védelmezni fogja. Végűl Castaldo a király jó akaratának mind a királyné, mind a rendek iránt bővebb tanúságát adandó, előterjeszté, miképen a király akarata, hogy legfiatalabb leánya, Johanna főherczegné János herczegnek a szer-

zödvény értelmében azonnal eljegyeztessék; s annak, a mit mondott, mintegy megerősítéseül, jobbját a királyfinak nyújtván, őt megölelte s megcsókolta. Az ifiú pár eljegyzése, mely aztán augustus 11-kén a kolozsmonostori templomban, a rendek jelenlétében, végre is hajtatott, nagy megnyugvást s örömet támasztott a rendek között: e házasságban zálogát látták nemcsak a békés, atyafiságos viszonynak Ferdinánd és a királyné között, hanem annak is, hogy hazájokat a király minden tehetségéből védelmezendi; s többen lelkesült szónoklatokban magasztalták Ferdinánd atyai jóságát. „Mind a magam, mind a királyné s mások kivánata kielégíttetett Felséged által — igy ír maga Frater György is Ferdinándhoz[1]) — ki azon kegyelmes indulatát, melyet mások dicsérni nem győznek, rajtunk is tanúsítá .... E kegyelmét Felségednek örök hűséggel fogom megszolgálni.“

A koronát és a többi királyi jelvényeket Báthory Endre Tokajba vitte, s a Ferdinánd által oda rendelt gróf Pallavicini Sforzának és Serédynek adta által, kik azt haladék nélkül Bécsbe vitték a királyhoz. Velök ment a bűnbocsánatot nyert Balassa Menyhért is, hogy a királynak kegyelmét megköszönje és szolgálatát felajánlja, mi Ferdinánd által kegyelmesen fogadtatott. A királyné ezek után maga is elutazott Kolozsvárról. Frater György Zilahig kisérte őt. A bucsúzás legalább a püspök részéről igen érzékeny volt. Zokogva szorítá kebléhez a királyfit, s őt könyeinek záporával áztatván, számtalanszor megcsókolta; elválván tőlök, mind a kettejöknek egy-egy erszényt adott pár ezer aranynyal. A királyné ezután Petrovics, Kendy Antal, Csáky Mihály, Patóczy Ferencz, s több más urak kiséretében utazott Kassára, honnan csak több hónap múlva, a következő év elején távozott Lengyelországba [2]).

---

[1]) Praynál: Epist. Proc. 2, 2[?]5.

[2]) Egy névtelen kir. udvari tisztviselő elbeszélése. A brüsseli levéltárban.

CVI.

Mialatt Erdélyben ezek történnek vala, Ferdinánd Konstantinápolyban többször előterjesztést tétetett követe, Malvezzi által Rusztán nagyvezérnél, eszközlené ki a szultánnál, hogy ez Erdélyt, mely a nagyváradi békekötés szerint úgy is őt illeti, évi adófizetés mellett neki engedné át. De Rusztán mindig fenyegetéssel némitá el a követet, kijelentvén, hogy Erdély a nagy-uré s azt ő senkinek nem engedi át; János király fia pedig az ő szolgája és szandzsákja Erdélyben.

Ugyanezt irta a szultán az erdélyi rendeknek is julius első felében, midőn Petrovics által értesűlt, hogy Ferdinánd seregei Erdélybe vonúltak. És meghagyta a rendeknek, hogy fegyverre kelvén, a németeket mennél elébb űzzék ki országukból, különben ő maga fog reájok hadakat küldeni. Míg a rendek a porta iránt hívek maradnak, a németek pártolóit megbüntetik s kezeibe adják, mindaddig bízhatnak kegyelmében; keményen meglakolandók, ha hűtlenekké válnának [1]).

Midőn Izabella az egyességre hajlandónak nyilatkozott, Ferdinánd, erről Frater György s a maga biztosai által értesűlvén, julius 18-kán kelt utasításában újra meghagyta Malvezzinek, terjesztené a portának elejébe: hogy, miután Izabella és Frater György közt viszályok támadtak, melyeknek következtében a budai basa s az oláh és a moldvai vajda ellenségesen törtek be a tartományba, ő mint keresztény király, kötelességének ismerte, e tartományt, melyhez különben is joga van, védelmezni s a nélkül, hogy a szultánt sérteni akarná, pártfogása alá venni. A dolog már annyira ment, hogy Erdély a rendek közmegegyeztéből magát neki alávetette; mit ő annál készebb volt légyen elfogadni, minthogy az által a békén semminemű sérelmet nem ejt; mert ő e békét másképp nem értheti, mint hogy a mit annak megkötésekor mind a ketten Magyarországon birtak, annak birtokában egyik

---

[1]) Praynál: Epist. Proc. 2, 266.

fél a másikat ne háborgassa. Erdélyben a szultánnak eddigelé nem volt hada; sőt e tartomány a váradi béke szerint János halála óta senki másé jogszerűleg nem lehetett, mint az övé, Ferdinándé. Ő tehát ezt most hatalmába vette: kész mindazáltal a szultánnak megfizetni azon adót, melyet eddig a királyné és Frater György fizetett. — Rusztán nagyvezérnek szinte nagy ajándékok igértettek, ha az ügyet előmozdítja [1]).

Midőn azonban Malvezzi a dolgot ekként előadta, a szultán Erdély elfoglalása miatt oly haragra gyúlt, hogy a követet tüstént a fekete toronyba záratta; sőt még Rusztán ellen is dühöngött, hogy Malvezzi hitegetéseinek elébb fület nyitott. Szokoli Mehemed romaniai beglerbégnek nyomban parancsot adott, hogy seregével Erdélybe törvén, Ferdinánd hadait kiűzze, Izabellát pedig János herczeggel visszahelyezze. Egyszersmind Frater Györgynek s az erdélyi rendeknek meghagyta, hogy a királyfit, kit mint szolgáját védeni akar, addig is, míg hadai megérkeznek, országukban tartóztassák, különben mindnyájokat kardra hányatja [2]).

Frater György e tényekről értesűlvén s azokból látván, hogy a török koránt sem veszi oly közönyösen, mint tán eleve hitte, Erdélynek Ferdinánd kezére jutását; ennek pedig elegendő ereje nincsen a tartomány védelmére: egy perczig sem kételkedhetett, hogy a veszélyt Erdélyről csak régi fondor, kétszinű politikája képes elfordítani. Megirta tehát Ferdinándnak, hogy a törökkel azon úton, melyen indúlt, nem fog boldogúlni; s kéré őt, hogy addig is, míg több véderőre tehetne szert, engedné meg neki a maga módja szerint bánni a törökkel. Közlé egyszersmind vele egész tervét, melylyel a törököt Erdélytől eltartóztatni szándékozik; s kéré őt, maga is ugyanazon értelemben irna a portára.

A terv abból állott, hogy az ügy miatt Petrovicsot vádolja be, mint a ki a kezén volt várakat Ferdinándnak általadta, míg ő maga, Frater György, állhatatosan meg-

[1]) Buchholtz 7, 260.
[2]) Pray: Epist. Proc. 2, 285.

maradt a szultán iránti hűségében; sőt igen rosz néven veszi, hogy a szultán azoknak hitelt ad, kik, magok lévén a hűtlenek, mégis őt ügyekeznek a portán rágalmaikkal bemártani. Ferdinánd seregeinek bejövetelét pedig akként szándékozott előadni, mintha az csak azért történt volna, mivel Ferdinánd leánya János herczegnek eljegyeztetett; ügyekezni fog azonban a németeket mennél elébb eltávolítani, mit a maga erejével is képes lévén végrehajtani, nincs miért jöjön be a török sereg [1]).

Lehetetlen volt ugyan be nem látnia Frater Györgynek, hogy e fondorlat csak ideig óráig ejtheti a törököt tévedésbe; de már azt is nagy nyereségnek tekintette, ha őt ámitásaival csak ez évben is távol tarthatja, s elegendő időt nyer, magának, a várakat és szorosokat megerősíteni, Ferdinándnak, a jövő évre a császár és birodalom segélyével jobban felkészűlni. Mert bár mily fájdalmasan érezte is, hogy a császár a birodalom vallási ügyei miatt a török elleni hadjáratról végkép lemondani látszott: azt hitte mindazáltal, hogy végre a császár is másként fog most gondolkodni, látván, hogy fejedelmi nemzetségének egy koronája s „a keresztenység és a birodalom védbástyája" minden eddiginél nagyobb veszélyben forog.

Ferdinánd azonban nem akart megegyezni Frater György e tervében s julius 30-kán irt levelében egyenesen megtiltá neki ily irányban működni a töröknél, s követelte, irná meg ő is a puszta valóságot. Az adót megfizetheti ugyan, de csak azon feltétel alatt, ha a török a békét meghosszabbítja s Erdélyre is kiterjeszti; miért annak megküldését lehetőleg halogassa.

A király ezen, világosan kijelentett akaratának nem lehetett ellenszegűlni. Frater György tehát augustus 7-kén irt válaszában megigérte, miképen ő is úgy fog irni a töröknek, hogy leveleinek értelme a Ferdinánd leveleiétől ne különbözzék [2]). Azonban néhány nap múlva

[1]) Így adja elő Frater György tervét maga Ferdinánd a portához irt levelében. Buchholtz: Urkunden 592

[2]) „Memor autem sum eorum, úgymond, quae de Principe Turcarum Mti Vestrae scripseram: eam igitur deinceps sententiam

híre érkezett, hogy Szokoli beglerbég ötven ágyúval s egy erős sereggel Belgrád alá érkezett. Ezen ijesztő hír, s ama körülmény, hogy azon igéretét, miszerint Castaldo után még egy német hadat küldend Erdély védelmére, eddigelé a király sem teljesítette, Frater Györgynek is okot nyújtott eltérni a királynak tett igéretétől. A körűlmények szerint meggyőződött, hogy a király parancsának engedelmeskedvén, az országot menthetlenül veszélybe dönti. — Vett tudósításai szerint kétségtelen volt, hogy a beglerbég Szerviában csak azért időzik, mivel seregét nyolczvan ezernyire akarja szaporítani; az oláh és moldvai vajdáknak pedig szinte meghagyatott, hogy őt minden erejökkel támogassák. Ferdinánd hadikészületei ellenben igen csekélyek voltak. Castaldo serege alig ment többre hat ezernél; a veszély hallattára újabban is megigérte ugyan Ferdinánd, hogy Pallavicini alatt még ugyanannyi hadat küld segélyére: de ha ez idején megérkeznék is, Castaldot e segélylyel, s a hozzá csatlakozandó insurrectióval sem látta oly erősnek, hogy a beglerbégnek sükeresen ellentállhasson. Frater György tehát inkább engedetlen lőn a király parancsa ellen a török irányában követendő politikára nézve, mintsem a hazát veszélyeztesse.

CVII.

Mihelyt tehát értesűlt, hogy a beglerbég seregével a Száván általszállott és Pétervárad alatt táborozik, mind a portára, mind a beglerbéghez ámító leveleket írt; amoda egyszersmind az adót is rövid időn megküldeni igérkezett, emettől pedig menlevelet kért követei számára, kiket bővebb értesítés végett hozzá utasítani szándékozik. A beglerbég, másfelől is értesűlvén, hogy Petrovics adta légyen át a kezén volt várakat Ferdinándnak; ellenben Frater György még most is Erdélyben van: hitelt adott szavainak s maga is tanúskodott hűségéről a

---

et ipse in scribendo observabo, ut meae quoque literae a Mtis V. literis nihil differe videantur.“ Epist. Proc. 2, 277.

szultán előtt. Csak akkor támadt benne némi gyanú, s tett is szemrehányásokat Frater Györgynek, midőn ez, nem tudni miért, a maga követét késett hozzá küldeni. „Bár tudjuk, úgymond augustus végén irt levelében [1]), hogy igazak s hívek vagytok, ... s mind az, miről tudósítátok, eléggé be van bizonyítva, ... de miért nem küldétek eddig hozzánk embereiteket ? . . . . Miért esett Lippa és Solymos Báthory Endre kezébe?" Irja aztán, hogy jobb lett volna, ha a királyfi a szultán barátainak leányai közől vesz nőt, mint ekként alkalmat adni Ferdinándnak, hogy az országba jőjön. Tudtára adja végül, hogy Dervis és Mendzal nevű embereit küldi hozzá, s őt is felszólítja, ne késsék tovább a maga követeit hozzá utasítani.

Frater György september 10-kén válaszolt a beglerbég e levelére, s őt még inkább körűlhálózta ámításaival. „Vettem, úgymond, leveledet, melyben ha hű vagyok, békét s jóakaratot igérsz; ha hűtlen, büntetéssel fenyegetsz. Megértettem intéseidet, melyekkel a hatalmas császár iránti hűségem esküjére figyelmeztettél. Tudd meg tehát, hogy én, miképen eleitől fogva eddiglen, úgy most is hű és őszinte vagyok és leszek a hatalmas császár iránt. Mióta ezen ország a királyfi nevében kezeimen van, évenként megküldtem az adót a császár boldogságos portájára; s már most is megrendeltem s elküldöttem, s a jövőben is elküldendem."

„Azt irod, hogy Báthory Endre Lippát elfoglalta. Tudd meg tehát, hogy Lippa és Solymos nem volt az én kezeimen, hanem azokban János király halála óta Petrovics parancsolt. Ime most nyilvánossá lett ellenségeim s árulóimnak, kik engem a hatalmas császár előtt egyre vádolának, minden fondorlata: ők hűtlenek lettek, én pedig hű maradtam, és mind az, a mi a hatalmas császár parancsából a királyfi nevében az én kezeimbe adatott, azt most is békességben tartom. És bár azon zavarok miatt, melyeket ellenségeim támasztottak, jött is némi német sereg az országba; de annak egy része már eltá-

[1]) Epist. Proc. 2, 282

vozott, s találni fogunk módot s útat, hogy a még bennlévők is kimenjenek, s általok sem a hatalmas császár iránt hűtlenség, sem az országnak kára ne történjék.

„A mit a királyfiról irsz, arra válaszolom: hogy ezen ország most is a királyfié, s egészen az én kezemen van. Ha valaki mást mondana, szavainak ne higyetek, mert nem szól igazat. Azért támadt fel ellenem a budai Kászon basa is a múlt évben, mert a portánál bevádoltak, hogy nem vagyok híve a császárnak; de most világosakká lettek hazugságaik s az én hűséges szolgálataim. Most is úgy akarnak cselekedni; de bizom Istenben, hogy ellenségeim hazugsága saját fejeikre szálland romlásokúl, én pedig igazmondónak s hűnek találtatandom.

„Hogy megértsd, miért távozott a királyfi ez országból, tudd meg, hogy ő nem ment idegen földre, hanem Kassára, saját városába, azon okból, mert még életemben kivántam neki feleséget adni, s nem találtam hozzá méltóbbat a római király leányánál; mert úgy értettem, hogy ezen király békében van a császárral, azért szántam az ő leányát a királyfinak, s azért ment ez Kassára, hogy vele összekeljen. Én pedig itt maradtam, hogy országának gondját viseljem s azt védelmezzem, míg ő maga dolgát végzi. Ő ott is szolgája a császárnak, mint itt, s mind ő, mind országa a császár hatalmában létezik.

„Most már látjátok, mind a hatalmas császár, mind te Petrovics Péter hűségét, ki engem szünet nélkül vádolt a császárnál, most napvilágra jött hűtlensége; valamint, bizom Istenben, azoké is napvilágra jövend, kik ellenem a császár előtt hazugságokat mondanak. Emberemet már eddig is elküldtem volna hozzád, mert tudom, hogy köteles vagyok arra, oly fejedelmi férfiú és a császár magas szolgája iránt, minő te vagy; de eddig senkit sem mertem küldeni. Taval ugyanis egy emberemet ajándékokkal küldöttem a belgrádi szandzsákhoz; de ő, bár az ajándékot elfogadta, követemet mégis fogságba vetette, s azt maiglan foglyúl tartja. Mihelyt tehát menlevelet küldesz, emberemet azonnal útnak eresztem, mint

illik oly fejedelmi férfiúhoz s a császár magas szolgájához, minő te vagy." [1])

Hasonló értelemben irt Frater György a szultánnak is, igérvén neki, hogy Ferdinánd seregeit Erdélyből mennél elébb kiűzendi s a beglerbég hatalmába adandja. És hogy ezen ámításai hitelre találjanak, a szokott adó mellett értékesebb ajándékokat is küldött Konstantinápolyba. E leveleket pedig mielőtt elküldötte volna, közlé Nádasdy Tamással is, mondván neki: „így kell reászedni a törököt " És midőn Nádasdy legalább az adó elküldését tanácsolná elhalasztani, kissé nyersen válaszolá neki: „Kegyelmed nem érti ezen dolgot" [2]). Nehogy pedig e magaviselete által, melylyel, való, a király parancsát áthágta, okot adjon ellenségeinek, hűségét is gyanúba hozni a király előtt, önmaga megküldé neki e levelek másolatát, a szükség kényszerével mentvén ki parancsának e megszegését [3]).

Hogy a mód, melylyel Frater György a törököt ekként a hazugságok egész hálózatával körűlfonta, az erkölcstan tekintetében a próbát ki nem állja, fölösleg mondanunk. De mentségeűl elég olvasóinkat arra figyelmeztetni, hogy a kereszténységben akkoron elfogadott elv volt: miszerint a török, a kereszténység ezen „örökös ellensége" irányában, úgy békében, mint háborúban minden eszközt szabad felhasználni, mi czélra vezet: a czél szentsége igazolván minden eszközt. Ezen elvet maga a török hűtlensége és szószegése, melylyel legünnepélyesebb fogadásait is gyakran meghazudtolta, tette uralkodóvá a keresztények között. Midőn tehát ily hazugságokkal ámítá a törököt, Frater György sem tett egyebet, mint a mit a török maga a keresztények iránt

[1]) Pray: Epist. Proc. 2, 297.

[2]) Nádasdy vallomásai U o. 2, 397.

[3]) „Illud idem (t i. az árulást) comprobare videntur certae literae Fratris Georgii ad Beglerbegum missae, quarum etiam copiam nobis transmittere non erubuerit." Urkunden 594. De így már csak Frater György halála után, a maga mentségére irt Ferdinánd a pápához: mig Frater György élt, ő is másként vélekedett s nem tett kifogást a levelek ellen.

— s mit minden keresztény fejedelem a török iránt cselekedett. A hűtlenségnek és szószegésnek legújabban is világos bizonyságát adta a beglerbég. Ő seregével a Tisza partján felfelé haladván, Becse kapitányait september 10-kén értekeződés végett magához kéreté, szabad menlevelet sőt túszokat is küldvén a várba, hogy őket biztosítsa. De a túszok csak felöltöztetett közemberek voltak; s a kapitányok, mihelyt a beglerbég táborába érkeztek, magok is foglyokká tétettek, várukat is feladni kényszeríttettek. Ily ellenség irányában a morál akkoron divatozó elvei szerint minden csel, szószegés, árulás, nem csak szabadnak, hanem még dicséretes tettnek is tekintetett.

De ha ellenkezik is a morállal Frater György e magaviselete, az sem politikailag tilos, sem a király iránti hűséggel ellenkező nem volt. Engedetlenséggel lehet ugyan őt vádolni Ferdinánd iránt, ki neki e fondor politikát, mint magához méltatlant, követni megtiltotta; de hűtlenségéről szó sem lehet. Különben hogyan merte volna Frater György e leveleket közölni Nádasdyval, sőt magával a királylyal is? Maga e tény, minden más adat hiányában is, elég volna bebizonyítani, hogy valamint Frater György soha idegenebb nem volt a török pártfogásának gondolatától, mint épen most, midőn ily ravaszúl színlelte hűségét; úgy mások, s maga a király sem kételkedett, miképen ő mind ezt csak a török ámítására cselekszi, hogy őt Erdélytől távol tartsa. És nem csak megbocsátotta neki az általa követendő politika iránt adott parancsának megszegését; sőt azt most maga is helybenhagyta, mint a maga s a kereszténység javára intézett dolgot dicsérte, s őt ügyes politikájaért megjutalmazta, mind az általa kivánt nagy évi díjat, mely összesen majdnem 80 ezer forintra ment, csak ezután adván meg neki, mind esztergami érsekké s bibornokká csak utóbb nevezvén ki őt [1]).

[1]) Minden kétséget eloszlat ez iránt magának Ferdinándnak emlékirata a pápához, melyben e tárgyról következőleg nyiiatkozik: „Putantes eum eiusmodi (a begierbéghez intézett levélről van szó) fortasse scribere, non ut sibi Turcarum benevolentiam in

CVIII.

Frater György levele teljes hitelre talált a beglerbégnél, ki azontúl csakis arra szorítá törekvéseit, hogy ama várakat, melyeket Petrovics adott át Ferdinándnak, foglalja vissza; a püspöknek pedig ekként válaszolt:

„Utyessenith Frater Györgynek, az Isten és a győzhetetlen császár kegyelméből minden püspökök közt kitűnőnek, a római pápa alatt létező szerzetesek dicsőségének, a király előtt misézö püspöknek, a császár kincstárnokának, Erdélyország fejének üdvet! Kosztin György szolgád meghozta hozzám leveledet. Látom tehát most és értem, ki a hű és kik a hűtlenek a hatalmas császár iránt, s miképen te a zavarok közt is hű maradtál. És így illik, hogy a szolgák hűvek legyenek Istentől nyert urok iránt. Arczod szeplőtelennek találtatott a hatalmas császár előtt és minden szandzsákok és igazhitűek előtt, mivelhogy az adót a fényes portára megküldötted, és szavaidban nincs hazugság. A mit mi tudatlanságunkban irtunk volt, bocsássa meg nekünk uraságod. Mert irva van a szent evangeliumban: adjátok meg az Istennek, a mi az Istené; a császárnak a mi a császáré [1]). A te ellenségeid, Petrovics és mások megszégyenűltek. Láttuk az ő hűtlenségöket: a bálványimádó németeket a császár váraiba eresztették; magok pedig elfutottak. A gonoszok, mint az évangéliomban áll, gonoszúl vesznek el. Ha azonban Petrovics még él, köveztessétek s öljétek meg őt, mivelhogy a németeket jogtalanúl vezette be a várba.

„Isten segedelmével én azon leszek, s te is ügyekezzél, hogy őket a császár váraiból kiűzzük. Azt irtátok,

---

nostrum et regni nostri detrimentum pararet; sed ut illos potius in suspenso teneret; nobisque et reipublicae Christianae eo magis commodare et servire posset. Ideoque eum nobis gratia et liberalitate nostra regia magis devinciendum esse decrevimus." Buchholtz u. o. 595.

[1]) A beglerbég egy rácz pap fia volt, ki Szokolban (Somlyóvár) születvén, e helytől nyerte melléknevét. Gyermekségében rabságra jutván, a háremben nevelkedett; s utóbb II. Szelim vejévé lőn. Öcsese, Frater György szolgálatában létezett.

hogy a németek a felső részen sereget gyűjtenek: adja Isten, hogy velök tálálkozhassunk. Mi közük nekik Magyarországhoz? Maradjanak és védjék magukat Bécsben. Jobb volna, ha a németek s Báthory Endre is a magok földjét védenék, mint hogy haragra gerjeszszék a császár ő felségét; mert Erdély a királyfinak adatott szandzsákságúl. Ha tehát igéreted szerint a németeket kikergeted, a császár kegyelme nőni fog irántad. Az én testvéremet pedig, Szokolit, küld hozzám: emberségemre fogadom, őt ismét visszaküldöm. Ezentúl nekem gyakran ird meg a hireket. Izentem Belgrádba, hogy az ott fogva levő szolgádat elbocsássák. Isten öregbítse hűségedet a császár iránt. Kelt oktober 2-án."

„U. i. Achmet csausz emberünket uraságodhoz küldénk az athname levéllel. Ne tartsa őt sokáig vissza uraságod, s öcsémet vele együtt küldje hozzám, hogy őt lássam. Becsületemre, visszaküldöm őt; Isten maga lesz érte a kezes" [1]).

Épen e napokban tartotta Rómában III. Gyula pápa azon consistoriumot, melyben Frater Györgynek a váradi püspökségből az esztergami érsekségre való áttételét megerősítette, s őt egyszersmind kardinállá is kinevezte, elengedvén neki a kötelességet is, hogy a bíbornoki kalapért maga menjen Rómába, s felhatalmazván arra is, hogy szerzetének fehér ruháját a vörös talárral válthassa fel. A kardinálok gyülekezete örömmel fogadta e kinevezést, megtisztelve érezvén testületöket oly hírneves nagy férfiú belépése által. A kardináli kalapot a pápa Ferdinánd királyhoz küldötte [2]).

CIX.

Midőn Frater György magát elhatározá, hogy a törököt ezen ámítások által a maga és Erdély hűsége

---

[1]) Pray: Epist. Proc. 2, 300.

[2]) Ciaconius: Vitae Pontificum. III, 761. — Pallavicini: Hist. Conc. Trident. Lib. 13. C. I. n. 4.

iránt biztosságba ringassa: mielőtt tudhatná, mi sükere lesz e cseleinek, másrészről mindent elkövetett, mi Erdély biztosítására szolgált.

Látván, hogy Ferdinánd minden ügyekezete mellett sem képes oly erőt kiállítani, mely az országot megvédhesse, még a pápához is irt, sürgetvén segedelmét. Előadá neki, mikép Isten kegyelméből Erdélyt a töröktől eddigelé megóvta, legújabban pedig Ferdinánd kezére eresztette. De a török e miatt boszúra gyúlván, most nagy erővel készűl megtámadni az országot; és Ferdinánd király legjobb szándékai mellett sem képes azt maga megvédeni az oly hatalmas ellenségtől: minélfogva, ha ő szentsége és más keresztény fejedelmek segedelmére nem jőnek, az ország fenn nem maradhat. Kéri tehát őt, egyesítse a keresztény fejedelmeket az ország védelmére; mert ha Erdély elvesz, mely valódi bástyája a kereszténységnek, ezt kipótolhatlan kár érendi [1]).

Mióta az egyezség Izabellával megköttetett, s maga a vajdaságot elvállalta, Ferdinándot sem szünt meg sürgetni, hogy seregeit lehetőleg szaporítsa, Temesvárt, Egert, Szolnokot s az erdélyi várakat idején jól elláttassa. Különösen az augustus 8-kán és 10-kén irt leveleiben tanácslá neki, hogy Temesvárra Losonczy István, Székely Lukács és Podmaniczky közől válaszszon főkapitányt, s a magyar katonaságon kivül legalább hétszáz nehéz fegyverest rendeljen belé őrségűl. Szolnokba egy ezred morva zsoldost javasolt küldeni, jelentvén neki, hogy addig is, míg az megérkeznék, ő rendel oda némi hadat az őrség szaporítására.

A nemesi felkelés sükerítése végett tanácslá a királynak, hogy míg a háború tart, minden pörvitelt függeszszen fel; mert a tapasztalás bizonyítja, hogy sokan csak azért vonakodnak a seregben megjelenni, mivel míg hazulról távol vannak, a birói foglalásoktól féltik javaikat. Magára a felkelésre nézve oly parancsot kivánt kiadatni, miszerint a Tisza mind a két partján a nemesség fejenként, a jobbágyok közől minden huszadik fogjon

[1]) Alvincz, 1551 sept. 7. — Pray: Ep. Proc. 2, 290.

fegyvert, kik aztán Debreczenben szálljanak táborba; de szükség esetére minden ötödik jobbágy is készen legyen.

Felette nevezetes, és Frater György nemcsak kormánybölcseségének, hanem szivének is egyaránt dicséretére válik ama tanácsa, hogy ügyekeznék a király mindenek fölött a parasztságot felszabadítani azon súlyos iga alól, mely annak vállait az 1516-ki kurucz háború óta nyomja. „Isten is könnyebben megengesztelődik, úgymond, e szegény, elnyomott földnép felszabadítása által.“ Előadá neki, miképen a török is e felszabadítás igéretével csalogatja hódolásra a parasztságot; minek következtében a ráczok közől legújabban is sokan hódoltak a beglerbégnek. „Az elnyomott, szegény nép, úgymond, könynyen elhiszi az ilyféle igéreteket, az lévén minden óhajtása, s nem gondolván meg, hogy a töröknél még súlyosabb szolgaságba esik. Ily elszakadásra mi magunk adunk okot, miután a parasztokat oly annyira nyomorgatjuk s kifosztottuk, hogy feleségeiken s gyermekeiken kivül már alig mondhatnak egyebet sajátjoknak, s e felett rajtok még mindenféle kegyetlenségek is elkövettetnek.“ Kérte ezek fölött a királyt, hogy legfőbb gondja legyen pénzt küldeni, mely nemcsak a várak felkészítésére, hanem a zsoldosok pontos fizetésére is múlhatlanúl szükséges, e nélkül sem a lovasok sem a gyalogok nem lévén csak egy hónapig is táborozni képesek. Tanácsolá, hogy a várak felszerelésének költségeire rendelje az erdélyi püspökség jövedelmeit is. Ezen s hasonló tanácsokat adván, bocsánatot kért véleménye szabad kijelentéseért.

Ferdinánd augusztus 21-kén kelt válaszában [1]) teljes megelégedését fejezte ki a püspök ezen gondoskodásával. „Meg vagyunk, úgymond győződve, hogy hűséged ezen buzgalma és gondoskodása az ország védelméről egyedűl az irántunki hűségből s ragaszkodásból származik. Mi hűséged tanácsait s intéseit mindig szívesen hallgatjuk s nagyrabecsűljük; sőt kivánjuk hűségedtől, hogy ezek iránt bennünket a jövőben is teljes szabadság-

[1]) Epist. Proc. 2, 278.

gal s nyíltsággal figyelmeztessen." Mindazáltal kivánta a király, hogy Frater György az erdélyieket is birja reá, miszerint ne csak fegyvert fogjanak, hanem adózzanak is váraik és szorosaik megerősítésére, s úgy intézze az ügyet, hogy, miután költségei különben is nagyok, Erdélyből is legyen némi jövedelme. Ezen adó iránt Castaldo által már tétetett is Ferdinánd a kolozsvári országgyűlésen előterjesztést; de a rendek, minthogy az adó ezen évre már beszedetett, s a felkelésre különben is költeniök kellend, újabb adózásra magokat kötelezni nem akarták. Ferdinánd ezt igen kedvetlenül hallá, s újabban is meghagyta Castaldonak, hogy Frater György által mind a rendeknél, mind a városokban sürgesse a védelmökre szükséges adót [1]).

Frater György nem szívesen rakott volna ugyan újabb terheket a mult évben úgyis eléggé zaklatott nemzetre. Tudta, hogy ez nyugtalan természetű, s nem akará, hogy Ferdinándnak uralmát mindjárt kezdetben súlyosabbnak érezze a királyné volt uralkodásánál. Hogy mindazáltal buzgalmát evvel is újabban tanúsítsa, teljesíteni kivánta a király akaratát, és september 8-ra Szebenbe kis országgyűlést hirdetett; holott ezélt is érvén, még azon napon biztosítá a királyt az erdélyiek érzelmeiről. Legyen nyugodt ő felsége; mert bár ez évi termés szűk volt, s készleteiket a múlt évek háborgásai fölemésztették: ők mégis teljesítendik kötelességöket. Az országgyűlésen, úgymond, csakis az adót tárgyaltatja, miután az ország védelmére magoktól is hajlandók, azon szokás divatozván az országban, hogy szükség idején mindegyik nemzet a maga szabályai s a körülmények szerint vagy huszad- vagy tized-részben, vagy fejenként keljen fel, mit tenni most sem mulasztandanak el. Felszólítására a rendek házhelyenként harminczkét pénzt szavaztak meg a várakra; mi aztán azon kérelemmel tudatott Ferdinánddal, hogy azon esetre, ha ilynemű adót a tiszai megyékben is kivánna szedetni, engedné meg neki, hogy annak kieszközlése végett egy időre Magyaror-

---

[1]) Epist. Proc. 2. 288.

szágba mehessen. — Egyébiránt e háború költségeire nem csak, miként a király kivánta, az erdélyi püspökség egész évi jövedelmeit előlegezte Castaldonak; hanem e fölött a maga részéről is húszezer aranyat és ismét tiz ezer forintot ajánlott fel s fizetett le a vezérnek.

Annak, hogy Fráter György egy időre Magyarországba jőni kivánt, nem az volt egyedűli, sőt nem is fő oka, hogy itt a tiszai megyékben adót szedjen. Miután meggyőződött, hogy ámításainak a beglerbég teljes hitelt adván, a szultán iránti hűségében többé nem kételkedik, s ennélfogva Erdélyt sem szándékozik háborgatni: fondorlatának e sükere arra bátorítá őt, hogy a beglerbéget a temesi bánságtól s általában azon részektől is elfordítsa, melyek elébb Petrovics kormánya alatt álltak.

Hogy ebben czélt érhessen, azt kivánta a királytól, hogy legalább ideiglen a bánság is az ő kormánya alá helyeztessék. Mert, úgy gondolá, miután a beglerbég az ő hűségéről többé nem kételkedik; ha még azt is elhitetheti vele, hogy már azon részek is, melyeket Petrovics a királynak átadatott, az ő kormányhatalma alá kerültek, s Ferdinándtól többé nem függnek: a beglerbégnek nem lesz oka folytatnia hadjáratát; minélfogva őt minden összeütközés nélkül visszavonúlásra birandhatja. Az e tárgyban Ferdinándhoz intézett kérelmét leginkább avval indokolta, hogy a török a ráczságot hódolatra csábítgatja, nagyobb szabadságot, jobblétet igérvén neki, mint a melyet földesurai alatt élvez; minélfogva igen félhető, hogy tömegesen meghódolnak a töröknek, mit ő talán mégis képes lenne meggátolni.

Észrevette mindazáltal, hogy, ha e részek kormányának magára ruháztatását igen sürgetné, ismét azon, alig legyőzött gyanút ébresztené maga ellen, mintha uralkodási vágy által vezettetnék e törekvéseiben. Oda kivánta vinni tehát az ügyet, hogy a bánsági nép maga kérje a királyt, hogy az ő kormánya alá helyeztessék, mint a ki egyedűl képes őket a török igájától megmenteni. E végett ügynökei által izgatta is az alsó megyéket s kivált a ráczokat: terjesztenék elő a királynak, hogy ők csak

Frater György kormányát óhajtják, csak ettől reménylik üdvöket.

Ez volt oka Frater György azon tettének is, hogy midőn Báthory Endre a Bánságban s a tiszai megyékben a fegyverrekelést kihirdette, ő kéz alatt mind a megyéket, mind a ráczokat megintcté, hogy csak neki és senki másnak ne engedelmeskedjenek [1]).

E csel sikerítése végett kivánt ő maga is kijőni Magyarországba. E részeken való jelenléte által meggyőzni akarta a beglerbéget, hogy már ezek is az ő hatalma alá estek, itt is ő intézkedik: nincs tehát oka, miért folytatná tovább hadjáratát. Ama kérelmére: engedné meg Ferdinánd, hogy egy időre Magyarországba mehessen, választ nem kapván, mihelyt hirét vette, hogy a beglerbég Pétervárad alól, hol mintegy négy hétig veszteg maradt, a Tisza partján felfelé megindúlt: ő is elhatározta magát, hogy nem várva tovább a király engedelmére, Magyarországba megyen. Ezt ő september 17-kén irta meg Ferdinándnak, okúl adván, hogy ottani jelenléte a népfelkelés rendezése végett múlhatatlan, s Patóczyt e végett oda már el is küldötte.

E szándékával azonban, bár mennyire kivánta is azt végrehajtani, Castaldo makacs ellenzése miatt kénytelen volt felhagyni. Castaldot ugyanis már előbb tudósítá Ferdinánd, hogy seregének erősítésére Pallavicini grófot, fő hadi biztos minőségében, september 11-kén mintegy hatezernyi újabb haddal útnak eresztette. Castaldo tehát most elejébe akart menni Pallavicininek, hogy vele s az insurrectióval egyesűlvén, a beglerbég ellenében fenyegető állást foglaljon. Erdélyt a veszélyes időben magára hagyni annál kevésbbé lehetett, minthogy a tatárok, az oláh és moldvai vajdák betörésével fenyegető hirek minduntalan megújultak. Frater György tehát mind ennélfogva, mind azért is, nehogy Castaldo gyanúját, mi a hozzá járó csauszok miatt már úgyis ébredezett, maga ellen öregbítse, kénytelen volt Erdélyben maradni;

[1]) Ferdinánd emlékirata a pápához. Buchholtz: Urkunden 56.

bár nem kételkedett, hogy az ő megjelenése a temesi bánságban sokkal hatékonyabb eszköz lenne a beglerbéget visszavonulásra birni, mint Castaldo hadi mozgalmai. A Bánságot tehát e körülmények között sorsára hagyni kényteleníttetvén, azontúl ismét csak arra szorítkozott, hogy a beglerbéget a maga hűségének hitében megerősítse, s legalább a kormánya alatt lévő részektől fordítsa el.

CX.

A beglerbég ezalatt Péterváradról september közepén megindúlván, a Tisza partján haladt felfelé, azon várakat szándékozván elfoglalni, melyeket hiedelme szerint Petrovics árúlt el Ferdinándnak. Becsét september 19-kén árulás által ejté hatalmába. Három nap mulva Becskereket vette meg, melyet az új őrség gyáván oda hagyott. A kisebb erődök és kastélyok, névszerint: Fellak, Nagylak, Bodorlak, Eperjeske, Galád, Zádorlaka, Bessenyő, Csálya, Horogszeg, Sár-Kis-Somlyó, Egres, melyekben még jobbára a Petrovics által behelyezett rácz őrségek léteztek, minden ellentállás nélkül hódolának. Hasonlókép tőn september 28-án Csanád is, melyben Nagy Péter kapitány alatt Frater György zsoldosai őrködtek.

Frater György ugyanis meg lévén győződve, hogy a török a csekélyebb erődökbe vagy nem helyezend őrséget, vagy ha helyezne is, mihelyt a beglerbég az országból kitakarodik, könnyen visszavehetők: ily csekély vár miatt nem akarta a beglerbég gyanúját maga ellen felébreszteni. Meghagyta tehát Nagy Péternek, Csanád várnagyának, hogy minden ellentállás nélkül nyittassa meg a vár kapuit, ha az a török által felkéretnék. A fő ok azonban, mely őt e parancs kibocsátására indította, abban állott, hogy legújabban azon hirrel tért vissza egy ügynöke a beglerbégtől: miképen ez Szeged biztosítása végett még csak a közel fekvő Csanádot kivánja megvenni; s annakutána, minthogy a török hadak táborozásának határnapja már megérkezett, a Tiszán átkelve visszavonúlni szándékozik. Csanád feladása, melyben

egyébiránt a körülmények közt semmi fontosság sem létezett, utóbb egyike lőn a főbb vádaknak a püspök ellen.

E közben Báthory Endre a tiszai megyék felkelt hadával Lippánál táborozott, s azt kivánta Frater Györgytől, hogy szinte oda küldje az erdélyi nemességet. De a püspök, ki Báthorynak különben is rosz néven vette, hogy az ő, mint fővajdának megegyezte nélkül hirdette ki az insurrectiót a tiszai megyékben, ezúttal egyáltalában nem osztozott vele véleményben. Biztos hírei lévén a török táborból, hogy a beglerbég, mint mondók, Csanád megvétele után Szegedre s onnan téli szállásokra vonuland vissza: nemcsak hogy az erdélyi felkelt hadat ismételt felszólításra sem küldötte Lippa alá; sőt az idő közben Egerbe érkezett Pallavicininek is tanácsolta, maradna veszteg hadával Várad táján; a lippai táborban pedig kéz alatt azon működött, hogy az is szétoszoljon, s egyáltalában minden mellőztessék, mi a beglerbéget visszavonulási szándokának megváltoztatására indíthatná. A lippai tábor, miután hire futott, hogy sem az erdélyi insurrectió, sem Pallavicini hada nem csatlakozandik hozzá, a maga csekély erejével úgy sem működhetvén, kevéssel Csanád megvétele előtt valóban fel is oszlott [1]).

És valóban, miként utóbb egy Temesvár alatt elfogott török vallomásaiból is kitünt, a beglerbég Csanád elfoglalása után nem is akart újabb vállalalatba kezdeni, hanem seregét a Maroson áttévén, Szeged felé indította, midőn egy váratlan eset következtében jónak látta szándékát megváltoztatni. A lippai lakosok, kik közt számos idegen, kivált ragusai kereskedő létezett, azt hívén, hogy Csanád után a sor rájok kerül: hogy az ostrom által szenvedendő károktól magokat megóvják, követeket küldének a beglerbéghez, igérvén, hogy, ha a várost felprédálni nem engedi, ők a csekély őrséget a vár feladására kényszerítendik. A beglerbég, értesűlvén általok arról is, hogy Báthory a város alól elvonult, az ajánlatot elfogadta s az oly könnyen és gyorsan megvehető Lippa alá szállott.

[1]) Ferdinánd emlékirata a pápához. Buchholtz: Urkund. 598.

A polgárok teljesítették igéretöket: mihelyt a török had közeledtéről értesültek, Pethő János várkapitányt halállal fenyegették, ha ellentállása által városukat a pusztulás veszélyének kiteszi. Pethő látván, hogy a lakosság által elárúlva, csekély őrségével a fellegvárat sem képes megvédeni, ágyúit, melyeknek elvitelére ideje nem volt többé, szétrepesztette, feles lőporát felgyújtatta, melynek fellobbanása a falak egy részét is romba dönté, s őrségével a Maroson általszállott. A beglerbég október 8-án megérkezvén, a várat s várost a szultánnak meghódoltatta, s a perzsa származású Ulomán basa vezérlete alatt ötezer szipahit és kétszáz jancsárt helyezett be őrségéűl.

A táborozási határidő már különben is eltelvén, a beglerbég, elébbi szándéka szerint, ismét a Tisza felé vette útját. Ezt irta Haydár basa is magának Frater Györgynek, október 13-kán a lippai táborból. A levél, mely a helyzeteket általában is felderíti, ime egész terjedelmében. „Midőn, úgymond, Uraságod a múlt napokban Jura nevű embere által a császár számára levelet küldvén, bölcs és kedves levelével egyszersmind engem megkeresett, abból világosan láttuk, hogy Uraságod hű és igazmondó a császár iránt. Mert, bár Ferdinánd király arról vádolja Uraságodat a császárnál, hogy minden a ti megegyezéstekkel történt: mi mégis tudjuk, hogy ez egyátalában nem való. Midőn Csanád alá jöttünk, s a vár nekünk átadatott, világosan láttuk, hogy a lázadás és minden zavar csak Petrovics Pétertől származott. Mind azon várakban, melyek a császár kegyelméből az ő kezein voltak, Ferdinánd katonáit találtuk, kiket aztán ki is űztünk. Hallottuk azonban, hogy még Erdélyben is léteznek spanyolok, olaszok és németek. Hát azokat nem űzi ki Uraságod? Félek, hogy azok romlására lesznek az országnak. Nekünk ugyan parancsunk volt a császártól, azokat onnan kiűzni, s e végett Erdélybe menni; de miután hallottuk, hogy Uraságod az adót megfizette, sem magunk nem mentünk be, sem a tatárok, oláhok s moldvánoknak nem engedtük meg, hogy bemenjenek. Szükség azonban, hogy az idegen katonák onnan idején ki-

űzessenek, s a királyné fiával együtt visszavezettessék. ... Most Lippán vagyunk, melybe, miután magát a császárnak megadta, Ulomán basát rendeltük vezérűl, ki itt fog telelni, mi pedig visszatérvén Belgrádba, Szendrő tartományában töltendjük a telet. Az itt maradó Ulomán basával és a többi szandzsákokkal jól bánjék Uraságod." [1])

CXI.

Idő közben Castaldo a Pallavicini által hozott hadakkal megerősödvén, a beglerbégnek elejébe menni szándékozott, bár, miként maga is megvallá a királyhoz irt levelében, seregének csekélysége miatt a veszély épen nem megvetendő, s a győzedelemre nem nagy a kilátás. E végett september harmadik tizedében Frater Györgyöt titkára, Pesty Gáspár által felszólítá, csatlakoznék ő is hozzá az erdélyi hadakkal.

De Frater György, miután a törököt oly nagy bajja valahára megengesztelte s Erdélytől elfordította, egyáltalában nem akarta magát újabban gyanúnak, Erdélyt veszélynek kitenni; s föltette magában, hogy Erdélyt mindaddig nem hagyja el, míg a beglerbég a Tiszán át nem kelendett s legalább is Belgrádig nem érkezendett. Azt válaszolá tehát september 29-én Castaldonak, hogy Erdélyből, melyet a moldvai s oláh vajdák még egyre betöréssel fenyegetnek, nem távozhatik. A sereg egy részének minden esetre bent kell maradnia, s avval együtt vagy magának, vagy Nádasdynak. Egyébiránt is nem könnyü dolog az erdélyieket reábirni, hogy határaikon kivül táborozzanak; s erről még tanácskoznia kell a nemességgel. Két ezer székelyt mindazáltal nem sokára útnak indítand; s ezeket most iratja össze. Addig is, míg az erdélyi had kiindúlna, vonja magához Eger tájáról Pallavicinit, ki ott fölösleg tölti idejét; mert a budai basa, ki Egert és Szolnokot fenyegeti, nem elég erős arra, hogy e váraknak, ha elegendő őrséggel elláttatnak,

---

[1]) Pray: Epist. Proc. 2, 303.

ártana. Kérte egyébiránt Castaldot, irna a királynak, elégítse ki mennél elébb a királynét és fiát, hogy azok Kassáról távozhassanak. Ha ez mindjárt meg nem történhetnék, legalább arról gondoskodjék ő felsége, hogy Kassát biztosítsa; mert ott Petrovics egyre fondorkodik. Igen jó volna, ha Ferdinánd a királyfit magához vitetné; „mert, úgymond, úgy látom, hogy még most is sokak szemei feléje fordúlnak; és én nem tudom miért, de keblemet némi veszély sejtelmei aggasztják. Ügyekezzék ő felsége minden lehetőt gondosan megtenni; mert ha mi most a veszélyt isten segedelmével elhárítjuk, a jövőben a török sem fogja többé háborgatni ő felségét" [1]).

E jóslatot kétségen kivűl azon hirek benyomása alatt irta Frater György, melyeket a török seregnek viszszavonúlási szándokáról épen e napokban vett. E hír birta őt arra is, hogy saját késlekedése által Castaldo hadjáratát mindaddig meggátolja, mígnem a beglerbég visszavonúlandott. Bizott magában, hogy ha most az öszszeütközést Ferdinánd s a török hadai közt meggátolnia sikerűlend, a télen cseleit folytatva, a törökkel azt is elhitetheti, hogy a Bánság is az ő, s általa a szultán hatalma alá kerűlt. Bizott kétség kivűl abban is, hogy ha ez nem sikerűlne, a császár és a birodalmi fejedelmek az ezen évi háborúság által a veszélyről meggyőzetvén, a jövő évre nagyobb segélyt nyújtandanak Ferdinándnak.

Közlötte-e Castaldoval a maga hireit, melyek szerint bizonyosnak hitte, hogy a beglerbég néhány nap múlva visszavonúl, bizonytalan. A tanácsok mindazáltal, melyeket Castaldonak, s általa a királynak adott, a körülmények közt lehető legjobbak, eléggé tanúskodnak, miképen ügyekezetét főleg oda fordította, hogy Ferdinánd uralmát Erdély fölött mennél elébb biztosítsa.

Néhány nap múlva e Castaldohoz intézett levelének elküldése után érkezett hozzá annak hire, hogy a beglerbég Csanádról nem Szegedre, miként elébb értesült, hanem Lippa alá vonúlt s azt oktober 8-án elfoglalta. E váratlan hír újabban nagy aggodalmat ébresz-

---

[1]) Buchholtznál 7, 266.

tett Fráter Györgyben. Azon körűlményről, miszerint a beglerbég Lippára magok a lakosok által hivatott meg, értesűlve még nem lévén, azt kellett hinnie, hogy a török, midőn iránta bizodalmat színlelt, s a szultán iránti hűségét elismerni állítá, őt hasonló ámítással szedte reá, minővel ő vélte a törököt maga által rászedettnek. Erre látszott mutatni az is, hogy a török a szokott táborozási határnapon túl indúlt e hadjáratra Lippa ellen. A dolog ezen újabb fordulata kinos aggodalomban tartá őt néhány napig; mert már azt is gondolá, hogy a török, szokása ellenére, egész a tél beálltáig folytatandja hadjáratát.

E félelem, ezen aggodalmak őt arra indították, hogy oktober 12-kén mind maga irjon, mind a táborában létező országrendek által irasson Károly császárhoz segedelmének sürgetése végett. „A szerződés — igy hangzik a püspök-vajda levele — a szerződés a királynéval már végrehajtatott, s az országot Ferdinánd király seregei szállották még. A török azonban ennek hirére fegyvert fogott, s bennünket oly erős haddal támadott meg, mintha csak most akarná bebizonyítani, mily sokat tart Magyarország birtokára. S mi mindent nem tett meg ő királyi felsége annak védelmére! Mit hagyott kisérletlenűl, mily gondoknak, fáradalmaknak és költségeknek vetette alá magát! Életét is kész volna feláldozni, hogy bennünket a török szolgaságtól megmentsen. De miután az ő segélyforrásai az ellenség erejével nincsenek arányban: félek, hogy a török a télen véget vet fennállásunknak; mert ő hadi szokásai ellenére, a télen is, midőn különben nyugszik, folytatni akarja hadjáratát. Nehogy tehát mi, kik a szabadság reményében ráztuk le magunkról a török jármát s vetettük magunkat a keresztény fejedelmek alá, e reményünkben megcsalattassunk: a Krisztus szerelmére könyörgök Felségednél, gondoskodjék rólunk e nagy szükségünkben, hogy a bennünket fenyegető veszélytől Felséged kegyelme által megóvassunk, s kiknek romlására oly igen törekedik az ellenség, hogy eleitől fogva czélúl tűzte ki magának a magyar nemzet romjain keresztűl törni utat a keresztény köz-

társaság kebelébe, mi e köztárságban a jövőre is elsők lehessünk, szolgálatunkat annak javára vérünk ontásával is felajánlanunk. A győzedelmet könnyen kiragadhatja Felséged az ellenség kezéből, ha bennünket, kik már csaknem hatalmába estünk, gyors segedelmével gyámolítand."

De e hazaszeretetből eredt kínos aggodalmait pár nap múlva megenyhítette Haydár basa idézett levele, melyből értesűlt, hogy a beglerbég az ő hűségében nem kételkedik, s most már csakugyan visszavonúl.

Azonban, még ekkor is újra csalódott Frater György várakozásában. A Temesvár körüli ráczság, miként elébb a püspök maga is tudósítá Ferdinándot, a töröktől annál, melyet földesurai alatt éldelt, nagyobb szabadság igéreteivel csalogatva, nagyrészben meghódolt a töröknek. Ezek most értesűlvén, hogy a török had visszavonúl, félelmökben, hogy hódolatuk miatt a magyar uraktól és hadaktól meglakolnak, ingereltetve tán a martalék vágyától is, melyet Temesvárban reméltek: sürgetve kérték a beglerbéget, venné be még az idén Temesvárat. A várat, úgy mondának, csekély őrség védelmezi; a lakosság félvén a város elpusztításától, szintúgy megadandja magát, mint Lippa lakossága: az ostrom ennél fogva rövid s könnyű leend; ők magok fogják neki megmutatni az útat, melyen a várba legkönnyebben bejuthatand.

A beglerbég hajólt kérelmökre, s a ráczok vezéreit, kik nála követségben jártak, lovakkal, pénzzel, drága ruhákkal ajándékozta meg. Mivel azonban egész seregét a Tisza felé vett útjából visszavezetni nem akarta, csak néhány ezernyi hadosztályt küldött a város alá, mely az ellen október 15-kén, mindjárt megérkezte után rohamot intézett. A várat Losonczy István nem nagy, de vitéz őrséggel védelmezte, gyámolítva Perez és Aldana spanyol és Dombay Mihály gyalogsági kapitányok által.

Losonczy a török had közeledtére száz huszárral s háromszász lövészszel a külvárosban cselben állott, s a rohamot intéző török és rácz sereget ennek nagy veszteségével visszaverte. De a ráczok most még inkább ri-

mánkodtak a beglerbégnek, ne hagyná abban az ostromot, különben ők feleségeikkel, gyermekeikkel s minden vagyonukkal veszve vannak. A beglerbég, maga is rácz származású, hajlott kérelmökre; s minthogy az időjárás még kedvezett, egész seregét a vár alá vezette.

A beglerbég ezután mindenek előtt szép szerével kérte fel a várat. „Reményli — úgy monda a Losonczyhoz egy vidéki paraszt által beküldött levelében — hogy nem vonakodik átadni a várat, mely a hatalmas császáré. Ha ezt cselekszi, szabad elvonúlást enged neki s az őrségnek: sőt, ha a császár szolgálatába akar lépni, biztos lehet, hogy általa becsülettel fogadtatik s magas ranggal jutalmaztatik meg. Határozza el tehát gyorsan magát; különben mind egy szálig leöletnek. Segedelmet sehonnan sem várhat: királya távol van; Frater György az ő jó barátja, a ki őt értesíté, hogy csak Petrovics árúlta el az országot Ferdinándnak; Frater Györgytől tehát nem várhat segedelmet." De Losonczy oktober 18-kán tagadólag válaszolt, kiüzenvén neki, hogy a várat sem levelei, sem ágyúi által nem fogja megvenni.

A beglerbég ennek következtében a várat másnap szabályosan kezdé vívni, s minthogy Losonczy a külvárost, mint az őrség aránylagos csekélysége miatt megtarthatatlant, fölégette, a falakat kezdé lődöztetni. Losonczy bátor s jól sikerült kitörésekkel válaszolt. Dombay Mihály 18-ka éjjelén egy csapat lövészszel az ellenség sánczaiba tört; sokat közőlök leölt, a többit visszaűzte. Ez alkalommal Losonczy a karansebesi Bogosincza Miklóst, — 20-kán hasonló kitörés alatt ismét Gravikicza Lászlót, Frater Györgynek benlévő szolgáját, ehhez és Castaldohoz küldé, őket segedelemre szólítván. Még a következő napokon is több, mindig sikerűlt kitöréseket intézett a török ellen [1]).

[1]) Egykorú német okmány, Temesvár ostromáról. Actum Temesvár, den 27 tag oktober anno jm. 51. Brüsseli levéltár.

CXII.

E közben Frater György ügyei Erdélyben mind veszélyesebb bonyodalomnak indúltak. Miután ő vett hirei s levelei szerint minden órán várta a török visszavonúlását, s e miatt Castaldo ismételt felhivására sem mozdúlt Erdélyből: ez maga jött Szászsebesre, melynek közelében Frater György táborozott, Castaldo október első napjai óta mindinkább gyanúskodni kezdett a püspökre késedelmezése miatt, melylyel az erdélyi had kivezetését napról napra halogatta. Ő, ki még september 27-kén is azt irta volt Ferdinándnak: „hogy a váradi püspököt naponként buzgóbbnak találja, mint hitte volna, a király szolgálatában"[1]), rögtön megváltozott e véleményében. Első kételyei, úgy látszik, september 29-én támadtak, midőn felszólítására, hogy az erdélyi hadat azonnal útnak indítsa, Pesty Gáspár titkár által ismét kitérő, halogató választ nyert. Frater György, mint mondók, már ekkor értesűlve lévén, hogy a török Csanád alól visszavonúland, semmi áron nem akarta az elámított ellenséget ismét felbőszíteni, s várni akart, míg a beglerbég Belgrád táján leend. De minthogy a törökkeli viszonyaiba Castaldot beavatni vagy fölösleges vagy épen veszélyes dolognak látta: ez nem tudta mire vélni a püspök magaviseletét.

A keletkező kételyeket hihetőleg már ekkor gyanúra erlelé a válaszszal visszatérő Pesty Gáspár, elbeszélvén a vezérnek, mily sürűen küld a püspök követeket a törökhöz, s fogadja magánál annak csauszait. Miután a király a török ámításait ellenzette s követelte, hogy Frater György is őszintén mondja meg a töröknek a dolog mibenlétét: a püspök e csauszokat, mennyire lehete, titokban tartotta házánál. A titkot mindazáltal teljesen megőrzeni nem lehetett; s a titkolódzás természetesen gyanút ébresztett. A gyanúban teljesen megerősítette Castaldot ama tudósítás, miszerint Nagy Péter, a csanádi várnagy, várának feladása után Báthory

---

[1]) **Buchholtznál 7, 266.**

táborában elfogatván, azt vallotta légyen, hogy ezt Frater György egyenes parancsára cselekedte, s magát hozzá kisértetni kivánta. E tény világosan hűtlenségről, a törökkeli czimborálásról vádolta Castaldo előtt Frater Györgyöt, ki annak, valamint a török amaz ámításairól, minthogy azt a király parancsának ellenére tette, mit sem mondott, úgy Csanád feladatásának okait sem fedezhette fel. Hihetőleg egy ideig azt sem tudta, hogy Nagy Péter elfogatott, s annak vallomásai miatt gyanúba esett. Vagy, ha később értesűlt is erről, a király iránt oly kétségbehozhatlanúl tanúsított hűségének, az ország megmentésére irányzott s mindenki által, maga Castaldo által is magasztalt buzgalmának öntudatában a maga mentegetését ilyféle gyanú ellen magához méltatlannak tartván, hallgatott.

Bár miként legyen, Castaldo gyanúskodni kezdett ellene, s őt e miatt figyelmesebben szemmel tartandó, szándékait kikémlelendő, oktober elején Szászsebesre ment, s onnan haladék nélkül több levelet irt Ferdinándnak, melyben gyanúját leplezetlenűl kijelenté, Frater Györgynek, mint ő hitte, megváltozott magaviselete fölött. „Én, u. m. Frater Györgyöt intettem s mintegy kényszerítettem, irna Felségednek; mert kedélyének változását óráról órára mindinkább észreveszem; s látom, hogy ő a mi veszedelmünkre s a maga előnyére mindent késleltet. Kérem Felségedet, adja ezen titkos irás által tudtomra, mit tevő legyek, ha meggyőződném, hogy valami károst szándékozik cselekedni, nehogy ravaszsága által rászedessünk. Még most elrejtem gyanúmat, mert magam sem hihetem, hogy oly ördögi szándéka volna (miként őt Pesty Gáspár hihetőleg már ekkor is vádolta, hogy tudniillik a királyi sereget az ellenség hatalmába akarja játszani); hanem inkább akarom hinni, hogy ő oly jó ember, minőnek őt elébbi leveleimben ábrázoltam Felségednek. De nem tagadhatom, némely tettei visszatetszenek, s mióta a török jöttének híre elterjedt [1]), őt

---

[1]) Itt Castaldo ellentmond önmagának: a török jöttének híre már aug. végén elterjedt; september 20-káig a török már

nagyrészben megváltozottnak látom. Midőn ma egy aráb nyelven irt s Izabella királynéhoz intézett levelet láttam kezében, s azt tőle kértem, kérdezvén, miféle levél az? — válaszolá, hogy a szultán levele a királyfihoz, nem is sejtvén, hogy annak másolata kezeimben létezik. . . . Mivel a dolog gyors elhatározást kiván: nyílvánítsa Felséged a fölötti véleményét, s tudassa velem, mit tegyek. Én mindent szorgalmasan és hűven végrehajtandok, a mit csak Felséged és a kereszténység javára tehetek." [1])

Azon levél, melyben Castaldo először részletesen vádolta be Frater Györgyöt, még nem jött napvilágra, valamint Ferdinándnak első válasza sem, melyben Castaldonak a teendőket megszabta. Azonban az idézett levélből, s más okmányokba foglalt adatokból elég világosan kitűnik, hogy Castaldo gyanúját mindenekelőtt azon vonakodás ébresztette fel, melyet Frater György az erdélyi hadnak kivezetésében s a királyi sereghez való csatlakozásában többszöri felszólítások daczára mutatott. A gyanú egyszer fölébredve lévén, a püspök minden tette gyanús színben tűnt elő; s másként nem is lehetett, miután neki, a török irányában követett fondor s ámító politikája szerint arra kellett törekednie, hogy a törököt a maga hűségéről meggyőzze. Bár mily titokban küldözte is a maga embereit a törökhöz s fogadta annak hirnökeit, egynémi erről is tudomására jött Castaldonak. Mind ezt árulás színében tűntette fel aztán a Csanád feladásáról nyert bizonyosság. Ehhez járúltak Pesty Gáspár vádjai, melyek aztán az árulás gyanúját meggyőződésig [2]) érlelték.

Becsét több apró várdával együtt megvette; ő pedig még september 27-kén is azt irta volt Ferdinándnak, hogy „buzgóbbnak látja őt, mint hitte volna, a király szolgálatában".

[1]) Buchholtznál: Urkunden 582.

[2]) Castaldo részére szándékosan kedvezőleg kivántuk előadni az eseményt, mert őt még így is elég nagy bűnsúly terheli: azért mondtuk, hogy Frater György elleni gyanúja meggyőződésig fokozódott. Ugyanezen okból Pesty Gáspárt, s nem Ferrari Marc Aurelt tekíntjük a vádlónak. E vádló mind Castaldo, mind

Pesty Gáspár, Frater György titkára, részint boszúból urától szenvedett valamely sérelem miatt, részint mivel a titokba egészen beavatva nem volt, azokat, miknek titkári hivatala szerint tudomására jutott, úgy értelmezte magának, s úgy adta elő Castaldonak: mintha mindazt, mit Frater György a török ámítására irt és tett, valóban elhatározott, végrehajtási szándokból irta és tette, s így a török iránt színlett hűsége őszinte indulatból származott volna. Úgy látszik, mind a két ok inditotta Pesty Gáspárt.

Frater György nem szokta fényesen jutalmazni embereit, kik szolgálatában léteztek. Ezért boszankodott ellene leginkább Veráncsics Antal is. Az ügyes, művelt férfiú, kit már elébb János király, utóbb ő maga is többször követségekre alkalmazott, nem tudott alatta feljebb emelkedni a gyulafehérvári prépostságnál; miért aztán midőn az alkudozás Ferdinánd és Frater György közt megkezdetett, azontúl tőle még kevesebbet remélve, őt el is hagyta s Ferdinándhoz szegődött, ennek pártján elébb remélvén, s nyervén is aztán előléptetést. A szerződés megkötésekor, úgy látszik, egyéb szolgáiról is megfeledkezett Frater György: az egyetlen házi orvosán kivűl, kinek számára Ferdinándtól egy prépostságot kért és nyert [1]), senkit sem ajánlott a király kegyeibe, senkit

---

Ferdinánd leveleiben csak „titkárnak" neveztetik, de személyes neve nem említtetik. Titkára volt pedig Frater Györgynek mind Pesty Gáspár, mind Ferrari Marc Aurel. Ez utóbbit pár hónap előtt Castaldo ajánlatára fogadta Frater György a maga szolgálatába. Buchholtz a „titkárt" Pestynek nevezi; Fessler azonban, nem tudom mily adat szerint, a „titkár" alatt nem Pestyt, hanem Marc Aurelt érti. Ha ez való — mit csak a bécsi császári titkos levéltárból lehetne kisütni, — úgy ez új világot vetne az eseményre, s egy ördögi fondorlatnak s ármánynak kulcsát adná kezünkbe, mely ármányt Castaldo, Ferrari és Pallavicini, bizonyosan Frater György kincseire áhitozva, szőttek ellene. Én azonban Buchholtz után indulva, kinek a bécsi császári levéltár megnyittatott, s ki adatait nagyrészben onnan merítvén, több hitelt érdemel, a titkár alatt Pesty Gáspárt akartam érteni; s úgy veszem fel a dolgot, hogy Castaldo gyanúja eleinte valóban őszinte volt Frater György ellen.

[1]) Ferdinánd levele aug. 21. Epist. Proc. 2,279.

sem jutalmazott meg. Ezt Pesty Gáspár valószinűleg nehéz szivvel vette, s azontúl Castaldohoz simúlt; nála több ízben megfordúlt, tőle küldetéseket végzett Frater Györgynél; és mint látszik, a vezér által óhajtván s remélvén előmenetét, hizelgések, titkos sugdosások s vádak által ügyekezett megnyerni kegyelmét; s minthogy első nyilatkozatai Castaldonál tárt fülekre találtak, s ez iránta jó indulatot tanúsított, mind több és több vádakra ingerelte őt az előmenetel, a jutalom vágya.

Hozzá kell még adnunk, hogy Pesty jutalom igéretekkel ösztönöztetett a vádaskodásra Castaldo által, miként ez maga megvallá a királyhoz irt levelében. Castaldo, bár azt irta volt Ferdinándnak első találkozása után Frater Györgygyel, hogy neki mint atyjának, mindenben engedelmességet igért, utóbb többször elárúlta, hogy független úr akart lenni Erdélyben, s nem igen türhette a püspök-vajdát, ki, bár magaviseletében iránta szerény, udvarias, vele is, mint mindenkivel éreztette felsőbbségét. Castaldo még azt is, hogy Ferdinánd király Losonczyt temesi gróffá nevezte ki, tőle, Castaldotól független hatalommal, oly rosz néven vette, hogy Ferdinánd kénytelennek látta magát (november 21-kén kelt levelében) avval indokolni e kinevezést és engesztelni meg a büszke vezért, hogy ez így van szokásban, miért is egyáltalában nem lehet sérelmére. Ha pedig Losonczy temesi grófsága is ellenére volt, mennyivel kevésbbé tűrheté Frater Györgyöt, az erdélyi fővajdát, kitől a hadi intézkedéseken kivűl minden másban függött, s elismerni kényteleníttetett tekintélyét. Világos, egyenes adat hiányzik ugyan, mely minden kétségen felűl bizonyítaná, hogy Castaldo személyes indokból kivánta megbuktatni Frater Györgyöt: vádlevele mindazáltal, melyet idézendünk, azt mutatja, hogy ő minden, bármily alaptalan, sőt valószinűtlen vádnak is hitelt adott, és azt a királylyal is elhitetni ügyekezett; s egész magaviselete ez ügy körűl elárúlja, hogy nem az igazság, nem a közjó, sőt nem is a király érdeke által indíttatott cselekvésre.

De bár miként vélekedjünk is egyik s másik részről a püspök ellen emelt vádak s azokból származott események indokairól: annyi igaz, hogy Pesty Gáspár fölfedezésében, melyet október 16-án Castaldonak tett, szinte annyi a dolgok ferde felfogásából eredt tévedés, mint a szándékos rosz akaratból származott rágalom és szemtelen hazugság; igaz az is, hogy ennek olvastában nem egyszer csodálkozva kell felkiáltanunk: ugyan miképp adhatott ily vádaknak hitelt az értelmes Castaldo! E fölfedezést Castaldo a következő levélben irta meg Ferdinánd királynak.

„Szentséges Királyi Felség! Ez órában, mely éjfél után második, jött hozzám ama jó ember, a titkár, Felséged hű szolgája; és nem tarthatván magát vissza a könyektől, e szavakra fakadt: Nagy Isten! téged hívlak tiszta lelkiismeretem tanújáúl, hogy a mit mondandok, nem más czélból teszem, mint hogy neked szolgáljak s a kereszténységnek használjak. Ezután esküre kötelezett engemet, kezemet a szent evangéliomra téve, hogy miket kijelentend, soha és senkinek föl nem fedezem, mit neki meg is igértem. Ezután így kezdett beszélni:

„Ha a király ezen embert (Frater Györgyöt) az országból ki nem űzi, ezt soha sem fogja birni. Ezt mondván, némileg megzavarodott, s miként arczkifejezéséből láttam, megbánta, hogy beszélni kezdett. Én őt a legjobb szavakkal és i g é r e t e k k e l ö s z t ö n ö z t e m a beszéd folytatására, minek következtében neki bátorodva, következő módon szólott [1]): Hiszed-e hogy valaha eszébe jutott Frater Györgynek, veled Lippa segedelmére menni? Egyáltalában nem. Ő ebben is úgy fogja magát viselni, mint Becse és Becskerek megvételénél. Mert míg te őt sürgetéd, hogy ama két vár az ostrom alól fölmentessék, ő téged mindaddig jó szavakkal tartott, míg a két vár megvétetett. És midőn Frater György a maga szolgáját a beglerbéghez küldé, azt egészen más okból tette,

[1]) Vajjon, nem így szoktak-e cselekedni a legkörmönfontabb árulók, kik mások veszedelmében saját emelkedésöket vagy jutalmaztatásukat czélozzák?

mint neked és Nádasdynak mondta volt. Mert nem más okból küldé oda szolgáját, mint hogy a vár kapitányának meghagyja, hogy várát adná által a beglerbégnek. Nehogy azonban ez nyilvánosságra jőjön, a várnagyot fogságban tartá [1]). Az én tanácsom az; ne higyj ezen embernek, mert nem másra törekedik, mint hogy téged s az egész királyi sereget a töröknek hatalmába ejtse [2]), mi megtörténvén, könnyen urává hiszi magát tehetni Erdélynek, adót fizetvén a török császárnak, mint János király elébb fizetett [3]).

„Ne is higye a király Frater Györgyöt az által kibékítve, hogy őt vajdának és főkincstartónak választotta s kardinálnak neveztette ki; mert ezen méltóságokra nem más okból vágyott, mint hogy a királyt és mindnyájatokat kijátszon, s biztosságba ringasson, míg a török megérkeztéről bizonyos híreket vesz [4]). Azért akadá-

---

[1]) Ez Csanádról áll, s tudjuk mi okból; nem pedig Becséről és Becskerekről. Midőn e két vár veszedelme Erdélybe hírűl ment, azok már elvesztek volt. Becsét a török, mint tudjuk, az ostrom harmad napján, árulással, a kapitányok elfogásával, Becskereket mindjárt a megszállás napján gyáva feladás következtében vette meg, mielőtt megszállása Frater Györgynek csak tudtára is esett.

[2]) E vád világos rágalom, és csodálni lehet, hogy Castaldo nem resteli azt csak meg is irni a királynak. Hiszen Frater György maga többször inté Castaldot, ne veszélyeztesse csekély hadát a török ellen. Még september 29-én is ezt irta neki, mondván egyebek közt: „Elegendő sereg nélkül az ellenségre indúlni csak annyi volna, mint őt felbátorítani s ingerelni.“ Ő nemcsak maga nem akart ütközni a beglerbéggel, hanem követett politikája szerint Castaldot is visszatartá, avval ámítván a törököt, hogy a királyi hadat ő maga is képes eltávolítani Erdélyből.

[3]) Ez a fővád. Csodálni lehet, hogy ezt hihette Castaldo, miután Frater György a török utálatából és félelméből önként adta át Erdélyt Ferdinándnak, daczára annak, hogy, mint eleve is tudhatá, a török ezt nem nézendi közönyösen S ha bizott is magában, hogy a törököt megengesztelheti, hihette-e csak egy perczig is, hogy a török Erdélyt neki adja, János herczeg mellőztével? Nem az volt-e a török világos parancsa, hogy a herczeget és anyját visszahelyezze? S nem azért függeszté-e föl boszúját a török, mivel ő ezt megigérte?

[4]) Láttuk fentebb egy udvari tiszt s magának a királynak tanúságából, hogy Frater György sem a vajdaságot, sem a kincs-

lyozta meg azt is, mit ti mindenek előtt tenni akartatok, hogy a városok és várak idején ellássanak őrséggel és eleséggel [1]; mit, miután mégis megtettetek, ő nevetett rajta, jól tudván, hogy a sereg élelmezésének ürügye alatt legelső alkalommal ki fogja azokból vinni az eleséget [2]. Ha te ennek ellene szegűltél volna, mindjárt azt vala mondandó, hogy a te hibád miatt nem mehet a sereg a török ellen; mi által kimentette volna magát, miként most is azt teszi. Megparancsolá, hogy egy paraszt se maradjon a táborban, és egy vár se erősíttessék meg, hogy könnyebben a török kezére jusson [3].

„Továbbá ne indítson téged a kegyelemmel teljes királyi levél, melyet Báthoryval és Nádasdyval neki megmutattál; mert az nem fogja őt gátolni, hogy eszének minden erejét megfeszitse gonosz szándékának végrehajtására, mi abból áll, hogy független ura legyen az országnak; s győződjél meg, hogy Istenen kivűl senki sem veszi ki azt kezeiből. Frater György nagy ravaszsággal meggátolta, nehogy Sforza a maga hadait a tieiddel egyesítse, mert a levelet, mely által Sforzát magadhoz hívtad,

---

tárnokságot nem akarta elfogadni; s látandjuk, hogy a bibornokságot sem fogadta nagy örömmel.

[1]) A várak és városok megerősítését épen ő sürgette leginkább a királynál; erre szavaztatott adót is a szebeni gyűlésen, erre tanácslá fordittatni s előlegezte is az erdélyi püspökség jövedelmeit. Őrségűl azonban ő magyar benszülött zsoldost, nem spanyolt kivánt azokba tétetni. Nem kell feledni azt sem, hogy a kezén lévő várak kapitányait önmaga esküvel kötelezte a király iránti hűségre.

[2]) Még ily ellenmondásokat sem restelt hinni s megirni Castaldo! Az mondatik itt: hogy Frater György ellenzé a várak ellátását, és mégis örűlt, midőn az akarata ellenére megtörtént, mert úgy is kivinni szándékozott azokból az eleséget. Vajjon miért ellenzé tehát, ha ez volt szándoka? Hiszen így csak hasznára vált a várak elesége?

[3]) Ez, ha történt, csak akkor történt, midőn már tudta, hogy a török nem jő Erdélybe; a parasztokat tehát haza küldheté, mezei munkáik végzésére, úgy is szűk lévén a múlt termés. És mi érdeke lehetett volna Frater Györgynek a várakat a török kezére játszani? Adott-e neki valaha egy várat is vissza a török? S nem önmaga ellen müködött volna-e, ha a várakat a töröknek adja?

neki át nem küldé; s e helyett azt irta neki, hogy Váradon maradjon [1]).

„Egyebek közt beszélte nekem a titkár s megesküdött reá, hogy Frater György nagy kincseket vitetett ki az országból, a zsoldosok fizetésének ürügye alatt, holott testőrségének csak harminczezer forintot fizetett. Mondá tovább, hogy többször ügyekezett urát e gonosz szándékától visszatartóztatni, intvén őt s mondván: Uram, emlékezzél meg, miként a pápának, a császárnak és a római királynak gyakran irattál általam leveleket, melyekben magadat a kereszténység iránt nagy buzgalom által lelkesítve, és semmit inkább nem óhajtónak állítád, mint hogy ezen ország a hitetlenek kezéből kiragadtassék; most ellenben másként látlak cselekedni. Mert nemcsak úgy cselekszel, hogy az országot a töröknek add át; hanem még azokat is, kik téged s az országot a töröktől megvédeni küldettek, halálra szántad, holott véged lett volna, ha Castaldo oly gyorsan nem jő segélyedre [2]). Emlékeztette a titkár Frater Györgyöt arra is, mily nagy pénzöszveget költött ő Felsége e hadjáratra, mely oly nagy veszélyére van mind a két országnak; s mit meg sem kezdett volna ő Felsége, ha az ő hűségében és ügyességében nem bizik vala. Ezután a titkár elhallgatott,

---

[1]) Természetesen, mert akkor már tudta, hogy a török nem jő Erdélybe, ott tehát semmi szükség Sforzára; sőt káros volt volna, ha a török megtudja, hogy újabb királyi had is megy Erdélybe.

[2]) Ennél az egész vádban alig van nagyobb hazugság. Ha Pesty oly bizodalmas lábon állott Frater Györgygyel, hogy neki ily szemrehányásokat tehetett, mi, ismervén Frater György jellemét, merőben hihetetlen: hogyan történhetett, hogy mégsem volt beavatva a vajda politikájába? De képzelni sem lehet, hogy ő, az alárendelt hivatalnok, így szemtől szembe merte volna árulással vádolni hatalmas urát! Ez merő hazug dicsekvés; s ennyi hitelt érdemel a többi vád is. Mert ha ő így merészelte volna az árulást szemére vetni urának: gondolhatjuk-e, hogy ez azt büntetlenül, boszúlatlanúl hagyja? Valóban csodálni lehet, hogy Castaldo ezt úgy adja elő, mint a minek ő hitelt adott. A gyanúnak és félelemnek nagyon el kelle homályosítani Castaldo eszét, ha ő ily beszédeknek valóban hitelt adott. Ha pedig ezt csak tetette, úgy maga vált hamis vádlóvá.

mondván, hogy intéseivel semmire sem ment Frater Györgynél, mert megkeményedett Pharao szive" [1]).

„Én aztán a titkárnak, hogy engem ily híven figyelmeztetett [2]), Felséged nevében hálát mondtam, s kértem őt, tudósítson a jövőre is mindenről, és ne hagyná el Frater Györgyöt; mert haza akart menni betegség ürügye alatt [3]). Mondám neki, hogy én erősen hiszem, a miket nekem mondott; de mégis alig hihetem, miképen Frater György oly hálátlan legyen, hogy ily gonoszságot kövessen el; mert ezen árulás sokkal nagyobb volna Júdás árulásánál; sem az okokat nem látom, miért akarna ő ilyeket cselekedni, miután az országban már úgy is nagyobb a tekintélye, s leszen egész életében, mint magáé Felségedé [4]). Ezután még többekről beszélgetvén vele, kértem őt tanácsoljon nekem őszintén, mit tevő legyek? Mire ő azt válaszolta, miképen nem adhat jobb tanácsot, mint hogy úgy viseljem magamat Frater György irányában, mint Frater György én irántam; azaz: míg ő színlel, színleljek én is; hitelt pedig soha se adjak neki [5]).

[1]) Ismételve kérdezzük: merészel-e egy titkár így beszélni urához, egy ország kormányzójához, kiről, a Mártonffy testvérek nem régi példájából, tudá, hogy kisebb elleneit is, mint a ki őt szemtől szembe felségárulással vádolni merészli, képes örökre elnémítani. Ha Frater György magát oly bünösnek érzi, minőnek őt titkára szemtől szembe korholá, és ha e korholás csakugyan megtörtént, mint Pesty dicsekszik: vajjon nem gondoskodott volna-e Frater György arról, hogy őt el ne árulhassa?

[2]) Van-e Pesty e vádjai- s rágalmaiban csak egyetlen tény is, melyet Castaldo önmaga jobban nem tudhatott Pestynél? Ugy látszik, maga Castaldo is restelte e hazugságokat saját vádjai gyanánt előadni a királynak; csak egy van ezek közt, mit Castaldo maga nem tudhatott: hogy t. i. őt Frater György seregestűl meg akarja öletni. És hoz-e fel csak egy érvet is e súlyos vád bebizonyítására?

[3]) Bizonyosan, mert félt, hogy ura végre is nyomába jő hazug rágalmainak.

[4]) Ezt tudva, valóban megfoghatatlan volna, hogyan hihetett Castaldo ily képtelen rágalmakat, ha azon alapos gyanú vagy ennél is több nem támadna az emberben: hogy hinni akart, mert őt kincsei s hatalma miatt meg akarta ölni.

[5]) És egy fővezér nem tudná magától is, mit kelljen tennie oly egyénnel, kit árulónak tart?

A fentebbiekből könnyen megitélheti Felséged, vajjon kihez hasonlóbb Frater György: Júdáshoz-e az árulásban, vagy Luczíferhez a hálátlanságban? A mint Felséged tudja, itt én az ő kezei közt s hatalmában vagyok [1]; mindazáltal férfiasan fogok törekedni, hogy ha életemtől akar megfosztani, azt neki drágán adjam el. Nem is gondolnék annyit életemmel, mint ama kárral, mely ezen árulásból Felségedre nézve származni fog. Azonban csókolom kezét Felségednek s higye erősen, ha megtörténhetik, hogy Sforza hadait a magaméihoz kapcsolhassam, ő nem oly könnyen hajthatja végre szándokait, melyeknek, hiszem, Isten is ellentálland." [2])

És e képtelen hazugságok, e csaknem nevetséges rágalmak Ferdinánd tanácsosai előtt annál inkább hitelre találtak, minthogy a Konstantinápolyban és Velenczében székelő királyi ügynököktől is érkeztek ez időben tudósitások, miképen Frater György a szultánnak hűséget fogadott. Ferdinánd és tanácsa magától a püspöktől tudta azt, hogy neki szándoka volt, hitegetései által elámítani a törököt, hűséget színlelni iránta: de miután ez neki megtiltatott, ennyi vádak után hinni kezdék, hogy a mit Frater György a török ámítására vallott tenni, azt őszintén cselekedte.

Castaldonak már első vádleveleire megüzente volt Ferdinánd, Salazar titkára által, mihez tartsa magát [3]). Miután pedig Castaldonak imént idézett levelét vette: Hoffmann János, Trautsohn János és Gienger titkos tanácsosai és Jónás alkanczellár tanácsa szerint oly utasítást küldött Castaldonak, hogy „miképen Pesty Gáspár titkár is tanácslá, míg látja, hogy Frater György a maga gonosz szándokait halasztja, addig ő is színleljen, hogy annál kevesebb okot adjon neki árulási szándokainak végrehajtására. A hadseregben éjjel-nappal őrködjék, s azt minden vállalatra készen tartsa. De ha észrevenné, miképen a dolgot másként nem lehet kiegyenlíteni, mint

---

[1]) Ezt mondhatta 6 – 7 ezernyi veterán vitéz sereg élén!

[2]) Szászsebes, oktober 16. Epist. Proc. 2, 307.

[3]) E rendelet még nem jött napvilágra.

hogy vagy magát engedje megöletni, vagy maga ölesse meg Frater Györgyöt, ki ily gonoszban töri fejét: ekkor inkább ügyekezzék őt megelőzni s útból eltenni, mintsem hogy bevárná az első csapást, s az ország és az egész kereszténység kárára megelőztessék" [1]. Ferdinánd e válasza arra mutat, miképen Castaldo vele mindenkép azt akarta elhitetni, hogy Frater György különösen az ő élete ellen törekedik. A püspök-vajda e szándékának azonban, az egy Pesty Gáspár hazug vádjait kivéve, sehol semmi nyoma, semmi bizonysága.

CXIII.

Idő közben Castaldo Pallavicini hadait is magához vonván, Frater Györgyöt is újabban felszólitá, hogy az erdélyi haddal táborába menjen, vele együtt a török ellen indúlandó. Frater György, vagy mivel tudta, hogy a török nemsokára úgy is kivonúland, vagy mivel látta, hogy tovább gyanú nélkül nem időzhet, s tán mivel észrevette, hogy már is gyanút vont magára: készséggel hajlott Castaldo felszólítására. A közönséges fegyverrekelést gyorsan elintézte, s Losonczynak Temesvárra beizente, hogy tartsa magát, mert nemsokára meg fog segíttetni.

Castaldo, mihelyt látta, hogy Frater György most már komolyan készűl a hadjáratra, ezt Ferdinánddal is azonnal tudatta. A király, oktober 26-kán kelt válaszában, örömét jelenté, „hogy Frater György végre is elhatározta magát, megpróbálni hadi szerencséjét, s hogy felhagyott azon tervvel, melyet magának kitűzni látszott volt, hogy János király fiát az országba visszavigye . . . . Ezután ő sokat vár Frater György tekintélyétől az országban, s az ellenség hadakozási módjának ismeretétől a táborban." Egyébiránt újabban is a Salazar által küldött, eddigelé ismeretlen rendeletére útasitja Castaldot, meghagyván neki, ügyekezzék mindent megtenni, hogy az ügyet jó végre vezethesse [2].

---

[1]) Buchholtz 7, 269.
[2]) U. o.

Meglepő, hogy Ferdinánd azon tervet tulajdonította Frater Györgynek, s e terv miatt hitte őt elébb árulónak, mintha ő János herczeget akarta volna Erdélybe visszavinni; holott tudjuk, hogy Frater György még september 29-ke éjjelén is azt irta Castaldonak: ügyekezzék a királyt reábirni, hogy a királynét kielégítvén, mennél elébb távolitsa el Kassáról, mert Petrovics nem szűnik fondorkodni; a herczeget pedig vegye magához, bécsi udvarába, mert még most is sokan forditják felé szemeiket.

Frater György mind ezen gyanúsitásokról mit sem sejtve, oktober 20-ka táján indúlt meg az erdélyi sereggel, s egyesűlt Dévánál Castaldo és Pallavicini hadaival; de ezektől külön szállott táborba. Nehogy azonban e miatt a beglerbégben, kit annyi bajjal fordíthatott el Erdélytől, maga ellen ismét gyanút ébreszszen, követet küldött hozzá, s megüzente neki, „miképen ügyekeznie kell az országot védenie s a károktól megőriznie; tudja már úgy is, hogy a porta nem akarja megrontani Erdélyt, mely az ő kormánya alatt biztositva van a szultánnak“[1]). A követ oktober 21-kén küldetett vissza, bizonytalan, mi válaszszal. Csak annyit tudunk, hogy a beglerbég oktober 25-kén lövegeit a sánczokból kivitette, sátrait fölszedette; Losonczy ebből sejtvén, hogy az ellenség visszavonúlni készűl, ellene ismét egy kitörést intézett. Ez volt az utólsó csata Temesvár alatt; a beglerbég, faltörő gépeit jobbára a sánczokban hagyván, oktober 27-kén egész seregével elvonúlt s a Tisza felé vette útját, hogy azon átkelvén, téli szállásokra vezesse hadait.

Az egész ostrom alatt nagyobb lövegekből csak 256 lövés történt, s a várbeliek közől összesen csak tizenöt ember esett el. A török ellenben ötezer embert vesztett volna a várbeliek gyakori, sikerült kitörései alatt. Losonczy az ellenség utóhadát oktober 28-kán délig űzte. Másnap 500 huszárral s egy csapat spanyol lovas lövészszel a várból kirándúlván, miután ellenséget sehol sem talált, Újlakot, melyben mintegy száz török őrkö-

---

[1]) Buchholtz 7, 269.

dött, heves ellentállás után elfoglalta; mig egy más csapat, a vidéki néppel egyesűlvén, Csanádot vette meg, s magát a várkápitányt, Perasics vajdát is foglyúl vitte Temesvárra[1]).

Castaldo a királyi, Frater György az erdélyi sereggel, bár külön táborokban, mind a ketten Maros völgyén jöttek be Magyarországba, s hirét vévén a beglerbég elvonúltának, Lippa felé tartottak. Út közben érkeztek a táborba a király hirnökei, kik Frater Györgynek az esztergami érsekségre lett kineveztetése okmányát s a bibornoki kalapot hozták meg. A király nem rég kedvezőbb tudósításokat vévén Frater Györgyről, sietett őt értesíteni az uj méltóságról, mely által buzgalmát s hűségét felfokozni vélte. Castaldo ágyúlövésekkel tisztelgett táborában az új kardinálnak. De ő, bár a királyi követeket gazdagon megajándékozta, mintha már sejtelmei voltak volna szomorú sorsáról, mely őt nemsokára elérendő vala, az örömnek semmi jelét nem mutatta az új méltóság fölött, melyet előbb annyira óhajtott és keresett [2]). Ezen akár őszinte, akár szinlelt közönyösség, melylyel Frater György e kitüntetést fogadta, újabb okot adott Castaldonak s más irigyei s ellenségeinek, őt bevádolni Ferdinánd előtt, s ugy adni elő a dolgot; mintha csak azért mutatná magát oly közönyösnek ezen legnagyobb királyi kegybizonyság iránt, azért vetné meg azt, mivel már egészen más, még nagyobb dolgokra volnának függesztve vágyai [3]).

Frater György azonban, bár közönyösen látszott is fogadni az új méltóságot, mindazáltal a legmelegebb kifejezésekben mondott érte hálát mind Ferdinándnak, mind Károly császárnak. A császárt egyebek közt biztosítá, hogy e kegyelmet örökké hű emlékezetében tar-

---

[1]) „Also ist in dieser Belagerung vom Anfang bis an das Ende ergangen." Actum Temesvár, den 27. tag oktoker anno jm 51. És Batthyányi Ferencz, Mária királynéhoz. 1551. deczember 14. Brüsseli levéltár.

[2]) Névtelen tudósítás az akkori eseményekről. Brüsseli levéltár.

[3]) Thuanus: Hist. Libr. 9, 251.

tandja; s ezen új méltóság által nem annyira feldiszítve, mint kötelezve érezi magát, az eddiginél még nagyobb buzgalmat tanusitani amaz iszonyú (immanis) ellenség ellen; sőt vérét is ontani és életét áldozni fel a keresztény vallás védelmében, „e martyrkoszorú hiányozván még egyedűl teljes boldogságára“ [1]).

CXIV.

Az egyesűlt sereg november 3-kán szállotta meg Lippát, melyet Ulomán basa ötezer törökkel védelmezett. A kardinál, Castaldo és Nádasdy a Maros bal-, Báthory és Patóczy annak jobbpartján foglaltak állomást: keletről Castaldo a spanyol és német haddal, délről a kardinál az erdélyiekkel, nyugatról Nádasdy a magyar felkelt had egy részével. Másnap az árkok megásatván, s az ágyúk elhelyeztetvén, ötödikén már a falakat kezdték töretni. Castaldo látván, hogy lövegei jól működnek, tizenhárom tárogatóst állított a vár körül, kik parancsára jelt adnának az intézendő rohamra, mihelyt a rés eléggé kitáguland. De három óra tájban, midőn a lövegek működni megszüntek, néhány spanyol a kiszabott jelre nem várva, a réshez futott, s a rohamot rendetlenűl megkezdette. Secelnig Antal spanyol kapitány, ki a múlt évben az Afrika, másként Monaster várost vívó császári seregben is kitűntette magát, látván ama néhány spanyol küzdelmét, maga is a réshez közeledett, s azon keresztűlhágván, az ellenség közé ugrott, de rövid harcz után megöletett. E példa mind többeket csalt a réshez; de az ott összecsoportozott ellenség által ezek is visszanyomattak. A spanyolokat azonban a magyar és német hadak is követték; s a harcz a résnél hevesen megújult, de nem kedvezőbb szerencsével.

Castaldo a történtekről értesűlvén, jelt adott az általános rohamra; minek következtében Nádasdy is megkezdte az ostromot. Itt egy hajdú, hágcsó segedel-

---

[1]) Buchholtz 7, 274.

mével a falat meghágván, az ott létezett faerkélyen őrködő törököt levágta, s a falakra többeknek is útat nyitott. A város heves harcz után végre a mieink kezére jutott. Egy csapat török lovas, a kapuhoz közel állván, futásban keresett menedéket; de egy részök az utánok nyomúlt huszárok által levágatott, más részök a Marosban találta halálát. Győztes hadaink a városba jutván, azonnal rabláshoz fogtak. E körűlmény mentette meg Ulomán basát, ki e közben időt nyert mintegy másfél ezred életben maradt vitézével a fellegvárba vonúlni. Ha a mieink a martalék helyett az ellenséget veszik nagyobb erővel űzőbe, vele együtt benyomúlhattak volna a fellegvárba; de a kis csapat, mely utána iramodott, a kaputól visszanyomatott.

A város birtoka sok jeles vitéz életébe kerűlt. A résen beugrott kapitányon kivűl a spanyolok közől még Aldana Ferencz, szinte kapitány, Vettormen, Avela Péter stb., a németek közől Hafner Tamás kapitány, ki csak a múlt évben szabadúlt meg a török fogságából, több más tiszttel együtt a falakon lelték halálukat. A magyarok közől Török János, Bálint fia hét, Forgách Simon tizenegy sebet vett: de mind a ketten életben maradtak.

Másnap hadi tanács tartatván, a további teendőkről folyt a tanácskozás. Mivel tudatott, hogy a fellegvárban kevés az eleség, minél fogva az ellenség azt nem sokára kénytelen lesz feladni, arról tanácskoztak: tétlenűl várják-e be a feladást, vagy a fellegvár ellen is intézzenek rohamot? A kardinál egyikre sem hajólt; hanem azt tanácslá, hogy Ulomán az őrséggel szabadon bocsáttassék; mert, úgymond, ha ez nem történik, a szultán boszúját az ország nem fogja elkerűlni; ha ellenben az őrség szabadon bocsáttatik, reménye van, hogy a török a jövő évre nem intézend hadjáratot. De látván, hogy a többség ezt hevesen ellenzi, utóbb azt kivánta, hogy a vérontás elkerűlése végett az őrség feladásra szólíttassék fel, s e végett Perusith Gáspár küldessék be Ulománhoz; miben aztán a többiek is megegyeztek. Perusith kétségkivűl titkos utasítást is nyert a kardináltól Ulomán számára; s ennélfogva történt, hogy a basa

azt válaszolá, miképen csak fegyveres kivonúlhatás biztosítása mellett hajlandó a várat feladni.

Castaldo e feltételt nem fogadta el, s a vívást haladék nélkül megkezdette. A kardinál azonban mindent elkövetett, hogy annak sükerét meghiúsítsa. Látván egyebek közt, hogy egy Dobel nevű tüzér jó eredménynyel működteti lövegét, valamely ürügy alatt megparancsolta neki, hogy azt másfelé irányozza, hol a töröknek nem árthatott. De leginkább a lőszereknek, melyek az ő rendelkezése alatt álltak, fukar s hiányos kiszolgáltatása által hiúsitá meg a vívás sükerét. Nádasdy később azt állitá, hogy csak tizenként, huszanként lehetett tőle a golyókat kikoldúlni; hogy ő több ízben, személyesen kért tőle lőszert, de mindig nagyon keveset nyerhetett, bár számos társzekér rakva volt készlettel [1]).

A vívás nemsokára egészen félbeszakasztatott. Castaldo, mivel a fellegvár vastagabb falainak lerombolására elegendő nagyobb lövege nem volt, Szebenbe küldött néhány nehéz ágyúért; néhányat a kardináltól kért Váradról. Míg ezek megérkezének, tűzaknák által ügyekezett a falakon rést csinálni, de kevés sükerrel: az őrség ezeket ellenásásai által meghiúsította.

Idő közben a kardinálnak egy bizodalmas szolgája fogatott el az éjjeli őrök által, állitólag, mivel a várbelieknek török nyelven felkiáltá: csak tartanák magokat, a magyar és erdélyi sereg nemsokára szétoszlik. A vezérek a szolgát hadi tanács elejébe kivánták állíttatni; de a kardinál őt szabadon eresztė, állitván: hogy szolgája hűségét jól ismeri, s méltatlanság vagy tévedés volna őt ilyesmiről vádolni.

A kardinál azonban nemcsak megbízott emberei által üzent egyet s mást a várbelieknek, hanem személyesen is értekezett Ulománnal. Egy nap hajnalán Perusith Gáspár és Varkócs Tamás kiséretében az árkon keresztűlhatolván, a falhoz közeledett, s a reá ott váró

---

[1]) Nádasdy vallomásai Frater György halála pörében. Praynál: Epist. Proc. 2.

basával hosszan beszélgetett [1]). Ezen értekezlet, miként utóbb kitűnt, a körűl folyt, hogy a basát reábirja, eszközölné ki szabadon bocsáttatása fejében a beglerbégnél Becse és Becskerek várak visszaadatását. A következés tanusítá, hogy Ulomán ezt megigérte; minélfogva ő is biztosíttatott, hogy a szabad elvonúlás neki minden esetre meg fog szereztetni.

Kétségkivűl ezen találkozás következtében történt, hogy Ulomán november 16-kán kiüzent, s húsz napi fegyverszünet s annak lefolytával szabad s fegyveres kivonúlás föltétele alatt a várat feladni ajánlkozott. Ezen idő alatt valósziműleg a beglerbéget akarta reábirni, hogy váltságáúl Becsét és Becskereket adja által. Minthogy a vezérek e föltételt elfogadni nem akarták, a kardinál más módokhoz nyúlt, hogy őket arra kényszerítse. Egyrészről az eleséget és takarmányt mind szűkebben kezdé kiszolgáltatni a tábornak; másrészről az erdélyi urakat és székelyeket kéz alatt felszólítá, küldenének követeket Castaldohoz és őhozzá, kivánván, hogy a sereg, mely a beállott hideg s az eleség és takarmány hiánya miatt táborban tovább nem maradhat, haza bocsáttassék, Ulomán pedig szabadon eresztessék. Az erdélyiek ezóta mind többen kezdének távozni a táborból. Nádasdy utóbb azt állitá [2]), hogy ez a kardinál tudtával történt, s ő csak színlelé, hogy a távozókat tartóztatni kivánja, de nem bírja; valaminthogy az eleség és takarmány hiányát is szándékosan idézte elő, még számos rakott hajója lévén a Maroson. E vád nem valósziműtlen ugyan; de nem is kétségtelen. Ezen évi termés, kivált Erdélyben, igen silány volt. A következő évben pedig oly rémítő éhség uralkodott, hogy még az Erdélyben tanyázott zsoldosok közől is majdnem két ezeren hulltak el az éhség-okozta nyavalyákban.

De bár mi volt is valódi oka, annyi igaz, hogy a szükség és drágaság mindinkább növekedett a táborban.

---

[1]) Pethő János vallomása a kardinál halála pörében. U. o. 2, 316.

[2]) Nádasdy vallomása. Pray: Epist. Proc. 2, 316.

November 20-kán Ulomán basa újabban menlevelet és kezeseket kivánt követei számára. Kivánsága teljesittetett: a kardinál ismét a titkaiba avatott Perusith Gáspárt küldé be a menlevéllel; minek következtében Aly szandzsák bég és egy jancsáraga még aznap délután át jött a kardinál sátorába. A fogadtatáson jelen volt maga Castaldo is több főtiszttel, s a követektől, kik az elébbi feltételt ismételték, azt kivánta: adnák meg magokat Ferdinánd kegyelmére, eleve is biztosítván őket, hogy szabadon fognak bocsáttatni. De a követek bízván a kardinál igéretében, ezt sem fogadták el, s elbocsáttatván, Perusith is visszatért, egy drága szőnyeget s török inget hozván ajándékúl a basától, ki őt testvérévé is fogadta.

Nem volt benne kétség, hogy a várbeliek csak azért vonakodnak remény vesztett állapotukban, melyhez már éhség is járult, elfogadni a Castaldo által tudtokra adott feltételt, mivel azt Frater György ellenzi, ki nekik szabad elmenetelt igért. A kardinál ebből maga sem csinált titkot, Nádasdynak, ki őt egy embere által kérette, egyeznék meg abban, hogy a törökök a király kegyelmére adják meg magokat, egyenesen azt üzente, hogy ezt azért nem teheti, mivel már igéretet tőn Ulománnak szabadon bocsáttatása iránt.

Nádasdy az üzenetet vévén, Pécsy Gáspárt a következő ajánlattal küldé a kardinálhoz: hívná magához a kardinál Ulománt egy pár fő emberével, s mondaná neki, hogy a királytól levelet vett, melyben ez óhajtását fejezi ki, a basával személyesen beszélni; menne tehát Ulomán kellő kiséret alatt Ferdinándhoz, ki őt bántatlansága iránt eleve is biztosítja. Nádasdy becsületszavát adja a kardinálnak, hogy a király Ulománt, ha Bécsbe megy, szabadon bocsátja. Ha azonban a kardinál ebben kételkednék: ám küldje Ulománt, míg a király akaratáról értesűl, saját őrizete alatt Váradra, s ha aztán a király azt üzeni vissza, hogy Ulománt szabadon bocsátani nem akarja, bocsássa el öt maga Váradról; ha pedig, miben nem kételkedik, a király őt szabadon bocsátani igéri, küldené fel őt Bécsbe. — E tervnek az volt czélja, hogy a török haladék nélkül adja fel a várat, s a táborozást,

melyet a beallott rosz idő miatt sokan már vonakodtak folytatni, mennél elébb be lehessen végezni.

De a kardinál, habár nem kételkedett is abban, hogy Ferdinánd a basát szabadon bocsátaná, a tervet nem fogadta el, s Pécsynek következő választ adott: „Nem akarok dicsekedni hitemmel, de én most azon dolgozom, hogy a békét a király s a török közt megerősítsem. És miután Ulomán elbocsátását megigértem, a mit Nádasdy ur javasol, becsülettel nem tehetem.“ [1])

Pár nap múlva mind Szebenből, mind Váradról megérkeztek a nehéz lövegek, melyek közől egy csalogánynak, egy más bikának neveztetett. De az ostrom újabban nem kezdetett meg azontúl. A felett, hogy a kardinál minden módon reábirni ügyekezett Castaldot, fogadná el a várbeliek feltételét, november 25-kén hire érkezett, hogy a beglerbég, ki még egyre Becsénél táborozott, a budai basával, ki már Szegednél van, csatlakozni s Lippát megsegíteni szándékozik.

Ez újabb érvet adott a kardinál kezére, hogy Ulomán elbocsátását sürgesse, mit a vezérek csak azért ellenzettek, mivel az, mint mondák, hadi dicsőségöket csorbítaná meg. De a kardinál előtt, ki a török őrség szabadon bocsáttatására oly messzeható tervet épitett, melynél fogva nemcsak az elvesztett várakat visszanyerni, hanem a béke meghosszabbítását is kieszközölhetni reménylé, a vezérek kisebb vagy nagyobb hadidicsősége mit sem nyomott. Ily körülmények közt nincs miért kételkednénk Nádasdy állításán, midőn mondja, hogy Frater György mind az eleség és takarmány hiányát, mind az erdélyieknek napról-napra növekedő türelmetlenségét s távozását a táborból önmaga szándékosan idézte legyen elő, hogy aztán a vezéreknek mondhassa: „ime látjátok, hogy a katonák szétoszlanak, a törökök pedig, a beglerbég és a budai basa az ostromlottaknak segedelmére jőnek, tovább tehát nem késhetünk Ulomán elbocsátásával.“ [2])

---

[1]) Pécsy vallomása Frater György halála pöréban. Praynál: Epist. Proc. 2.

[2]) Nádasdy vallomása a kardinál halála pöréban i. h.

A vezérek, e kétes helyzetnek valahára véget vetendők, november 28-kán haditanácsot tartottak. Megjelent abban a kardinál is, és számos érveket felhordva tanácslá és sürgeté újabban is Ulomán és őrsége szabadon bocsáttatását. Látván, hogy a vezéreknél most is ellenzésre talál, végre kijelenté: „miképen ő felségétől neki meg volna hagyva, hogy a jövő juniusban lejárandó béke meghosszabbítását kieszközleni ügyekezzék. Az őrség tisztességes elbocsátását ő e czélra igen alkalmas eszköznek látja; míg ellenben ha Ulomán, ki magát különben halálig védelmezendi, megöletnék, a török császár oly haragra gyúlna, hogy a béke meghoszszabbítására többé gondolni sem lehetne“ [1]).

A vezérek végre engedtek; s végzéssé lőn, hogy Ulomán fegyveresen vonúlhasson ki a fellegvárból. „Látván Frater György megátalkodott elméjét, úgymond Nádasdy [2]), kénytelenek voltunk megegyezni; mert ha bennünket elhágy, az ellenség prédájává lettünk volna.“ Castaldo azonban, bár engedett, nem titkolhatá el haragját; s kételkedni sem lehet, hogy már ekkor megért benne a szándék, az első kedvező alkalommal véres boszút állni Frater Györgyön. Egy Budi nevű tiszt e szavakat hallá tőle e napok valamelyikén: „ám az a bestia szerzetes úgy akarja, hogy a török szabadon elmenjen.“ Budi ezt megsugá a kardinálnak, ki azt mondta volna reá: „meglátod, hogy Castaldo a bestia s bestialis módon fog vele történni“ [3]).

Bár ekként, jó vagy rosz szerével, már november 28-kán végzéssé lett Ulomán fegyveres elbocsáttatása, ez mégis deczember 5-kéig időzött Lippa várában, hihetőleg hogy bevárja a beglerbég válaszát Becse és Becskerek visszaadása iránt. November 29-én este a kardinál által meghíva személyesen eljött ennek sátorába, s vele hosszan beszélgetett s vacsorázott. Úgy látszik azonban, hasztalan várakoztak a beglerbég válaszára; s mi-

[1]) Nádasdy vallomásai Praynál i. h.
[2]) U. o.
[3]) U. o.

után a basa erősen igérte, hogy mind a beglerbégnél mind a szultánnál Frater György kivánsága szerint fog működni, s azt személyesen nagyobb sükerrel teheti: az őrség deczember 5-kén estenden a várból kivonúlván, útnak eredt. A kardinál őket eleséggel s a podgyászaik és sebeseik elszállítására szükséges szerekkel bőségesen ellátta, és Cserepovicsot mintegy háromszáz rácz lovassal kiséretökre rendelte.

Ulomán ez napon közel a kardinál táborához szállott éjjeli tanyára, s mihelyt besötétedett, Frater Györgyöt ujabban is meglátogatta, egy arany lámpát, egy drága perzsa szőnyeget, négy harczra idomított mént, egy drága kövekkel ékített tőrt s más ékszereket hozván magával hálája fejében ajándokúl. A kardinál őt viszont gazdagon megajándékozta, s hosszú beszélgetés után megvendégelte. A basa szerencsés megszabadúlta nagy fontosságú lévén reá nézve, midőn elbúcsúzott, megintette őt, hogy még a Temes folyamon túl is, meddig őt Cserepovics kisérendő lészen, vigyázva folytassa útját; mert különben, miután sokan rosz szemmel nézik elbocsáttatását, könnyen érhetné őt veszély.

A figyelmeztetés nem is volt fölösleges. A Temesen túl Balassa Menyhért, Horváth Ferencz, Dombay Mihály és Nagylaki Ambrus lesben álltak; s midőn Cserepovics a török hadtól elvált, ezt váratlanúl megrohanták. De Ulomán, a kardinál tanácsa szerint, harczrendben folytatta útját s készen fogadta a támadókat. A harcz igen heves volt. Nagylaki mindjárt kezdetben elesett, Balassa pedig sebet kapott. Ulomán, bár maga is megsebesűlt, a támadókat végre visszaverte, s azontúl háborítás nélkül érkezett Belgrádba [1]).

---

[1]) Egy német okmány: „Datum im Veldtleger vor Lippa den 28. nov. Ao domini im 1551. Jar.“ — Ferdinánd emlékirata a pápához. Buchholtz: Urkunden 601. — Schradt Kristóf Mária királynéhoz 1551. nov. 15 Brüss. levéltár. Istvánffy Lib. 17, 188.

CXV.

Mind az, mit a kardinál Lippa alatt Ulomán őrségének megmentésére tőn, szintazon ravasz, ámitó politikának volt folytatása, melyet eleitől fogva követett a török irányában. Miután sem a lippai táborozásból nem vonhatta ki magát, sem azon eredményeket, melyekhez fondor politikája által eddigelé jutott, feláldozni nem akarhatta, másként nem is tehetett, mint tőn a lippai őrséggel Tudta, hogy a hadjáratban való részvéte megingatta a töröknek benne helyzett bizodalmát: mert hiszen a beglerbég e miatt szemrehányásokat is tett neki [1]). Szükségesnek látta ennél fogva az ország érdekében a töröknek ébredező gyanúját eloszlatni, sőt meggyőzni, hogy nem mint ellenség, hanem mint a török hadak védelmezője, pártfogója jelent meg Lippa alatt a királyi táborban. Ez neki Ulomán s őrségének megmentése által teljesen sikerűlt is.

Sőt, magából e körülményből, mely szerint Castaldo hadjáratában részt venni kénytelen volt, újabb előnyöket is ügyekezett ő a lippai őrség megmentése által eredményeztetni a haza javára. E tettét már Becse és Becskerek visszanyerése is eléggé kimenthette; de e fölött még nagyobb czél is forgott szemei előtt: ő, mint maga mondá, azon működött, hogy a békét Ferdinánd s a török közt megerősítse.

Fájdalommal látta Frater György, hogy Károly császár egyrészről a francziával, másról a birodalom protestans fejedelmeivel a vallásos viszályokba inkább mint valaha s mélyebben bebonyolódván, Ferdinándot a török ellen nem igen segítheti; ez pedig legjobb akarata s buzgalma daczára sem képes a hazát magára hagyatva megmenteni. Tudta, hogy e miatt Ferdinánd maga is minden ügyekezetét oda fordította, hogy az 1552-ki juniusban lejárandó békét meghosszabbíttassa; de nem volt előtte titok az sem, hogy a szultán Ferdinándra Temesvár el-

[1]) A beglerbég Frater Györgyhöz. Becse, 1551. deczember 1. Hammernél a jegyz.

foglalása és hadainak Erdélybe küldése miatt bosszús; minélfogva nemcsak a béke meghosszabbítása nem remélhető, hanem méltán félni lehet, hogy a következő évben még nagyobb erővel folytatja a háborút, sőt tán személyesen is bejövend az országba.

E veszedelmet akarta tehát Frater György elfordítani a hazáról; s örömmel látá, hogy mi hitelét eleinte megingatta, a hadjáratban való részvétele, a lippai őrség megmentése által újabb előnyűl szolgálhat e czéljának elérésében. Ulomán szentűl fogadta, hogy a maga befolyásával őt minden lehető módon segítendi; és a kardinálnak nem volt oka, miért ne higyen annak szavában, ki neki élete megmentését köszönheti: reá tehát ezentúl, mint hű szövetségesére, számíthatott. És miként a tapasztalás bizonyítá, a basa becsületesen beváltotta adott szavát.

A kardinál, Ulománt megnyervén, mind általa, mind saját levelei s követei által következő előterjesztéseket tőn a beglerbégnél: eddigi magaviseletéből eléggé meggyőződhettek, miképen ő hűséggel viseltetik a szultán iránt. Hogy Temesvár s a más várak Ferdinánd kezeire jutottak, ő annak nem oka, mert ezek Petrovics hatalmában voltak; az ő kormánya csak a Kőrös folyamig terjedt. Miután tehát hűségéről a szultán meg lehet győződve, kéri a beglerbéget, eszközölje ki, hogy a Kőrös és Maros balpartján fekvő vidék is az ő kormányára bizassék, s Becse és Becskerek is, mely várakból haszna a szultánnak úgy sincs, neki adassék vissza. Neki e két vár nagy előnyére volna; azoknak birtokába jutván, Temesvárról is könnyen eltávolithatja a németeket és igy aztán a Kőrösön túl fekvő tartományt s a bánságot is szintúgy megtartandja a szultán hűségében, mint Erdélyt és Várad vidékét megtartotta. És ha e kérelmét a szultán teljesíti, semmi szüksége nem leend a jövő évben ismét egy költséges hadjáratot intéznie; mert ő maga is elég erős leend a németek ellen megvédeni az országot. Így állván a dolgok, nincs miért ne hosszabbítaná meg a fegyverszünetet is Ferdinánddal, ki ezután óvakodni fog azt megsérteni. Szóval, Frater György arra ügyekezett ámításaival birni

a beglerbéget s ennek közbenjárásával a szultánt, hogy ne csak Becsét és Becskereket bocsássák kezére, hanem a jövő évben hadjáratot se intézzenek, mint az ő hűsége következtében szükségtelent, az ország ellen; e tervből, ha sikerűl, mily nagy haszon háramlott volna a hazára s magára Ferdinándra, fölösleg mondani. Maga Frater György pedig czélját teljesen eléri: az egyesűlt haza, ha csak néhány évre is békét nyerve, magát kinyugodhotja, s erőt gyűjthet szabadságának és függetlenségének jövendő sükeresebb védelmére.

Nem birjuk Frater György ezen levelét a beglerbéghez; Ulomán basának müködéséről sincs egyenes tudósításunk; de hogy mind a kardinál levele, mind ennek utasítása szerint Ulomán müködése a mondott czélra volt légyen irányozva, teljesen bizonyossá válik a beglerbégnek deczember 8-kán Belgrádból a kardinálhoz intézett válaszából, mely ekként hangzik:

„Nagyságos és főtisztelendő úr, mint testvérünk. Ha mi beszélni akarnánk azon dolgokról, melyek a mi császárunk és Ferdinánd király közt történtek: ugy csodálatosan gáncsolandók lennénk. Miután a császár uraságodtól az adót elfogadta, mi a szerencsés császári hadat a császár parancsa szerint Temesvár alól elvezettük, és elfordúlván annak ostromától, fegyverünket letettük és Becse várába vonúltunk vissza. Útközben találkoztunk Anconai Angelussal, ki a császártól leveleket hozott, s azon Tisza nevü tiszttel, kit uraságod a császárhoz küldött. Visszavonúlván Temesvár alól, Csanádot s a többi várakat üresen hagytuk, s megparancsolánk, hogy Lippával is az történjék. De uraságod megfeledkezvén teljesíteni a császár parancsát, fegyveres csapatokkal ment Lippa megvételére, melyek, miután néhány futamló törököt megöltek, Uloman basát némi katonákkal és szandzsákkal Lippában elzárták. De miután a vár néhány napig lődöztetett, megtörtént végre a mit uraságod igért, mit mi jónak, s a föld minden népei előtt dicséretesnek tartálunk. A fejedelmek dicsősége szolgáik kezében van; és viszont a lázadás, egyenetlenkedés és viszálkodás azoknak gonoszságából származik. Miután tehát a te hűsé-

ged és őszinteséged a császár iránt a történtekből, különösen abból, hogy Ulomant elbocsátottad, s a királyi sereget megengesztelted, nyilvánossá lett: legyen gondod reá, nehogy ismét valamely botrány történjék, a miért uraságod hitele ily nagy fejedelmek előtt megcsorbúlna, császárunk pedig kénytelen lenne hadjáratot határozni, a mit, ha mindenki nyugton és békében marad, nem fog cselekedni.

„Uraságod nekünk követei által jelentette, hogy Becse, Becskerek, Lippa s a többi várak a Kőrös folyamig nem állnak uraságod hatalma s kormánya alatt: mi mind azt értésére adtuk a győzhetetlen császárnak, a mit nekünk előadott. Ez, és az adó megküldésének halasztása volt oka a mi hadjáratunknak: ha az adó idején megküldeték vala, ezen dolgok nem történtek volna, nem lévén más oka a viszálynak és háborúnak. Most uraságod meghagyta Uloman basának, hogy uraságod részére tőlünk Becsét és Becskereket kiadatni kérje; magunk is világosan látjuk, hogy a császári felségnek azokból semmi haszna sincsen; de nem a mi dolgunk várakat átvenni vagy átadni; a császáron kivűl ezt senki sem teheti. Mi az említett várakat a császár parancsából vettük meg, s Isten segélyével meg is tartjuk. De ha uraságod azokat birni óhajtja, kérje azokat levelei és követei által a császártól, a ki látván uraságod hűségét és kivánságát, azokat nem fogja megtagadni, hanem kegyelmesen átadja Uraságodnak.

„Mi tehetségünk szerint ügyekezni fogunk oda hatni, hogy a fejedelmek megbékűljenek. Uraságod is ügyekezzék Malkovics bég iránt .... kit mi Becse, Becskerek és Csorog váraiban parancsnokúl hátra hagytunk, jó viszonyban lenni. Ő a császár parancsából maradt ott .... Nem illenék, ha mi uraságodhoz nem küldenők emberünket; minél fogva reméljük, hogy uraságod is fog hozzánk követeket küldeni. Nekünk Belgrádban parancsoltatott telelnünk, és a szerencsés seregeket felkészítenünk. Küldje tehát oda uraságod a maga bölcs leveleit és hű embereit, hogy a mi barátságunk és szeretetünk napról-napra öregbedjék

s mindenkinek tudtára legyen . . . . . Kelt Belgrádban 1551-ki deczember 8-án"[1]).

CXVI.

E levélből kétségtelenné válik, hogy Frater György a Lippa megvételénél nyilvánított magaviselete s későbbi működései különösen a törökkel folytatott sűrűbb közlekedése által nem mást czélozott, minthogy az elvesztett várakat visszanyerje, s a törököt hadjáratának a jövő évben való folytatásáról lebeszélje, és a lejárandó békének meghosszabbítására hajlandóvá tegye. Látta ugyan, hogy e magaviselete, kivált Ulomán basa megmentése által, mind súlyosabb gyanút von magára. De hazaszeretetének fogva készebb volt tűrni, hogy őt egy ideig az árulás gyanúja terhelje, mintsem akár az annyi mesterséggel megóvott Erdélyt, melynek veszedelme egész Magyarország vesztét maga után vonná, a veszélynek ismét kitegye; akár az alkalmat elmulaszsza, melyben hazájának talán sikerűlhet békét szereznie. A gyanút, úgy gondolá, könnyű leend eloszlatni s hűségét bebizonyítani egy személyes találkozásban a királylyal, melyre az engedelmet ez időben többször sürgette. Öntudata tisztaságában méltósága alatti dolognak tartá, magát a történtekért akár Castaldo, akár mások előtt mentegetni; de midőn a vádak, melyekkel a vezér s mások által terhelteték, tudtára estek, annál inkább sürgeté az engedelmet, hogy a király előtt személyesen megjelenhessen, igérvén egyszersmind, hogy akkoron mind Ulomán elbocsátásának, mind egyebekben való magaviseletének okait ő felségének teljes megnyugtatására fejtendi meg[2]).

Ferdinánd király, ki a lippai ostrom alatt történtekről azonnal részletesen értesűlt, nem is látszott árúlásnak tartani a kardinál magaviseletét. Tudván magá-

[1]) Hammernél a jegyzetekben.

[2]) Batthyányi Ferencz, Mária királynéhoz. Bécs, 1551. deczember 14. Brüsseli levéltár.

nak Frater Györgynek leveleiből, hogy neki mindjárt a beglerbég hadjárata kezdetén szándoka volt őt ámításaival fordítani el Erdélytől: meggyőződve látszott lenni, hogy az árulási vád is, melylyel a kardinál előtte terheltetik, nem másból származik, minthogy ő ama ravasz politikát, tilalma daczára is folytatta; hogy mindazáltal így cselekedvén, csak az ország megmentése volt szemei előtt, s nem árulást, hanem csak egyszerű engedetlenséget követett el, melyet a súlyos körűlmények közt maga a czél jósága, s azon cseles politika sükere is eléggé kimenthet. Ezt látszanak legalább bizonyítani Ferdinándnak mind azon levelei, melyeket ez időben nem csak magának a kardinálnak, hanem Castaldonak, Nádasdynak, Losonczynak és Patóczynak iratott, s melyekben nyoma sincs a kardinál elleni bizalmatlanságnak.

Ugyanis Castaldohoz november 21-kén irt levelében felszólítja őt a király, hogy a jövő évi hadjáratra szükséges élelmi szerekről idején és szorgalmasan értekezzék a kardinállal; birja őt arra is, hogy az általa előlegezett pénzöszvegek visszafizetése a kiszabott határidőnél későbbre halasztassék.

Nádasdynak, ki neki jelenté, hogy Lippa ostroma őt agg kora daczára is buzgóvá tette a király szolgálatában, november 22 kén válaszolá, miképen már a kardinál leveleiből is értesűlt, mily vitézűl viselte magát az ostrom alatt. És hűséges szolgálataiért őt dicséretekkel halmozván, kéré őt: nyújtana továbbra is segédkezet a kardinálnak és Castaldonak, hogy, miután a hitetlenek kevélységét az irgalmas Isten segedelmével megtörni kezdették, alattvalói a jövőre is megmentetvén, vele együtt dicsérhessék a szabadító Isten kegyelmeit.

Ferdinánd, a Castaldonak küldött utasítások szerint, a hadjáratot a télen is kivánta folytattatni. És miután általa értesűlt, hogy az erdélyiek erre nem hajlandók, deczember 2-kán panaszkodva irt a kardinálnak, „hogy azok, bár nem rég fogtak fegyvert, és csak küszöbén vannak az üdvös működésnek, s az ellenség megverésére magától az Istentől nyújtott jó alkalomnak, már

is haza készűlnek. Kéri azért a kardinált, emlékeztesse őket, mily nagy dolgokat hajtottak végre a magyarok télnek idején is Mátyás király alatt; s birja reá őket, hogy legalább addig maradjanak, míg Lippa megvétetik s a beglerbég megverettetik. Jelenti neki egyébiránt, hogy az osztrák és stájer rendek Erdély védelmére oly nagy pénz-segélyt ajánlottak, mint még soha az ő uralkodása alatt; s hasonlót várhat többi tartományaitól is. Végre utasítja őt, hogy az ezer lovasból s ötszász gyalogból álló vajdai banderiumának díját Erdély jövedelmeiből vegye fel[1]).

Szóval, e levelekben semmi nyoma annak, hogy a király ez időben gyanúval viselkedett volna a kardinál ellen[2]); sőt legjobb sükerét várta hűséges szolgálatainak; pedig már ekkoron rég kezeiben volt Castaldonak ama levele, melyben Pesty Gáspár vallomásait följelentette, s a feletti kétkedését fejezte ki, vajjon Judáshoz hasonlóbb-e Frater György az árulásban, vagy Luciferhez a hálátlanságban.

CXVII.

Mit üzent légyen Ferdinánd Salazar titkár által e feladásra Castaldonak, nem tudatik. Úgy látszik azonban, hogy Ferdinánd e vádakat maga is túlüzötteknek tartá, s hogy ez Castaldot boszantotta. Annyi bizonyos, hogy Castaldo mindent közlött Pallavicinivel, miután ez seregével Erdélyben megérkezett, s azontúl mind a ketten, közös erővel s egyetértve, működtek a kardinál vesztére. A két büszke gróf s nem kevésbbé büszke hadvezér még azután sem tűrhette a függést az alacsony származású szerzetestől, midőn ez már kardináli rangra

[1]) Buchholtz 7, 274.

[2]) Buchholtz, ki ezen leveleket a bécsi levéltárból csak kivonatban közli, de azokat egész terjedelmökben áttanúlmányozhatta, maga is így nyilatkozik: „Es erhellt aus jenem Schreiben, dass Ferdinand damals kein augenblickliches Misstrauen auf das Verfahren des Kardinals hatte.“

emelkedett. Ők ennek a lippai táborozás folytában nyilvánított magaviseletét, akár mivel azt, titkos okait nem ismervén, valóban árulásnak tartották, akár mivel olyannak látták, melynek ürügye alatt a kardinálra minden vádat felhalmozhatnak, s minden ellene tervezett ármányaikat igazolandhatják, a legkétségtelenebb árulás színében adták elő a királynak. A vádló ezúttal Palaviciui volt.

„Salazárt — úgymond ő Lippáról november 30-kán irt levelében [1], — mindeddig magamnál tartottam; mert nagy segélyemre volt mindenekben, mik előfordúltak; s azért is, hogy mint szemtanú adhasson mindenekről, miket látott, tudósítást Felségednek; ki legyen meggyőződve, hogy az emberinél mélyebb értelem sem elegendő ezen ember — Frater György — természetének és jellemének kifürkészésére. Ő ugyanazon pillanatban nevet és sír, igér és tagad, szent szándékot és ördögi tetteket nyilvánít; egy órában minden hittel biztosít, másban kézzel foghatóvá tesz minden kételyt és gyanút, mely csak kigondolható. Végre mégis inkább töröknek, mint keresztyénynek hiszem őt, s inkább Lucziferuek, mint Jánosnak. A fondorlatok, melyeket a beglerbéggel űz, számosak. Emberei s levelei, kiket és melyeket a törökhöz utasít, s a csauszok, kik nála szünet nélkül járnak, számtalanok; s ő mind ezt jó czélra irányzottnak mondja; úgy hiszem, ez üdvére is válnék. L á t s z i k t u d n i, a m i t é n g o n d o l o k (conclusive videtur scire, quid cogitem; talán azt akarja mondani: gyanitja, mi szándékkal vagyok iránta); mert ugyanazon pillanatban, midőn leginkább úgy vélekedem, hogy semmi teendőm sincs vele (azaz: midőn őt árulónak tartom?) úgy intézi a dolgot Felséged szolgálatában, hogy eszem is elvesz belé, s hinnem kényszerít, hogy az máskent nem lehet. S ezt minden órában látom, érzem, kézzel tapintom úgy annyira, hogy már Istenre biztam a dolgot: ihlessen ő, mi légyen jobb, hogy annak idején végrehajthassam, mit tennem kell. A végrehajtáshoz több izben már oly köze

[1] Praynál: Epist. Proc. 2, 314.

álltam, miként lehetetlennek látám, hogy abban meggátoltassam. Azt, a mi történt, s a mi s z á n d é k b a n v a n, latinúl irom meg Felségednek; kinek könyörgök, legyen kegyes Salazar iránt, mert hitemre mondom, őt ez időben mind ügyesnek, mind buzgónak találtam Felséged szolgálatában."

„U. i. Bizonyossággal értettem, hogy ezen éjjel Ulomán bég a szerzetes sátorában volt, és csak miután vele sok ideig beszélt és vacsorázott, távozott el tőle. A mint hallottam, úgy irom meg Felségednek. Azt mindazáltal mondom: menynyire én láthatom, ő inkább török, mint keresztény."

Feltünő, hogy Pallavicini vádja is szinte csak oly általános szavakban s kifejezésekben van szerkesztve, mint volt elébb Pesty vallomásai szerint Castaldoé. Az egész vádban csak egyetlen tény fordúl elő, hogy t. i. Frater György a törökkel levelez, követeket vált és Ulománnal személyesen is értekezett; mi még semmi egyebet nem tanusít, mint hogy némi tárgyak iránt alkudozásban állott a törökkel. Mi volt pedig ezen alkudozás tárgya, s miképen azáltal semmi árulást, sőt inkább az ország s a király javát czélozta, eléggé kitűnik a beglerbégnek idézett leveléből.

De feltünő még az is, hogy bár Pallavicini oly értelemben ir a királynak a Frater György irányában végrehajtandókról, mintha ez már elvégzett dolog volna közte s a vezérek között: Ferdinánd mégis nemcsak szemrehányásokat nem tett ez időben a kardinálnak; sőt oly hangúlatban levelezett vele, mintha bizodalma legkevésbbé sem volna megingatva hűségében.

A kardinál ugyanis látván, miként Pallavicini is irja, hogy a vezérek gyanúval viseltetnek iránta, és sejtvén azt is, hogy nem mulasztandják el őt a királynál bevádolni: maga is több levelet irt e napok alatt Ferdinándnak, melyekben egyebek közt kivánta, engedné meg a király, hogy hozzá személyesen felutazhassék és számolhasson mind Ulomán elbocsátásaért mind egyéb tetteiért.

Igy irt hozzá mindjárt nov. 28-kán, midőn Ulománnal a szerződés Lippa átadása iránt megköttetett; igy ismét deczember 3-kán. Ezen utóbbi levél ekként hangzik:

„Felséged irja hogy, miután Lippát megmentettük, ne nyugodjunk, hanem tovább nyomúljunk előre, s az ellenséget megvervén, vagy elűzvén, vegyük vissza Becsét és Becskereket. Mi mindnyájan ezen szándékban valánk; s miért hagytunk fel avval, azt annak idején megtudandja Felséged. (Mint mi már tudjuk, ennek oka csak az volt, mivel Ulomán elbocsátása következtében harcz nélkül is visszanyerni remélte a két várat). Jelenleg a sereg, mely alattunk van, a huzamos ostrom, a rosz időjárás, esőzések és nagy sár miatt annyira eltikkadt, hogy további vállalatra nem látszik alkalmasnak. A föld népe is, mely a nemességgel fegyverre kelt, megúnván a táborozást, evvel együtt szétoszlott; mert senki sem emlékszik, hogy ily késő télen is fegyverben álltak volna. Ilyenek lévén a körülmények, Felséged további határozatától függend, tartson-e még tovább is a hadjárat. Az minden esetre szükséges, hogy a sereg megújíttassék; és hogy ez alkalmasan megtörténhessék, az én véleményem az volna: tartson Felséged Magyarországban haladék nélkül országgyülést, s egy időre maga is jőjön az országba, hogy a rendek ez által felbuzdíttatván, a dietára számosan megjelenjenek. Mert szükség, hogy a karokat és rendeket az egész országból meghivja Felséged, miszerint aztán velök czélszerűleg végezhessen. Az országgyülést már csak azért sem lehet továbbra halasztani, hogy Becsét és Becskereket (ha t. i. a török neki át nem adná) még a tél folytában vissza lehessen foglalni, most ez könnyebben megtörténhetvén, mint mikor a fagy felolvadand. Egyébiránt, már elébb is irtam Felségednek, hogy, ha reá engedelmet nyerek, igen óhajtok találkozni Felségeddel. A háború most megszünik, s reménylem a beglerbég is minden kártétel nélkül visszavonúland. Ha tehát Felségednek is úgy tetszik, hogy dolgaimat itt bevégezvén, Felségedhez utazzam, méltóztassék az iránt akaratát kijelenteni.“ Jelenté egyébiránt,

hogy e levélhez mellékelve küldi a szultán és Rusztán nagyvezér leveleit, melyeket követei, kik az adót vitték, hoztak vissza Konstantinápolyból; s kéré a királyt, tudatná vele ezek fölött a maga véleményét [1]).

Három nap múlva, deczember 6-kán újabban is irt a kardinál Ferdinándnak, ismételve kérvén őt, hivná össze mennél elébb a közönséges országgyülést; ha lehet, egy nappal se halaszsza azt későbbre, hogy korán el lehessen intézni a jövő évi hadjáratot; mert a beglerbég, ki Belgrádnál telel, kétségen kivűl mindjárt a tavasz kezdetével megkezdendi hadi munkálatait. Jelenté neki egyszersmind, hogy ő maga deczember 21-kére hirdetett az erdélyieknek országgyülést, melyen mind a jövő hadjárat iránti rendeleteket megszavaztathassa, mind köveket választasson a közönséges országgyülésre. Ugyanezt lészen teendő utóbb a kormánya alatt létező magyarországi vármegyék tekintetében is: hogy ekként a király az országgyülésen ezen részek legjelentékenyebb férfiait is összegyűlve találja maga körül. Mihelyt pedig ezen két kis országgyűlést bevégzendi, azonnal ő felségéhez kivánna utazni; miért ismételve kéri őt, adná meg ez iránt valahára engedelmét. „Egyébiránt, u. m., hogy Uloman Lippáról az őrséggel együtt szabadon eleresztetett, úgy hiszem már tudva van Felséged előtt. Mi okok birtak reá, hogy őt szabadon ereszszem, azt majd személyesen adandom elő Felségednek. De míg mi a többi urakkal együtt igértük neki, hogy bántatlanúl elmehet, találkoztak némelyek, kik adott szavukat megszegni s meghiúsitani merészelték. Neki ugyan nem ártottak, s maguk kényteleníttettek, saját gyalázatukra s Felséged hadserege hirnevének csorbítására, visszavonúlni; de jó volna, ha Felséged az adott szónak a megszegőit megbüntetné, nehogy példájok másokat is hasonló merényletre bátorítson.“ — Jelenti továbbá, hogy Ali csausz hozzá utasíttatott Konstantinápolyból; de még Havasalföldön időzik; mihelyt azonban Erdélybe visszatér, őt haladék nélkül magához hivatandja; s kéri a királyt, küldjön neki

[1]) Buchholtznál 7, 275.

mennél elébb utasitást, mit beszéljen, miként végezzen vele. — Fájdalmasan jelenti végre, hogy az ifjú János herczeg Kassán lováról leesvén, a fején veszélyesen megsebesűlt; s kéré a királyt, gondoskodjék mellé egy jó nevelőről. Fél, hogy a herczeg erkölcsei a női kezek közt megromlanak; mig a herczeg az ő közelében létezett, atyailag ügyelt reá; e gondot most Ferdinánd vállalja magára [1]).

Más napon, deczember 7-kén, a makói biró egy levelet hozott hozzá a beglerbégtől, azt, melyet fentebb deczember 1-jén keltnek említettünk. E levélben a beglerbég egyebek közt oly értelemben irt, miképen a szultán kegyesen fogadván az adót, megparancsolta légyen neki, hogy ne csak Erdélyt háborgatni tartózkodjék, hanem egészen tegye le fegyvereit: ő azért szűnt meg ostromolni Temesvárt s hagyta el Csanádot és a többi várakat, azért bocsátotta el seregét is. A kardinál tehát, tudatni akarván a királylyal eleve is, hogy korántsem Castaldo hada, hanem egyedűl az ő politikája mentette meg Erdélyt és Temesvárt; e levelet a királynak azonnal átküldötte.

CXVIII.

Midőn Ferdinánd a kardinál ezen leveleit vette, már nem csak Pallavicini idézett vádlevele kezeiben volt, hanem Salazar titkár is, kitől mindenekről kimerítő tudósítást nyerhetett, visszatért udvarába. És mégis válaszaiban, melyeket a kardinál leveleire irt, semmi bizalmatlanságnak vagy szemrehányásnak sincs nyoma. Különösen deczember 9-diki levelében, melylyel a kardinál november 28-kán és deczember 3-kán kelt irataira válaszolt, tudatá vele, hogy leveleit vette ugyan, de az említett két mellékletet, a szultán és a nagyvezér leveleit, nem találta iratai között. Mihelyt tehát a leveleket felküldi, megirja reá véleményét és határozatát, valamint

[1]) Buchholtz, 7, 276.

azt is, mit végezzen Aly csauszszal. Egyébiránt inti őt, nyújtson lehetőleg segédkezet Castaldonak, hogy a hadügyekben hátramaradt teendőket jól végrehajthassa.

A kardinál deczember 6-kán s 7-kén kelt leveleire, ugyanazon hónap 12-én és 24-én válaszolt Ferdinánd. Tudtára adta ezekben, hogy az országgyűlést, tanácsa szerint, február 2-ra, sz. Péter székünnepére (ad festum Cathedrae S. Petri) kihirdette, s azt maga személyesen vezetendi. Jőjön akkor a kardinál is Pozsonyba; de néhány nappal elébb, t. i. Bálint napra, hogy vele előleg is értekezhessék. János herczegről aggodalommal olvasta a kardinál tudósítását. Ferdinánd őt már gyermekéűl fogadta; de anyjának akarata ellen, s a nélkül, hogy általa is fölkéretnék, nem is akar neveltetésébe avatkozni, bár iránta atyai indulattal viselkedik. A beglerbég levelében, bár igen fenhéjázó hangon van irva, úgy hiszi, a kardinál sem fog nagyobb fontosságot helyezni, mint megérdemli. „Egyébiránt eléggé megismertük és meggyőződtünk már, úgymond, hogy hűségedet sem fenyegetések, sem hizelgések nem képesek megingatni irántunk való állhatatos hűségében." — Abban, hogy az országgyűlést oly igen sürgeti, szinte hűségének és eszélyességének látja újabb tanúságát. A mi a kardinál személyes eljövetelét illeti: ez neki nem csak kedves, hanem több tekintetben hasznos is leend, miért ezt nemcsak megengedi, hanem ez iránt kegyelmesen inti és kéri is őt [1]).

Azon kis országgyűlésekről, melyeket a kardinál a maga levelében följelentett, a király sem egyik, sem másik válaszában nem tesz említést; mit alig lehet másra magyarázni, mint hogy azokat Ferdinánd, mint egyenesen az ország javára czélzókat, s mind az ország védelmének elrendezése, mind a pozsonyi közönséges országgyűlésre küldendő követek választása végett múlhatlanúl szükségeseket, helybenhagyta. Annál feltünőbb, hogy azon körülmény, miszerint a kardinál ezen kis ország-

[1]) Buchholtz 7, 278.

gyűléseket a király előleges engedelme nélkül hirdette ki, utóbb mégis felségsértési bűnül rovatott fel neki [1]).

Mielőtt az események további fejleményeit elbeszélném, helyén lesz itt felidézni még a császár levelét is, melylyel deczember 9-én válaszolt a kardinálnak október havában hozzá intézett leveleire, melyek egyikében segedelmét sürgette, másikában a kardináli méltóságért mondott neki hálát. E levél nem találta ugyan életben Frater Györgyöt; de minthogy ez is mutatja, mily véleményben voltak, vagy legalább mily hangon szóltak a fejedelmi ház tagjai e rendkivűli ember irányában: méltó az, hogy felidézzük. A császár magasztalván a kardinál azon buzgalmát, melyet Erdélynek Magyarországhoz kapcsolásában tanúsított, szerencsét kiván neki az új méltósághoz s a törökön nyert előnyökhez; és reményét fejezi ki, hogy a kardinál még sok hasznos dolgot hajtand végre a kereszténység javára. „Mert mi nem kételkedünk, úgymond, a te vitézségedben és lelki nagyságodban, mik oly jelesek, hogy te jelenleg valamennyi egyházi méltóságban lévő férfiak közt legkitünőbb vagy, ki mind karral, mind tanácscsal bajnokúl védelmezed a hitetlenek dühe ellen a kereszténységet."

Valamint pedig a császár és Ferdinánd király maga nem látszott ez időben gyanút táplálni szivében a kardinál iránt, úgy a király udvarában és az országban a király-pártiak közt uralkodó közvélemény sem volt ekkoron oly ellenséges irányban, mint többször a múlt években, s mint azt most kevéssel az őt sújtott csapás előtt gondolhatnók. E közvélemény hívebb kifejezőjéül alig idézhetnénk valakit, mint Batthyányi Ferencz királyi tanácsost, ki a forrásról, melyből az idő szinpadán lévő dolgok s események ismeretét merítette, maga ekként nyilatkozik a Mária özvegy királynéhoz irt levelében: „A mik Magyarországban történnek, azokat mindig tudom, miután nem ritkán maga ő királyi felsége, az én legkegyelmesebb uram is kegyesen megirja nekem azokat; gyakran a tanácsban is értesülök; barátaim pedig,

[1]) U. a. Urkunden 602.

midőn valami történik, mindenfelől tudósítanak.“ És Batthyányi, kiről tudjuk, hogy gyűlölettel viselkedett különben Frater György iránt, maga is úgy vélekedék, hogy a kardinál csak azért bocsátotta légyen szabadon Ulomán basát, mivel a király által Konstantinápolyban tárgyaltatott béke meghosszabbításának érdemét magának akarja tulajdonítani. „Senki sem tudja még — így ir ő Mária királynéhoz ezen évi deczember 14-kén Bécsben kelt levelében [1] -- miért tette azt (Ulomán elbocsátását)? Frater György azt irja a királyi Felségnek, hogy annak okát maga fogja megmondani. A mennyire a dologba beláthatok, úgy vélekedem, hogy Frater György másnak, azaz a királyi felségnek költségein kivánna védetni; maga pedig csak uralkodni, az érdemet és dicsőséget mindenekben magának tulajdonítani óhajtaná. . . . Ő Felsége a magyaroknak közönséges országgyűlést hirdetett sz. Péter széki ünnepére Pozsonyba. . . . Eljövend oda Frater György is, s akkorra igérkezett megfejteni Ulomán bég elbocsátásának okát. Én azonban más okot nem gyaníthatok, mint hogy — miként mondám — ő minden érdemet és dicsőséget magának szeretne tulajdonítani, különösen azt akarná, hogy a fegyverszünetet, ha lesz, általa higyék kieszközlöttnek.“

CXIX.

Mig azonban Károly császár és Ferdinánd király, bár mindenek felett teljesen értesűlve voltak, mi a kardinál személyét, terveit, magaviseletét csak valamennyire is illetheté, iránta ily érzelmeket nyilvánítottak; őt szolgálataiért ily magasztalásokkal halmozták; ily reményeket fejeztek ki az ő bölcseségétől s erélyétől, az ő ügyességétől s buzgalmától a jövőre várt hűséges szolgálatok iránt; míg az ő leghevesebb ellenségei is azt hitték, hogy ő most a fegyverszünet meghosszabbításán működik, s mást sem vethettek szemére, mint hogy ennek érdemét

[1]) Brüsseli levéltár.

magának akarja tulajdonitani: Castaldo és Pallavicini, kétségkivűl személyes érdekekből, egy iszonyú ármány végrehajtását érlelgették elméjökben

Miként Pallavicini a királynak november 30-kán irta volt, mar addiglan is több ízben végrehajtani szándékozott a Castaldoval együtt tervezett véres tettet. De mindannyiszor kétely támadt benne, elég leend-e a maga igazolására az, mit a lippai táborozásból felidézhet a kardinál bűnös voltának bebizonyítására. Újabb alkalomra vártak tehát, mely vádjaik igazolásáúl más okokat is nyújtand. Ezen alkalom nemsokára megérkezett.

Miután Ulomán basa deczember 5-kén Lippáról távozott, a következő napokban a magyar tábor is részint szétoszlott, részint Erdélybe tért vissza. A királyi zsoldos hadat a kardinál nem akarta Erdélybe visszavezettetni. Erdélyben a múlt évi szűk termés következtében az élelmi szerekben igen nagy hiány volt. Az erélytelen Castaldo már a múlt nyáron sem tartotta zsoldos hadát kellő fegyelemben; minél fogva a kardinál attól félt, hogy ezen idegen zsoldosok s a nép között az élelemhiány miatt komolyabb összeütközés törhet ki. Ehhez járúlt, hogy a török már a múlt nyáron sem akarta a királyi zsoldosokat tűrni Erdélyben. Frater György akkoron azon igéretével engesztelte meg némileg a törököt, hogy a német hadat nemsokára eltávolítandja a tartományból. A jövőre azonban hasonló elnézést egyáltalában nem várhatott, ha a királyi hadak Erdélybe ismét bevonúlnak. Pedig most, midőn minden tehetségét, minden fortélyait oda fordította, hogy Szulejmán a jövő juniusban lejárandó békét Ferdinánd számára meghosszabbítsa, kerűlnie kellett minden újabb gyanút és sérelmet a fényes kapu előtt.

Ez okokból a kardinál azt kivánta Castaldotól és Pallavicinitól, hogy a királyi zsoldos hadat az élelemszerekben is inkább bővelkedő tiszai vidéken helyezzék el téli szállásokra. De a kardinál minden szavát s tettét gyanúval kisérő, minden szándokában árulást sejtő vezérek ezt határozottan ellenzették, s hadaikat Erdély felé meg is inditották. A kardinál, engedni kénytelen, leg-

alább azt kivánta, hogy a zsoldosok Erdély közepén s éjszakibb részein osztassanak fel; azon szász városokba pedig ne helyeztessenek, melyeken Aly csausz, ki, miként a királynak is följelenté, hozzá a szultán által küldetett, s Havasalföldön várja behívattatását, keresztűl utazandó lészen. Mert előre is tudhatá, hogy, ha a csausz azon hirrel tér vissza Konstantinápolyba, hogy saját szemeivel látta Erdélyben Ferdinánd zsoldosait, nemcsak a béke meghosszabbítását nem remélheti, hanem attól is méltán tarthat, hogy a tavaszszal török had jövend Erdélybe.

De Castaldo és Pallavicini, ha Frater Györgynek már azon kivánatát is, hogy a tiszai vidéken teleljenek, gyanúval fogadták: ezen előadásában az árulási szándok kézzelfogható jeleit vélték vagy legalább színlelték látni. Erdély közepén s éjszakibb részein a helységek nagy része magyar lakosságú, a városok jobbára nyíltak, a várak pedig a kardinál hatalmában lévén: azon akár való, akár csak színlelt, de mindenesetre nevetsége s hit fészkelte be magát kebleikbe, hogy a kardinál csak azért kivánja ezt, mivel a tél folytában, talán a már kihirdetett országgyűlés alkalmával, a mezőségen szétszórva telelő királyi sereget megrohanni s vezéreikkel együtt felkonczolni szándékozik.

E hitben megerősitette őket meg az is, hogy a kardinál út közben a dévai vár parancsnokát, hihetőleg mivel őt vagy alkalmatlannak, vagy magaviselete miatt büntetésre méltónak tapasztalta, elmozdítván, a maga hívei közől nevezett ki várkapitányt. Nem nyomott előttök semmit az, hogy a kardinál az új várnagyot is szintúgy, miként elébb minden egyéb várak kapitányait esküvel kötelezte a király iránti hűségre. Ők ebben is csak azt látták, hogy Frater György a ráfogott bűnös szándék könnyebb végrehajtása végett mindenütt a maga embereit helyezi el.

Bár mily megfoghatatlannak sőt nevetségesnek látszik is a szándok, melyet a két vezér Frater Györgynek tulajdonított: arról azonban kétségünk nem lehet, hogy ők ezen vád alapján hajtották végre véres tettöket.

„Frater György — ekként beszél maga Goilel Vida (Veit), Castaldo hadi titkára, a kardinál halála fölött szerkesztett hivatalos iratban — Frater György ezen országot úgy kivánta birni, miként az egykor Szapolyai birta a török pártfogása alatt. E kivánságát egy biztos embere által a szultánnak előadván, még nagyobb adót ajánlott neki az elébbinél, t. i. harmincz ezer aranyat; s e fölött igérte azt is, hogy halála után Erdély a portára szálland. . . . Deczember 21-kére Székely-Vásárhelyre országgyülést hirdetett, s ott barátai által meg akarta öletni Castaldot és híveit . . . A szultánt arra ügyekezett birni, hogy hadait Havasalföldön s Moldván keresztűl mennél elébb küldje Erdélybe. Egy török követ már Havasalföldön várt, ki a szultán megerősítését hozta Frater György számára." [1])

E vádakat olvasván s a körülményekkel összevetvén, alig fojthatja le az ember magában azon gondolatot, hogy Castaldot s Pallavicinit akár a kardinál kincseire való szomj, akár más, de bizonyára személyes érdekek vezették a véres tettre. Az ezt igazolható okok hiányában, magok koholták az okokat; melyek azonban, bár azokat Frater Györgynek ismeretes nagyravágyására alapitották, a fenforgó körülmények közt még csak szinét sem birják a valónak.

Castaldo, hogy a királytól kemény rendeletet nyerjen a kardinál ellen, már az őszszel is vádolta őt arról, hogy magát, Castaldot, megölni, a királyi sereget a töröknek elárúlni szándékozik. S az idézett hivatalos iratban is e vádat olvassuk ismételve. E vád megczáfolására azonban szükségtelen egyebet emliteni, mint hogy a kardinál Erdélybe visszatérvén, a kétszáz főből álló szokott testőrségen kivül egész hadát elbocsátotta; és hogy Castaldot és Pallavicinit, ha csakugyan hitték, hogy őket a kardinál meg akarja öletni, semmi sem gátolta, hogy 10—12 ezernyi zsoldos seregökből pár ezret magok körűl

[1]) Actum Hermanstat den 20 tag deczemb. Anno 1551. Brüsseli levéltár. A török követ ugyanaz volt, kiről Frater György a királynak is tett jelentést s kivel a béke fölött is akart értekeződni, mi végett a király utasítását is sürgette.

összegyűjtve tartsanak a vásárhelyi országgyűlés alatt. Ennyi erő Szeben erős falai mögött, hol Castaldo székelni akart, több mint elég volt volna minden titkos tervek meghiúsítására, ha feltennők is ilyféle tervek létezését. Hogy azoknak, kik a véres tettet végrehajtani már rég szándékozának, e vádak elegendőknek látszottak a magok igazolására, nem csodálkozhatunk. De méltán csodáljuk azt, hogy e nevetséges vádakat némely újabb irók is oly erőseknek tekintik, hogy nem kételkednek pálczát törni Frater György felett. Ezen irók ezt csak azért teszik, hogy Ferdinándot kimenthessék; Ferdinándnak pedig ily mentségre semmi szüksége, miután ő Castaldo azon vádjára, hogy Frater György őt és seregét le akarja öletni, csak feltételesen irja: „ha ezt tenni valóban akarná, előzze meg inkább, mint bevárja a csapást."

CXX.

Frater György miként Lippa alá menve, úgy onnan visszatérve is a királyi hadaktól elkülönzött tábort képezett, sőt ezeknél pár nappal elébb kelt útra. Erdélybe érkezvén, s Dévának új várnagyot adván, mind a felkelt hadat, mind az 1500 főből álló vajdai banderiumot elbocsátotta, s deczember 13-kán szokott testőrcsapatának kiséretében érkezett Alvinczra, hol ő egy régi szerzetes kolostorból néhány év előtt várdát, vagy, mint akkoron nevezték, kastélyt épittetett [1]. Pár nap múlva Castaldo és Pallavicini is oda érkezett a királyi had egy részével. A vezérek már útközben elhatározván szándékuk végrehajtását: a táborban, mihelyt onnan a kardinál távozott, embereik által elhiresztelték, hogy Frater György az országgyűlés alkalmával lázadást támasztani, s a nép segedelmével a királyi hadat s vezéreit leöletni szándékozik; mi végett az oláh és moldvai vajdákat is Erdélybe rendelte volna. E rágalom oly hirre kapott Castaldo

[1] Az épitkezés alkalmával a kastély terve szerint szükségessé lőn a kolostor templomát lerontani. Mondják, hogy Frater György a munkát megtekintvén, e szavakra fakadt volna: „félek, hogy Isten megbüntet, mivel templomát lerontottam".

táborában, hogy az e napokban közbeszéd tárgya lett a spanyol s német zsoldosok között. A kardinál erről mit sem tudván, Castaldot és Pallavicinit vendégeiül fogadta kastélyában; a velök jött hadosztály a városban helyeztetett el éjjeli szállásra.

A kardinál deczember 17-kén Vásárhelyre, az országgyűlésre indulandó, szolgáinak és szakácsainak nagyobb részét 16-kán Gyulafehérvárra előre küldötte, mert ott a tisztikart útközben megvendégelni szándékozott. Azon meggyőződésben, hogy a királyi sereg s annak fővezérei közelében teljes biztosságban töltendi Alvinczon az éjjelt, még testőrségét is előre küldé; úgy hogy csak a néhány emberből álló kastélyőrség s pár apród maradt vele a kastélyban.

Castaldo és Pallavicini az időt s körűlményeket alkalmasnak látták szándékuk végrehajtására; s ezt a következő reggelre el is határozták.

Torpay György és Vas Ferencz apródok, estenden hihetőleg a katonákkal társalogván, s hallván, hogy urok általuk árulónak neveztetik, a kardinált lefektekor a hallottakrúl híven tudósíták; ki azonban rájok mit sem hallgatott.

Reggel hét órakor (deczember 17-kén) néhány szekér érkezett a kastély kapujának elébe, melyeken a kardinál úti podgyásza vala Vásárhelyre szállítandó. Az őr felnyitá a kaput, mely aztán, már különben is virradván, nyitva maradt. Pallavicini rendelete szerint, ki a tett végrehajtását intézte, azonnal spanyol katonák mutatkoztak a kapu körűl, s kettenként, hármanként, mintegy a kastély belsejét megnézendők, bemenvén, Lopez Endre vezérlete alatt a kastély udvarát és tornyait szám szerint mintegy százötvenen elfoglalták.

Ez megtörténvén, Pallavicini megérkezettnek látta az alkalmas pillanatot; s Campeggio, Monino, Scaramuzza, Mercada és Avila tisztekkel s Ferrari Mark Antal titkárral nagy csöndben a kardinál előszobájába lopódzik. Terv szerint Ferrarinak egy a királyhoz intézett levéllel kell vala bemenni a kardinálhoz, s őt a ruhája alá rejtett gyilokkal leszúrnia, midőn az a levelet aláirandó lészen.

A kardinál egy nyusztpremes hálóköntösben állt asztala előtt, melyen felnyitott breviariuma, naplója, egy óra és irószer létezett, s hihetőleg horáit végezte. Ferrari csöndesen belép, s az ajtót félig nyitva hagyja. A kardinál őt a küszöbön megpillantván, s kezében a levelet látván, int neki, lépne közelebb. Ferrari azonban a végrehajtandó tettől megborzadva, hüledezik s visszafordúl. Látván ezt a félig nyílt ajtó mellett álló Sforza, őt előre tolja s az ajtót reáhúzza, úgy azonban, hogy a történendőket egy keskeny nyiláson szemmel tarthassa. Ferrari ezután a kardinálhoz lépvén, a levelet átnyújtja, s míg azt a kardinál átfutá, tőréhez nyúl. Midőn aztán a kardinál az olvasást bevégezvén, kezébe tollat vesz s neve aláirásához készűl : Ferrari rárohanván, őt nyakán s oldalán megsebzi. A kardinál felugrik, s kiáltván : „mi az, mi az ?“ a gyilkost izmos karokkal megragadja s az asztal mellé a földre teríti. Ekkor berohan Sforza is a maga embereivel, s ezeknek példát adva, kardjával a kardinált arczán és nyakán megvágja. Monino hát mögől pisztolyát süti reá; mások tőreiket merítik testébe. A kardinál e kiáltással : „Jézus Mária !“ földre rogy és szörnyet hal.

Vas Ferencz a kardinál apródja a zajra ura szobájába sietett. A gyilkosok ezen ártatlannak sem kegyelmeztek ; őt hét sebbel a földre terítvén, halott gyanánt hagyták urának hullája mellett. A gyilkosok egyike, Merkada, mielőtt társaival gyorsan távoznék, a kardinál fülét, melyről azt mondták, hogy születésétől fogva szőrös volt, levágta, hogy az a királyhoz küldessék.

„A véres tettet megelőző éjjel, úgymond a német naplóiró, rémítő vihar dühöngött, s mi az évszakra nézve meglepő volt, sűrű záporfőllegek, nagy villámlás és menydörgés között vonúltak el a város fölött ; 16-kán pedig reggeltől estig szivárvány volt az égen.“ [1])

[1]) Actum Hermanstat den 20. deczemb. 1551. Ezen irat hátán következő pár vers áll :

Confossus jacet hic monachus, qui prodidit orbem,
Pupillum et viduam, seque, Deum et patriam.

Brüsseli levéltár. Istvánffy : Lib. 190. kövv. Forgách : Histor. 30. kövv. Thuanus Lib. 9, 256.

CXXI.

Castaldo első gondja volt a véres tett után a kardinál kincseit biztosítani, s az esemény hirének terjedtével történhető mozgalmaknak elejét venni. Ez utóbbi ok miatt nem vélvén tanácsosnak a gyönge kastélyban az elrejtett kincsek keresésével sok időt tölteni: Lopez Endrét, a gyilkosok egyikét, kit jutalmúl kapitánynyá nevezett, rendelte egy spanyol csapattal a kastély s a benne lévő vagyon őrizetére. Biztos embert küldött azonnal Szamos-Újvárba is, Frater Györgynek rég óta nagy gonddal erősített fővárába, hol hír szerint tömérdek kincs őriztetett. Maga még az napon Gyulafehérvárra, s ott őrséget hagyván, Szászsebesre sietett. Innen tudósítá a történtekről Ferdinánd királyt [1]; innen irt Nádasdynak is, ki Lippáról haza felé indúlt. Zavaroktól félvén, s e tekintélyes férfiuban keresvén támaszt, sürgetve kérte őt, jőne haladék nélkül Erdélybe; mert — „tetszett (úgymond utálatos cynismussal), tetszett a mindenható Istennek a boldog emlékezetű, méltóságos váradi bíbornok urat bizonyos hirtelen halállal más életre hívni. . . . Mark Antal, mindenek közt első, kétszer szúrta át torkán a főtisztelendőt. Mark szolgálatát ajánlja nagyságodnak“ [2]).

Castaldo tudván, mily ragaszkodással viseltettek a meghalt iránt az urak féktelensége ellen általa védett nép, a kisebb nemesek s kivált a székelyek: Kendy Ferencz, Rónay Ferencz és Bank Pál tanácsosokkal és az erdélyi püspök-helyettessel Szászsebesen még aznap tanácskozmányt tartott; melynek eredménye lett, hogy a kitörhető zavarok megelőzése végett valaki haladék nélkül a Székelyföldre utazzék. A küldetést a nagy igéretekkel megnyert Kendy Ferencz vállalta magára.

Másnap Castaldo a király iránt mindig hű Szebenbe utazott, hol magát legbiztosabban érezhette. Ott a gyorsan egybehívott néhány urral, Haller Péter sze-

---

[1]) Kár, hogy e levél még nem került napvilágra.
[2]) Szászsebes, 1551. deczember 17. Epist. Proc. 2. 317.

beni polgármesterrel s más előkelő szászokkal tanácskozván, a vásárhelyi országgyülést, hogy a kedélyek addig is csillapodjanak, deczember 21-ről január 1-re halasztotta.

A székelyek eleitől fogva nagy ragaszkodással viseltettek Frater György iránt; őt atyjok, jóltevőjök gyanánt szerették s tisztelték. Erőszakos halálának hire nagy benyomást tőn e népre. Mindenfelé nagy mozgalom támadt; a nép a városok s helységekben összecsoportosodván, boszút, a véres tett elkövetőire halált kiáltozott; és csak nagy bajjal sikerült Kendy Ferencznek a legnépszerűbb férfiak által gyámolítva, kikkel eleve értekezett, lecsillapítani a felingerűlt kedélyeket. A felindúlás első heve szerencsésen mérsékeltetvén, a székelyeket is nem sokára saját bajaik, az országban eláradt szenvedések foglalták el; a boszú vágya háttérbe szorúlt, majd feledésbe merűlt; de a bekövetkezett szenvedésteljes időkben még sokáig fenmaradt köztök az irántok oly adakozó, őket szónoklataival is gyakran megvigasztalt püspök emlékezete.

Az urak és papok között, kik a kardinál hívei közé tartozának, nagy félelem és remegés támadt halálának hirére. A rendkivűli emberen, ki Erdélyt szelleme hatalmával tiz évig csaknem korlátlanúl kormányozta, elkövetett iszonyú tett, s a tizenkét ezer idegen zsoldos jelenléte az országban mindenkit elnémított, mintha magokra nézve is hasonló sorsot vártak volna. A papságban még csak annyi bátorság sem létezett, hogy eltakarították volna a holt tetemet. Hetven napig feküdt hullája, félig meztelen azon helyen, hol számos sebei miatt lerogyott; míg végre a gyulafehérvári káptalan rágondolta magát, a rothadásba ment hullát február 25-kén Gyulafehévárra átvinni és sz. Mihály templomában eltakarítani, ezen fölirást vésetvén sírkövére: „omnibus moriendum est“ — mindenkinek meg kell halni.

Miután a székelyek lecsillapíttattak, az országgyülés Vásárhelyen csöndesen folyt le. Castaldo a maga részéről két biztost küldött oda, kik által a rendeket felszólítá, hogy a pozsonyi országgyülésre mind a

három nemzetből követeket válaszszanak. A rendek a felhívásnak engedelmeskedtek; az elkövetett gyilkosság iránt azonban magokról minden feleletterhet elhárítandók, kijelenték, hogy azért Castaldo maga feleljen a királynak.

CXXII.

Castaldo ezt eleitől fogva magára vállalta volt. A meghaltnak két titkárát, Pesty Gáspárt és Pécsy Imrét, több másokkal, kiket a kardinál titkaiba avatottaknak hitt, s még Aly csauszt is, ki pár nappal előbb érkezett Erdélybe, elfogatta, s a csauszon kivűl valamennyit kínos vallatással faggattatá [1]). De egyebet a kínpadon sem lehetett belőlök kicsikarni, mint a mit Castaldo már elébb is tudott, s a királynak is fölterjesztett [2])

Mind ezen vallomásokat s egyéb való és valótlan vádakat Castaldo rögtön összeállítva, a véres tény leirásával azonnal elküldé a királynak. Ferdinánd a cseh országgyülésen, Prágában vette a levelet.

A királynak deczember 9-kén, 12-kén és 14-kén irt leveleiben, minden eddig hozzá érkezett vádak daczára sincs nyoma annak, hogy a kardinált árulónak tartotta volna. S miként Batthyányi Ferencznek deczember 14-kén Mária királynéhoz irt levele tanúsítja, a közvélemény is azt tartá, hogy a kardinál csak azért követte a török irányában amaz ámító politikát, hogy ne csak maga háboríttatlanúl kormányozhassa Erdélyt, hanem még a török által megújitandó békét is neki lehessen köszönni. Alig lehet ennélfogva kételkedni, hogy Ferdinánd vévén az iszonyú tettről szóló tudósítást,és abban semmi újabb vádat nem találván, nem kevéssé megütődött az elkövetett gyilkosságon. Ő azon utasítást, miszerint Frater György ártalmatlanná tétessék, s ha ez más-

---

1) Ferdinánd 1552-ki február 6. Castaldohoz irt levelében irja, hogy ez jól cselekedett, a csauszt nem vetvén kínzás alá: ebből azon következtetés foly, hogy a többi elfogottak kínos vallatással faggattattak.

2) L. alább Ferdinánd február 6-ki levelét.

ként nem történhetik, meg is olessék, azon feltétel alatt adta Castaldonak, hogy annak csak azon esetben vegye hasznát, ha meggyőződik, miképen Frater György ellene és serege ellen veszélyes csapást szándékozik intézni. Lehetetlen volt tehát fel nem indúlnia, midőn látta, hogy a véres tett indokaiúl csak az elébbi vádak ismételtetnek, melyek őt mindeddig nem birhatták arra venni, hogy Frater György, mint bebizonyúlt áruló ellen egyenes, feltétlen parancsot intézzen a vezérhez.

Miután azonban a tett, az ő feltételes utasítása után, hihetőleg akarata ellenére, végre volt hajtva: átlátta, hogy a felelősséget, igen veszélyessé válható következések nélkül sem Castaldora, sem Pallavicinira nem vetheti, s azt legtanácsosabb magára vállalnia. Mert egyéb következményeken kivűl, miután Erdély egy része a kardinál erőszakos halálának már puszta hirére is lazongani kezdett: nem kellett-e attól tartani, hogy a székelyek s mások is az idegen sereg ellen valóban fellázadnak, ha még azt is hirűl veszik: hogy Castaldo a király akarata ellenére, vagy legalább azon kivűl ölette meg a kormányzót?

Ferdinánd tehát elvállalta a felelősséget; minek természetes következése volt, hogy Frater György tetteit a világ előtt kétségtelen árulásnak kellett hirdetni, mely a halált megérdemlette; árulásnak, melyet csak e módon, miként történt, a rendes igazságszolgáltatás mellőztével lehetett s kellett is megbüntetni. Csak ez fejti meg, miként történhetett, hogy Ferdinánd, ki deczember 14-én, a tény előtt három nappal,még bizodalmasan, szolgálataira számolva irt Frater Györgynek, s őt bővebb tanácskozás végett a közügyek felett magához hívá: pár nap múlva, s pedig a nélkül, hogy ellene újabb vádakat hallott volna, őt bűnösnek, árulónak, s ily rendkivűli büntetésre méltónak nyilatkoztatta a pápához, a császárhoz, Mária királynéhoz és a magyar országtanácshoz irt leveleiben. A három elsőnek január 2-án irt a király, leveléhez kapcsolván Castaldo és Pallavicini valamennyi e tárgyra vonatkozó tudósításainak másolatát.

És miután a király fontos államokok miatt a tény felelősségét magára vállalni tanácsosnak látta: azon körülmény, hogy a kardinál nem rendes igazságszolgáltatás útján bűnhesztetett, hanem orozva gyilkoltatott meg, nem látszott többé oly fontosnak, mely miatt a felelősséget magától elhárítani szükséges volna. A kor fogalmai szerint közönyösnek látszott a büntetés módja, mihelyt elegendő státusokok léteztek a büntetést magát végrehajtani, kivált oly esetekben, midőn az orozva megöletést is szinte államokok javasolták a rendes törvényszéki eljárás fölött. Ferdinánd erre minden vallásossága, kedélyének minden jámborsága mellett is szintúgy feljogosítva érezte magát a kor fogalmai szerint: miként, szinte öszhangzásban a kor eszméivel, Frater György sem látott azon ámító csalfa politikában, melyet a török ellen követett, semmi erkölcstelent, semmi tilalmast. Azon elvek, melyeket utóbb Machiavelli formulázott, ekkoron már meg voltak gyökerezve az állampolitikában: és ezek szerint orozva megölni azt, kinek élete a közügyre nézve károsnak látszott, szintúgy szabadnak, jónak tekintetett, mint az ellenséget megcsalni. „Tudva van, így szól maga Ferdinánd a kardinál haláláról az országtanácshoz január 8-án irt levelében [1]), tudva van, hogy a kereszténység közüdve végett ilyesmi, sőt még nagyobb dolog is, gyakran szabadnak tartatott."

CXXIII.

Miután tehát Ferdinánd a felelősséget magára vállalta: minden igyekezet oda fordíttatott, hogy bebizonyíttassék, miképen a büntetés méltán érte Frater Györgyöt. A büntetés módjának kimentését legfölebb a megöltnek kardináli méltósága kivánta a pápa előtt. És ha elegendő ok találtatott annak bebizonyítására, hogy a kardinál megérdemlette a halálos büntetést: arra könynyen lehetett állam-okot találni, hogy a büntetést csak

[1]) Pray: Annal. V, 450. és Istvánffy Lib. 17, 194.

úgy, mint történt, a rendes igazságszolgáltatás mellőztével, lehetett s kellett is végrehajtani.

A Mária királynéhoz irt levélben [1]) igy szól Ferdinánd: „Mind a magam, mind a titkárom leveleiből eléggé megértette Ön mindig Magyarország és Erdély állapotát, valamint azon gyanút is, melyet végűl tápláltunk Frater György ellen, ki fondorlatokat és összeesküvést kezdett szőni nemcsak a magam, hanem az egész kereszténység kárára, úgy annyira, hogy Castaldo tábornokom, ha el akarta kerűlni a veszélyt, mely magát, az övéit s a tartományt fenyegette, kénytelen volt, az én tudtommal, siettetni a csapást .... Az Ön bővebb értesülése végett elküldöm azon iratot, mely Frater György minden összeesküvéseit s árulását magában foglalja, valamint a bizonyítványokat és oly világos tanúskodásokat is, melyekkel emberemet ő szentségéhez a pápához utasítottam, a tettet indokolni s igazolni."

Csaknem ugyanazon szavakkal irt a császárhoz is, kivéve a következő pontot, mely hiányzik a Máriához intézett levélben: „Ezen iratokból látandja Felséged, hogy a mennyire dicsértem őt jó magatartásáért ministereim tudósításai szerint kezdetben: szintúgy kénytelenittetem most az irni, hogy annyiféle módon észrevették az ő rosszaságát, s nem lehet róla mást irni, mint a mi amaz irományokban áll" [2]).

Az okok azonban, melyek ezen iratokban foglaltattak, sem a királynak, sem tanácsosainak, sőt magának Castaldonak sem látszának elégségeseknek a tény igazolására; miért Castaldo, miként említők, többeket kinos vallatás alá vétetett, de süker nélkül. Tudtára adván ezt Ferdinándnak, ettől következő választ nyert: „A mi azt illeti, hogy Frater György titkárától, Pesty Gáspártól, semmi egyebet sem lehetett kivenni, mint a mit ő neked elébb jelentett; bár ez is teljesen elegendő a megtörtént büntetés igazolására: kivánjuk mindazáltal, hogy mind ő tőle mind másoktól is jó módjával kitudni ügye-

[1]) Prága, 1552. január 2. Brüsseli levéltár.
[2]) Buchholtznál: Urkunden 582.

kezzél, mik még azon Gáspárnak kétségkivűl tudomására vannak. Hogy a csauszt nem vetetted kínpadra, helyesnek találjuk, s őt ezentúl se vallattasd, kínosan, nehogy konstantinápolyi követünkkel is hasonlót cselekedjenek." [1])

Izabella királynénak is mind Ferdinánd, mind Castaldo azonnal tudtára adta a véres tényt, talán azon reményben, hogy még tőle is lehetend hallani valami titkos vádat, mely tanúságúl szolgálhat a pápa előtt. De Izabella válaszaiban sem foglaltatik egyéb mint azon gyűlölet bizonysága Frater György ellen, melyet e nő kebelében még annak halála sem volt képes megengesztelni. „Ismertük — igy válaszol ő egyebek közt a királynak[2]) — saját kárunkkal és nyomorunkkal azon ember fortélyait s ndulatát. Ugyanazon, sőt még több és szomorúbb módon ügyekezett ő bennünket és fiunkat is veszélybe ejteni. Ő még a keresztény fejedelmek előtt is vádolt bennünket levelei s követei által azon fondorlatokkal, melyeket önmaga szőtt. Alkudozott ő a török császárral is, de Isten, a mi boszúlónk, valahára napvilágra hozta ezen ember tetteit, melyekkel nemcsak nekünk és fiunknak, s végre Felségednek, hanem az egész kereszténységnek ügyekezett ártani nagyravágyása miatt, melylyel isteni s emberi jog ellen bitorolta az országhatalmat."

Castaldo nem elégedett meg, hogy megirta a tényt Izabellának, hanem unokáját, Castaldo Alfonzt is hozzá küldé bővebb kikérdezésére. Ez sem vezetett czélra. A királyné válasza következő: „Az év első napján vett levél, melyben arról tudósíttatunk, mit látva is alig hihettünk volna, annál kellemesebb volt nekünk, minthogy az uralkodást most biztosítva látjuk a római király kezében. Mert hogy igazat mondjunk, igen nehezünkre esett, azt felmagasztalva és csaknem királylyá lettnek látnunk, ki oka volt balsorsunknak. Isten áldja meg mindazokat, kik az igazságot szeretik, és tegye szerencsésekké azokat, kik az árulókat megbünte-

[1]) Bécs. 1552. február 6. U. o. 7, 284.
[2]) Kassa, 1552. január 9. Epist. Proc 2, 318.

tik, mikép ez Isten akarata, ki halasztván sem csökkenti az igazságos boszút." Kivánja aztán, küldessenek neki vissza némi drágaságok, melyek férje családi vagyonához tartoznak; kiván néhány lovat is Frater György ménesének fajából. Végűl e sorokat irta sajátkezűleg, kivált egy király' hölgytől épen nem várhatott elveteműltséggel: „Ha semmi egyebet nem nyerhetünk, legalább szent ereklyéket küldjön, azon foltos bundából (di quella pellicea repezzata, melyben t. i. megöletett), vagy lábának körmeiből, melyet többször elénkbe tartott, hogy megcsókoljuk, s Istennek hála, hogy pápává nem lett" [1]).

CXXIV.

A pápához, mint mondók, szinte január 2-kán, Pécsy Gáspárral küldötte el Ferdinánd a kardinál bűnéről tanúskodó irományokat. De III. Julius pápa azokkal egyáltalában nem volt megelégedve, s azt mondá a császár és Ferdinánd ott székelő követeinek, hogy, ha oly gonosz ember volt Frater György, minőnek ezen irományokban ábrázoltatik, miért ajánlották őt oly buzgón a kardinali méltóságra? S hihető-e, hogy a hetven éves aggastyán csak az utolsó két hónap alatt, kineveztetése óta, vált volna oly gonoszszá? [2])

Ferdinánd erről értesűlvén, utóbb Gregoriánczy zágrábi püspököt egy hosszu emlékirattal [3]) küldé Rómába a pápához és a kardinálok testületéhez. Az emlékirathoz még egy más iromány is volt kapcsolva, mely által nyolczvanhét pontban tüzetesen igazoltatott a kardinál megöletése. Ezen okmány utolsó pontja a megölés módjáról ekként hangzik. „Ha Frater Györgyöt nem oly hirtelen, miként történt, ölettük volna meg, hanem azt kivántuk volna, hogy törvényszék elé állíttassék, és csak a vizsgálat után fogassék el s bűnhesztessék: ez úgy szól-

[1]) Kassa, 1552. január 4. Buchholtz: Urkunden 583.
[2]) III. Julius pápa Ferdinándhoz 1552. január 30. Batthyányi: Series Episcoporum Csanadiensium. 139.
[3]) Buchholtznál: Urkunden 589.

ván lehetetlen s igen veszélyes is volt, a nélkül pedig nem is történhetett volna, hogy a keresztény vallás és azon országok veszedelmére nagy mozgalmak ne történjenek. Frater György pártja az ország rendei s rokonai között, és barátjai a törökök és a moldvai s oláh vajdák, az ő szabadon bocsáttatása végett nagy zavart valának támasztandók, mely, miként kételkedni nem lehet, az egész kereszténységnek nagy kárára lett volna. A ki e dolgokat ismeri, bizonyára úgy fog vélekedni s itélni, miként azt az ember közönségesen hallja; mert nyilvánvaló, hogy ez a közvélemény szava .... A pápa előtt szabad lábon indítani meg a pört ellene, mind nekünk s országainknak, mind az egész kereszténységnek igen káros lett volna. Mert miután ő oly gonosz tettre határozta magát, s mind szavakban, mind tettekben annyiszor vétett az isteni és emberi fölség ellen, s oly szorosan csatlakozott a törökhöz: bizonyosnak tartható, hogy ő a maga védelmét nem az egyházi törvényből, hanem a konstantinápolyi fegyvertárból vala merítendő."

Az egyházi törvények azok ellen, kik egyházi személyt, kivált ily magas méltóságban állót megöltek, egyházi átkot mondanak. Nehogy tehát ez Ferdinánd király ellen is foganatba vétessék, „miből reá nézve a császári méltóság öröklése tekintetében káros következmény eredne, s nehogy ő és örökösei a canonok szerint méltóságaiktól és czímeiktől megfosztassanak; hanem, hogy a pápától oly itélet eszközöltessék ki, melyben kijelentetnék, hogy Ferdinánd e tény miatt nem esik az egyházi büntetés alá" [1]): Ferdinánd a kardináli testület és saját egyházi tanácsosai javaslatából megegyezett, hogy ellene Frater György megöletése miatt egyházi perfolyam indíttassék. És miután ez megindíttatott, 1552-ki május 3-kán személyesen jelent meg Linczben Martinengo pápai követ előtt, s adta által felhatalmazását a per folytatására Gundel, Pachalek és Walther törvénytanároknak, kiket a maga ügyvédeiül vallott.

[1]) Jónás alkanczellár Ferdinándhoz 1552. május 18. Buchholtz: Urkunden 585.

A pör csak a következő évben nyert folyamot. A pápai követ a tanúkat, kiket részint Castaldo, részint a királyi tanács jelölt ki, 1553-ki márczius 3-kára Grétzbe. april 17-kére Németujhelyre, utóbb Győrbe és Sopronyba idézte meg. Segédűl a tanúk vallásainak meghallgatására Widmanstetter konstanczi papot és királyi tanácsost vette a maga oldala mellé, ki ezen esetben fölmentetett a király iránti esküjének kötelezése alól. Az erdélyi tanúk kihallgatása végett Bondenarius prépost küldetett Erdélybe. Összesen száztizenhat tanú hallgattatott ki, majdnem kivétel nélkül Frater György volt ellenségei, mindenesetre olyanok, kik mellette a király ellen nem vallhattak; miszerint nyilvánvaló, hogy ezen egész pör csak az egyházi canonoktól kiszabott formák megtartása végett intéztetett.

A tanúk közt állásuknál fogva legjelentékenyebbek voltak: Bornemisza veszprémi, Oláh egri, Újlaky győri püspökök, Ferencz kolozsmonostori apát, Verancsics kanonok, Nádasdy Tamás, Péchy Gáspár, Pálczán volt budai biró, Pethő János, Blandrata, Izabella házi orvosa, Kneisel Farkas haditanácsos, Oppendorf János tanácsos, Salazar Gyula, Ferdinánd lovászmestere, Vall Konrád, hadi főtiszt, Bornemisza Ferencz, Asztalos kolozsvári polgár, Zserotin Károly kapitány, Benessy stb.

A tény igazolására következő három pont [1]) állittatott fel:

1. Frater Györgynek sok oly tanácsa, nyilatkozata és tette volt, melyekből azon következtetés vonatik le (infertur), hogy árulást szándéklott elkövetni, mely által Magyarországot és Erdélyt a töröknek alávetni, és Ferdinánd hadait kiűzni, vagy a török kezébe játszani akarta.

2. Ha Frater György halála továbbra halasztatik; az első pontban felhozott veszedelmet nem lehetendett megakadályozni.

3. Szükséges volt őt orozva megölni, mert pártja

[1]) A királyi tanácsban megállapitott kérdő pontok igen különböztek a Rómából hozottaktól; miért ezek amazok szerint igazittattak ki. Buchholtz: Urkunden 58 l.

miatt ugy szolván lehetetlen, legalább igen veszélyes volt volna őt elfogni.

E harmadik pontra nézve egy tanú igy vallott: „Ha Frater György elfogatik, abból lázadás és a királyi had megveretése származik vala; ha pedig megidéztetik: százezer törökkel jövendett a királyhoz. Hogy barátjai s pártfelei halála után nem keltek föl, csak onnan van, mivel megijedtek, s fejöktől, vezéröktől megfosztva, a királyi hadak ellen magokat gyöngéknek érezték.“

Egy más tanú mondá: „Ha Frater György néhány nappal tovább él: semmit sem lehetett volna tenni ellene.“ — Ismét más tanú: „Nem volt más mód tőle menekülni; mert ő soha sem ment volna a királyhoz.“

Ezek ellenében Benessy ekként vallott: „Frater Györgyöt minden esetre bajosan lehetett volna elfogni. De ha a király neki parancsolja is, hogy Castaldot ölje meg, ő azt nem tette volna.“ Asztalos vallá: „miképen sokaktól hallotta, hogy nem kellett volna őt e módon megölni; habár talán bajos volt volna is elfogatása.“ — Ferencz, kolozsmonostori apát pedig egyenesen akként nyilatkozott, „hogy őt minden veszélyes mozgalom nélkül el lehetett volna fogni.“

A vallomásoknak azon részeit, melyek Lippa ostromára s Ulomán basa és őrségének elbocsátására vonatkoznak, már fentebb ezen események elbeszélésénél említettük. A többi vallomások közől csak néhányat akarunk még érinteni, melyek korábbi eseményekre, vagy Izabella királynéval lefolyt viszonyaira, vagy végre e rendkivűli férfiú jellemére vetnek némi világot.

Vay Péter, kit Izabella egy izben Kassáról Frater Györgyhöz küldött, azt vallá, hogy a kardinál neki mondta légyen: ha a királyné békén maradt volna, még tiz évig is képes vala mind a római királyt, mind a török császárt jó szavakkal hitegetni, s a királynét az ország birtokában fentartani.

Veráncsics egyebek közt állítá, hogy Frater György megbánta légyen a Ferdinánddal kötött szerződést, midőn Castaldo ennek nevében a várakat átadni kivánta; s akkor kezdett árulásról gondolkodni. Mert

elébb ő mindig őszintén vallotta a kathol. hitet, gyakran tartott egyházi beszédeket, naponként hallgatott misét. Veráncsics vallomására megjegyzendő, hogy ő 1550 óta Ferdinánd pártján lévén, már nem lakott Erdélyben, és semmi összeköttetésben nem lehetett Frater Györgygyel; a miket tehát a végső két évről mondott, csak hallomásból tudhatá.

Pálczán vallá: hogy Frater György halála után egy csauszt talált egy nagyváradi vendéglőben, ki által kéretett, ne árulná el őt, és ki ama kérdésére: miként fogadták a törökök Frater György halálát? azt válaszolá, hogy igen kedvetlenűl; hogy Rusztán nagyvezér azt üzente volna általa Frater Györgynek: hogy miután hűségéről a szultán iránt meg vannak győződve, ez negyvenezer tatárt, tizenegy szandzsákot, a moldvai és oláh vajdákat akarja küldeni segedelmére, mely sereggel Ferdinándot megtámadhatja; s ha ezt megveri, a szultán őt úrrá teendi.

Egy tanú mondá, hogy midőn Majláth István ötezer aranyat ajánlott a maga váltságáúl: Frater György ugyanannyit fizetett, hogy fogságban tartassék.

Egy más tanú: hogy János király élete végén nem szerette Frater Györgyöt s Konstantinápolyba akarta küldeni; miből azon hír támadt: hogy Frater György a király orvosát megvesztegette légyen, hogy neki mérget adjon. Pálczán erre vonatkozólag mondá: János király azért akarta Frater Györgyöt Konstantinápolyba küldeni, hogy ott megölessék; de Frater György az erről szóló levelet olvasta, s nem ment el. Az orvost ő, Pálczán, maga akarta elfogni a mérgezés hirére; de az megszökött [1]).

Sokan vallák, mi különben is kétségtelen, hogy János halála után Izabella Budát átakarta adni Ferdinándnak, de abban Frater György által gátoltatott meg. Ezt mondák egyebek közt Oláh püspök s Opperstorf, ki

---

[1]) A viszályt János király és Frater György közt elbeszéltük; de e nagy gyűlölségét s megmérgeztetését a szélhüdött királynak megczáfolja azon bizodalma Frater György iránt, hogy őt fia gyámjává nevezte ki.

Izabellának tanácsosa lévén, ezt tőle magától hallá. Pécsy Gáspár mondá, hogy ezt Gyulafehérvárott az ő hallatára is szemére hányta a királyné Frater Györgynek, s ez semmit sem válaszolt reá. Pálczán ezen eseményekre vonatkozólag mondá, hogy Frater György őt magát Budáról kiűzvén, szép nejét a szultánhoz küldé, fiait és testvéreit börtönbe vetette, hol egy testvérén kivűl, kit valamely basának ajándékozott, mindnyájan meghaltak. Bácsi Ferenczet, kit Pálczán Buda átadása végett a királynéhoz küldött, elfogatván, megnégyeltette.

Az Izabellával lefolyt viszonyok tekintetében Blandrata elmondá, mi sok méltatlanságot szenvedett tőle a királyné; arra is, hogy Budát a töröknek átadja, fegyveresen kényszerítette őt; s nem is más okból vetette magát Ferdinánd alá, minthogy a királynét eltávolítsa. Egy más hozzá tevé: miként Frater György csak azért tette ezt, hogy biztonságba helyezze magát János herczeg boszúja ellen; mert félt, hogy ez felnővén, megtorolja a magán és anyján elkövetett méltatlanságokat. Izabella ellen, mond Pálczán, mindig erőszakos volt Frater György; s egyebek közt annak két udvari emberét, Mártonffy Bálintot és öcsesét itélet nélkül megölette. Batthyányi Orbán ellen még sírjában is dühöngött; hulláját, miután Izabella által tisztességesen eltemettetett, kiásatta és a városon kivűl egy szemétdombra vettette, s azt csak utóbb temettette el Verbőczy Imre egy más templomban. E tárgyban szintezt vallá Nádasdy Tamás, azt adván Frater György e cselekvésének okául, hogy Batthyányi vele ellenkezett s a királynéhoz hajlott.

Bocskay vallá: hogy Frater György tizennégy embert fogadott és esküdtetett meg Petrovics meggyilkolására.

Pethő János szerint Frater György sokszor mondta légyen, hogy „ő nem akar maga mellett hasonlót tűrni egy dologban: mint gyermek első volt a gyermekek között; mint remete, első a remeték közt; mind királyi tanácsos, első a tanácsosok között.“

Vajdaságára nézve Nádasdy mondá, miképen Frater György maga kérte legyen a királyt, hogy társúl

adja mellé Báthory Endrét; de utóbb nem akarta őt tűrni maga mellett, azt mondván, hogy az erdélyiek nem kivánnak két vajdát, holott ezek kijelentették, hogy akár tizet küldjön Erdélybe a király.

És ezek a legjelentékenyebb vallomások Frater György ellen; melyek ha egyben-másban árnyékot vetnek is jellemére: árulási szándékot akár a királyi sereg és vezére ellen, melyről ez őt vádolá, akár Erdély uralma tekintetében maga a király ellen, egyáltalában nem képesek bizonyítani. És úgy hiszszük, a közvéleménynek szabadon nem nyilatkozható szavát fejezte ki egy történetiró, midőn következőleg ir e vallomásokról: „A Bécsben gyártott tanúságok, a rágalmakban kétségkivűl egyetértő vallatók által a kardinálokhoz vitettek Romába. Ezek látván azokat, bár Ferdinánd mit sem bizonyított be György ellen, mégis, mivel a tényt nem történtté tenni nem lehetett, nagyobb mozgalom mellőzése végett, s a császár iránti tekintetből elhallgattak a dologgal ... bár hogy György igazságtalanúl öletett meg, sem Pannoniában sem Rómában senki sem kételkedett"[1]).

A vizsgálatok befejeztetvén, Romában négy kardinál: Puteo, Mignanello, St. Clementis és Paceco bizattak meg a vallomások megvizsgálásával; minek következtében III. Julius pápa eleinte csak azon feltétel alatt, ha a vallomások igazak, — utóbb a császár közbenjáratára, „nem a legnagyobb nehézségek nélkül"[2]), 1555-ki február 14-kén következő itéletet mondott: „A tények, melyeket Ferdinánd király a maga állításának, hogy t. i. a véres tett rosz szándék nélkül történt és büntetlenűl történhetett, igazolására felhozott, bőven be vannak bizonyítva: minél fogva ő szentsége elhatározta és kijelentette, hogy sem a király, sem Castaldo, sem mások, kik a tettre akár tanácscsal, akár tényleg befolytak,

[1]) Thuanus: Histor. Lib. X, 294. Hasonlót mond Istvánffy is: „Nec excusationibus, nec largitione, neque blandimentis obtineri potuit, quin vulgus secus judicaret, et iniqua caedes crederetur" — mond Istvánffy Lib. 17, 194.

[2]) Istvánffy Lib. 17, 194.

azért semmi czensurát és büntetést nem érdemlenek, és annak alája nem is estek."

A közvélemény azonban másként itélt, midőn följegyezte, hogy a tény elkövetői mindnyáján kevés idő múlva bűnhödtek. Pallavicini a következő évben a török által megveretvén, elfogatott, s mint mondják, megöklöztetett és megvesszőztetett; de utóbb nagy áron kiváltotta magát; Ferrari Mark Antalt Gonzaga kormányzó Alessandriában, éjszaki Olaszországban, egy más gonosz tette miatt felakasztatta; Merkada Augsburgban egy verekedés alkalmával jobb kezét vesztette el, melylyel a kardinál fülét vágta le, s nem sokára, midőn Ferdinánd kiséretében Bécs vidékén vadászna, egy vadkan által öletett meg; Scaramuzza Francziaországban az ellene feldühödött saját katonái által darabokra vagdaltatott; Monino Piemontban lefejeztetett [1]).

CXXV.

Frater György hátrahagyott vagyona háromszázezer aranyra becsűltetett [2]). Bethlen e vagyonnak egyedűl azon részét, mely Szamos-Újvárban letezett, többre teszi kétszázötvenezer magyar forintnál, melyhez még hozzá ad 870 font aranyat rudakban, 4000 Lysimachus-aranypénzt, melyeknek mindegyike négy magyar aranyat ért; tizenhét font aranyat por és szemer-alakban; 466 font ezüstöt rudakban; s ezeken kivűl nagy mennyiségű arany s ezüst edényt, ékszereket és drágaköveket.

Castaldo már januárban személyesen elment Újvárra, hol aztán Báthory Endre, Kneissel titkár, Gáspár és Imre, Frater György volt titkárai, a gyulafehérvári püspökhelyettes és mások jelenlétében nyittatta fel a kardinál pecsétjével ellátott [3]) szekrényeket. Ezekben daczára a kincsekről elterjedt közhirnek s a fentebbi tudó-

[1]) Istvánffy Lib. 17, 191.

[2]) Timon: Epitome Chron. 158.

[3]) A pecsétnyomó már elébb is nálok levén, a pecsétet ismét ráüthették a szekrényekre, miután azokat elébb jobbára kiürítették.

sításoknak, Castaldo hivatalos jelentése szerint [1]) csak 4500 gira ezüst rudakban, 1000 Lysimachus arany, mindegyike két arany értékű; kész folyó pénzben csak ezer forint[2]), s némi aranyérczes kő találtatott volna.

Később vizsgálat rendeltetett a kincsek fölött, miből kisült volna, hogy Karasith János hét más nemessel, kevéssel Frater György halála előtt, kétszáz, ezüsttel tele zsákot dugott volna el Újvárban. Cronatus Ferencz vallá: hogy több volt ott 150 ezer forintnál; és hogy Diák Péternek annyi arany s ezüst forgott kezén, hogy Ferdinánd abból egész seregét megfizethette volna. Kisült továbbá, hogy Alvinczen 11,858 arany, ezen kivűl fél aranykigyó tele Lysimachus-aranynyal, más 248 Lysimachus arany, 200 török arany, nagy értékű gyürűk, keresztek, aranypor s egyéb drágaságok léteztek egy ládában, melynek hollétét a kardinál csak maga tudta. De Lopez kapitány, kit Castaldo a kastély őrizetére rendelt volt, azt felkutatta, feltörte s meglopta, úgy hogy abban később csak hatezer forintnyi érték találtatott. Frater György húgának [3]) tanúsága szerint Nagy-Váradról egy éjen pénzzel tele ládák vitettek el egy hatos fogatú szekéren. Egy bizonyos Lászlónak 60 ezer forint volna kezén, melylyel Frater György részére kereskedett, s évenként mintegy harmincz ezret nyert; de három év óta nem számolt. — A kincsek eltűntének okát talán még az fejti meg legjobban, hogy az üresen jött Castaldo, midőn két év múlva Erdélyből távozott, összeharácsolt vagyonát ötven társzekéren szállíttatta el Szebenből.

---

[1]) Buchholtznál: Urkunden 584.

[2]) Ezen adat hihetetlenné teszi a többit is. Hozzá teszi Castaldo maga is: „Csodálkozom és elbámulok, miként történhetett, hogy itt oly kevésre találtunk ahhoz képest, mi hír szerint itt őriztetett; s nem is kételkedhetem, hogy magok a várnagyok lopták el nagyobb részét. De minthogy ez nem bizonyos, és a körülmények közt nem tanácsos, hogy az igazság annak módja szerint kitudassék: alkalmasb időre vélem ezt halasztandónak." Buchholtz: Urkunden 584.

[3]) Ez valószinüleg Mihályi Tamásné volt, kinek férjéről, mint Frater György sógoráról tesz emlitést Castaldo 1552-ki junius 16-kán a királyhoz irt levelében. Perusith Gáspár is rokona volt. Ld. Ferdinánd levelét az országtanácshoz 1552-ki január 8.

CXXVI.

Mi, végűl, Frater György jellemzését illeti: nem gondoljuk, hogy már mind azon adat napvilágra kerűlt volna, melyekből minden tekintetben kimerítő s hű jellemrajzát megirni lehetne [1]). Kik az ő jellemét eddigelé

[1]) Mennyire való ez bizonyítja ama körűlmény, hogy épen most, midőn a kiszedett ív átnézés végett küldetett hozzám, jön tudomásomra a bécsi császári levéltár egy igen érdekes adata, mely egy, eddigelé ismeretlen, oldalát tűnteti fel e rendkivűli férfiúnak. Hely szűke miatt minden commentár nélkül adom magyar forditásban a latin tudósítást, melyet I. Ferdinándnak Erdélyben tartózkodó valamely kéme irhatott egy királypárti főrangúhoz a végett, hogy általa Ferdinánddal is közöltessék. Az irat, melyről a kelet ideje s helye is hiányzik, a következő:

„Az ország s Ő Felsége ügyeiről egyebet nem irhatok, mint a mit már annyiszor irtam: láttam s látom a bekövetkező roszakat. Ha érte jutalmat nyernék, egy gyönyörűséges történetkét beszélnék el. Sz. György ünnepe táján Frater György püspöki ebédre hivta meg leányai egész seregével János özvegyét, Izabella lengyel király leányát. Minthán az étvágy kielégíttetett s az asztalok eltávolíttattak, zajtól hangzik az udvar.“ Előadván ezután, hogy a zenészek dudásokból és czigány hegedűsekből álltak, igy folytatja: „Miután az előjátékok bevégeztettek s Bacchus szarvakat öltött, nehogy a vendégség hiányos maradjon, előlép Frater György magával a királynéval; csodálják valamennyien a királyné és Frater György finom tánczait (elegantissimas saltationes), kevesen hitték hogy Frater György az erények e nemében is annyira kitűnik, de véghetetlen az isten kegyelme (pauci credebant etiam in isto genere virtutum Fratrem Georgium adeo excellere, sed infinita est dei gratia).“ Az erősebb természetű királyné jól kiállja; de a többi leányok nagy részben visszaadták a vendégséget. Sokat szándékosan elhallgatok, mit Feledy Eustách és Nagyságos Báthory úrtól hallottam. Ezt azonban röviden közleni akartam Nagyságoddal mint a költők és festészek számára nem illetlen tárgyat; ha ők tenni nem szégyenlik, miért szégyenlenők mi megirni s elbeszélni legalább barátainknak. Hallotta e tánczokat, tudom, másoktól is; de én is meg akartam felelni kötelességemnek, mert nagyon épületesnek látszik nekem elképzelni ilyféle ünnepet; lehet-e szebb látvány, mint egy királyné táncza a csuklyával (quid pulchrius, quam reginam cum cuculla saltare)? De ugy hiszem, még szebb volt volna, ha a többi leányok is hasonló csuklyásokkal tánczolnak vala.

„Ha nem vakultak meg a fejedelmek, remélem, mind ez javára szolgál az én legkegyelmesebb uramnak; a bölcs ebből is lát.

oly sötét színben látták, hogy nem kételkedének őt „szörnynek nevezni, minők az emberiség szerencséjére gyéren teremnek“ [1]), minden itészet nélkül következtették azon vallomásokból, melyeket a tanúk a kardinál halála fölött inditott pörben letettek. Mi hitelt érdemelnek, itéletünk szerint, ezen vallomások általában, föntebb kijelentettük. Annyi bizonyos, hogy téved, ki azok szerint itél Frater György jelleméről. Vannak azok közt oly kézzelfogható hazugságok és mendemondák [2]), melyek czáfolatot sem érdemelnek. De még a legtekintélyesebb tanúk vallomásai sem olyanok, hogy bennök az itészet megnyugodhatnék, kivált azokra nézve, mik a kardinál jellemére vonatkoznak. Tekintsük, például, Bornemisza Pál veszprémi püspök és Verancsics Antal vallomásait. Mind a kettő komoly, tudományosan mívelt, tekintélyes férfiú; mind a kettő számos év óta ismerte őt, ismerhette a tényeket is. És mégis kétségtelen, hogy vallomásaik még minden általok előadott tényre nézve sem állják ki az itészet próbakövét, annál kevésbbé, midőn azok a kardinál jellemére vonatkoznak. Mennyire különbözik e két tanú 1553-ki vallomása elébbi állításaiktól! Bornemisza, ki egyebek közt 1543-ban egyenesen azon czélból küldetett hozzá követűl, hogy őt kikémlelje, róla a király elébe hű véleményt terjeszszen, nem kételkedett őt dicséretekkel halmozni, őt arra, hogy kincstárnokká s királyi helytartóvá neveztessék ki, méltónak találni, róla a királyhoz irt tudósításában olyakat irni, melyek 1553-ki vallomásaival egyenes ellentétben állnak. Verancsics 1549 előtt, míg vele meg nem hasonlott, csak magasztalásokkal irt felőle; utóbb ellenben, kivált 1550 óta, midőn tőle, a mit kivánt, el nem nyerhetvén, Ferdinándhoz pártolt, csak gyalázó kifejezéseket talál számára; kit elébb jelesnek, nagynak dicsért, utóáll mindenben gáncsol, vagy legalább is gyanúsít. És így bb

Egyébiránt én ilyesmit nem irnék, sőt rejtenék, ha minden módon nem törekedném előmozditani ő Felsége ügyét stb.“

[1]) Történelmi Tár 1, 263.

[2]) Minő például Pálczán azon állítása, hogy Frater György Izabellát el akarta csábitani. Történelmi Tár 1, 253.

a dolog a többi tanúval is, kik ellene vallottak [1]). Ferdinánd a felelősséget halála tekintetében fontos államokok miatt önként magára vállalta; s ez elég volt arra, hogy a megholt bűnbakká legyen.

Nyilvános jellemének, miként életéből meggyőződhetünk, ama két fő vonás, melyeknek egyike a becsérzet s nagyravágyás, másika a hazaszeretet, adja a szinezetet. A fondorkodást, a fortélyos, kétszinű, tekervényes modort, melynél fogva a körülmények szerint majd színleléssel és a hazugságok egész szövevényével, majd hizelgéssel, majd ismét bátor, merész daczczal törekedett magas czélja felé, úgy látszik, csak a rendkivül súlyos, bonyolúlt helyzet, s a szeretett hazának féltése kényszerítette reá, oltotta be jellemébe. Hazafias, nagy czéljának elérésére anyagi hatalma aránylag gyönge lévén: szellemi hatalmából készített fegyvert a rendkivűli nehézségek legyőzésére, a hazát fenyegető végveszély elhárítására. És e szellemi erőtől, mely fogásaiban, cselszövényeiben kimeríthetlen volt, szintoly kevéssé tagadhatjuk meg a csodálást, mint erélyétől és kitartásától, melyet a súlyos körülmények közt mindenkor tanúsított még akkor is, midőn szándékai, törekvései félreismertetvén, buzdítás helyett gáncsokkal, rágalmakkal találkozott. E kettős szellemi erőt kortársai is kivétel nélkül elismerték benne; mert az sokkal fényesebben nyilatkozott, mintsem hogy kétségbe vonni lehetett volna. Ezen szellemi felsőség tekintetéből hagyták magokat általa vezettetni még azok is, kik őt különben nem szerették. Maga Ferdinánd király és Károly császár is tanúságot tesznek erről leveleikben, midőn őt intik, „hogy tehetségeit, melyekkel oly bőségesen meg van áldva, fordí-

---

[1]) Így, például, Oppendorf tanácsos ekként vall fehéret és feketét egyszerre: „Igaz, hogy Frater György *akarta* légyen, hogy Buda a törökök kezére jusson, ámbár a törökök csel által s Frater György *akarata ellen* mentek be Budába." „Verum esse, Fr. Georgium voluisse Budam in manus Turcarum venire, quamvis Turcae fallaciter et per dolum, contra voluntatem ipsius Fratris ingressi sint." Történelmi Tár 1, 249.

taná a kereszténység javára.“ Az egykorú Tinódy pedig ekként énekel e szellemi felsőségéről:

„Vaj mely csodálatos vala bölcsesége.
Ő minden dolgában, nagy esze, elméje!
Ha akarta, császár király szemét bekötötte,
A mint ő szerette, mindkettőt úgy viselte.
Igen nagyot használt bizony ez országnak!
Benne vala (paizsa) népnek megmaradásának.“ [1]

Politikai irányában a végelmerüléssel fenyegetett haza s nemzet fenmaradása és megszilárdúlása volt az ő vezércsillaga. Ezen elv szolgál kulcsúl egész nyilvános életéhez. Ennek föltétele nélkül nem fogjuk őt érteni, sem midőn a török pártfogságában, sem midőn a Ferdinándhoz való szításban kereste a haza üdvét. Sokan gáncsolták őt kétszinű, fondor, változékony politikája miatt; pedig e nélkül a változó körülmények közt lehetetlen volt volna fentartani az országot. Eleinte ő azt tűzte ki czéljává, hogy a törökben halálos ellenségből barátot szerezzen a hazának, s pártfogása alatt egyesítse a megszakadt, meghasonlott nemzetet. De miután meggyőződött, hogy az egyesülés ez úton el nem érhető; János halála után pedig hűtlenebbnek tapasztalta a törököt, mintsem hogy benne bízhatnék: azontúl fő czéljává lett Ferdinánd alatt egyesíteni az országot. Semmi sem volt volna könnyebb, mint ezt végrehajtani; de hogy az a hazának javára, ne pedig romlására váljék, mind az időre, mind a módra nézve fölötte óvatosnak kellett lennie; mert látta, hogy az ország a külföld által eléggé nem segített, maga erejéből pedig gyönge, Ferdinánd alatt különben rövid időn martalékává lesz a töröknek. E körülmények közt fegyverhatalommal keresztűltörni módja nem lévén, alig maradt egyéb eszköze megmenteni hazáját, mint eszének fondorlatban, cselben kimeríthetlen gazdagsága. És ha valaha, Frater György cseles, fondor, tekervényes politikájáról el lehet mondani, hogy a czél igazolta, megszentelte az eszközöket.

---

[1]) Katonánál 21, 925.

Nincs több alapja azon vádaknak sem, melyek szerint ama vallomásokban kegyetlennek, a népet kifosztó zsarnoknak, igazságtalan birónak gáncsoltatott. Egy-két lázongó, izgató, áruló egyénnek megöletése miatt egy országkormányzót még nem lehet kegyetlennek, igazságtalannak bélyegezni. „Ő bizonyára sem nem kegyetlen ember, sem a vadak emlőjét nem szopta; hanem, ha vad is a vadak iránt, ember ő az emberek irányában," — mond róla egy korabeli tekintélyes hivatalnok [1]). Vajjon nem vádolták-e még a nagy Mátyást is igazságtalanságról a féktelen urak, míg a nép mindenek felett igazságszeretetét magasztalta? A nép pedig, melyet Frater György a nagyok zsarnoksága ellen védett, melynek szabadságát gyarapítani ügyekezett, melyet ő gyakran atyailag tanított, vigasztalt, melyhez bokros gondjai közt gyakran még egyházi beszédeket is tartott, őt szerette; nevét még halála után is sokáig kegyelettel emlegette, halálát évek múlva is megboszúlni vágyott. Annyi irígy, annyi fondor ellenség daczára csakis a nép s a kisebb nemesség ragaszkodásában találta hatalomgyakorlatának legerősebb támaszát.

Igazabb a gáncs, mely a magas állásával meg nem férő üzérszellemére vonatkozik. Átlátta azt önmaga is, és János király halála után fel is hagyott kereskedési vállalataival, vagy azt legalább személyesen többé nem folytatta. A fösvénység, melyről őt Izabella annyiszor vádolta, tán inkább csak takarékosságnak nevezhető a pazarlásra hajlandó, jövedelmeit sehol és soha sem eléglő királyné mellett. Annyi bizonyos, hogy az adók s ajándokok, melyek által a törököt nehéz körűlményeiben megengesztelnie, a házától elfordítania kellett, a várak építése s jó karban tartása, évenként roppant öszvegekbe kerűlt. Sokat elnyelt az állandó sereg is; „mert ő a legjobb lovascsapatokat tartá zsoldjában . . . a katonákat gyakori vendégségekkel s ajándékokkal és, nagyvezérek módjára, alkalmas büntetésekkel s jutalmakkal szokta

---

[1]) Máté, erdélyi prothonotarius, Nádasdy Tamáshoz. Epist. Proc. 2. 142.

volt szorosabban magához csatolni, s támogatni méltóságát [1]). És mindezek mellett kincstára mindig jelentékeny tartalékkal volt ellátva.

Kincsei daczára, holtaiglan az egyszerűséget kedvelte mindenben, mi személyét illeté. S bár néha politikai okokból, midőn kormányzói méltóságának külsőségek által is tekintélyt adni látta szükségesnek, nem kerülte a fényt, például midőn nyolczas fogatú vörös kocsiban ment Castaldohoz; vagy midőn fényes testőrséggel jelent meg az országgyűléseken; magán életében mind végiglen a szerzetesi szigort tartá szabályáúl.

Bánásmódja az urak, kivált azok irányában, kik a közügyre befolyással birtak, szerény, megelőző, néha még hizelgő is; nyerssé, szigorúvá, sujtóvá lőn azok iránt, kik akár a közügyekben, akár az ezekkel összefont személyes érdekeiben izgágáskodtak. Egyébiránt ellenszenvét azok iránt, kiket nem kedvelt, nem igen szokta volt elárúlni, sőt irányukban rendszerint még előzékenyebb, simább volt, tetszősebb arczot mutatott [2]).

A nepotismusnak nem barátja, több rokonai közől alig tűntetett ki mást, mint a különben is jeles vitéz, Perusith Gáspárt, ki bizodalmát nagy mértékben birta. Meghittebb barátságára, úgy látszik, csak az egyetlen Vegedy Imrét, a tudós gyulafehérvári főesperest, méltatta [3]).

Egyházi életéről nagyon kevés nyomra találunk emlékirataiinkban; minek valószinűleg az az oka, hogy mióta ő a zárdát elhagyván, a nagyvilág szinpadára lépett, az ország ügyeivel annyira el lőn foglalva, hogy kevés ideje maradt foglalkodnia egyházi dolgokkal. Az egyházi átok alatt lévő János király által neveztetvén ki váradi püspökké, pápai megerősítést mindjárt nem nyerhetett; de úgy látszik, hogy miután ezt 1539-ben a János királyhoz küldött pápai követtől megnyerte, sem kenettette fel magát püspökké; s megyéjét a szorosan vett egyházi

[1]) Jovius Lib. 39, 235.
[2]) Verancsics, Mihály testvéréhez. Katonánál 21, 892.
[3]) Katonánál 21, 855.

ügyekben mind végiglen helyettesek által igazgatta. Ilyen helyettese volt többek közt Illosvay István. Püspökségén kivűl több egyházi javadalmat is birt; egyebek közt a kolozsmonostori és pécsváradi apátságokat.

De bár nem volt is úgynevezett felszentelt püspök, ezen egyházi méltóságra igen sokat tartott [1]), s annak hatalmát éreztette is néha az egyház kebeléből elszakadtakkal. Az egyházi fegyelemhez szigorúan ragaszkodva, misét naponként hallgatott, gyakran prédikált, a bőjtöket megtartotta [2]); a reformatiót, midőn politikai okok engedékenységet nem követeltek, ellenzette. Egykoron a váradi templom egyházfia egy nőt, ki a szűz Mária képe előtt térdelve imádkozott, arczon csapással illetett. A tényből nagy botrány keletkezett: az ősi vallásához hű nép az egyházfi ellen bosszút kiáltott; minek következtében őt Frater György, mint valláskáromlót, az 1521-ki törvény nyomán megégettette [3]). Még nagyobb idegenséget árult el Frater György a reformatió iránt azon tette által, melynél fogva Szegedy Istvánt, Luther és Melanchton követőjét, Tasnádon megvesszőztetvén, s könyveitől megfosztván, kiűzette.

Egyébiránt, úgy látszik, ezen két eset, az azokat kisérő körűlmények miatt, csak kivételes; és Frater György buzgó katholikus pap létére sem üldözte igen szenvedélyesen a másként hivőket. Az 1543-ki kolozsvári országgyűlésen a vallási viszonyok elintézése is a teendők közé soroztatott; mi végett oda a brassóiak Hontherrel, tudós fő lelkészökkel, a reformatió tüzes apostolával, együtt meghivattak. Az új tanok követői országos üldöztetéstől tartottak; Honther meg sem jelent, lelkész társát, Glatz Mátyást küldvén el maga helyett. A brassóiak félelmét azonban a következés nem igazolta: a gyűlés mit sem végzett a vallási ügyekben. Némelyek ezt annak tulajdonították ugyan, hogy Petrovics, Batthyányi Orbán és Csáky Mihály, titkon a reformatióhoz szítván,

---

[1]) Ld. Ferd. levelét az országtanácshoz 1552-ki január 8.
[2]) Verancsics vallomásai 1553-ban. És Jovius Lib. 39, 235.
[3]) Timon: Epit. Chron. 298.

minden erőszakos rendszabályt meggátoltak [1]; valószinűbb azonban, hogy olyanokat alkottatni magának Frater Györgynek sem volt szándokában. Ő ekkoron azon tervvel foglalkozott, hogy az egész kormányhatalmat saját kezeiben öszpontosítván, az országot János herczeg alatt egyesítse; miért is óvakodott vallásüldözés által politikai pártját csökkenteni. Bár mi légyen is oka, annyi bizonyos, hogy az új tanok követői az általa kormányzott országrészben kevesebb üldözéseknek voltak kitéve, mint egyébütt. A Calvin és Zwingli pártfelei épen ez időben váltak el az ágostai hitvallástól, s épen a Frater György kormánya alatt létező tiszai megyékben és Erdélyben tartották legtöbb zsinataikat, s alapították meg azokban egyházfelekezetöket. S már maga az, hogy ezt tehették, arról tanúskodik, hogy türelmetlenség nem, vagy legalább nem nagy mértékben, volt sajátja Frater György egyébiránt vallásosan buzgó kedélyének.

---

[1]) Benkő: Milkovia 2, 467.

